T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM MATERYALLERİNDE EMPATİ BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ: AMAÇ, KAPSAM VE ETKİLİLİK

Melek DUMAN
(Yüksek Lisans Tezi)

İstanbul-2011

T.C.
Marmara Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM MATERYALLERİNDE EMPATİ BECERİSİNİN GELİŞTİRİLMESİ: AMAÇ, KAPSAM VE ETKİLİLİK

Melek DUMAN
(Yüksek Lisans Tezi)

Danışman
Doç. Dr. Yücel KABAPINAR

İstanbul-2011

Tüm kullanım hakları
Melek DUMAN'na aittir.
©2011

ONAY

Melek Duman tarafından hazırlanan "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinde Empati Becerisinin Geliştirilmesi: Amaç, Kapsam ve Etkililik" konulu bu çalışma, 18 Ekim 2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jüri tarafından başarılı bulunmuş ve yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
TEZ DANIŞMANI	**Doç. Dr. Yücel KABAPINAR**	.....
JÜRİ ÜYESİ	**Doç. Dr. Ahmet ŞİRİN**	.....
JÜRİ ÜYESİ	**Doç. Dr. Ali YILMAZ**	.....

ÖZGEÇMİŞ

2002	Mehmet Çelikel Anadolu Lisesi / Zonguldak
2007	Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalından mezun olma
2008	Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı Yüksek Lisans Programına giriş
2009	Özel Bahçeşehir İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Öğretmenliği

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Görev Yaptığı Kurum	Özel Bahçeşehir İlköğretim Okulu/ İstanbul
E-Posta	melek1106@hotmail.com

ÖNSÖZ

Bilgi toplumu olarak nitelendirilen günümüzde artık kalıplaşmış öğrenme stilleri yerine yeni ve çağdaş yöntemler kullanılmaktadır. Eskiden ideal insan tipi çok bilgiye sahip kişi iken, şimdi hedeflenen insan tipi bilgiye ulaşma yollarını bilen, araştırma, sorgulama ve alternatif düşünme gibi çeşitli becerilere sahip bireylerdir. Bu nedenle eğitim programları da bu yönde hazırlanmaktadır. 2005 Sosyal Bilgiler Program'ında ilk defa birtakım becerilerin yer aldığı görülmektedir. Sosyal beceriler içerisinde anılan empati becerisi bireyin toplumsallaşmasında ve insan ilişkilerinde kilit kavramlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu becerinin eğitim-öğretim sürecinde başvuru kaynağı olarak kullanılan ders kitaplarında da yer alması gerekmektedir. Özellikle günümüzde salt ders kitapları kullanılmamakta, öğrencinin öğrendiklerini uygulayabilmesi için çalışma kitapları ve öğretmene dersin işlenişinde rehberlik etmesi beklenen öğretmen kılavuz kitapları da bulunmaktadır. Tüm bunların yanında öğretmenlerin empati becerisi hakkında ne kadar bilgi sahibi olduğu, derslerinde buna ne kadar yer verdikleri ve empati becerisini kazandırmada kullandıkları yöntem ve teknikleri ve karşılaştıkları sorunların neler olduğu da araştırılması gereken önemli noktalardan birisidir. Bu nedenle halihazırdaki bu araştırmada sosyal bilgiler öğretim materyallerinde empati becerisinin amacı, kapsamı ve etkiliği araştırılmakta olup, öğretmenlerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırma aşamasında yaşadığım bütün sıkıntılara rağmen hem akademik hem de psikolojik anlamda bana destek olan, rehberlik eden, sabrı ve anlayışı ile beni cesaretlendiren sevgili danışmanın Doç. Dr. Yücel KABAPINAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmamın her aşamasında yanımda olan, hem fikri hem de hissi olarak birçok şeyi paylaştığım, yardımını ve desteğini esirgemeyen, paniğe kapıldığım anlarda moral kaynağım olan sevgili dostum Arş. Gör. Nilüfer Bircan KAYA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak; sadece bu zorlu süreçte değil dünyaya gözlerimi açtığım andan bugünlere değin maddi ve manevi varlıklarıyla yanımda olan, ilgi ve desteklerini benden

esirgemeyen eşsiz anneciğim Ayşe Türkeri DUMAN'a, canım babacığım Celal DUMAN'a ve sevgili kardeşlerim Mesut ve Efecan DUMAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca ismini burada sayamadığım çalışmam süresince bana anlayış gösteren ve destek veren değerli arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

MELEK DUMAN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

ÖZET

Bu araştırmada, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim materyallerinin, empati becerisi açısından amaç, kapsam ve etkililik boyutlarında incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına uygun olarak düzenlenen araştırmanın çalışma grubu iki bölümden oluşmaktadır:

1. Araştırmada 2004-2005 öğretim yılında uygulamaya konulan İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'na göre hazırlanan, 2009-2010 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı, Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitapları kullanılmıştır.
2. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul ili, Avcılar, Beylikdüzü, Başakşehir, Büyükçekmece ve Esenyurt ilçeleri sınırları dâhilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve resmi ilköğretim okulunun II. kademesinde görev yapan gönüllülük esasına göre seçilen 29, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır.

Araştırmada 7 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak öğretmenlerle görüşmeler yapılarak ses kayıtları yazıya dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler NVivo8 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitapları ise doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Bu inceleme sonunda elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin bulunduğu, tarihsel empati etkinliklerinin sosyal empati etkinliklerine oranla bu kitaplarda daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Kitaplarda yer alan metinler incelendiğinde olay içinde yaşatma, bilgilendirici metin ve gazete, dergi ve internet haberi şeklindeki metinlerin ağırlıkta olduğu belirlenmiştir. Kitaplardaki görseller incelendiğinde ise empati etkinliklerinin sayısal bakımdan yetersiz olduğu, tespit edilen etkinliklerde resim ve fotoğrafların yoğunlukta olduğu saptanmıştır. Kitaplarda empati becerisini kazandırmaya, geliştirmeye yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin siz

olsaydınız ne yapardınız, soru-cevap ve hayal ediniz şeklindeki etkinliklerden oluştuğu saptanmıştır. Kitaplarındaki empati becerisini değerlendirmeye yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin ise nitelik ve nicelik bakımından yetersiz olduğu görülmüştür.

Öğretmenlerin sosyal empati ve tarihsel empati hakkındaki görüşleri alınarak, sosyal ve tarihsel empati hakkında derinlemesine olmamakla birlikte bilgi sahibi oldukları belirlenmiştir. Öğretmenler sosyal bilgiler dersinde empati becerisinin kazandırılmasının önemi üzerinde durmuşlar ve sosyal bilgiler dersinin bu beceriyi kazandırmada çok uygun olduğunu dile getirmişlerdir. Öğretmenler empati becerisini kazandırmak ve geliştirmek için kullandıkları yöntem, tekniklere siz olsaydınız ne yapardınız, drama ve soru cevap şeklinde cevap verirken; değerlendirme aşamasına cevap veren öğretmenlerin sayıca az olduğu, cevap veren öğretmenlerin ise gözlem ve performans değerlendirme türünde yöntem ve teknikleri kullandıklarını; bunları seçme nedenlerinin ise empati becerisini kazandırmanın yanı sıra kalıcılığının sağlamasından kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler empati becerisini sosyal bilgiler dersinin yanı sıra sınıf yönetiminde ve sosyal bilgiler dersinde ise daha çok 7. sınıf ünite ve konularında kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler ağırlıklı olarak sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisini kazandırması açısından yetersiz bulmuş; bunu kitaplardaki empati etkinliliklerinin yetersizliğine bağlamışlardır. Öğretmenler empati becerisini kazandırma aşmasında sınıf mevcudunun fazla olmasından ve öğrencilerin hazır bulunuşluklarının yetersizliğinden yakınmışlar; bu sorunların ağırlıklı olarak öğrenciden, okul ve sınıf ortamından ve aileden kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Karşılaşılan sorunlara çözüm olarak ailelerin empati konusunda eğitilmesi, çocukların daha küçük yaşlarda bu beceriyle tanıştırılması gibi önerilerde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin empati sürecine girip kendilerini Talim Terbiye Kurulu üyesi gibi düşünmeleri ve bu durumda empati becerisini kazandırmak, geliştirmek ve değerlendirmek için sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmak adına neler yapacakları sorusuna, çok çeşitli cevaplar vermişler; sıklıkla empati becerisini geliştirecek etkinliklerin sayılarını arttıracaklarını, günlük hayatta karşılaşabilecekleri olaylara yer vereceklerini ve öğretmenlerin meslektaşları ile bu konuda fikir alışverişinde bulunmalarını sağlayacaklarını ifade etmişlerdir.

ABSTRACT

In this research, it is aimed to analyze the purpose, content and efficiency of teaching materials for 6th and 7th grade social studies classes, from the point of view of empathy skills. The research has been prepared as case study, a qualitative research method, and is composed of two parts:

1. In the research, teachers' guide books, student books and activity books for social sciences, prepared for 6th and 7th grades according to the Primary School Social Studies Program, implemented in 2004-2005 and approved by the Ministry of National Education's Board of Education and Discipline in the 2009-2010 academic year, were utilized.
2. The research subject group was made up of 29 voluntary 6th and 7th grade social studies teachers who work in secondary level at various public and private schools affiliated to the Ministry of National Education in the Avcılar, Beylikdüzü, Başakşehir, Büyükçekmece and Esenyurt districts of the city of Istanbul.

The research used a semi-structured interview form with 7 questions. The voice recordings of the interviews were then put into writing. The results were analyzed by a computer program called NVivo8. In the research, the teachers' guide books, student books and activity books were analyzed according to the document analysis method. The data collated from this research were analyzed based on the content analysis method.

In the social studies teachers' guide books, student books and activity books, prepared for 6th and 7th grades and produced by various publishers, it is determined that social and historical empathy activities are present in all of these, and that historical empathy activities were greater in number than social empathy activities. Analysis of the texts in the books reveals a predominance of texts such as real experiences, informative text and newspaper, magazine and internet articles. Analysis of the visuals in the books shows that the quantity of empathy activities was insufficient, and that the activities found in the books mostly contained drawings and photographs. Methods, techniques and

activities aiming to develop empathy skills were composed of 'what you would do if it were you', question and answer, and imagination activities. It is also seen that the methods, techniques and activities in the books aiming to assess empathy skills were inadequate, both in quality and quantity.

When probing teachers for their thoughts on social empathy and historical empathy, it is determined that, although not perfect, they do possess knowledge about social and historical empathy. The teachers underlined the importance of acquiring empathy skills during social studies classes and mentioned that social studies classes were the most appropriate environment to acquire these skills. It is found that teachers use 'what would you do if it were you', drama and question-answer in order to acquire and develop empathy skills. The number of teachers who responded to questions about assessment of empathy skills was small, and those who replied said that they mostly used observation and performance evaluation methods as assessment techniques. They stated that their reason for choosing these methods was that they encourage persistence as well as helping to acquire those skills. The teachers mentioned that they used empathy skills in classroom management as well as social studies, and that they mostly used those skills during 7th grade lessons. Most teachers believed that the teachers' guide books, student books and activity books were insufficient in helping students gain empathy skills. According to the teachers, the reason for this insufficiency was the lack of empathy activities in the books. The teachers complained that classes were too crowded to gain empathy skills and that the level of readiness of the students' was low. They stated that these problems mostly stemmed from the students, the school, the class environment and the families. They proposed educating families in empathy skills and introducing children to these skills at an early age in order solve the problem. Students gave various answers when they were asked to empathize with members of the Board of Discipline and what they would do to raise the effectiveness of the teachers' guide book, student books and activity books in teaching empathy skills. They mostly said they would expand the number of activities on empathy skills and include typical daily occurrences, and pointed out that teachers and their colleagues should exchange and implement ideas on this issue.

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ ii
ÖNSÖZ iii
ÖZET v
ABSTRACT vii
İÇİNDEKİLER ix
TABLO LİSTESİ xiii
ŞEKİL LİSTESİ xv
GRAFİK LİSTESİ xvi
KISALTMALAR xix

BÖLÜM I: GİRİŞ 1
1.1. Problem 1
1.2. Amaç 4
1.2.1. Farklı Yayınevlerinin İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarında Empati Becerisine İlişkin Amaçlar 4
1.2.2. Öğretmenlerin Empati Becerisinin Kazandırılması, Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Yönelik Uygulamaları ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ders Kitabı ve Çalışma Kitabının Empati Becerisi Açısından Değerlendirilmesiyle İlgili Görüşlerine İlişkin Amaçlar 5
1.3. Önem 6
1.4. Sayıltılar 6
1.5. Sınırlılıklar 6
1.6. Tanım 7

BÖLÜM II: ALANYAZIN 8
2.1. Sosyal Bilgilere Kuramsal Çerçevede Bakış 8
2.1.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı ve Kapsamı 8
2.1.2. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Önemi 11
2.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Farklı Yaklaşımlar 13
2.1.4. Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi 14
2.1.4.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Gelişimi 14

2.1.4.2. Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Gelişimi 15
2.1.5. 2004 Yılında Geliştirilen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı 17
2.2. İletişim ve Empati Becerisi 30
2.2.1. Empatiye Kavramsal Bir Bakış 34
2.2.1.1. Empatinin Tanımı ve Empatiye İlişkin Kuramsal Görüşler 34
2.2.1.2. Empatinin Tarihsel Gelişimi 37
2.2.1.3. Empatinin Aşamalı Sınıflandırılması (Empatik İletişim Basamakları) 39
2.2.1.4. Empatinin Bileşenleri 41
2.2.1.5. Empatinin Önemi 44
2.2.2. Empati ile Karıştırılan Bazı Kavramlar (Empati Ne Değildir?) 46
2.2.2.1. Empati ve Sempati 46
2.2.2.2. Empati ve Özdeşleşme 48
2.2.2.3. Empati ve Sezgisel Tanı 49
2.2.2.4. Empati ve Yer değiştirme (Yerine geçme/ Yerine koyma) 49
2.2.2.5. Empati ve Taklit 49
2.2.3. Empati İle İlgili Yaklaşımlar 49
2.2.3.1. Rol Oynama 49
2.2.3.2. Çıkarsama 50
2.2.3.3. Heyecan Yayılması Olarak Empati 50
2.2.4. Empati Çeşitleri 51
2.2.4.1. Sosyal Empati 51
2.2.4.2. Tarihsel Empati (Duyarlılık)/ Tarihsel Düş Gücü 52
2.2.5. Empati Eğitimi 56
2.2.5.1. Empati Becerisini Geliştirmede Kullanılabilecek Yöntem-Teknikler, Etkinlikler, Metinler ve Görseller 59
2.2.5.2. Çocukta Empati 66
2.2.5.3. Öğretmen-Öğrenci İlişkisinde Empati 67
2.2.5.4. Empatinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi 68
2.3. Bir Öğretim Materyali Olarak Ders Kitapları 69
2.3.1. Ders Kitabı Nedir? 69
2.3.2. Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri ve Önemi 70
2.3.3. Ders Kitaplarında Bulunması Gereken Nitelikler 72

BÖLÜM III: YÖNTEM 75
3.1. Araştırma Deseni 75
3.2. Örneklem ve Çalışma Grubu 75
3.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Örneklemi 75
3.2.2. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Empati Becerisi İle İlgili Görüşlerini Almak İçin Yapılan Görüşmenin Örneklemi 76
3.3. Veri Toplama Araçları 76
3.3.1. Doküman İncelemesi 76
3.3.2. Görüşme 77
3.4. Verilerin Analizi 79
3.4.1. İçerik Analizi 79
3.4.1.1. Ders Kitaplarının İçerik Analizi 81
3.4.1.2. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmelerin İçerik Analizi 81

BÖLÜM IV: BULGULAR 84
4.1. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ders Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabında Yer Alan Empati Türlerine İlişkin Bulgular 84
4.2. Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Bulgular 95
4.3. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, DersKitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Bulgular 109
4.4. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklere İlişkin Bulgular 118
4.5. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisini Değerlendirme Araçlarına İlişkin Bulgular 127
4.6. Öğretmenlerin Empati Becerisinin Kazandırılması, Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Yönelik Uygulamaları ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ders Kitabı ve Çalışma Kitabının Empati Becerisi Açısından Değerlendirilmesiyle İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular 137
4.6.1. Öğretmenlerin Sosyal ve Tarihsel Empati Becerisi Hakkındaki Bilgilerin İlişkin Bulgular 137

4.6.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 142
4.6.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirmeye Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 145
4.6.4. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Değerlendirmek İçin Kullanılan Ölçme-Değerlendirme Araçlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 148
4.6.5. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirme ve Değerlendirmeye Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarını Seçme Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 150
4.6.6. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinlikleri Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 153
4.6.7. Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK' nın Empati Becerisi Açısından Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular……..167
4.6.8. Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çeşitlerine, Kaynaklarına ve Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 165
4.6.9. Öğretmenlerin Talim Terbiye Kurulu Üyesi Olmaları Durumunda Empati Becerisini Kazandırmada ve Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK 'yi Empati Becerisi Açısından Daha Nitelikli Kılmada Yapılan Tavsiyelerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular 174

BÖLÜM V: SONUÇ 177
5.1. Yargı 177
5.2. Tartışma 182
5.3. Öneriler 186

KAYNAKÇA 188

EKLER 199

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Belirlenmiş Öğrenme Alanları ve Ünite Eşleşmeleri 25

Tablo 2.2. İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Üniteler ve Doğrudan Verilecek Beceriler 27

Tablo 4.1. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Öğrenci Çalışma Kitabı ve Öğretmen Kılavuz Kitabındaki Empati Etkinliklerinin Çeşitlerine Yönelik Frekans Dağılımı 84

Tablo 4.2. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Empati Etkinliklerinin Çeşitlerine Yönelik Frekans Dağılımı 90

Tablo 4.3. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı 95

Tablo 4.4. Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı 102

Tablo 4.5. Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı 109

Tablo 4.6. İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Frekans Dağılımı 116

Tablo 4.7. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem-Teknik ve Etkinliklere İlişkin Frekans Dağılımı 118

Tablo 4.8. İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem-Teknik ve Etkinliklere İlişkin Frekans Dağılımı 123

Tablo 4.9. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Frekans Dağılımı 127

Tablo 4.10. İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisini Değerlendirmede Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Frekans Dağılımı 131

Tablo 4.11. Öğretmenlerin Sosyal Empati Beceri Hakkındaki Bilgilerine İlişkin Görüşleri ve Frekans Dağılımları 138
Tablo 4.12. Öğretmenlerin Tarihsel Empati Beceri Hakkındaki Bilgilerine İlişkin Görüşleri ve Frekans Dağılımları 140
Tablo 4.13. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 142
Tablo 4.14. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirmeye Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 145
Tablo 4.15. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Değerlendirmek İçin Kullanılan Ölçme-Değerlendirme Araçlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 149
Tablo 4.16. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirme ve Değerlendirmeye Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarını Seçme Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 151
Tablo 4.17. Empati Becerisine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklerin Sınıf Yönetiminde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 153
Tablo 4.18. Empati Becerisine Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarının Ünite Bazında Dağılımına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 156
Tablo 4.19. Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK'nın Empati Becerisi Açısından Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 163
Tablo 4.20. Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çeşitlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 166
Tablo 4.21. Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 169
Tablo 4.22. Empati Becerisini Öğrencilere Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar ve Tavsiyelere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 171
Tablo 4.23. Talim Terbiye Kurulu Üyesi Olmaları Durumunda Empati Becerisini Kazandırmada ve Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK 'yı Empati Becerisi Açısından Daha Nitelikli Kılmada Yapılan Tavsiyelere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları 174

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1. Sosyal Bilimler Disiplinleri 11
Şekil 3.1. Ders Kitaplarından Elde EdilenVerilerin Analiz Süreci 81
Şekil 3.2. Görüşmelerden Elde Edilen Verilerin Analiz Süreci 82

GÖRSEL LİSTESİ

Görsel 4.1. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 16. 85

Görsel 4.2. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Evren Yayıncılık, s. 90. 86

Görsel 4.3. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s. 206..... 86

Görsel 4.4. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 71. 87

Görsel 4.5. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 121. 88

Görsel 4.6. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s. 176. 89

Görsel 4.7. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 13. 91

Görsel 4.8. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.21 92

Görsel 4.9. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 79. 93

Görsel 4.10. lköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.141. 93

Görsel 4.11. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.64-65. 94

Görsel 4.12. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.17 96

Görsel 4.13. İlköğretim 6. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.112-113 97

Görsel 4.14. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, s.107. 98

Görsel 4.15. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Altın Kitaplar, s. 115. 99

Görsel 4.16. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.207... 100

Görsel 4.17. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 217 101

Görsel 4.18. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 135. 103

Görsel 4.19. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Yayınları, s.107 104

Görsel 4.20. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 242 105

Görsel 4.21. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Yayınları, s.54 106

Görsel 4.22. İlköğretim 7. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.138 107
Görsel 4.23. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.44 108
Görsel 4.24. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, s.94 110
Görsel 4.25. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.64 110
Görsel 4.26. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.60 .. 111
Görsel 4.27. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, S.44-45 112
Görsel 4.28. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 158 113
Görsel 4.29. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.78 115
Görsel 4.30. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.194 116
Görsel 4.31. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.137 117
Görsel 4.32. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s.112 119
Görsel 4.33. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s.168 120
Görsel 4.34. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.74 120
Görsel 4.35. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.199 121
Görsel 4.36. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.140 121
Görsel 4.37. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Evren Yayıncılık, s.51 ... 122
Görsel 4.38. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.242 124
Görsel 4.39. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.78 125
Görsel 4.40. İlköğretim 7. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.84 125
Görsel 4.41. İlköğretim 7. Sınıf Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.133 126
Görsel 4.42. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.116 126
Görsel 4.43. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.31 128
Görsel 4.44. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.97 128
Görsel 4.45. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.68 129

Görsel 4.46. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 61 130
Görsel 4.47. İlköğretim 6.Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.187 130
Görsel 4.48. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.130 131
Görsel 4.49. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.29 132
Görsel 4.50. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.90 133
Görsel 4.51. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.34 134
Görsel 4.52. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.154 135
Görsel 4.53. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.34 136
Görsel 4.54. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.34 136

KISALTMALAR

Aktaran	: Akt.
Milli Eğitim Bakanlığı	: MEB
Öğrenci Çalışma Kitabı	: ÖÇK
Öğretmen Kılavuz Kitabı	: ÖKK
Ders Kitabı	: DK

BÖLÜM I: GİRİŞ

Beş bölümden oluşan araştırmanın bu bölümünde araştırma problemine, amacına, önemine ve sınırlılıklarına değinilmiştir.

1.1. Problem

İnsanlığın varoluşundan günümüze değin öğrenme isteği insanoğlunun vazgeçilmez bir ihtiyacı olmuştur. Toplumlar ilk çağlarda eğitim işini bilge kimselere yüklerken, zaman ilerledikçe okul gibi eğitim ve öğretimin formal olarak verildiği kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlarda eğitim belirlenen hedeflere ulaşmak için öğrenme etkinliklerinin planlandığı eğitim programı denen bir programla verilmektedir. Bu programlar toplumların sahip oldukları kültür, bilgi, inanç ve yeterliliklere göre düzenlenmektedir. Geçmişten günümüze toplumların uğradığı değişim hiç kuşkusuz eğitim sistemlerine ve dolayısıyla eğitim programlarına da yansımıştır. Önceleri eğitim ve öğretim bilginin kuşaktan kuşağa aktarımına dayansa da günümüz bilgi toplumunda bireylere kazandırılması gereken salt bilgi aktarımı değil, bu bilgilere hangi yollarla ulaşılabileceği, pragmatik bilginin tasnifi, elde edilen bilgilerin değerlendirilmesi, yorumlanması ve yeni bilgilerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu faaliyetlerin gerçekleşmesi için bireylerin sahip olması gereken bir takım beceriler vardır.

Sosyal varlıklar olan insanlar birbirleriyle etkileşimde bulunmak zorundadırlar. Toplumların ve insanların iletişimleri sosyal bilimlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Sosyal bilimler, insan tarafından üretilen gerçekle kanıtlamaya dayalı bağ kurma süreci ve bu süreç sonunda elde edilen dirik bilgiler olarak tanımlanmıştır (Sönmez, 2005; akt: Tay ve Öcal, 2008, s.6). Sosyal bilimlerin içeriğini oluşturan psikoloji, sosyoloji, ekonomi, hukuk, antropoloji ve siyaset bilimi beşeri konularla ilgilenen alanlardır. Bu alanların ilköğretim düzeyinde verilmesi ancak sosyal bilgiler dersi ile mümkün olmaktadır. Sosyal bilgiler ise, hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır (Tarman, İsmail ve Yüksel, 2010). Dolayısıyla sosyal bilgiler dersi

bireyin toplumsallaşmasına zemin hazırlayan, dünyada meydana gelen değişim ve sürekliliği bireylere fark ettiren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde sosyal bilgiler dersinde öğrencilere birçok kavram, bilgi, beceri, değer ve tutum kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu unsurların hepsi öğrenciye planlı ve programlı eğitimle belli bir süreçte kazandırılmaktadır. İlköğretim 2005 Sosyal Bilgiler Programı'nda verilmesi istenen on beş beceriden biri olan empati becerisi insanoğlunun iletişim sürecinde kullandığı veya kullanması gerektiği önemli becerilerden bir tanesidir. Empati becerisi, kişinin karşınındakinin penceresinden bakması, onun duygu ve düşüncelerini anlaması ve bunu karşısındakine iletmesi sürecidir. Kısaca empati bir başkasının ayakkabısı ile yürüme olarak nitelendirilmektedir. Sosyal anlamda empati becerisinin yanı sıra geçmişteki insanların yaşadıkları döneme bağlı olarak, duygu ve düşüncelerini anlamak, onların bu duygu ve düşüncelerini kendi yaşam şartlarına ve çağlarına göre değerlendirmek karşımıza tarihsel empati kavramını da çıkarmaktadır.

Önceki programlarda yer almayan empati kavramı; 2005 sosyal bilgiler programında ilk kez bir beceri olarak kabul edilmiştir. Bu programda yer verilen empati becerisi sadece 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler programını kapsamamakta; 1. 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi programında da yer almaktadır. Burada amaç, bireylerin daha küçük yaşlarda bu beceriyi kazanmalarını sağlamaktır; çünkü bu becerinin kazandırılmasında gelişimsel dönem önemlilik arz etmektedir. Empati kavramının bir beceri olarak ilk kez sosyal bilgiler programında yer alması ve daha önceki bilimsel çalışmalarda da empati becerisine yönelik nitel çalışmaların olmaması bu araştırmanın bu alanda ilk olmasına vesile olmuştur.

Eğitimin en temel işlevlerinden biri olan bireyleri toplumsal bir varlık haline getirmek, okullar, öğretmenler, eğitim araç ve gereçleriyle sağlanmaktadır (İnal, 2004, 126-127). 2004-2005 öğretim yılının başında ilköğretim müfredatında gerçekleştirilen değişiklikler sayesinde eğitimin en temel işlevi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle programda ilk önce *"İletişim ve Empati Becerisi"* olarak yer alan bu iki beceri daha sonraları birbirinden ayrılarak *"İletişim"* ve *"Empati"* becerisi olarak programda yerini almıştır. Yeni eğitim programı böylece; ülkemizde hâkim olan öğrenme anlayışından ders kitaplarına, sınıf içi iletişimden ölçme ve değerlendirmeye dek tüm süreçleri etkilemiştir. Bu süreçten en çok etkilenen ders araç gereçlerinin başında ise ders kitapları gelmektedir. Ders kitabının içeriği baştan sona doğru yani bilginin

sunumundan, görsel öğelerden, kullanılan dilden etkinliklere, ölçme değerlendirmeye varana kadar farklı bir boyut kazanmıştır. Davranışçı öğrenme anlayışında bakıldığında; bilgi, bir otorite (öğretmen, ders kitabı) tarafından öğrenciye doğrudan aktarılmaktaydı. Bu öğrenme anlayışında öğrenci bilgiyi edinme sürecinde pasif bir konumda yer alır alırken, yapılandırmacı öğrenme anlayışına göre tasarlanmış olan ders kitaplarında ise bilgi, öğrencinin önceki yaşantılarından yola çıkarak kişisel deneyimlerinden de yararlanarak yapılandırdığı bir süreç sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kabapınar, 2006, 203). Uzun yıllar okullarda uygulanan öğretim yöntem ve tekniklerinin daha çok öğretmen merkezli olduğu, derslerin işlenişinde öğretmenin etkin öğrencinin pasif olduğu, anlatım yönteminin kullanıldığı, öğrencilerin bilgileri olduğu gibi kaydettiği, ölçme ve değerlendirmenin geçti kaldı kararı ile değerlendirildiği, süreci değerlendirmekten çok sonucu değerlendirmenin yapıldığı anlayış geçerliydi. Bu sistemde, öğrenciler boş bir kap olarak görülmekte, öğretmenler o kabı ne kadar çok doldurursa öğrencilerin de o kadar çok başarılı olacağını düşünmekteydi (Fiere, 1972: akt: Kutlu, Doğan ve Karakaya, 2009, 2). Oysa şu an MEB, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2004 yılında geliştirilen İlköğretim Programı ile birlikte okullar, öğrencilerin hızla değişen bilgileri sorgulayarak öğrendikleri, bu bilgileri gerçek yaşam durumlarında kullandıkları, olaylar karşısında "empati" kurdukları, yaparak yaşayarak öğrenmenin gerçekleştiği öğrenme ortamları oluşturmak durumundadırlar (Çepni, 2008).

Beceri kazandırmada kuşkusuz öğretmenlerin empati becerisi hakkında yeteri kadar bilgi ve beceriye sahip olması, öğrencilere bu beceriyi kazandırmaları açısından önemlidir. Bunu yapabilmeleri için öğretmenlerin duygu ve beceri gelişimi hakkında bilgi sahibi olması, empatiyi iyi bir biçimde kurmaları, bu beceriyi kazandırma yollarını bilmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla empati becerisini kazandırma sürecinde kullanmaları gereken yöntem, teknik ve stratejiler ile, bu beceriye ne kadar ulaştıklarını ortaya koyacak ölçme-değerlendirme araçlarını seçmeleri ve uygulamaları noktasında bilgi sahibi olmaları gerekir. Dolayısıyla bu araştırma ile sosyal bilgiler öğretim materyallerindeki empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin niteliklerinin irdelenmesi ile öğretmenlerin empatiye ilişkin görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.

Tüm bunlardan hareketle araştırma “6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim materyallerinin empati becerisi açısından amaç, kapsam ve etkililik boyutlarındaki yeterliliği nedir?” sorusu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

1.2. Amaç

Bu araştırmada, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim materyallerinin, empati becerisi açısından amaç, kapsam ve etkililik boyutlarında incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışmasına uygun olarak düzenlenen araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1.2.1. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında empati becerisine ilişkin amaçlar:

1.2.1.1. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında yer alan empati türlerinin dağılımı nedir?

1.2.1.2. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki metinlerde yer alan empati etkinliklerinin dağılımı nedir?

1.2.1.3. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki görsellerde yer alan empati etkinliklerinin dağılımı nedir?

1.2.1.4. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki empati becerisine ilişkin yöntem-teknik ve etkinliklerin dağılımı nedir?

1.2.1.5. Farklı yayınevlerinin ilköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında empati becerisinin değerlendirilmesinde kullanılan ölçme araçlarının dağılımı nedir?

1.2.2. Öğretmenlerin empati becerisinin kazandırılması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesine yönelik uygulamaları ve sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabının empati becerisi açısından değerlendirilmesiyle ilgili görüşlerine ilişkin amaçlar:

1.2.1.1. Öğretmenlerin sosyal empati becerisi hakkındaki bilgileri nelerdir?

1.2.1.2. Öğretmenlerin tarihsel empati becerisi hakkındaki bilgileri nelerdir?

1.2.1.3. Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisinin kullanımı ile ilgili görüşleri nelerdir?

1.2.1.4. Öğretmenlerin empati becerisini kazandırmada ve geliştirmede kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler nelerdir?

1.2.1.5. Öğretmenlerin empati becerisinin kazandırıp kazandırmadıklarını değerlendirmede kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler nelerdir?

1.2.1.6. Öğretmenlerin empati becerisini kazandırmada, geliştirmede ve değerlendirmede kullandıkları yöntem teknik ve etkinlikleri seçme nedenleri nelerdir?

1.2.1.7. Öğretmenlerin empati becerisini kazandırmada, geliştirmede ve değerlendirmede kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikleri sınıf yönetiminde ne kadar sıklıkla kullandıklarına ilişkin görüşleri nelerdir?

1.2.1.8. Öğretmenlerin empati becerisine yönelik olarak kullandıkları yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarının ünite bazında dağılımına yönelik görüşleri nelerdir?

1.2.1.9. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının empati becerisi açısından yeterliliğine ilişkin görüşleri nelerdir?

1.2.1.10. Öğretmenlerin empati becerisini kazandırma, geliştirme ve değerlendirme aşamasında karşılaşılan sorunların çeşitlerinin dağılımı nedir?

1.2.1.11. Öğretmenlerin empati becerisini kazandırma, geliştirme ve değerlendirme aşamasında karşılaştıkları sorunların kaynaklarına ilişkin görüşler nelerdir?

1.2.1.12. Öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik uygulamaları ve tavsiyeleri nelerdir?

1.2.1.13. Öğretmenlerin kendilerini Talim Terbiye Kurulu Üyesi yerine koymaları durumunda empati becerisini kazandırmada, geliştirmede ve değerlendirmede ve Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmak adına önerileri nelerdir?

1.3. Önem

Araştırmada elde edilen bulguların;

- Ders kitapları yazımı üzerine çalışan yayınevlerine,
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nda yapılan araştırma ve geliştirme çalışmalarına,
- Eğitim Fakültelerinin Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümlerine,
- Araştırmacıların konu ile ilgili yeni çalışmalarına ışık tutacağı umulmaktadır.

1.4. Sayıltılar

Araştırmanın temel sayıltısı şudur: Öğretmenlerin görüşme sorularına samimi cevap verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Sınırlılıklar

- Araştırma 2010–2011 eğitim-öğretim yılı ile sınırlıdır.
- Araştırmanın çalışma grubu;
  - Talim Terbiye Kurulu'nun 2005 İlköğretim Programları'na göre 2010 yılında okutulmak üzere onayladığı sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitapları ile sınırlıdır.
  - İstanbul ili Asya yakasında Avcılar, Beylikdüzü, Başakşehir, Büyükçekmece ve Esenyurt ilköğretim okullarında II. kademede görev yapan 29, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenleriyle sınırlıdır.

1.6. Tanım

İlköğretim: İlköğretim; örgün eğitimin öncelikle toplumun tüm üyelerinde bulunmasını istediği bilgi, beceri ve tutumlarını kapsayan genel eğitimin bir bölümüdür (Çınar, 2008).

Sosyal Bilgiler: Sosyal bilgiler, hemen her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında bilgiye dayalı karar alıp problem çözebilen etkili vatandaşlar yetiştirmek amacıyla sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgi ve yöntemleri kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2009, s.4).

Sosyal Beceri: Belli bir ortamda toplumsal olarak kabul görecek ve hem kişinin kendisi, hem de karşısındaki için yararlı olacak şekilde davranabilme becerisidir (Dowrick, 1986, s.5, Çetin, Bilbay ve Kaymak, 2001, s. 20).

Empati: Empati, bir insanın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun penceresinden onun duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışması ve ne anladığını da ona iletmesi süreci olarak ifade edilmektedir.

Ders Kitabı: Belirli bir dersin öğretimi için belirli düzeydeki (ilköğretim1, lise 2 gibi) öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynaktır (Demirel ve Kıroğlu, 2006, s.40).

BÖLÜM II: ALANYAZIN

2.1. Sosyal Bilgilere Kuramsal Çerçevede Bakış

2.1.1. Sosyal Bilgilerin Tanımı ve Kapsamı

Toplumsal bir varlık olan insanoğlu var olduğundan bu yana dünyayı anlama veya anlamlandırma çabası içerisinde olmuştur. Günümüzde, dünyanın birçok ülkesinde toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel, bilimsel ve teknolojik vb. alanlarda hızlı değişim ve gelişimler yaşanmaktadır. Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte dünyadaki olayların maddi ve manevi değişimleri de aynı hızda ilerlemektedir. İnsanlar arasındaki siyasi çatışmalar, kapitalist ülkelerin sömürge arayışları, dini yozlaşma, bireylerin sosyalleşmesini engellemekle birlikte insanların eğitime olan ihtiyacını da arttırmıştır. Bu doğrultuda dünyadaki sosyo-ekonomik yapıdaki değişimi anlamaya, anlamlandırmaya çalışan insanoğlu için okul en temel araç olmaktadır. Böylesine ciddi bir görev yüklenen okulların programlarında sosyal bilgiler dersi ise ayrı bir öneme sahiptir.

Sosyal bilgiler, insanları ve yaşamlarını konu alırken kendimizi ve diğerlerini daha iyi anlamamıza da yardımcı olmaktadır. Sosyal bilgilerin tanımını yapmak, coğrafya ya da tarih gibi bir disiplin alanını tanımlamaktan daha zordur; çünkü sosyal bilgiler disiplinler arası ve çok disiplinli bir alandır (Doğanay, 2002). Sunal ve Haas (2005), sosyal bilgilerin okullardaki çok disiplinli özelliğini orkestra gibi tarif etmektedir. Nasıl ki orkestra müzik parçalarını notalarla ifade eder, okul da kendi alanına özgü konuları belli aşamalarla hayata geçirir. Bazen orkestrada diğerleri notları çalarken, bir müzik aleti tek başına tüm orkestrayı yönetir. İşte toplumda meydana gelen değişiklikler hakkında sosyal bilgiler dersindeki bir ünitede coğrafya ve sosyoloji üniteyi desteklerken, tarih tümüne rehberlik edip yol gösterebilir (akt: Kılıçoğlu, 2009).

Sosyal bilgilerin tanımını yapmadan önce sosyal bilgiler dersinin temeli olan sosyal bilimlerin ne olduğunu iyi bilmek gerekmektedir. Kabapınar (2009) sosyal bilimleri, geçmiş ve günümüz bağlamında insan ve toplumla ilişkili inceleme yapan disiplinler bütünü olarak tanımlamaktadır. Ayrıca sosyal bilimler, toplumla ilgili disiplinlerin belli

kurallar ışığında bilimsel bir çerçevede incelenmesi olarak tanımlanırken; fen, matematik, güzel sanatların dışında kalan ve konusu insan olan beşeri bilimler olarak da tanımlanmaktadır (Köstüklü, 1999; akt: Safran,2008). Bu kapsamda antropoloji, ekonomi, iletişim bilimleri, coğrafya, tarih, uluslar arası ilişkiler, dil bilimi, siyaset, psikoloji, sosyoloji, hukuk vb. sosyal bilimler içerisinde yer alan disiplinlerden bazılarıdır. Sosyal bilimler çatısı altında öncelikli olarak, tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisine ilişkin konulara yer verilmiştir. Ancak bahsedilen bu üç sosyal bilim disiplini sosyal bilgiler dersleri ile öne çıkmıştır. 2004 yılında hazırlanan ve 2005 yılında uygulamaya konulan "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5.sınıflar) Öğretim Programı"nın konu içeriği incelendiğinde tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisine ilişkin konuların yanında hukuk, sosyoloji, psikoloji ve ekonomi bilim dallarıyla da ilişkili konuların yer aldığı görülmektedir (Kabapınar, 2009). MEB (2005), yeni programda sosyal bilgilerin en kapsamlı tanımını şu şekilde yapmaktadır:

> Sosyal bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fizikî çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (s.45).

Erden (tarihsiz) ve Kayalı (2003) ise sosyal bilgileri, ilköğretimde iyi, topluma ve kendisine sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla, sosyal bilimler disiplin alanlarından seçilmiş bilgilere dayalı olarak, ilköğretim okullarındaki öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırıldığı bir çalışma alanı olarak tanımlamaktadır. Öztürk (2006)'e göre sosyal bilgiler, her bakımdan değişen ülke ve dünya koşullarında problem çözebilen etkin bireyler yetiştirmek amacıyla, sosyal ve beşeri bilimlerden aldığı bilgileri de kaynaştırarak kullanan bir öğretim programıdır. Aslan ve Gökkaya (2004) 'ya göre de sosyal bilgiler, toplumun özelliklerinin, gelenek ve göreneklerinin, kültürünün ve Türk vatandaşı olmanın ayrıcalıklarının yer aldığı bir ders olarak tanımlanmaktadır. Sönmez (2005), sosyal bilgilerin genel olarak bakıldığında insan ve toplum bilimlerinden oluştuğunu; yeri geldikçe ise edebiyat, matematik ve sanatla ilgili bilgilerin bilimlerinden de yararlanması gerektiğini

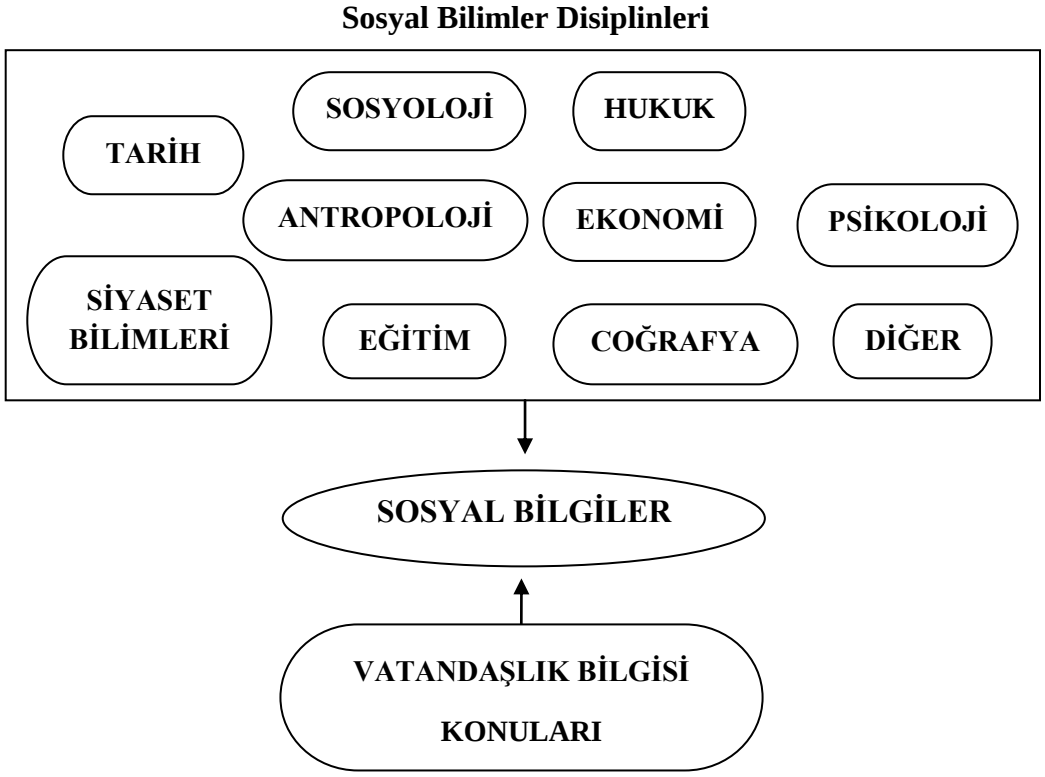
belirtmiştir. Sağlamer (1980) ise, sosyal bilgiler terimini, sosyal bilimlerden alınan içeriğe dayanarak oluşturulan program olarak tanımlamaktadır. Nasıl ki fen bilgisi fen bilimlerine dayanıyorsa, sosyal bilgiler de sosyal bilimlere dayanmaktadır (akt: Akdağ, 2009).

Türkiye'de sosyal bilgilerin tanımı bu şekilde yapılırken; dünyada sosyal bilgiler nasıl tanımlanmaktaydı? Garcia ve Michaelis (2001) sosyal bilgileri, demokratik bir toplumda sorumlu ve iyi bir birey yetiştirmek için insanların ilişkilerinin inceleyen ve kültürel mirasın temel özelliklerini de aktaran bir program olarak, tanımlamaktadır (akt: Kılıçoğlu, 2009). Sosyal bilgilerin önemli isimlerinden olan Barr, Barth ve Shermis (1997)'e göre sosyal bilgiler insan ilişkileriyle ilgili bilgi ve deneyimlerin vatandaşlık eğitimi amacıyla birleştirilmesidir (Akt: Doganay 2002).

Amerika'da ise sosyal bilgiler ile ilgili tüm gelişmeler, Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [National Council of Social Studies (NCSS)] tarafından yürütülmektedir. Sosyal bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) bu amaçla 1993 yılında aşağıdaki kapsamlı tanımı yapmıştır:

> Sosyal bilgiler, vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için, sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan bir çalışma alanıdır. Okul programı içinde sosyal bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimleri, psikoloji, din, sosyoloji ve sanat, edebiyat, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerin alınarak sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı oluşturulmasını hedefler. Sosyal bilgilerin öncelikli amacı, karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı karar verebilme yeteneği geliştirme için genç insanlara yardımcı olmaktır (akt: Safran, 2008).

O halde sosyal bilgilerin konu alanını şu şekilde şemalaştırabilir:

Şekil 2.1. Sosyal Bilimler Disiplinleri (Akdağ, 2009)

Verilen tüm bu tanımlardan ve yukarıdaki şemadan da yola çıkarak sosyal bilgiler, sosyal bilimlerin disiplin alanları ve vatandaşlık konuları ile entegre olmuş, çağdaş, demokratik, insan hak ve özgürlüklerini bilen, doğayı seven, geçmişini irdeleyebilen, kültürel farklılıklarının farkında olan bireyler yetirmeyi hedeflemektedir.

2.1.2. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Önemi

Sosyal bilgiler öğrenciyi topluma hazırlamayı amaçlarken öğrenciye *"toplumsal kişilik"* kazandırmayı hedeflemektedir. Toplumsal kişiliğin en önemli özelliği ise iyi, etkili bir vatandaş olmaktır. Etkili vatandaş; içinde yaşadığı toplumun kültürünü benimsemiş, özümsemiş, kişi hak, ödev ve sorumluluklarını bilen, çevresindeki olaylara karşı bilinçli davranan, geçmişini bilen, toplumdaki rollerin gerektirdiği davranışların farkında olan bireyi temsil etmektedir. Bu nedenlerden dolayı öğrencilerin bu derste içinde bulunduğu toplumsal yaşamı, geçmişi, bugünü ve geleceği yakından tanıyıp daha bilinçli vatandaşlar olması sağlanmaya çalışılmaktadır (Deveci,2002; Erden, tarihsiz; Safran, 2008). Sosyal bilgiler dersi insanın özellikle toplumsal hayata etkin bir şekilde uyumunu sağlayan bir derstir. Öğrencinin çevresindeki insanları, olayları, tabiatı anlaması, bunların birbiriyle olan ilişkilerine dikkat etmesi ve kendi davranışlarını da

bunları dikkate alarak düzenlemesi bu ders ile muhtemeldir (Moffat, 1957; akt: Kılıç, 1994). Tekışık'a (1975) göre de, sosyal bilgiler bilinçli ve etkin vatandaş yetiştirmede önemli bir yere sahiptir. Tekışık, bireylerin toplum içinde geliştiğini ifade ederken, bireyin yaşadığı yeri, memleketini, geçmişini, bugünü tanımasının ancak toplumun kültür, adet ve göreneklerini benimsemiş, bunlara bağlı olarak da kıyaslama, tahmin ve yorumlama gibi yetenekler kazanmış, yurdunu ve çevresini inceleyen bireylerle mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu nedenlerden dolayı, sosyal bir varlık olan çocukların iyi birer yurttaş olarak yetiştirilmesinde sosyal bilgilerin büyük önemi vardır (akt: Akgül, 2006). Sosyal bilgiler öğretim programı, bu anlamda bireylerde siyasal, kültürel, sosyal ve ekonomik alanlarda olumlu davranışlar geliştirmeyi amaçlamaktadır (Öztürk ve Otluoğlu, 2003).

Ülkemizde ilköğretim çağındaki çocuklara vatandaşlık bilgisi ve hayatımızı sürdürebilmemiz için gerekli değer, beceri, tutum ve davranışlar sosyal bilgiler dersi kapsamında kazandırılmaktadır. İlköğretim döneminde kazanılan bilgilerin, becerilerin ve davranışların uzun yıllar etkisini devam ettirileceği düşünülürse bu dönemde öğrencilere sosyal bilgiler dersinin öğretilmesinin stratejik öneme sahip olduğu yansınmamalıdır (Safran, 2008). Akdağ (2009) da Safran'ı destekler nitelikte sosyal bilgilerin 9-13 yaş grubu çocuklara hitap ettiğini ve bu dönemde çocukların kazanacağı bilgi, beceri ve değerlerin ileriki yaşlarda değiştirilmesinin zor olacağını, ifade etmektedir. Bundan dolayı bu yaş grubundaki çocuk için sosyal bilgiler dersi ayrı bir öneme sahip olmaktadır.

İlköğretim programında yer alan sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin yaşam deneyimlerini kullanarak düşünmesi ve yorumlaması ile daha üst düzey becerilerini geliştirmeye yönelik bir ders olduğundan sosyal bilgiler öğretiminde, sosyal olaylara ya da durumlara sadece tek bir açıdan yaklaşılmasının yerine ekonomik, toplumsal, sosyolojik, felsefi, psikolojik vb. pek çok açıdan yaklaşılması öğrenciyi sorgulamaya ve düşünmeye itip bilgilerin ezberlenmesinin önüne geçecektir (Adıgüzel, 1998). Öğrenciler bu ders sayesinde üst düzey düşünme becerilerini kullanarak her alanda eleştirel düşünebilen, kurallara uymayı bilen, çevresindeki bireylerle uyum içerisinde hareket edebilen ve demokratik vatandaşlık becerilerine sahip olan bireyler olarak yetişmektedir.

2.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretiminde Farklı Yaklaşımlar

Sosyal bilgiler öğretiminde geçmişten günümüze farklı yaklaşımlar ve arayışlar süregelmiştir. Sosyal bilgiler öğretimine ilişkin farklı yaklaşımlar ilk kez 1970 yılında Barth ve Shermis tarafından NCSS'in yayın organı Social Education'da yayınlanan bir makalede sınıflandırılmıştır. Naylor ve Diem (1989)'e göre, sosyal bilgiler öğretimin temelinde üç türlü yaklaşım vardır (Safran, 2008; Öztürk, 2007; Erden, tarihsiz). Bunlar;

1- Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Sosyal bilgiler öğretimi ile ilgili en eski ve yaygın yaklaşımdır. Bu yaklaşımda sosyal bilgilerin temel amacı, öğrencilere kültürel mirası aktararak onların iyi ve etkin birer vatandaş olmalarını sağlamaktır. Bu gerçekleştirilirken toplumdaki temel kurum, değer ve inançlar öğrencilere kazandırılıp mevcut durumun devamlılığı da sürdürülecektir. Böylece kültürel devamlılık garanti altına alınarak yeni nesiller yetiştirmek hedeflenmektedir.

2- Sosyal Bilim Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Sosyal bilim olarak sosyal bilgiler öğretimi, iyi vatandaş yetiştirmek için öğrencilere, sosyal bilimlere ait bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu görüşe göre öğrenciler insan davranışlarını ve vatandaşlığı sosyal bilimlerin temel ilke ve kavramlarını inceleyerek öğrenmeye çalışırlar. Sosyal bilimciler tarafından tanımlanan bulgular, görüşler ve sorunlar sosyal bilgiler programının içeriğini oluşturur.

3- Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler Öğretimi

Bu yaklaşıma göre sosyal bilgiler öğretiminin amacı, öğrencilerin problem çözme ve karar alma becerilerini öğrenip uygulamalarını sağlamaktır. Buna paralel olarak öğrencilerin bireysel ve toplumsal problemleri tanımlamaları, analiz etmeleri ve karar vermeleri amaçlanmaktadır. Bu yaklaşımla öğrenciler düşünmeye, fikir üretmeye, eleştirmeye, bilgiyi yorumlamaya teşvik edilmektedir.

Barth ve Demirtaş (1997)'a göre sosyal bilgiler eğitimi, devletin ihtiyaç duyduğu vatandaş tipine göre bu üç geleneksel yaklaşımdan birini benimser. Bu yaklaşımlardan en eski geleneksel yaklaşım olan *"Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler"* yaklaşımı, Türk okullarındaki en yaygın uygulamadır. Ancak, son olarak hazırlanan

2004 tarihli "*İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5.sınıflar) Öğretim Programı"*, hazırlayan komisyonun ifadesiyle, yukarıda belirtilen üç geleneksel yaklaşım önemsenerek hazırlanmıştır (MEB, 2005; akt: Sarıcan).

2.1.4. Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

2.1.4.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Gelişimi

Sosyal bilgilerin kapsamına giren konular Antik Yunan ve Roma gibi medeniyetlerde ilkçağlardan itibaren okullarda okutulmuştur. Eski Çağ'daki okutulan tarih (Çin, İsrail, Roma), coğrafya (Roma), yurttaşlık (İsrail) ve hukuk (Roma) dersleri doğrudan sosyal bilimlerin disiplini oluşturmaktadır. Orta Çağ'a doğru gelindiğinde ise skolastik düşüncenin de etkisiyle bu derslerin içeriğinde dinin etkisi görülmeye başlamıştır. Rönesans ve reform hareketlerinin görüldüğü yeni ve yakın çağlarda ise dinin etkisi yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Bu dönemlerden sonra *"Sosyal Bilgiler"* adı altında ilk ve orta dereceli okullarda bu dersin okutulması gerektiğini ilk kez Fransız düşünür Condercet ifade etmiştir (Sönmez, 2005; Sözer, 1998; akt: Safran, 2008). Antik Yunan'a kadar inen okul geçmişlerine rağmen, sosyal bilgiler eğitiminin eğitim kurumlarına bir konu alanı ya da ders alanı olarak Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde 1800'lü yılların sonları ile 20. yüzyılın başlarında girdiği söylenebilir. Hertzberg (1981)'e göre o yıllarda ABD'de sosyal sözcüğü popüler sözcüklerden biriydi ve hemen hemen birçok reformun başında bir sıfat olarak kullanılmaktaydı. Örneğin sosyal gelişme, sosyal verimlilik, sosyal gerçek, sosyal araştırmalar, sosyal kontrol, sosyal eğitim vb. ABD'nin 20. yüzyılın başında yaşadığı sosyal, kültürel, ekonomik vs. alanlardaki büyük toplumsal değişimin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm arama çabaları sonucunda sosyal bilgilerin doğuş süreci başlamıştır. Bu gelişme ilerlemecilik akımının *"demokratik toplum için vatandaş yetiştirme"* görüşünün etkisiyle gerçekleşmiştir (Öztürk, 2007; Safran, 2008; Erden, tarihsiz; Doğanay, 2008). Ancak I. Dünya Savaşı'na kadar "Sosyal Bilgiler" terimi hiçbir yerde bir program alanının adı olarak kullanılmamıştır. İlk kez 1916 yılında ABD Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi [NCSS], resmen "Sosyal Bilgiler" terimini kabul etmiştir (Naylor ve Diem, 1987; akt: Öztürk, 2007; Dönmez, 2003).

1920'li, 30'lu ve 40'lı yıllarda yeniden kurmacılık ve çocuk merkezli yaklaşımları benimseyen eğitimciler sosyal bilgiler öğretiminin şekillenmesinde önemli roller oynamışlar; fakat 1940'lı ve 50'li yıllarda sosyal bilgiler dersi tarih ve coğrafya ağırlıklı olarak uygulanmıştır.

1960'lı yılların başları ile 1970'li yılların ortasına kadar ABD'de sosyal bilgiler dersine ağır eleştiriler gelmiş ve *"Yeni Sosyal Bilgiler"* adı altında bir reform hareketi başlatılmıştır. Bu hareketle tarih ve coğrafyanın önemi azalırken; sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, ekonomi ve sosyal psikoloji ağırlık kazanmıştır. Bu hareketin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde Bruner'in buluş yoluyla öğrenme kuramının etkisi çok büyük olmuştur (Erden, tarihsiz). Böylece geleneksel tümdengelim yaklaşımı ile anlatım yönteminin yerini, tümevarım ve araştırma yöntemi almıştır. *"Yeni Sosyal Bilgiler"* öğrencinin pasif alıcı rolünü, aktif bilgi arayıcıya dönüştürmek istemiştir (Schug ve Beery, 1987;akt: Öztürk ve Otluoğlu, 2003).

"Yeni Sosyal Bilgiler" hareketi, 1970 yılların sonlarına doğru eski çekiciliğini yitirmeye başlamıştır. Bu hareketin devam etmemesinin nedenleri arasında geleneksel eğitim anlayışının daha çekici olması ve iş başındaki öğretmenlerin yeni program konusunda yeterince bilgilendirilip eğitilmemesi gelmektedir. Bunun üzerine 1980'li yıllarda sosyal bilgiler öğretiminde tekrar geleneksel yaklaşım benimsenmeye başlamıştır. 1994 yılına gelindiğinde ise, ABD'de Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi sosyal bilgiler programı için tematik standartlar belirlemiş ve bundan sonraki programlar bu temel üzerinde oluşturulmuştur (Naylor ve Diem, 1987; akt: Öztürk,2007, Erden, tarihsiz).

2.1.4.2. Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Gelişimi

Disiplinler arası bir program yaklaşımı ve bir ders olarak sosyal bilgiler, Türkiye'de ilk kez 1960'lı yıllarda benimsenmiştir. Bu tarihten önce, gerek Osmanlı, gerekse Cumhuriyet Döneminde bu dersin kapsamına giren disiplinler, ilköğretim düzeyinde ayrı dersler olarak verilmiştir (Öztürk ve Otluoğlu, 2003,14-15). Yani Türkiye'de sosyal bilgilerin kapsamına giren konuları içeren derslerin (tarih ve coğrafya) okul programlarına girmesi, XIX. yüzyılda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine girmesinden kısa bir süre sonra, II. Abdülhamit zamanında ilkokul programlarında yer alması ile olmuştur (Öztürk, 2006; Akyüz, 2005).

Cumhuriyet Döneminde, ilkokullarla ilgili 1926, 1930, 1932, 1936,1948, 1962, 1968, 1989 ve 1993 yıllarında programlarda düzenlemeye gidilmiştir. Cumhuriyet döneminde eğitim programları özelliğini taşıyan ilk program "1926 İlkokul Programı"dır. Bu programın temelini John Dewey'in hayat bilgisi, toplu öğretim ve iş okulu ilkeleri oluşturmuştur (Akyüz, 1993; Başgöz, 1995; Varış, 1997; akt: Kan, 2006).) 1926 programında *"Yeni Türk devletinin ideolojisini genç nesillere benimsetmek, milli, manevi ve ahlaki değerlerle donatılmış, fikri, vicdanı hür nesiller yetiştirmek"* ilkesi temele alınarak; tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerine her biri ikişer saatten haftada altı saat olmak üzere 4. ve 5. sınıflarda yer verilmiştir (Bilgili,2008,s.23). 1948 programına ise 1926 programına ek olarak,*"ilkokul, çocuklara millî kültürü aşılamak mecburiyetindedir; içinde yetişen bütün vatandaşlara aynı millî ülküleri, aynı millî amaçları vermek için gerekli bütün bilgileri, alışkanlıkları, ilgileri, hizmet arzusunu verimli bir şekilde kazandırmak"* ilkesi de eklenmiştir (Sönmez,1997; akt: Civek, 2008).

1962 programı, taslak bir program olarak beş yıllığına önce 14 ilde daha sonra yurt geneline yayılarak bazı okullarda kullanılmış ve daha sonra uygulamaya konmuştur. (Demirel, 2003; akt: Kan, 2006). Bu programda tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgisi dersleri *"Toplum ve Ülke İncelemeleri"* adı altında birleştirilmiş ve 1968 programında ise bu ders " Sosyal Bilgiler" adını almıştır. Ülkemizde 1968 programı hazırlanırken programın, 1960'lı yılların başlarında ABD'de başlatılan "Yeni Sosyal Bilgiler" hareketinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Programda bu yaklaşımın izlerinin görülmesine rağmen ülkemizde bu hareketi destekleyecek öğretim materyallerinin olmaması ve öğretmenlerin bu konuda yeterli bilgiye sahip olmamaları geleneksel yaklaşımın devam etmesine neden olmuştur. (Erden, tarihsiz). Ancak Türkiye'de 1968 eğitim programından buyana okutulan sosyal bilgiler dersi bir dönem 6. ve 7. sınıflarda "*Milli Tarih*" ve "*Milli Coğrafya*" adıyla okutulmuş olup bu program 1998 yılına kadar kullanılmış, 1998 yılında ise yeni bir "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı" yürürlüğe konmuştur (Berk, 2008).

2004 yılına gelindiğinde ise yeni bir "Sosyal Bilgiler Programı" oluşturulmuştur. Bu program dünyada eğitim alanında benimsenen yeni yaklaşımlar örnek alınarak hazırlanılmıştır. Bu çerçevede sosyal bilgiler programının temel amacı "*Milli Eğitim genel amaçları çerçevesinde, bireyin kendisini, yaşadığı toplumu ve dünyayı, kendi istek ve becerisiyle anlamasına katkıda bulunmasına fırsat ve ortam sağlamak*" olarak

belirtilmiştir. O halde eğitim sistemlerinin bir öğesi olan programların dünyada meydana gelen değişim ve gelişime ayak uydurması gerekmektedir. Bu gelişim ve değişim sadece eğitim programlarıyla değil, onun tamamlayıcısı olan ders kitaplarının yeterliliği ve öğretmenlerin donanımlı olması ile sağlanabilir (Berk, 2008).

2.1.5. 2004 Yılında Geliştirilen Sosyal Bilgiler Öğretim Programı

Cumhuriyetin ilk yıllarında geçimini %80'in üzerinde tarım ve hayvancılıktan sağlayan halk için okuma yazma önemli unsurların başında gelmekteydi. Ancak program geliştirme çalışmaları ise ülkemizde 1950'lerde yurt dışına gidip çalışmalar yapan eğitim bilimciler tarafından geliştirilmeye başlanmıştır (Türkoğlu ve Sarı, 2006). Ülkemizde sosyal bilgiler programı ile ilgili olarak, bazı dönemlerde programın içeriğinde değişiklikler yapılmıştır. Ancak; genel amaçlarda 1968-2005 yılları arasında önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Sosyal bilgiler programı 1968 yılından 2005 yılına kadar iki önemli değişikliğe uğramıştır. Bunlardan ilki 1990, diğeri ise 1998'de yapılan değişikliklerdir. Bu program değişikliklerinde özellikle içerik çerçevesi açısından önemli değişiklikler olmamıştır. Yalnız 1998 tarihinde yapılan değişikliğin nedeni, ilköğretim süresinin sekiz yıla çıkarılmasıdır. Daha önce ortaokul düzeyinde milli tarih ve milli coğrafya olarak okutulan dersler, sosyal bilgilerin 4.,5.,6. ve 7. sınıfları kapsamasıyla, konular fazla değiştirilmeden sosyal bilgiler programı içine yerleştirilmiştir (MEB, 1990; Sönmez,1998; akt: Karakuş, 2006). Bunlara ek olarak son yıllarda ilerlemecilik eğitim felsefesi ışığında yapılandırmacı eğitim anlayışı gelişmiş ve bu bağlamda 2004 yılında taslak olarak hazırlanıp 2005 yılında uygulamaya konulan yeni bir program oluşturulmuştur. Yapısalcı öğrenme kuramına dayalı olarak geliştirilen eğitim programlarında amaç, içerik, öğrenme öğretme süreci ve değerlendirme boyutlarının temel felsefesi değişmiştir. Bunlardan, 1968 ve 2005'te yapılan program yenileme çalışmalarının içerik, kapsam, yöntem ve program yaklaşımı açısından diğerlerine oranla daha köklü yenilikler içerdiği söylenebilir. Tüm bu programlarda ortak amaç etkin vatandaşlık bilinci oluşturmaktır. Bu amacın gerçekleşmesine yardımcı olacak en önemli derslerin başında ise sosyal bilgiler gelmektedir. Ancak 1924'ten 1968'e kadar ilkokul dersleri arasında "Sosyal Bilgiler" adı altında bir derse rastlanmamakla birlikte bu dönemler arasında sosyal bilgiler ile ilgili çeşitli konulara tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi dersleri kapsamın da yer verildiği görülmektedir

(Hersan, 2008; Sönmez,2005). Ancak 2004 sosyal bilgiler programı ile sosyal bilgiler dersi konularının kapsamı genişlemiştir. 2004 değişikliği öncesi ülkemizde sosyal bilgilerin konu alanı tarih, coğrafya ve vatandaşlık konuları ile sınırlı iken 2004 yılında değişen sosyal bilgiler programı ile birlikte sosyoloji, psikoloji, hukuk, ekonomi, felsefe, siyaset bilimi ve antropoloji gibi bilimlerin de konuları ünitelerle harmanlanmış bir şekilde programda yer almıştır (Yaşar, 2004; akt: Kalıpcı, 2008).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından 2004 yılında okullarda pilot olarak uygulamaya konulan programlardan biri olan "Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı" MEB 12.07.2004 tarih ve 2563 sayılı Tebliğler Dergisi kararınca, Türkiye genelinde, 9 ilde belirlenen 120 pilot okulda, 2004-2005 eğitim öğretim yılında deneme uygulaması yapılarak, 2005-2006 eğitim öğretim yılında tüm ilköğretim okullarında uygulamaya konulmuştur (MEB, 2004). 2004 Pilot uygulamanın yapıldığı Ankara, Bolu, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Samsun ve Van illerinde deneme çalışmalarının ardından 2005-2006 öğretim yılından itibaren yeni program tüm ilköğretim birinci kademe okullarında uygulanmaya başlamıştır (Tekışık, 2005; akt: Dündar, 2008).

Eğitim ve öğretim sürecinin planlı bir şekilde hedefe uygun bir şekilde yürütülebilmesi ve de öğretim sürecinden istenilen verimin alınabilmesi için eğitim programları önemli bir unsur olmaktadır. Bu düşünceden hareketle ve değişimin devam ettiği bir ortamda yenilenen Sosyal Bilgiler Programı'yla birlikte eski programda yer alamayan birçok kavram yeni programda yerini almıştır. Özellikle eski programda olmayıp yeni programda yer verilen özelliklerden biri de *öğretim sonuncunda öğrencilerde geliştirilecek becerilerin neler olduğunun açık bir şekilde tanımlanması ve sınıflandırılmasıdır* (Kabapınar, 2009a). Programda değerlere ve becerilere yoğun bir şekilde yer verilmiştir. Türkiye'de uygulanmaya başlanan yeni "Sosyal Bilgiler Programı" bireyin gelişimine katkı sağlayacak pek çok yaşamsal beceri kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda yeni Sosyal Bilgiler Programı'nın beceri temelli olduğunu söyleyebiliriz (Şimşek, 2009).

2004-2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı birçok açıdan önceki programlardan farklılık göstermektedir. Bu program davranışçı yaklaşımın aksine etkinlik merkezli, sarmal yapıda ve yapılandırmacılık yaklaşımı temele alınarak hazırlanmıştır. Bu yaklaşımla, sosyal bilgiler açısından bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrencinin kendi

yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşime olanak sağlayan yeni bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmıştır (MEB, 2005). Ayrıca bu programla bilgiye bakış açısından, bilginin edinilme biçimine, derslerde kullanılacak yöntem ve tekniklere, öğrenme ortamının oluşturulmasına ve değerlendirme biçimine kadar birçok yapıda da değişiklik meydana gelmiştir (Çelebi, 2006).

Açıkgöz (2008)'e göre Yeni Sosyal Bilgiler Programı'nın uygulanması sürecinde gerekli beceri, bilgi ve kavramları kazandırmada işe koşulabilecek ve etkinliklere temel oluşturabilecek bazı uygulamalar şunlar olabilir: Örnek olay incelemesi, sonuç çıkarma, geri plandaki düşünceleri bulma, slogan bulma, reklam hazırlama/poster afiş hazırlama, şiir-öykü yazma/şarkı yapma, görsel imge oluşturma, önem sırasına koyma, başlık bulma, sınıflama, örnek verme, kendini değerlendirme, yordama yapma, bulmaca, dramatizasyon, tavsiyede bulunma, karsılaştırma, problem çözme, görüşme yapma, alan gezileri, kavram haritası oluşturma, kanıtlama, empati kurma, değerlendirme, benzetim, günlük yasam ile ilişkilendirme, not alma, görüş tarama, gözlem, formülleştirme, haber toplama, düşündükleriyle karşılaştırma, bildikleriyle bağ kurma, dosya oluşturma, öykü tamamlama, öğretim malzemesi hazırlama, çalışma yaprağı, koleksiyon yapma, hipotez oluşturma ve sınama, yıllık plan hazırlama, tersinden düşünme, anlaşma imzalama, pandomim, öğrendiklerini listeleme, proje, gazete çıkarma, yeniden yazma vb. (akt: Ayva, 2008). O halde yenilenen programla birlikte öğretim sürecinde kullanılan yöntem, teknikler ve değerlendirme boyutunda diğer programlara göre daha etkili değişimlerin olduğu görülmektedir. Böylece öğrencilerin olaylara bakış ve olayları yorumlama açılarında, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerinde, tutum ve davranışlarında önemli değişikliklerin olmasının muhtemel olduğu söylenebilir.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Amacı

Hızla değişen ve bu değişim karşısında gelişen dünyada, her geçen gün karmaşık sorunlar ortaya çıkmakta ve buna bağlı olarak da çeşitli ihtiyaçlara gereksinim duyulmaktadır. Her bilim dalında olduğu gibi, sosyal bilgilere de bireylerin ihtiyaçları ile toplumun beklentileri arasındaki dengeyi sağlamada, insanlara gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazandırma konusunda büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu anlamda sosyal bilgiler, bu sorumlulukları yerine getirme konusunda disiplinler arası ve çok

yönlü bir yaklaşım izleyerek, kişilere bilgi edinme yollarını ve belli becerileri kazandırma amaçlarına öncelik vermektedir (Dönmez, 2003; akt: Civek, 2008).

İlköğretim okulların genel amaçları; öğrencileri millet bilinci içerisinde iyi birer vatandaş olarak yetiştirmek ve öğrencilerin gerek sosyalleşmesi gerekse çağın gereksinimlerine ayak uydurmasını sağlamaktır. Ülkemizde sosyal bilgilerin ise öncelikli olarak amacı demokratik toplumun gereksinim duyacağı etkin ve üretken vatandaş yetiştirmektir. İlköğretimde bu 1, 2 ve 3. sınıflarda Hayat Bilgisi, 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler, 8. sınıfta ise Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi adı altında öğrencilere okutulmaktadır. İlköğretimde adı geçen bu derslerin genel amacı da budur (Akdağ,2009; Pınarbaşı, 2007).

2004 yılı Sosyal Bilgiler Programının genel amaçları doğrultusunda öğrenciler 7. sınıfın sonunda;

1. Özgür bir birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin, ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varır.
2. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak, vatanını ve milletini seven, haklarını

   bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip bir vatandaş olarak yetişir.
3. Atatürk İlke ve İnkılâplarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve

   ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrar; laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olur.
4. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilir.
5. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öğe ve süreçleri kavrayarak, millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul eder.
6. Yaşadığı çevrenin ve dünyanın coğrafi özelliklerini tanıyarak, insanlar ile doğal çevre arasındaki etkileşimi açıklar.

7. Bilgiyi uygun ve çeşitli biçimlerde (harita, grafik, tablo, küre, diyagram, zaman şeridi vb.) kullanır, düzenler ve geliştirir.
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak, kalkınmada ve uluslar arası ekonomik ilişkilerde ulusal ekonominin yerini kavrar.
9. Meslekleri tanır, çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli olduğuna inanır.
10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgular; insanlar, nesneler olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirler, değişim ve sürekliliği algılar.
11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanır.
12. Bilimsel düşünmeyi temel referans kabul ederek bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetir.
13. Birey, toplum ve devlet arasındaki ilişkileri açıklarken, sosyal bilimlerin temel kavramlarından yararlanır.
14. Katılımın önemine inanır, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için kendine özgü görüşler ileri sürer.
15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, lâiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçleri ve günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini kavrayarak, yaşamını demokratik kurallara göre düzenler.
16. Farklı dönem ve mekânlardaki toplumlararası siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimi analiz eder.
17. İnsanlığın bir parçası olduğu bilincini taşıyarak, ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık gösterir (MEB,2005).

Görüldüğü gibi yeni sosyal bilgiler programı tek başlık altında 17 maddeden oluşmaktadır.

Sosyal bilgiler birçok disiplini içinde barındırmakla birlikte içerdiği konular, ilkeler ve kavramlar itibari ile sözel bir alandır. Bu sebeple sosyal bilgiler konularının ezberlenmesi ve hatırda tutulması için tekrarlanması gereken bir ders olarak

görülmektedir. Sosyal bilgiler dersinin amaçlarına ulaşmak için öğretmenlerin gösterdikleri çaba kadar, kullandıkları yöntem ve teknikler de önemlidir. Amaçlara uygun olmayan yöntem-tekniklerin kullanılması ve öğrenciye sadece bilgi öğretilmeye çalışılması, sosyal bilgilerin genel amaçlarına ulaşılmasını zorlaşacaktır (Çelebi, 2006). Sosyal bilgiler dersinde belirlenen bu amaçlara ulaşmak için öğrenci, öğretmen ve eğitim- öğretim ortamı gibi pek çok değişkenin olumlu özellikler taşıması gerekmektedir (Öztürk ve Baysal, 1998).

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Vizyonu

2004 yılında yapılan program geliştirme çerçevesinde sosyal bilgiler dersi de programın temelini oluşturan eğitimsel yaklaşımlardan etkilenmiştir. Sosyal bilgiler programının vizyonu programda şu şekilde belirtilmiştir:

> 21. yüzyılın çağdaş, Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, Türk kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal kültürel bağlam içince oluşturan, kullanan ve düzenleyen (eleştirel düşünen, yaratıcı, doğru karar veren) sosyal katılım becerileri gelişmiş, sosyal yaşamda etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmektir (Kıroğlu, 2006, s.542).

Verilen tanımdan yola çıkılacak olunursa sosyal bilgilerin bireylerin demokratik değerlerle donanmış, saygılı, yaratıcı, olaylara eleştirel düşünce bakış açısıyla bakabilen, Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkan, kültürel yaşantısında hak ve sorumluluklarını bilen bireyler yetiştirmeyi amaçladığı söylenebilir.

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Temel Yaklaşımı

Ata'ya (2009) göre; 2005 Sosyal Bilgiler Programı'nın temel yaklaşımı, bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli beceri, kavram ve değerlerle öğrenciyi donatarak etkin bir Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı yetiştirmektir. Sosyal Bilgiler Programı mevcut yaklaşımlardan farklı olarak, bireyin var olan deneyimlerini dikkate alarak yaşama etkin katılımını, doğru karar vermesini, sorun çözmesini geliştirici bir yaklaşım doğrultusunda yapılandırmayı önemseyen bir gelişim göstermektedir. Öğrencinin kendi yaşantılarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alarak çevreyle etkileşimine olanak

sağlayan aktif öğrenme yöntem ve teknikleriyle yeni bir anlayış yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Bu anlayıştan yola çıkarak Sosyal Bilgiler Programı;

- Her öğrencinin birey olarak kendine özgü olduğunu kabul eder.
- Öğrencilerin gelecekteki yaşamlarına ışık tutarak, bireylerden beklenen niteliklerin geliştirilmesine duyarlılık gösterir.
- Bilgi, kavram, değer ve becerilerin gelişmesini sağlayarak, öğrenmeyi öğrenmenin gerçekleşmesini ön planda tutar.
- Öğrencileri düşünmeye, soru sormaya ve görüş alışverişi yapmaya özendirir.
- Öğrencilerin fiziksel ve duygusal acıdan sağlıklı ve mutlu bireyler olarak yetişmesini amaçlar.
- Milli kimliği merkeze alarak, evrensel değerlerin benimsenmesine önem verir.
- Öğrencilerin kendi örf ve adetleri çerçevesinde ruhsal, ahlaki, sosyal ve kültürel yönlerden gelişmesini hedefler.
- Öğrencilerin haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren bireyler olarak yetişmesini önemser.
- Öğrencilerin toplumsal sorunlara karsı duyarlı olmasını sağlar.
- Öğrencilerin öğrenme surecinde deneyimlerini kullanmasına ve çevreyle etkileşim kurmasına olanak sağlar.
- Her öğrenciye ulaşabilmek için öğrenme-öğretme yöntem ve tekniklerindeki çeşitliliği dikkate alır.
- Periyodik olarak, öğrenci çalışma dosyalarına bakılarak öğrenme ve öğretme süreçlerinin akısı içerisinde değerlendirmeye olanak sağlar (MEB, 2005a, 50-51).

Bu yaklaşımla, sosyal bilgiler açısından bilgi ve beceriyi dengeleyen, öğrenci merkezli, öğrencilerin kendi yaşantılarını ve farklılıklarını dikkate alarak birbirleriyle ve çevreyle etkileşimine olanak sağlayan yeni bir yaklaşım uygulanmaya çalışılmaktadır (Berk, 2008).

Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Yapısı

Yeni sosyal bilgiler dersi öğretim programı, Türkiye'ye 1940'lı yıllarda giren ünite anlayışını devam ettirmektedir. Ayrıca sosyal bilgileri tek başına tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisi ünitesi anlayışından kurtarmaya çalışmaktadır. Yeni sosyal bilgiler

dersi öğretim programı kazanım, öğrenme alanı, beceri, kavram ve değer öğretimi, etkinlik, ilişkilendirme, ara disiplinler gibi yeni terminolojiyle karşımıza çıkmaktadır (Ata, 2009a).

Yeni ilköğretim programında ve dolayısıyla sosyal bilgiler dersinde dördüncü sınıftan yedinci sınıfa kadar ***"öğrenme alanları"*** değişik üniteler altında yer almakta ve her sınıf düzeyine göre değişen kazanımlarla öğrenci gelişimi hedeflenmiştir. Kazanımlar öğrencilerin kavram öğrenmelerini, beceriler kazanmalarını ve bazı değerleri edinmelerini sağlayacak nitelikte düzenlenmeye çalışılmıştır. Dördüncü sınıftan üst sınıflara doğru genişleyerek ve derinleşerek süreklilik gösteren sosyal bilgiler dersine ait dokuz öğrenme alanı şu şekildedir: *"Birey ve Toplum", "İnsanlar, Yerler ve Çevreler", "Kültür ve Miras", "Bilim, Teknoloji ve Toplum" "Üretim, Tüketim ve Dağıtım", "Güç, Yönetim ve Toplum", "Zaman – Süreklilik ve Değişim", "Küresel Bağlantılar"*. Öğrenme alanları yine ünitelere bölünmüştür; ancak her ünite pek çok sosyal bilimle ilgili kazanımlar içermektedir; üniteler örneğin sadece tarih ya da coğrafya ünitesi olarak sınırlandırılmamıştır. Yapılandırmacı anlayışla birlikte sosyal bilgiler dersinin disiplinler arası yapısını oluşturan bilim dallarının sayısında artış olmuştur. Bu bağlamda öğrenme alanları, bir ya da birden fazla akademik disiplini içermektedir. Örneğin; "Birey ve Toplum," psikoloji ve vatandaşlık bilgisini; "Kültür ve Miras", antropoloji, tarih ve vatandaşlık bilgisini; "İnsanlar, Yerler ve Çevreler," coğrafyayı; "Üretim, Tüketim ve Dağıtım" ekonomiyi içermektedir (Hersan,2008; MEB,2011). Kısacası öğrenme alanı, birbiri ile ilişkili beceri, tema ve kavramların bir bütün olarak görüldüğü ve öğrenmeyi sınıflandıran bir yapıdır. Aşağıdaki tabloda 6. ve 7. sınıf 2004 sosyal bilgiler programında yer alan öğrenme alanları ve ünite eşleştirilmeleri sunulmuştur.

Tablo 2.1.
İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Belirlenmiş Öğrenme Alanları ve Ünite Eşleşmeleri

6. SINIF		**7. SINIF**	
ÖĞRENME ALANI	**ÜNİTELER**	**ÖĞRENME ALANI**	**ÜNİTELER**
BİREY VE TOPLUM	Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	**BİREY VE TOPLUM**	İletişim ve İnsan İlişkileri
İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER	Yeryüzünde Yaşam	**İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER**	Ülkemizde Nüfus
KÜLTÜR VE MİRAS	İpek Yolu'nda Türkler	**KÜLTÜR VE MİRAS**	Türk Tarihinde Yolculuk
ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM	Ülkemizin Kaynakları	**BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM**	Zaman İçinde Bilim
KÜRESEL BAĞLANTILAR	Ülkemiz ve Dünya	**ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM**	Ekonomi ve Sosyal Hayat
GÜÇ, YÖNETİM VE TOPLUM	Demokrasinin Serüveni	**GÜÇ, YÖNETİM VE TOPLUM**	Yaşayan Demokrasi
BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM	Elektronik Yüzyıl	**KÜRESEL BAĞLANTILAR**	Ülkeler Arası Köprüler

Kaynak: (Yazıcı ve Koca, 2008'den düzenlenmiştir.)

Tablo 2.1'de 6. ve 7. sınıf ünitelerinde belirlenen öğrenme alanları yer almaktadır. Öğrenme alanları 6 ve 7. sınıf düzeyinde aynı olup ünitelerin içeriğine göre verilme sırası farklılık göstermektedir.

2004 Programı'nın bir diğer yeni kavramı ise ***"beceri"***dir. Yeni program, bilginin öğrenci tarafından kazanılmasının yanında beceri öğretimine de önem vermektedir (Ata,2009). Sosyal bilgiler programını oluşturan temel öğelerden biri olan beceri; bilgi gerektiren ve performans içeren karmaşık bir eylem olup öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan kabiliyetlerdir (Kıroğlu, 2006). Ata'ya (2009) göre beceri "*öğrencilerde öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan, bir iş yapabilmek veya bir konuyu işleyebilmek için gereken yatkınlık"* olarak tanımlanmaktadır (s.38). Beceri eğitiminin öne çıkarılmasının nedenlerine bakıldığında modernleşme, küreselleşme, demokratikleşme, teknoloji, bilişim gibi toplumsal değişme dinamiklerinin etkisiyle giderek karmaşık hale gelen insanın toplum, kültür, devlet, bilgi ve teknoloji ile

ilişkisinin daha üst düzeyde zihinsel ve toplumsal beceriler gerektirmesi olduğu öne sürülebilir (Özpolat, 2009).

2004 İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'na göre 4-8. sınıf düzeyinde doğrudan verilecek toplam 15 beceri mevcuttur (Kıroğlu, 2006). Bu becerilerden ilk 9 beceri olan, *(1). Eleştirel Düşünme, (2). Yaratıcı Düşünme, (3). İletişim, (4). Araştırma, (5). Problem Çözme, (6). Karar Verme, (7). Bilgi Teknolojilerini Kullanma, (8). Girişimcilik, (9). Türkçeyi Doğru, Etkili ve Güzel Kullanma* becerileri sosyal bilgiler dersleri ve diğer derslerle birlikte öğrencide kazandırılması hedeflenmektedir. Buna karşılık son altı beceri ise sosyal bilgiler dersine özgü olarak benimsenmiştir. Bunlar; *(A). Gözlem, (B). Sosyal Katılım, (C). Empati, (D). Mekanı Algılama, (E). Değişim ve Sürekliliği Algılama, (F). Zaman ve Kronolojiyi Algılamad*ır (MEB, 2005; akt: Ata, 2009; Kabapınar, 2009a). Verilen bu beceriler üniteler göz önünde bulundurularak program içerisinde yer almıştır. Bu beceriler sayesinde öğrenciler programdaki konuları ve etkinlikleri daha anlamlı ve kalıcı bir şekilde öğrenmektedirler (Özdemir,2009). Kabapınar (2009)'ın da belirttiği gibi bu beceriler büyük ölçüde sosyal bilimlerin doğasına uygun yöntemlerle örtüşmektedir. Yapılandırmacı programın bilgi deposu haline gelmiş bir birey hedefi yerine, bilimsel düşünme süreçlerini işe koşabilen bir birey bu programın bu bölümünde açıkça kendini göstermektedir. Öğretim programında yer alan bu beceriler öğretmen kılavuz kitabında doğrudan verilecek beceriler şeklinde ifade edilmiştir. Öğretmenlerin konuları işlerken özellikle öğrencilerin bu becerileri kazanmalarına önem vermelidirler. Aşağıdaki tabloda 6. ve 7. sınıf 2004 sosyal bilgiler programında yer alan üniteler ve bu üniteler çerçevesinde öğrenciye verilecek doğrudan beceriler yer almaktadır.

Tablo 2.2.
İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Yeni Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Üniteler ve Doğrudan Verilecek Beceriler

6. SINIF		**7. SINIF**	
ÜNİTELER	**DOĞRUDAN VERİLECEK BECERİLER**	**ÜNİTELER**	**DOĞRUDAN VERİLECEK BECERİLER**
SOSYAL BİLGİLER ÖĞRENİYORUM	Bilimsel genelleme yapma	**İLETİŞİM VE İNSAN İLİŞKİLERİ**	İletişim
YERYÜZÜNDE YAŞAM	Harita okuma ve atlas kullanma	**ÜLKEMİZDE NÜFUS**	Grafik hazırlama
İPEK YOLU'NDA TÜRKLER	Çıkarımda bulunma	**TÜRK TARİHİNDE YOLCULUK**	Tarihsel olguları ve yorumları ayırt etme
ÜLKEMİZİN KAYNAKLARI	Girişimcilik	**ZAMAN İÇİNDE BİLİM**	Zaman ve kronolojiyi algılama
ÜLKEMİZ VE DÜNYA	Araştırma	**EKONOMİ VE SOSYAL HAYAT**	Tarihsel Empati
DEMOKRASİNİN SERÜVENİ	Sosyal katılım	**YAŞAYAN DEMOKRASİ**	Karar verme
ELEKTRONİK YÜZYIL	Yaratıcılık	**ÜLKELER ARASI KÖPRÜLER**	Kalıp yargıları fark etme

Kaynak: (İlköğretim Sosyal Bilgiler 6-7. Sınıf Öğretim Programı'ndan düzenlenmiştir.)

Tablo 2.2'de 6. ve 7. sınıf düzeyinde yer alan ünitelerde öğrenciye doğrudan verilecek beceriler yer almaktadır. Her seviye ve ünitede öğrencinin farklı becerileri kazanması amaçlanırken iletişim ve empati [tarihsel empati] becerisi 7. sınıf konularında doğrudan verilecek beceriler arasında yer almaktadır.

Sosyal bilgiler eğitiminde öğrencilerin bir kısmı beceri gelişiminin farkında değildir. Oysaki diğer alanlara baktığımız zaman çoğu öğrenci bir beceriyi öğrenir ve onu uygular. Örneğin, Fen ve teknoloji dersinde öğrenci canlıların vücudunun bileşenlerini öğrenir ve laboratuarda bir kurbağayı analiz eder. Müzik dersinde bir aleti çalmayı öğrenir ve onu çalar. Beden eğitiminde bazı hareketler öğrenir ve daha sonra o hareketleri gösterir. Fakat, sosyal bilgilerde öğrendiği konuyla ilgili olarak sınav olur (O'Brien, 1997; akt: Karakuş, 2006). O halde sosyal bilgiler dersi toplumu yansıtıyorsa

ve önemli bir ders ise bu derste kazandırılmak istenilen becerilerin de ayrı bir önemi vardır.

Davranışçı programda "duyuşsal hedefler" adıyla anılan kavram ise yeni programda ***"değerler"*** olarak ele alınmıştır ve her ünitede kazandırılması istenen bir değer saptanmıştır (Hersan, 2008). Tural (1992)'a göre değerler, bir toplumun kültürünü oluşturan inançlar, fikirler ve normlar sisteminin bütünüdür (akt: Özpolat, 2009). Sosyal Bilgiler Programı'nda değer *"bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlaki ilke ya da inançlar"* olarak tanımlanmaktadır. Sosyal Bilgiler Programı öğretim sürecinde öğrencilerin kazanması düşünülen toplan 19 değer şunlardır: *"Sorumluluk", "Estetik", Duyarlılık", "Çalışkanlık", "Dürüstlük", "Dayanışma", "Adil Olma", "Aile Birliğine Önem Verme", "Bağımsızlık", "Barış", "Bilimsellik", "Hoşgörü", "Misafirperverlik", "Sağlıklı Olmaya Önem Verme", "Sevgi", "Saygı", "Temizlik", "Yardımseverlik", "Vatanseverlik*" (Ata, 2009a).

Değer eğitimi çocuğun yaşadığı her ortamda oluşmaktadır. Bu eğitimde çocuğun ailesi, akrabaları, arkadaş çevresi, medya ve okul gibi birçok ortam etkilidir. Çocuğun verilen bu değerleri kazanabileceği ders sosyal bilgiler olmakla birlikte daha çok okullarda ve öğretmenin sorumluluğunda değer eğitimi sağlıklı bir şekilde yürümektedir. Ancak evde aileler de bu eğitimi destekler nitelikte çalışmalar yapmalıdır (Doğanay, 2007). Bu değerlerin programda 4. sınıftan 7. sınıfa kadar belirlenen öğrenme alanları dahilinde üniteler içerisinde öğrenciye kazandırılması gerekmektedir.

Ayrıca 2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda her ünite ile ilgili olarak giriş, geliştirme ve pekiştirme düzeyinde öğrenciye verilmesi gereken ***"kavram"***lar belirlenir ve bu kavramların o ünitenin işlenişi sırasında öğrenciye kazandırılması öngörülmektedir.

Kıroğlu (2006) kavramı, *"nesnelerin, insanların, duyguların ya da fikirlerin ortak özelliklerini tanımlayan ve dil ile ifade edilen bir yapı"* olarak tanımlamaktadır. Kavramlar düşünme faaliyetinin en temel araçları olarak kabul edilmektedir. Yeni program, bilginin daha ötesinde öğrencilerde düşünme yeteneğini geliştirirken bunun için kavramları kullanmayı önemsemektedir (Ata, 2009a). Ayrıca, sosyal bilgilerde kavramların öğrenilmesi öğrencilerin akademik başarılarını artırırken, yanlış ve gerçek

algılamayı ayırt etmeye yardımcı olmakta, problem çözme ve akıl yürütme becerilerinin gelişmesini sağlamaktadır. Programda sınıf düzeyi artıkça verilen kavram sayısı da buna paralel olarak artmaktadır. 4. sınıfta 91, 5. sınıfta 121, 6. sınıfta 145 ve 7.sınıfta 157 kavramın öğrencilere kazandırılması hedeflenmiştir (Özdemir, 2009).

2004 Sosyal Bilgiler Programı'nda öğretim süreci yani dersin işlenişi, uygulanan etkinlikler, kazandırılan kavram, beceri ve değerlerin tümü ***"ölçme-değerlendirme"*** süreci ile birlikte ele alınmaktadır. Programın değerlendirme boyutu, klasik ölçme değerlendirme yöntemlerinin yanında sürecin değerlendirilmesini öngören bir yapıya dönüşmüştür. Yeni sosyal bilgiler programında değerlendirme*; "öğrencilerin neyi bilmediklerinden çok, neyi bildikleriyle ilgilenen bir süreçtir."* şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda programda klasik ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin yanı sıra, gösteri, anekdotlar, görüşme, gözlem, sözlü sunum, projeler, araştırma kağıtları, öz değerlendirme, öğrenci ürün dosyası, performans değerlendirme, derecelendirme ölçekleri, tutum ölçekleri gibi değerlendirme teknikleri de örneklendirilerek sunulmuştur (MEB, 2005). Adanalı (2008), Yazıcı ve Kocaya 'ya (2008) göre yeni programda ölçme değerlendirmenin amacı, *"öğrencinin eksik yönlerini tamamlaması ve becerilerini geliştirmesine yardımcı olmak"* olarak ifade edilmiştir. Öğrenci merkezli öğretme ve öğrenme stratejilerinin benimsendiği öğretim programında, ölçme ve değerlendirmede öğrencilerin bilgi, beceri ve tutumlarını sergilemeleri için çoklu değerlendirme araçları kullanılmaktadır. Bu nedenlerden dolayı program geleneksel ölçme değerlendirme araçlarının yanında süreç değerlendirmesine de önem vermektedir (s.33).

Sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin gelişmeleri ve başarıları ölçülmeye ve kaydedilmeye çalışılmaktadır. Öğretmenler öğrenci değerlendirme aşamasında; öğrencilerin sosyal bilgilerle ilgili kazanımlar, kavramlar ve becerilerle ilgili gelişimlerini izleyerek, öğrencileri öğrenmeye ve becerilerini geliştirmeye özendirirler. Böylece değerlendirme, öğrencilerin eğitiminde yapılandırıcı ve geliştirici bir rol oynar (MEB, 2005a).

Sonuç olarak sosyal bilgiler dersi yaşama dönük bir ders olduğundan öğretmenlerin, öğrencilerin günlük yaşam ile okulda edindikleri bilgilerle ilişki kurmaları gerekmektedir. O halde öğretmenin asıl rolü öğrenciye bilgiyi nasıl elde edeceğini ve

toplum içinde bu bilgileri nasıl kullanacağını öğretmektir (Edward, 2000; akt: Deveci, 2002). Bu noktada bu program öğrenciye balık yemeyi değil; balık tutmayı öğretmektedir. Öğrenci hazır bilgileri öğrenip ezberlemek yerine, bilgiye kendi ulaşmaya çalışarak bilgileri kendi zihninde anlamlandırmaya çalışmaktadır.

2.2. İletişim ve Empati Becerisi

İnsanoğlu, varlığını ve toplumsal ilişkilerini iletişim yoluyla sürdüren bir varlıktır. Bireyler evde, okulda, sokakta, otobüste, restoranda, iş yerinde kısacası hayatlarının her alanında insanlarla iletişim kurmak zorundadırlar. Dünyaya geldiğimiz andan itibaren çevreyle iletişim ve etkileşim içine gireriz. Hele bir bakın bebeklere. Onlar dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren çevresindeki diğer insanlarla farkında olmadan iletişim sürecine girerler. İlk bakışta belki konuşamazlar; ama çıkardıkları seslerle, yüzlerindeki ifadelerle, bakışlarıyla aslında neler istediklerini çoğu zaman anlarız. Özerbaş, Bulut ve Usta (2007) iletişimin, konuşmak ve dinlemek gibi iki süreci kapsadığını ifade ederler. Söylediğimiz veya söylemediğimiz her şeyin, yüz ifadelerimizin, duruşumuzun, bakışımızın ve ses tonumuzun anlamları vardır. İlk bakışta iletişim denince akla genellikle konuşmak gelir. Oysa iletişim dinleme ile başlar. Dinleme, öğrenilmesi veyahut öğretilmesi gereken bir beceri ve alışkanlıktır. Dinleme öğrenilmesi gereken bir beceri olduğuna göre öncelikle ailede ve okullarda bu becerinin küçük yaşlardan itibaren öğretilmesi gerekmektedir. Bireylerin istenilen nitelikte iletişim becerilerine sahip olmaları ise ancak eğitim ile mümkündür. İletişimde sadece sözlü mesajlar gönderilmez. Yüz yüze iletişimde genellikle yüz mimikleri, ses tonu, el kol hareketleri, bedenin duruşu gibi sözsüz mesajlar da kullanılmaktadır. O halde insanlar düşüncelerini sözel mesajlarla ifade ederken duygularını ise çoğunlukla ses tonları ve beden dilleriyle yansıtırlar (Çağdaş, 2008/2006; akt: Arslan, Erbay ve Saygın, 2010).

İnsanoğlu toplumsal bir varlık olduğundan hayatın her döneminde dünyayı diğer insanlarla kurdukları iletişimlerle anlamlandırmaya çalışmaktadır. Çünkü bireylerin içinde bulundukları bağlamlar, insanlar ve onların arasındaki ilişkilerden meydana gelmektedir. Birbiriyle ilişki kuran insanlar ise hem kendileriyle ilgili bilgi vermekte hem de karşı taraftan bilgi toplamaktadır. Bu nedenle, insanın doğasında olan kendini anlatma ve başkalarını anlama ihtiyacı bireyleri iletişim kurmaya itmiştir (Cüceloğlu,

1995; akt: Arslan, Erbay ve Saygın, 2010). Gerçekçi bir iletişimi benimsemiş bir kişinin amacı, kendi subjektif doğrularını karşı tarafa kabul ettirmek yerine farklılıklara saygı duymayı benimsemektir. Böylece bireylerde olaylara farklı açılardan bakabilme esnekliği gelişir (Özer, 1995; akt: Kutlu, Balcı ve Yılmaz, 2004).

Cüceloğlu (1991) bu bağlamda iletişimi tanımlarken iki kişinin psikososyal ilişki içerisine girmesinden bahseder (Rehber ve Atıcı, 2009). Dökmen (1989) de iletişimi *"bireyin bir takım semboller kullanarak karşısındakini etkileme süreci"* olarak tanımlamaktadır (Dilekmen, Başcı ve Bektaş, 2008, s. 223). Güçlü (2003) ise iletişimi, *"bilgilerin, düşüncelerin ve duyguların sözlü ve sözsüz olarak bireye veya bireylere aktarılma, iletilme süreci"* olduğunu ifade etmektedir (Selimhocaoğlu, 2004,s. 3). Lloyd ve Beveridge (1981) iletişimi, bireyde davranış değişikliği meydana getirmek, bunu yaparken de bilgi, düşünce, duygu ve isteklerin bir kişiden diğerine aktarılması gerektiğini öne süren ve tüm bunların bozulmadan doğru olarak anlaşılmasını içeren bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kısacası iletişim, insanlar arasında duygu ve düşüncelerin karşılıklı olarak birbirine akışıdır (Peker, 2001). Böylece iletişim aracılığıyla insanlar diğer insanların bilgi, duygu ve düşüncelerini öğrenirler ve bunları onlarla paylaşırlar (Zembat, 1993; akt: Arslan, Erbay ve Saygın, 2010). Sonuçta insanlar iletişim yoluyla kendilerini anlayabilir, başkalarına düşüncelerini anlatabilir, başkalarını tanıyabilir ve onları etkileyebilirler. Toplumsal yaşam içinde bireyin benliğini var edebilmesi ve başkalarıyla birlikte bir işi gerçekleştirebilmesi ancak iletişimle mümkündür (MEB,2008).

İletişim beceresi ise, empati ve saygıyı etkili bir biçimde kullanarak duygu ve düşüncelerimizi karşımızdaki kişilere maskesiz ve ben dilini kullanarak iletebilme, ayrıca başkaları ile haz verici ilişkiler kurarak toplum ile yaşamı kolaylaştıran öğrenilmiş bir davranıştır (Şahin, 1998; akt: Bulut, 2004). O halde kişiler arası ilişkilerin sağlıklı ve etkili olabilmesi için iletişim becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi için insanların birbirlerini dinlemesi, birbirlerinin duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışması, söylemek istediklerini karşısındaki insanın duygu ve düşüncelerini dikkate alarak açık ve anlaşılır bir şekilde ifade etmesi gerekmektedir. Bu sayede insanlar birbirlerini daha iyi anlayacaklar ve herhangi bir sorunla karşılaştıklarında daha kolay çözüm yolları üretebileceklerdir (MEB,2008). Etkili iletişim becerisine sahip olan bireyler hem

kendisiyle hem de çevresiyle kolay uyum sağlarlar. Bu sayede bireyler nerede nasıl davranabileceklerine dikkat edip olaylara, durumlara ve geleceğe iyimser bir bakış açısı geliştirebilirler (Kutlu, Balcı ve Yılmaz, 2004). Böylece iletişim sayesinde insanlar arası demokratik davranışlar yükselmekte, birçok sosyal problem çözülmekte ve uyum olayı kolaylaşmaktadır. Bu bağlamda iletişimin temel işlevine baktığımızda da, karşımızdaki kişi veyahut kişilerle duygu, düşünce, bilgi ve becerileri paylaşmak yer almaktadır (Yalın, 2003; akt: Özerbaş, Bulut ve Usta, 2007).

Başarılı ve etkili bir iletişimin temel koşulları karşımızdaki kişi veya kişilere saygı duymak, onların varlığını kabul etmek, onlara abartıdan uzak gerçekçi ve doğal davranmak, onlara önemli ve değerli olduklarını hissettirmek ve onları oldukları gibi kabul etmektir. İletişimin aslında en önemli öğesi bu bağlamda *"empatidir"* diyebiliriz (MEB,2008). Genel olarak iletişim becerileri konusunda "empati" kavramı önemli bir yer teşkil etmektedir. Yüz ve bedeni kullanarak veya sözlü olarak anladığımızı ifade etme yoluyla empatik tepki daha verimli olmakta ve böylece insanlar karşısındakinin iç dünyasını daha iyi anlama şansına sahip olabilmektedirler (Dökmen, 199; akt: Bulut,2004,444). İnsan ilişkilerindeki temel motivasyonlardan biri, ilişkideki bireylerin karşısındaki tarafından yaşantısının, duygusunun ve düşüncesinin anlaşılmasıdır. Kısaca her insan diğerleriyle ilişkilerinde diğerleri tarafından anlaşılmak ister. İnsan ilişkilerinde bireyin karşısındakini anlama potansiyeli olarak tanımlanabilecek olan empati önemli bir niteliktir. Bu özelliği nedeniyle empati kavramı insan ilişkileri ve iletişimin temel kavramlarından biridir ve insan ilişkilerinin öneminin anlaşılmasına paralel olarak artan bir şekilde popülerleşmektedir (Kaya ve Siyez,2010).

Her insan hayata ve olaylara kendi bakış açısıyla bakar. İnsanların kişisel penceresi, dünyayı ona herkesten farklı gösterir. Bu pencereden gördükleri, onun duygu ve davranışlarını da büyük ölçüde etkiler. Eğer bir insanın nasıl düşündüğünü ve hangi duyguları yaşadığını anlamak istiyorsak, onun penceresinden bakmamız gerekir. Kendi penceremizden onun dünyayı nasıl gördüğünü anlamaya çalışmamız bizi yanıltır. Çünkü biz yalnızca kendi gördüklerimiz üzerinden konuşabiliriz. İşte bu, başkasının penceresinden bakma davranışı, iletişimde empati adını almaktadır (MEB,2008).

İnsanlar, bilgisayar ve buna benzer aletler haricinde başka insanlarla etkileşime girmeye başladığında sosyal becerilerini ortaya çıkarmaya başlarlar. Sosyal beceriler bireylerin

diğer bireylerle olumlu ilişkiler kurmasını sağlamakla birlikte, kişilerin ihtiyaçlarını karşılamasına ve amaçlarına ulaşmasına da yardımcı olmaktadır. Bu sayede bireylerin toplumla uyumlu ilişkiler içersinde olması sağlanmaktadır. Ayrıca bireyler kişisel farklılıklara saygı göstererek kendisinden farklı olan insanlara saygı duyma, insanların kendisine benzemesini beklememe, duygu ve düşüncelerini insanlarla paylaşma, insanlara karşı kabul ve onay tepkileri verme gibi olumlu ve işlevsel becerileri günlük yaşamda düzenli bir şekilde sergilerler (Abbott& Lewry, 1991; Cartledge & Milburn, 1992; Fontana, 1992; akt: Karahan, 2008).

Sosyal beceriler arasında kabul edilen iletişim becerileri; empati, sözlü ve sözsüz iletişim, dinleme becerisi, doğru geri ileti verme, beden dili kullanma gibi bir dizi beceriyi içinde barındırmaktadır (Özerbaş, Bulut ve Usta, 2007). Kişilerarası sağlıklı ilişki kurabilme bilgi ve becerilerine sahip olmamak, kişilerarasında iletişim yoksunluğuna ya da iletişim kopukluğuna neden olmaktadır. İnsanın karşısındaki kişilerle sağlıklı bir iletişim kurabilmesinin ön şartı ise gerekli iletişim becerilerine sahip olmasıyla olanaklıdır. İletişim becerileri arasında, karşısındakine saygılı, saydam, somut ve empatik olma becerilerinin sağlıklı kişilerarası ilişkiler için önemli olduğu görülmüştür. Kişilerarası ilişkilerde özellikle empatik beceri genel iletişim becerisinin önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir (Barnett, 1990; Cüceloğlu,1994; Dökmen, 1995; Voltan- Acar, 1994; akt: Yüksel,2004). Bireylerin etkili iletişim kurabilmeleri için öncelikle güven ortamının oluşturulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bu açıdan çevresindeki insanlarla başarılı iletişim kuran bireylerin kişilik özellikleri incelendiğinde, kendilerine güven duyan, duygusal ve düşünsel yönden olgunlaşmış kişiler olduğu gözlenmiştir. Ayrıca başarılı bir iletişimde duygudaşlık, saydamlık ve etkin dinleme özelliklerinin bulunması gerektiği de söylenmektedir. Duygudaşlık veya empati kavramı karşımızdaki insanın duygularını anlama yeteneği iken; saydamlık, bir insanın rol yapmaması, içi ile dışının bir olması; etkin dinleme ise, karşımızdaki bireyin söylediklerini çözerek, onun dünyasına girilebilmek ve onu anladığımızı kendisine iletebilme çabası olarak tanımlanabilir (Kasatura, 1991; akt: Bozkurt, tarihsiz).

2.2.1. Empatiye Kavramsal Bir Bakış

2.2.1.1. Empatinin Tanımı ve Empatiye İlişkin Kuramsal Görüşler

Empati kelimesi Antik Yunan kökenli "empatheia" ve Almanca kökenli "einfühlung" terimlerinden gelmektedir. Eşduyumun karşılığı olarak kullanılan "einfühlung" kelimesi Almanca'da bir başkasının yerine geçebilme, İngilizce'de ise bir başkasının ayakkabısını giyebilme biçiminde ifade edilmiştir. Empati kelimesi Türkçe'de eşduyum olarak kullanılmaktadır. Özellikle psikoloji, psikiyatri ve iletişim alanlarında "eşduyumlu anlayış" ve "eşduyumlu olma" kavramlarının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir (Gülseren, 2001; akt: Güriz ve Eğinli, 2008). O halde empati kavramı, psikiyatride ve psikolojide sıklıkla kullanılan bir kavramdır.

Empati; psikolojik bir terim olarak, bireyin, diğer bireylerle gerçekliği nasıl algıladıkları ve yorumladıklarını, bu gerçekliğe ilişkin kendi görüşünden vazgeçmeksizin anlama yetisidir. Empati bireyin kendi içinde bulunduğu durumdan çok, karşısındaki kişinin içinde bulunduğu duruma uygun olarak verilen duygusal bir tepki olarak tanımlanmakta ve empatiye teorik olarak iki şekilde yaklaşılmaktadır (Hoffman, 1994; akt: Günindi,2008, s.16-17):

- İnsanlar aynı temel sinir sistemine sahiptir ve duygusal yaşantıyı paylaşmaktadırlar. Bu, özellikle sosyalleşme sürecinde gerçekleşmektedir. Empatik beceri, yaşla birlikte algısal ve bilişsel gelişimin artmasıyla artmaktadır. Bu nedenle yaş ilerledikçe empatik beceri artmakta ve insanların birbirlerini anlaması daha kolay olmaktadır.
- Bir tepkinin empatik sayılabilmesi için duygusal boyutunun da olması gerekmektedir. Tepki, sadece duygusal ise bunun empatik olup olmadığı tartışılır. Yüz ifadeleri gibi fiziksel tepkilerinde buna eşlik etmesi gerekir. İnsanları anlayabilmek ya da empatik tepki verebilmek için sadece olaylara tek bir bakış açısı ile bakmadan duygusal boyutu da düşünülerek ona göretepki verilmelidir.

Empatinin geçmişten günümüze değin birçok tanımı yapılmıştır. Empati, bir insanın kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak onun penceresinden onun duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışması ve ne anladığını da ona iletmesi süreci olarak ifade edilmektedir. Aslında bu bir çeşit onun rolüne girme sürecidir (MEB,2008). Wilson ve Kneisl (1988), empatik anlayış olmadan kişilerin duygusal dünyalarına girmenin mümkün olamayacağını ve gerçek anlamda bir yardım yapılamayacağını belirtmektedir

(Tutuk, Al ve Doğan, 2002). Bir bakıma birey karşısındaki bireyin neler hissedebileceğini veyahut neler düşündüğünü tahmin etmektedir. O halde empatinin ölçütünün kişinin bazı sosyal durumlarda ya da kişilik testinde diğer kişinin tepkilerini tahmin etme yeteneğinin olduğunu söyleyebiliriz (Dymond,1950;Milgrim,1960; Strayer,1960; Fesbacl&Roe, 1968). Warner (1997)'a göre, araştırmacılar arasında empati [duygudaşlık] farklı oluşturulmuş ve tanılanmışsa da, empatinin hem bireyler arasında duygusal bir bağı hem de diğerinin perspektifinden idrak edebilmeyi içeren duygusal ve zihinsel olmak üzere iki düzlemde eşzamanlı işlediğine dair bir anlaşma vardır (Pitsrang, Picciotto&Barker,2001). Sutherland (1993) ise empatiyi bir yetenek, bir davranış, bir duygu, bir özellik, durum, hassasiyet ve bir anlayışlılık olarak ifade etmektedir (Kunyk& Olson,2001).

Bellous (2001) empatiyi, diğer kişi ile birlikte hissetme hareketi olarak tanımlamıştır. Yani bir insan empati kurarken kendi düşüncelerini bir kenara bırakarak diğer kişi ile hissetmeye başlamaktadır (Özbek, 2005). Garaigordobi (2009)'ya göre empati başkasının yerine yapılan tecrübeleri, başka bir deyişle diğerlerinin etkili durumlarını ayırt etme gücü ve onlara saygılı biçimde hem etkili hem de zihinsel bir bakış açısı edinme yeteneğidir.

Dökmen (2009)'e göre kişinin empati kurabilmesi için 3 temel öğe gereklidir:

1- *Empati kuracak kişi, kendisini karşısındakinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Her insan dünyaya, kendine özgü bir bakış tarzıyla bakar. Eğer bir insanı anlamak istiyorsak dünyaya onun bakış tarzıyla bakmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmalıyız. Bunu gerçekleştirmek için de empati kurmak istediğimiz kişinin rolüne girmeli, onun yerine geçerek adeta olaylara onun gözlüklerinin gerisinden bakmalıyız. Karşımızdaki kişinin rolüne girerek empati kurduğumuzda, o kişinin rolünde kısa bir süre kalmalı, daha sonra bu rolden çıkarak kendi yerimize geçebilmeliyiz. Aksi halde empati kurmuş sayılmayız. Karşımızdaki ile özdeşim kurmak (ona benzemek) veya ona sempati duymak, empatiden farklı şeylerdir.*

2- *Empati kurmuş sayılmamız için, karşımızdaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamamız gereklidir. Empatiyi tanımlarken bu noktayı vurguladığımızda, empatinin iki temel bileşeninden söz etmiş oluyoruz. Bunlar empatinin bilişsel ve duygusal bileşenleridir. Karşımızdakinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamamız, bilişsel nitelikli bir etkinliktir.*

3- *Empati tanımındaki son öğe ise, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşıdaki kişiye iletilmesi davranışıdır. Karşımızdaki kişinin duyguları ve düşüncelerini tam olarak anlasak bile, anladığımızı ona ifade edemezsek empati kurma sürecini tamamlamış sayılmayız (s.157-159).*

Empati kurabilmek için öncelikli olarak empati kuracağımız kişinin yerine geçerek onun ne hissettiğini anlamaya çalışıp onun gibi düşünmeye başlamalıyız. O gibi olmaya çalışmalıyız ki bu da ancak onun rolüne girerek sağlanabilir. Olaylara o kişinin açısından baktıktan sonra o kişinin rolünden çıkarak kendi yerimize de geçebilmeliyiz. Empati kurduğumuz kişinin duygu ve düşüncelerini anlamış ve bunu karşı tarafa hissettirebilmişsek empati sürecinde başarılı olmuş sayılırız.

Günümüzde "empati" denildiğinde ilk akla gelen isimlerden biri "Carl Rogers" olmaktadır. Rogers'a (1975) göre empati, *"bir kimsenin içsel referans çerçevesini doğru olarak algılamak, onun duygusal unsurlarını ve anlamalarını o kimse kendisi imiş gibi yaşamak ve bu "imiş gibi" olma koşulunu mutlaka yerine getirmektir."* Eğer "imiş gibi" olma durumu yoksa, o zaman o kişiyle özdeşim kurmuş olunmaktadır (Yıldırım, 1992, s.193). Roger'ın modelinden ayrılan Carkhuff (1969), empatinin kişiler arası metot ortamı değil de özel bir beceri/ yetenek olduğunu öne sürer. 1970'lerde başlayan birçok sosyal empati çalışmaları Carkhuff'un perspektifinin yaygın benimsenişini/ kabulünü gösterir ki bu perspektifte empati "kolaylaştırıcı iletişim becerisi" olarak görünür (Corcoran 1982; Gerdes, Segal,& Lietz,2010). Kohut (1984) empatiyi diğer bir kişinin ruhsal hayatına girmiş gibi hissetme ve düşünme becerisi olarak görmektedir (Eklund,2006). Haynes ve Avery'e göre ise empati; diğer insanın algılamasını ve düşüncelerini fark etme ve anlayabilme ve bu anlayışı olumlu bir karşılıkla aktarabilmedir (Cotton,2001; akt: Yavaş, 2007).

Kıroğlu (2006)'na göre, 2004-2005 İlköğretim Sosyal Bilgiler Programı'nda empati becerisi şu şekilde açıklanmaktadır:

1. *Kendini karşısındakinin yerine koyma,*
2. *Olaylara karşısındakinin bakış açısıyla bakma,*
3. *Kendisi yerine koyduğu kişinin duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlama, hissetme ve karşıdakine iletme,*

4. *Dönemin şartlarına uygun olarak geçmişteki insanların düşünce, amaç ve duygularını anlama (Tarihsel empati)* (s. 623). Bu şekilde empati becerisi ülkemizde ilk kez, Sosyal Bilgiler öğretim programı içerisinde yer almıştır (Kabapınar, 2009a).

Empati, günümüzdeki insanların ve toplumun güncel sorunlarını ve durumlarını anlamamızı sağlar. Adler'e göre empati, *"başkasının gözü ile görmek, başkasının kulağı ile duymak ve başkasının kalbi ile hissetmektir"* (akt: Yavaş,2007,s.33). Empati içerisinde diğer kişilerin söylediklerinin altında yatan yaşantıyı ve deneyimi anlama çabası vardır. Bir insanın başına gelen kötü ya da güzel bir olay diğer insanın başına gelmemiştir. Bu durumda empati kurmaya çalışan kişi diğer kişiyi anlamaya çalışacaktır, aslında bu zorlu bir süreçtir (Bellous, 2001; akt: Özbek, 2005).

2.2.1.2. Empatinin Tarihsel Gelişimi

"Empatinin" terim olarak iki temel kökü vardır. Bunlar; Almanca'daki "einfühlung" ve Eski Yunanca'daki "empatheia" dır. 1897 yılında Lipps, einfühlung'u; "bir insanın, kendisini karşısındaki bir nesneye örneğin bir sanat eserine yansıtması, kendini onun yerinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi kendi içine alarak (özümseyerek) anlaması sürecine einfühlung adı verilir (Barret-Lennard, 1981 ve Wispe,1986). Lipps 1897'den sonraki çalışmalarında, nesnelerin yanı sıra insanların algılanması sırasında einfühlung'un ortaya çıkabileceğinden söz etmiştir. 1903 yılında yayınlanan bir makalesinde Lipps, bir insan için üç bilgiden söz etmiştir. Bunlar;

1. Nesnelere ilişkin,
2. Kişinin kendisine ilişkin,
3. Diğer insanlara ilişkin bilgilerdir.

Üçüncü tür bilgi einfühlung'dan yararlanarak elde edilmektedir. Bu yolla insanlar, karşısındakilerin iç dünyalarına girme, onları tanıma şansına sahip olmaktadırlar. 1909 yılında Tichener, einfühlung terimini, Eski Yunanca'daki "empathei" teriminden yararlanarak İngilizce'ye "empathy" olarak tercüme etmiştir. Böylece empati psikoloji ve psikiyatri literatüründeki bugünkü yerini almış oldu (Alvert, 2004, s.93,94). II.Dünya Savaşı'ndan sonra psikolojik alanda empati araştırmalarına karşı büyük ilgi gelişmiştir.

Empatinin tarihsel gelişimine bakıldığında hem psikoloji hem de psikanaliz alanlarında farklı yaklaşımlarla açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. 19. ve 20. yüzyıllarda bu alanlarda empati "içini hissetme" şeklinde tanımlanmıştır. Bu dönemde "bir bireyin karşısındaki nasıl anlayabildiği, onların deneyimlerini nasıl paylaştığına" dair araştırmalar yapılmıştır. Yine yapılan araştırmalar incelendiğinde empatinin zaman içerisinde öğrenilebilecek bir beceri olduğu ortaya çıkmıştır. Empatik tepkiler, kişilerin bu konuda deneyimler yaşamasına ve yaşadığı deneyimlerin sayısına bağlı olarak artış göstermektedir. Böylece birey kendi yaşantılarına bağlı olarak benzer deneyimler elde edebilir, karşısındaki kişinin dünyasını rahat bir şekilde anlayabilir. Empatinin gelişimi ile ilgili olarak *"Bryant Üç Faktör Teorisi"* ortaya konulmaktadır. Bu teoriye göre:

- *Duyguların Doğuştan Gelmesi: Duygular doğum yolu ile kişinin kazandığı özelliklerdir. Genel olarak kişinin uyaranlara verdiği otomatik tepkilerdir. Empati de otomatik olarak verilen tepkilerdir.*
- *Duyguların Uyarılma İle Meydana Gelmesi: Duygular çevreden gelen fiziksel uyarılar ile ortay çıkan ve kişiyi farklı duygulanımlar içerisine sokan otomatik tepkilerdir. Empati de hem otomatik hem de koşullanarak ortaya çıkabilir.*
- *Duyguların Deneyimle Oluşması: Duygular kişilerin kendi duygularının bilincinde olması, çeşitli durumlarda ortaya çıkan duygusal durumları tanımlama, düzenleme ve yönlendirme yeteneğine bağlıdır. Empati kişinin duygusal durumu yönlendirme yeteneği ile ilgilidir (Bryant, 2003; akt: Gürüz ve Eğinli, 2008, s. 33).*

Bryant empatinin temel bileşeni olarak duyguları ön plana çıkarmıştır ve duyguların doğuştan kazanılan bir özellik olduğunu ifade etmiştir. Empatik tepkiler verilmesinin temel sebebinin duyguların otomatik olarak verilmesiyle ilişkili olduğu söylenebilir.

1940 ve 1950 yılları boyunca empati kavramı Freudcu eğitimli psikanalistler tarafından özellikle Avusturya doğumlu Heinz Kohut (1959) ve Theodor Reik (1948)'in görüşlerinden oldukça etkilenmiştir. Reik (1948)'e göre empati kelimesi bazen bir şey demektir, bazen başka bir şey, bazen de hiçbir şey kastetmemesidir. Buda empatinin bilindik bir tanımının olmadığını ve empati kavramı üzerinde kesin bir oy birliğine varılamadığını göstermektedir (Gerdes,Segal&Lietz,2010). Empati kavramı 1950'li yıllara kadar bilişsel nitelikli bir kavram olarak ele alınmış ve "empati ölçümü" adı altında daha çok kişilerin birbirlerini nasıl algıladıkları ölçülmüştür. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise empatinin bilişsel boyutunun yanında duygusal boyutunun da

bulunduğu vurgulanmış ve bir insanın karşısındaki kişi gibi hissetmesi, empati olarak kabul edilmiştir. 1970'li yıllara gelindiğinde de üçüncü aşama gerçekleşmiş ve bireyin bir kişinin duygusunu anlaması ve bunu ona iletmesi empati olarak ifade edilmiştir (Duru, 2002; akt: Gürüz ve Eğinli, 2008).

O halde empati kavramının tarihsel gelişimi aşağıdaki gibi özetlenebilir (Dökmen,1988):

1950 yılı sonlarına kadar empati, bilişsel nitelikli bir kavram olarak ortaya atılmış, bir insanın karsısındaki insanı tanıması ve onun yerine kendini koyarak, onun özellikleri hakkında bilgi edinmesi anlamında kullanılmıştır.

1960'lı yıllarda ise, empatinin duygusal yönü vurgulanmıştır. Empatiyi açıklamada bilişsel yönü kadar duygusal yönü de belirtilerek, önemli olanın karşısındakinin hissettiği duyguların aynısını onun gibi hissetmek olduğu belirtilmiştir.

1970'lerde, birinin belirli bir duygusunu anlamaya ve bu duyguya uygun cevaplar vermeye empati denilmiştir. Empati kuran kişinin, dikkatini karşısındakine vererek ona "o ne hissediyor" diye yaklaşması gerektiği belirtilmiştir.

Günümüz literatürünün empati kavramına, 1970'lerin görüşü çerçevesinde Hümanist psikolog Carl Rogers vesilesiyle yaklaştığı görülmektedir (akt: Yavaş,2007,s.30).

2.2.1.3. Empatinin Aşamalı Sınıflandırılması (Empatik İletişim Basamakları)

Karşımızdaki kişilere empatik tepki vermenin 2 yolu vardır. Bunlardan ilki yüzümüzü ve bedenimizi kullanarak ona kendisini anladığımızı hissettirmek; ikinci olarak ise sözlü olarak onu anladığımızı ifade etmektir. Bu iki aşamayı gerçekleştirdiğimiz takdirde empatik tepki vermeyi iyi bir şekilde tamamlamış oluruz (Yalın ve diğerleri,2008). Yani bir kişinin üzüntüsünü veyahut sevincini kendimizi onun yerine koyup hissetmeye çalışırız. Onun duygularını içimizde yaşamaya başladığımızda böylece empatik süreç başlamış olur. Yalnız bunu karşımızdaki kişiye iletmeye geldiği zaman bu aşamayı da başarılı bir şekilde tamamlarsak empatik tepki verme sürecini tam anlamıyla yerine getirmiş oluruz.

Dökmen (2009)'in ortaya koyduğu üç temel empati basamağı vardır. Bunlar:

Onlar Basamağı: *Bu basamakta tepki veren bir kişi, karşısındaki kişinin kendisine anlattığı sorun üzerinde düşünmez; sorun sahibinin duygu ve düşüncelerine dikkat etmez; bu soruna ilişkin olarak kendi düşünce ve duygularından da söz etmez. Sorunu dinleyen kişi, sorun sahibine öyle bir geribildirim verir ki, bu geri bildirim, o ortamda bulunmayan üçüncü şahısların görüşlerini dile getirmektedir. Bu basamakta tepki veren kişi, bir takım genellemeler yapar, atasözleri kullanır.*

Ben basamağı: *Bu basamakta empatik tepki veren kişi, benmerkezcidir; kendisine sorunu anlatan kişinin duygu ve düşüncelerine eğilmek yerine, sorun sahibini eleştirir, ona akıl verir; bazen de kişiyi kendi sorunlarıyla baş başa bırakıp kendinden söz etmeye başlar. Ben Basamağı'nda empatik tepki veren kişi, karşısındaki insanı bir ölçüde rahatlatabilir. Bu yüzden Ben Basamağı'ndaki tepkiler Onlar Basamağı'ndaki tepkilere oranla daha kaliteli sayılabilir. Ancak, Ben Basamağı'nda empatik tepki veren kişiler, bilişsel ve duygusal açıdan karşılarındaki kişinin rolünü alamadıkları için, yeterli düzeyde empati kurmuş sayılmazlar.*

Sen Basamağı: *Bu basamakta empatik tepki veren bir kişi, kendisiyle sorunu ileten kişinin rolüne girer, olaylara o kişinin bakış açısıyla bakar. Yani kendisine iletilen sorun karşısında, toplumun ya da kendisinin düşüncelerini dile getirmez; doğrudan doğruya karşısındaki kişinin duyguları ve düşünceleri üzerinde odaklanarak, o kişinin ne düşündüğünü ve hissettiğini anlamaya çalışır (s.173-175).*

Ayrıca Dökmen (2009) üç temel empati basamağını kapsayacak şekilde en kalitesiz tepkiden en kaliteli tepkiye doğru on alt basamak daha oluşturmuştur.

1. ***Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder:*** *Bu basamakta empati kurmaya çalışan kişi, birtakım genellemeler yapar, felsefi görüşlere, atasözlerine başvurabilir. Sorunu anlatan kişiyi toplumun değer yargıları açısından eleştirir.*
2. ***Eleştiri:*** *Dinleyen kişi, sorununu anlatan kişiyi kendi görüşleri açısından eleştirir, yargılar.*
3. ***Akıl verme:*** *Karşısındakilere akıl verir, ona ne yapması gerektiğini söyler.*
4. ***Teşhis:*** *Kendisine anlatılan soruna ya da sorunu anlatan kişiye teşhis koyar; örneğin "sen bunu kendine fazla dert ediyorsun" der.*
5. ***Bende de var:*** *Kendisine anlatılan sorunun benzerinin kendisinde de bulunduğunu söyler.*

6. ***Benim duygularım:*** *Dinlediği sorun karşısında kendi duygularını sözle ya da davranışla ifade eder; örneğin "üzüldüm" ya da "sevindim" der.*
7. ***Destekleme:*** *Karşısındakilerin sözlerini tekrarlamadan onu anladığını, onu desteklediğini belirtir.*
8. ***Soruna eğilme:*** *Kendisine anlatılan soruna eğilir, sorunu irdeler, konuya ilişkin sorular sorar.*
9. ***Tekrarlama:*** *Kendisine anlatılan sorunu, gerektiğinde sorunu anlatan kişinin kullandığı bazı kelimelere de yer vererek özetler; yani dinlediği mesajı kaynağına yansıtmış olur.*
10. ***Derin duyguları anlama:*** *Bu basamakta empati kuran kişi, kendisini empati kurduğu kişinin yerine koyarak, onun açıkça ifade ettiği ya da etmediği tüm duygularını ve onlara eşlik eden düşüncelerini fark eder ve bu durumu ona ifade eder.*

Yukarıdaki basamaklardan; 1.basamak, "Onlar Basamağına"; 2., 3., 4., 5. ve 6. basamaklar, "Ben Basamağına"; 7., 8., 9. ve 10. basamaklar, "Sen Basamağına" ilişkilidir. Verilen basmaklardan birincisinin kalitesi en düşük empatik tepki, sonuncusunun ise kalitesi en yüksek empatik tepki olduğu söylenebilir. Ancak gerçek anlamda empati yalnızca son dört basamakta yani "Sen Basamağına" ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Son dört basamak öncesindeki basamaklar empatik tepkilere giden yolda bir hazırlık safhası oluşturmaktadır (s. 175-176).

2.2.1.4. Empatinin Bileşenleri

Karşımızdaki kişiyle empatik iletişim kurabilmek için, öncelikli olarak o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamamız gereklidir. Karşımızdaki kişinin sadece duygularını ya da sadece ne düşündüğünü anlamaya çalışmak, empatik iletişim için yeterli olmamaktadır. Bunun için karşıdaki kişinin verdiği mesajdaki düşüncelerin, hissedilen boyutun doğru algılanması zorunludur (MEB,2008).

2.2.1.4.1. Algısal (Perceptual) Empati

Empatinin algısal bileşeni, bireyin bir başkasının duygularıyla ilgili deneyimde ilk adım olarak görülmektedir. Empati kuracak kişi karşısındaki kişiyi dikkatli bir şekilde izlemelidir. O kişinin ifade ettiği hareketlere, yüzüne, sözlerine, ses tonuna,

zamanlamaya ait tüm unsurlara bütüncül içine bakabilmelidir. Ancak bunları algıladıktan sonra empatiyi yapan kişinin duygusal ve bilişsel süreçleri bu imaj üzerinde çalışabilirler, daha sonra da yaşantıların bildirimi aşamasına geçilir (Öner, 2001; akt: Uğur, 2007).

2.2.1.4.2. Bilişsel (Cognitive) Empati

Staub (1990), bilişsel empatiyi; diğer bir kişinin içsel durumlarının, duygularının, düşüncelerinin ve niyetlerinin bilişsel olarak farkında olunması seklinde tanımlamıştır. Bilişsel empati bireyin karşısındaki kişiyle aynı duyguları yaşamadan onun duygularını anlayabilmesidir. Empatinin bu bileşeni dikkatli gözlemi ve düşünmeyi gerektirmektedir. Karşısındaki kişinin duygularını, düşüncelerini hem sözel hem de sözel olmayan ipuçları yoluyla anlama becerisini içermektedir (Yılmaz, 2003; akt: Uğur, 2007).

De Wied, Goudena,& Matthys (2005); de Kemp, Overbeek, de Wied, Engels, Scholte, (2007) empatiyi, "empatik beceri" ve "empatik eğilim" olmak üzere iki boyutta tanımlamaktadır. *"Empatik beceri"* diğer kişinin duygusunun anlaşıldığının ve hissedildiğinin karşıdaki kişiye aktarılması, hissettirilmesi ile ilgilidir. *"Empatik eğilim",* ise bireyin başkalarının yaşantılarını ve duygularını anlama ve hissetme potansiyelidir. Empatik eğilim, kendi içerisinde bilişsel empati ve duygusal empati olmak üzere iki kısımda incelenebilir. Empatinin bilişsel boyutu diğer kişinin duygusunu anlamaya çalışmak, olayları diğerinin bakış açısıyla değerlendirmeye çalışmaktır. Fakat bu boyutta kişinin diğer kişiyi anladığını paylaşması gerekli değildir (akt: Kaya ve Siyaz, 2010). Zihinsel empati, başkalarının güdülerini, duygularını ve yardım ihtiyaçlarını, etkili, kullanışlı, gerçek görüşlerini anlamayı ifade eder (Munro,Bore& Pouris,2005). Zihinsel empati başkasının yerine yapılan duygulardan kendini bile bile uzak tutarak tarafsız bir tavır sürdürürken başkasının bakış açısını ve duygularını anlama ve tanılamanın zihinsel bir yöntemidir (Barett-Lennard,1981; Morse et al,1992). Zihinsel empati muhtemelen duygusal empatinin gelişiminden sonra oluşmaktadır (Morse et al,; Gratton & Eslinger,1989; Lee,Brenon&Doly,2001).

Literatürde bilişsel empati daha çok bakış açısı oluşturma *(perspective taking)* ve rol yapma *(role playing)* ile ilgilidir (Stephan ve Finlay 1999; akt: Keskin, 2007).

Empatinin bilişsel boyutunu düşünce, algı ve kavrama yetenekleri oluşturmaktadır ancak; bu boyutun empati için gerekli olmakla birlikte yeterli olmadığı belirtilmektedir (Öz, 1998). Bunun yanında empatinin duyuşsal boyutunun da olduğu söylemek yerinde olacaktır.

2.2.1.4.3. Duygusal / Duyuşsal (Affective) Empati

Baltas ve Baltas (1997) sağlıklı ve iyi insan ilişkileri iletişimi kurabilmek için bedenin iyi kullanılmasının yanında, bireylerin duygusal olgunluğa ulaşmanın gerekli olduğunu da ifade etmişlerdir. Duygusal olgunluk, bireyin kendi duygularını anlaması ve yaşam düzeyini yükseltebilecek yönde düzenlemesi, başkalarının duyguları hissedebilmesi, anlayabilmesi için empati yapabilmesi biçiminde tanımlanmıştır (akt: Dilekmen,Başcı ve Bektaş,2008). Bu nedenden dolayı duygusal empati de bilişsel empati kadar önemlidir. 1970'li yıllardan itibaren empatinin duygusal boyutunun da olduğu vurgulanmış ve empati, başkasının duygusunu, yani ne hissettiğini anlama ve o duyguya uygun karşılık verebilme olarak tanımlanmıştır (Öz, 1998).

Guttman (2001) duygusal empatiyi, diğer kişilerin hislerine sempati ile yaklaşarak, onların hisleri ile derin bir şekilde ilişki kurmak şeklinde tanımlamıştır (Özbek, 2005). Literatürde duygusal empati sempati, dokunaklı *(affective)* empati, dokunaklı bakış açısı oluşturma *(affective perpective taking)* ve duygusal cevap verme *(emotional responsiveness)* ile ilgilidir (Stephan ve Finlay 1999; akt: Keskin, 2007). Bu bağlamda bakıldığında empatinin duygusal/duyuşsal boyutu, diğer kişinin yaşadığı duyguyu hissedebilme ve bu duygusal duruma uygun tepki verebilme anlamına gelmektedir. Duygusal empati bireylerin ailelerine, akrabalarına, arkadaşlarına ve yabancılara fedakarca davranışlarda bulunması için bireyleri güdülemektedir (Cohen, 1992; de Wied ve ark., 2005; de Kemp et al., 2007; akt: Kaya ve Siyaz, 2010). Goldstein ve Michaels'e (1985) göre empatinin duygusal bileşeni, kişinin kendisini bir başkasının yerine koyarak o kişinin iç dünyasını, düşüncelerini algılaması ve bunun sonucunda o kişiden aldığı elektriklenme ile paylaşmanın ortaya çıkma sürecidir (Öner, 2001; akt: Uğur, 2007).

Sonnby-Borgström (2002), düşük ve yüksek seviyede duygusal empatiye sahip katılımcıların arasındaki farkları araştırmış ve bu tip empatinin ilk unsuru olan otomatik taklitçiliği bulmuştur. Katılımcıların taklitçi davranışlarının derecelerini ölçmek için

elektromyografik hareket kullanılmıştır. Bu hareket sonucunda düşük empatiye sahip katılımcılar, gösterilen uyarıcıların aksine yüz ifadelerini gösterme eğiliminde bulurken; yüksek empatiye sahip katılımcıların gösterilen resimlerin durumuna uygun yüz hareketleri ve kişisel deneyimleri sergiledikleri görülmüştür (Cardena ,Terhune, Lööf & Burattı,2009). Elaine Hatfield, John Cacioppo ve Richard Rapson, duygusal bulaşıcılığı, başkalarının hareketlerini, davranışlarını, seslendirmelerini ve ifadelerini otomatik olarak taklit etme eğilimi ve sonuç olarak da duygusal yönelme olarak tanımlamaktadır (Coplan, 2004).

Duygusal empati başkalarının duygularına duygusal bir şekilde tepki gösterme eğilimidir (Mehrabian& Epstein,1972). Bu kişiler arası ilişkideki sıcaklıkla ilgilidir ve bu genellikle yardım arayan kişiler tarafından hoş karşılanır. Ama yinede burada çok güçlü empatilerin, özellikle stresli ve duygusal oldukları zaman, diğerlerinin duygularıyla aşırı ilişkiye yol açabilmesi/ girebilmesi ihtimali vardır (Munro,Bore& Pouris,2005).

Ancak empatinin her iki boyutunun da yüksek düzeyde olması durumunda bireyin farkında oluş düzeyi artar ve istenilen düzeyde ilişki kurulur. Yani, hem bilişsel hem de duygusal empati düzeyinin yüksek olması, karşımızdaki kişiyi anlamamızı olumlu yönde etkilemektedir (Öz, 1998).

2.2.1.5. Empatinin Önemi

Günlük yaşamda empatik anlayış insanları birbirine yakınlaştırma, iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. İnsanlar kendileriyle empati kurulduğunda anlaşıldıklarını ve kendilerine değer verildiğini hissetmektedirler. Diğer insanlar tarafından anlaşılmak ve önem verilmek ise bireyi rahatlatmakta ve kendisini iyi hissetmesini sağlamaktadır. Empati, kendisiyle empati kurulana yararı olduğu gibi empatiyi kuran kişi için de önemlidir. Empatik becerileri yüksek olan kişilerin çevreleri tarafından sevilme olasılıkları yüksektir (Alisinanoğlu ve Köksal, 2000; Çarıkçı ve Atilla, 2009). Diğer insanlara duygu ve düşüncelerini iyi ifade edebilen, topluma uyumlu ve sosyal duyarlılığı yüksek olan kişiler aynı zamanda empati kurma becerisine sahip olmaktadırlar (Dökmen,2009).

Empati kurma sürecinde karşımızdaki kişiye yardımcı olma söz konusudur. Kendisini sıkıntıda hisseden bir kişi, bir başkasına sıkıntısını anlatırsa ve karşısındaki kişi de o kişinin sıkıntısına empati kurarak geri yanıtlarsa o kişinin sıkıntısı hafiflemiş olur. Böyle bir durum da empatinin insanları birbirine yakınlaştırdığı ve insanlar arası iletişimi kolaylaştırdığı söylenebilir. İnsanlar başkaları tarafından anlaşıldıkların hissederlerse kendilerine önem verildiğini hissederler ve mutlu olurlar (Ünlü, 2007). Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlamak ve kendimizi onun yerine koymak, kişinin problem çözme becerisini geliştirdiği gibi bireylerin sosyal problem çözme becerisini de olumlu yönde etkilemektedir. Böylece empati becerisi gelişmiş birey, iletişime girerken karşı tarafla daha az çatışma yaşayacaktır (Genç ve Kalafat,2010)

Empati bireyin iletişimde duyarlığını ve verimini artırmada önemli bir yere sahiptir. Empatik beceriye sahip bireyler çevresindeki insanların duygu ve düşüncelerini doğru bir şekilde anlarlar ve bunları karşı tarafla paylaşırlar. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta empati sürecinde, karşıdaki kişinin duygusal-bilişsel girdabına bireyin kendisini tamamen kaptırmamasıdır. Bu nedenle, empati, bir çeşit "rol alma ve yapma sanatı" görevi de üstlenmektedir (Hançerlioğlu,1988; Erkuş, 1994; akt: Alver, 2004). Mehrabian, empatinin, duygusal mutluluğu, kişiler arası ilişkiyi ve hayat başarısını yükselttiğini ileri sürmüştür. İnsanlar karşısındakine karşı anlayışlı davranabildiği zaman diğerleri de buna karşılık kendilerini onlara minnettar hissederler. Bu, empati sahibi insanlara diğerleriyle iletişime geçmede ve olumlu etkilerini tecrübe etmede/yaşamada yardımcı olabilir. Ayrıca empati sahibi insanlar diğerlerine karşı kibar olur ve onlar için iyi şeyler yaptıklarını hissederler ki bunlar bireysel mutluluğu ve olumlu duyguları geliştirir (Wei-Liao&Ku, 2011).

Eğitim ortamlarında empati, gerek eğitimciler ve öğrenciler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasında ve eğitim programlarının hazırlanıp uygulanmasında bir araç; gerekse ilerde eğitim sektöründe çalışmayı planlayan kişilere kazandırılması gereken bir özellik olması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır (Köksal Akyol ve Koçer Çiftçibası, 2005).

İnsanlar arasında kurulan empati kadar doğal, tarihi ve kültürel çevreyle kurulan empati de bir o kadar önemlidir. Doğadan yeterince yararlanmak, doğa ile sağlıklı etkileşimde

bulunmak için doğayı tanımak diğer bir ifadeyle doğayla empati kurmak gerekmektedir. Kabapınar (2002) ve Dökmen (2002) tarafından yapılan çalışmalarda, empati geliştirme becerilerinin çevreye ve çevresinde yaşayan diğer varlılara da duyarlı olmayı sağladığı vurgulanmıştır. İnsanların bireyler arası kurduğu empatinin yanında doğayla ve de çevreyle de empati kurması söz konusu olmaktadır. Böylece çocuk çevreye karşı daha duyarlı olabilmektedir (akt: Akengin ve Tuncel, 2004).

2.2.2. Empati ile Karıştırılan Bazı Kavramlar (Empati Ne Değildir?)

2.2.2.1. Empati ve Sempati

Empati ile sempati çoğunlukla birbiriyle karıştırılan kavramlardır. Bunun en temel nedeni, ikisinin de başkalarının duygusal yaşantıları karşısında gösterilen tepki biçimleri olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak empati ile sempati arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin sempati, algılamaya çalışmaktadır. Yani sempati duyan kişi, karşısında zor durumda bulunan kişiyi bir an önce teskin etme çabası içindedir ve eğer bunu başaramazsa suçluluk duygusu içine girebilir (Öner, 2001; akt: Uğur).

Sempati kelimesi Eski Yunanca “sympatheia” sözcüğünden (syn, ile; pathos, acı çekme anlamına gelmektedir) ingilizce’ye “sympathy” olarak aktarılmıştır. Ve terimin kelime anlamı “birisiyle birlikte acı çekme” anlamına gelmektedir. Bir insan sempati duymak, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Eğer karşımızdaki kişiye sempati duyuyorsak onunla birlikte acı çeker yada seviniriz; ama empati kurduğumuzda ise o insanın duygu ve düşüncelerini anlarız. Sempati duyduğumuz kişiyi anlamamız ya da onun yerine kendimizi koymamız şart değildir; sempatide “yandaş” olmak esastır. O halde empatide anlamış olmak; sempatide anlamış ol ya da olma karşımızdaki kişiye hak vermek söz konusudur (Dökmen, 2009). Sempati birisi ile acı çekmek, o kişinin sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak anlamına gelmektedir. Sempatide paylaşmaktan daha çok diğer kişi ile inançlar, düşünceler ve hedefler konusunda aynı olma duygusu vardır (Gürüz ve Eğinli, 2008). Eisenberg at all (2006)’a göre, *sempati* empatik kaygı ya da sıkıntılı veya muhtaç durumdaki başkaları için üzülme duygusudur; sempati endişe duygusu içermesine rağmen, diğeri gibi aynı duyguları yaşamasını gerektirmez. Sempati başkası odaklı ilgi veya motivasyon[isteklendirme] gerektirir ve başkası odaklı refah ya da yardım gibi

toplum yanlısı davranışı (yani, başkasının yararı niyetiyle gönüllü davranış) motive etmesi beklenir (Liew& et.all, 2010).

Hume'a göre sempati modern kullanımda sıklıkla tanımlandığı gibi sadece acımanın ya da merhametin duygusal tanımı değildir. Dahası sempati davranış olarak belirleyicidir; çünkü yöntem hem geçici duygusal durumların hem de daha kalıcı sosyal alışkanlıkların bir sebebidir. Dolayısıyla sempati kendi benliğini kurmayı yavaş gerçekleştirmede çok önemlidir. Davis'e göre (1996) Hume 'un sempati yorumu diğerlerine karşı etkili bir faaliyet olarak empatinin modern meta fikirlerinin içinde yer alır (Schertz,2007). Sempati ne hayali (etkili bir şekilde özdeşleşen) ne de gerçek (empati yapma) hisleri gerektirir, hedef (kurgusal) his (dünyası)'dır. Maxwell&DesRoches (2010) sempatiyi daha anlaşılır kılmak adına şöyle bir yorumda bulunmaktadırlar: "Komada olan ve dolayısıyla hiçbir şey hissetmeyen birinin halinden anlayabilirim, saldırıya uğramış azgın birinin halinden de anlayabilirim; ama kendimi kızgın hissetmem sadece onun için endişelenirim." Anlaşılacağı üzere sempati empatiden ayrılmaktadır. Empatide önemli olan hislerdir. Bireyler karşısındaki kişinin acısını veya sevincini anlayabilir, onlarla birlikte sevine bilir, üzülebilir; ancak onlar gibi hissetmez ise empati kurmuş sayılmaz.

Empatik iletişimde, karşımızdaki kişinin yerine geçerken onun rolüne de girmiş oluruz ancak girilen bu rolde o insanın duygu ve düşüncelerini anlayacak kadar kalmak ve yeniden kendi rolümüze geri dönmek gerekmektedir. Eğer kendi rolümüze geri dönemezsek karşımızdaki insanla özdeşim kurmaya başlarız ki bu durum empatik iletişim olmaktan çıkıp sempatik iletişim olmaya başlar. Sempatik iletişimde, karşımızdaki kişinin duygularını anlamaktan çok onunla birlikte üzülmek, sevinmek, kızmak ve ağlamak yer alır. Öyle ki bu durum kişinin, duygularını etkileyerek, tarafsız davranmasını engeller. Oysa karşımızdaki kişinin duygularını anlamak, onun duygularını yaşamaktan çok farklıdır. Empati kurmaya çalışan kişi karşısındaki kişiyi anlamaya çalışırken kendi kimliğini kaybetmez. Sempatide ise daha çok duygu katılımı söz konusudur ve bu bireylerin kendi farkındalıklarının azalmasına neden olmaktadır. Empatide, empati kuran kişi diğer kişiye ulaşırken, sempatide ise sempati kuran kişi diğer kişiden hareket ederek onun duygularını yaşar (MEB,2008).

2.2.2.2. Empati ve Özdeşleşme

Özdeşim, bilinç dışı çalışan ve kişinin kendisini başka birine göre biçimlediği zihni bir mekanizmadır. Bu anlamda özdeşim empati değil, diğer kişi ile güçlü bir duygusal bağ oluşturmak için diğeri gibi olma isteğidir. Özdeşleşmede, bir kişinin, başka bir kişi gibi olma ve onun gibi davranma eylemi vardır. Burada kişi, kendi benliği yerine başka bir kişinin benliğini yerleştirmektedir. Kısaca özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşırken, empatide iki ayrı benlik birlikte var olmaktadır (Köseoğlu, 1994; Yılmaz, 2003; akt: Uğur,2007,s.73). Örneğin bir ziyarete gittiniz. Bir yakınınız yanında oturan kişinin üzerine yemek döktü. Eğer yakınınızın utandığını fark ederseniz, onunla empati kurmuş olursunuz. Fakat yakınızın yemek döktü diye onunla birlikte siz de utanırsanız o kişiyle sempati kurmuş olursunuz. Yakınınızla birlikte utanmamızın nedeni onunla özdeşim içinde bulunmanızdan kaynaklanabilir. Sempati kurduğumuz kişilerle aslında özdeşim kurmuş oluruz (Dökmen, 2009).

Kendimizi bir kişi veya grupla bir tuttuğumuzda, aynı değerleri, tutumları ve davranışları benimseyebiliriz. Bu bağlamda özdeşim, iki kişinin aynı benliği paylaşmasına benzer. Oysa empatide iki ayrı benliğin birlikte var olması söz konusudur. Bir kişi, karşısındakinin hissettiklerini hissetmeye çalışırken, onunla özdeşim kurarsa yardım ilişkisi sona erer; çünkü sempatide olduğu gibi özdeşim kurmada da dışarıdan değerlendiren nesnel göz ortadan kalkmaktadır (Tuncay ve İl, 2009). Bir kişi ile özdeşleşmede o kişi gibi olma ve onun gibi davranma söz konusudur. Özdeşleşmede birinci kişinin benliği silinirken yerine diğer kimsenin benliği yerleştirilmektedir. Bu bakımdan özdeşleşmede iki kişi aynı benliği paylaşırken, empatide iki ayrı benlik birlikte varolmaktadır (Akkoyun, 1983).

Empatik anlayış özdeşleşme ile karıştırılmaması gereken bir kavramdır. Özdeşleşme, bilinç dışı çalışılan ve kişinin kendisini başka birine göre biçimlediği bir kavramdır. Bu anlamda özdeşleşme, empati değil, diğer kişi ile duygusal bir bağ oluşturmak için diğeri gibi olma isteğidir. Ayrıca bu iki süreç arasında yoğunluk, derinlik ve kalıcılık temellerine dayanan farklılıklar bulunmaktadır (Özalp, 1993; akt: Günindi, 2008, s.22).

2.2.2.3. Empati ve Sezgisel Tanı

Sezgisel tanı ve empati hemen hemen birbirinin karşıtı kavramlardır. Burada karşımızdaki kimsenin yaşantısına bilinçli olarak katılmama vardır. Bir yaşantıyı gözlemleme ve gözleneni yorumlama söz konusudur (Akkoyun, 1983).

2.2.2.4. Empati ve Yer değiştirme (Yerine geçme/ Yerine koyma)

Bir Kızılderili atasözü olan *"Bir başkasını anlayabilmek için, onun ayakkabılarını 3 dolunay boyu giymek gerekir."* cümlesinde *"ayakkabılarını giyme"* sözcüğünün *"yerine koyma"* ifadesi ile aynı anlamda kullanıldığını söylemek mümkündür. Bu kavram da empatiyle sürekli karıştırılan kavramdır. Ancak Rogers'ın empati ile yaptığı ilk tanım da bu şekildedir. Oysa bir kişi sadece bir başkasının yerine geçmekle de empati yapmış olmaz (Davis 2005; akt: Keskin, 2007). Empati sadece onun veya ötekini yerine geçmekle kurulmaz. Elbetteki empatide ötekinin yerine geçilecek; ama orada öyle durmak yoktur. Onun gibi düşünmek, onun gibi anlamak, onun gibi hissetmek vardır. Bu nedenle sadece karşımızdaki kişiyi taklit etmekle empati kurulmuş sayılmamaktadır.

2.2.2.5. Empati ve Taklit

Taklitçilik; başka kişilerinkiler ile hareketleri, tavırları, seslendirmeleri, etkili ifadeleri otomatikman eşzamanlı hale getirme eğilimi olarak tanımlanmaktadır (Hatfield et al,1994; Singer& Lamm,2009). Budak (2000)'a göre taklit, bir başka kişinin veyahut grubun davranışlarını bilerek veya bilmeyerek kopya etme süreci ya da alışkanlığıdır. Taklit, becerilerimizin, davranışlarımızın, ilgi ve tutumlarımızın, rol davranışlarımızın, sosyal geleneklerimizin, vb. birçoğunda belirleyici bir rol oynayan temel öğrenme biçimlerinden birisidir.

2.2.3. Empati İle İlgili Yaklaşımlar

Ünal (1972)'a göre empatiyi açıklayan üç temel yaklaşım vardır. Bunlar: Rol Oynama, Çıkarsama ve Heyecan Yayılması Olarak Empati'dir.

2.2.3.1. Rol Oynama

Empatiyi açıklamada H. Mead tarafından geliştirilen rol oynama kuramı da kullanılır. "Rol alma ve rol oynama kuramı, çevremizdeki insanları taklit etmek veya kendimizi

onların yerine koymak suretiyle başkalarının görüş açılarını kavramak, onların davranışları ile ilgili bekleyişler geliştirmek olanağı sunar. Bir başka deyimle, rol oynamanın, empatinin nasıl mümkün kıldığını açıklar" (Ünal, 1968). Empati ve rol alma (başka birinin bakış açısını zihinsel olarak anlama ve başkasının duygu ve düşüncelerine odaklanma) arasındaki teorik bağ çok eskiye dayanır. Bazıları rol almanın empatinin engerekliliği olduğunu (Feshbach,1978), diğerleri ise bunun önemli olduğunu; ama çok gerekli bir aracı olmadığını iddia etmişlerdir (Strayer&Robert, 1989).

2.2.3.2. Çıkarsama

Ünal (1968)'a göre bir insanı anlamanın yolu onun ortaya koyduğu davranışları yorumlamaktan geçer. Karşımızdaki insanın psikolojik dünyası bize kapalı olduğuna göre bunu anlamanın tek yolu kendi yaşantılarımızdır. Her birimiz iç dünyamızı bedensel olarak ifade ederiz. Bunu yüz ifadeleri veya ses tonumuz ile yaparken davranışlarımız psikolojik ve fiziksel olarak bağlantılanmış olur. Örneğin, kendi yaşantımızda öfkelendiğimiz zaman bağırıp çağırmışsak, yüz ifadelerimiz gerginleşmişse ve saldırgan davranışlarda bulunmuşsak, böyle bir durum ile karşı karşıya geldiğimizde o kişinin öfkeli olduğunu anlarız.

2.2.3.3. Heyecan Yayılması Olarak Empati

Sullivan'ın ortaya atmış olduğu bu görüşe göre anne ile çocuk arasındaki heyecansal bağa empati adını vermiştir. Empati anne ile çocuk arasında bildirişim sağlamakta olup, empatinin önem taşıdığı dönemler çocuğun ilk 6. ayı ile 27. ayı arasındadır. (Alver, 1998). "Bu yaklaşıma göre, başka birisinin heyecanını yakalayıp, bu heyecanı kendimizde yaşadığımız zaman empati kurulur. Örneğin matemli bir insanın feryadı içimizde üzüntü uyandırır. Gülen bir çocuk bizi de güldürür. Korkan bir insanın durumu, bizde de korku yaratır. Bu etkileşim sonucunda yani bir başkasının heyecanını yakalayıp da kendimizde ifade ettiğimizde karsımızdaki kişiyle empati kurmuş oluruz" (Erken, 2009).

2.2.4. Empati Çeşitleri

2.2.4.1. Sosyal Empati

Empati en bilinen tanımıyla; kişinin kendisini bir başkasını yerine koyup onun duygu ve düşüncelerini onun perspektifinden anlama çabasına girme sürecidir. O halde empati süreci hem duyuşsal hem de bilişsel iki boyutu da içermektedir. Pedagoglar ve psikologlar, empatinin çocuğun sosyalleşme aşamasında önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Empati çocuğun toplumsallaşmasında rol oynayan becerilerden bir tanesidir ve empati sayesinde çocukta benlik ve kişilik gelişimi olumlu yönde gelişmektedir (Kabapıanr,2002).

Literatürde kesin tanımının olmamasının yanında Keskin (2007), sosyal empatiyi, "öğrencilerin, farklı coğrafi bölgelerde ve toplum içinde yaşayan sıradan insanların (anne, baba, kardeş, öğretmen, asker, vs.) düşünceleri, hâl ve tavırları, yaşayış tarzları, kültürleri, yaşadıkları yerleri "sanki o kişilermişçesine" anlama çabası ve yeteneği" şeklinde tanımlamıştır. Sosyal empati kavramı, eğitim literatüründe sıklıkla kullanılan bir kavram olmayıp, empati ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda bu kavramın genellikle tarihle ilişkili konuları anlamlandırmada kullanıldığını söyleyebiliriz. O halde sosyal empati kavramı tarihsel konuların dışındaki toplumsal, kültürel ve coğrafî konuların öğretimi için kullanılabilir.

Topses (2001), toplumsal olmanın bir ölçütü olarak bireyin davranışlarında gerçekleşecek olan işbirliği, yardımlaşma, paylaşım, sevgi ve empatik iletişimin varlığına dikkat çekmiştir. Bu özelliklerin büyük bir bölümünün empati duygusu ile gelişebileceğini söyleyebiliriz. Yapılan araştırmalara da bakıldığında başkasının penceresinden olaylara bakabilmenin, onların duygu ve düşüncelerini anlamanın ben-merkezcilikte azalmaya yardımcı olduğu, çocuğun başkasının acısını, sıkıntısını, sevincini hissedebildiğini de ortaya koymuştur (Kabapınar,2002). O halde empati bireyler için son derece önemli bir beceri ise bireylerin empati kurabilmeleri için ben-merkezci anlayıştan uzak olmaları gerekmektedir. Ben-merkezci anlayışa sahip olan bireyler başka insanların rolüne girmekte güçlük çektikleri gibi, onların bakış açılarını, neler hissettiklerini de yeterince anlayamazlar. Kurdek ve Rodgon'a (1975) göre, algısal, bilişsel ve duygusal açıdan karşıdaki kişinin perspektifini alamayanlar, ben-merkezci davranmış olurlar; dolayısıyla empati kurma sürecinde zorluk çekerler. Ayrıca

bu durum çevremizdeki insanlarla sıcak ilişkiler kurmamızı engellemekle birlikte birtakım iletişim sorunlarına da yol açmaktadır (Dökmen,2009). Empatiye ilişkin yapılan çalışmaların sonuçlarına bakıldığında bunların en önemlisinin benmerkezciliği azaltmaya çalışması olduğu söylenebilir. Böylece çocuk empati etkinlikleriyle birlikte bir başkasının acısını, üzüntüsünü veyahut sevincini, mutluluğunu anlayabilir; bedensel ve sözel olarak bu durumlara karşılık verebilir (Dökmen, 2000; Horffman,2000; Borba,2001; Moulden ve Marshall, 2002; akt: Kabapınar, 2009). O halde empati kurabilmek için ön şart bireyin benmerkezcilikten kurtulmasıdır. Benmerkezci anlayışa sahip bireyler sadece kendilerini, kendi duygu ve düşüncelerinin değerli olduğunu düşündüklerinden diğer insanların bakış açılarını, onların neler düşündüklerini ve hissettiklerini anlayamazlar.

Empati, bir durum ya da olaya karşı tarafının penceresinden bakabilme becerisini desteklediği için sosyal ortamlarda hoşgörü kültürünün gelişmesine de katkı sağlamaktadır (Ciaramicoli, Ketcham, 2000; akt: Kabapınar, 2009). Karşımızdaki kişi gibi düşünmesek de onun duygu ve düşüncelerini anlamamız ve bunu karşı tarafa hissettirmemiz onun yanında olduğumuzu ve yardımına koşabileceğimizi karşı tarafa hissettirir. Dökmen(2009), insanların kendileriyle empati kurulduğunda kendilerine önem verildiğini hissettiklerini ve bu durumun da insanları rahatlattığını dile getirmiştir. Yapılan araştırmalara göre, empatinin kendini açma, toplumsallaşma ve topluma uyum ile pozitif ilişkisi bulunmaktadır. Empati kurma becerisi gelişmiş kişilerin empati kuramayanlara göre yardıma ihtiyacı olan kişilere daha bilinçli bir şekilde yardım ettiği görülmüştür (Chlopan ve diğ.,1985; Brems, 1998'den akt: Dökmen, 2009).

2.2.4.2. Tarihsel Empati (Duyarlılık)/ Tarihsel Düş Gücü

Bir tarihçi, geçmişi anlayabilmek için geçmişte farklı zaman ve yerlerde yaşayan insanların dünyayı nasıl gördüklerini anlamak zorundadır. Geçmişteki insanların davranışlarının nedenlerini araştırmak da o halde tarihçiye düşmektedir. Öğrencilerimizin geçmişi anlamalarını amaçlıyorsak tarih öğretiminin tarihçinin görevlerini içermesi gerektiğini de söyleyebiliriz. Öğrencilerde tarih bilincinin gelişebilmesi için geçmişteki insanları anlamak ve bunu gerçekleştirmek için de tarihçinin becerilerine sahip olmak gerek. Geçmişteki insanları anlama becerisi daha uygun ve tarih bilimine özel bir kavramın yokluğundan dolayı empati kelimesinin

başına "tarihsel" kelimesi eklenerek tarihsel empati kavramı oluşturulmuştur (Ashby ve Lee, 1987; akt: Karabağ, 2010).

Tarih araştırmalarının özünde, tarihsel empati yatmaktadır. Bu yönüyle tarihsel empati kavramı, öğrencilerin çağdaş fikirleri anlaşılır kılmak ve geçmişteki insanların bakış açılarını anlamak, onları takdir etmek, dikkatle gözden geçirmek ihtiyaçlarına karşılık gelmesi anlamında da kullanılabilinir (Gehlbach 2004a; akt: Keskin, 2007)

Foster (2001) tarihsel empatiyi altı basamakta tanımlamıştır:

1. Geçmişteki insanların davranışlarının nedenlerini anlamamıza ve açılamamıza imkan tanıyan bir süreç olması,
2. Tarihsel olayların kronolojik açıdan ve bağlam açısından değerlendirilmesi,
3. Tarihsel kanıtların değerlendirilmesine ve analizine dayanması,
4. Geçmişte yaşanan olayların sonuçları üzerinde çalışmayı içermesi,
5. Çalışılan dönemin bugünden kesin ve net olarak farklı olduğunun anlaşılması,
6. İnsan davranışlarının farkındalığına, çeşitliliğine ve karmaşıklığına saygı duymayı gerektirmesi (Karabağ, 2010).

Günlük yaşamda empatik anlayış insanları birbirine yaklaştırma ve iletişimi kolaylaştırma özelliğine sahiptir. Empatinin bir yöntem olarak öğretimde kullanımı ise daha çok tarih konularında olmaktadır. Foster (1999), Brenneman (2001) ve Dilek (2001), tarihsel empati olarak adlandırılan bu yaklaşımla öğrencilerin tarihsel olaylara doğru çekilmekte olduğunu ve geçmişteki insanların duygu ve düşüncelerini paylaşmaktan çok bunları anlamaya ve bunlara açıklama getirmeye çalışmaları gerekliliğini ifade etmiştir (akt: Akengin ve Tuncel, 2004).

Lee ve Ashby (2001) tarihsel empatiyi *"Geçmişte etkili olmuş bireylerin ne düşündükleri, hangi amaçları gerçekleştirmeye çalışmış olabilecekleri ve kendi konumlarını nasıl gördükleri bilindiğinde kurulan bağlantı noktasında onların neler yaptıkları ile bunlar arasında ilişki kurabilmektir"* olarak ifade etmişlerdir (Şeker,2010,s.92). Tarihsel empati başka insanların yaşadıkları zamanda, bulundukları durumlarda yaptıkları şeyleri neden ve nasıl yaptıklarını anlamayı gerektirir. Mutlaka onların yaptıkları seçimleri kabul etmemiz, sempati duymamız ya da bağışlamamız gerekmez (Stern, 1998).

Stern(1998) tarihsel empatiyi, *"başka insanları yaşadıkları zamanda içinde bulundukları durumda yaptıklarını neden ve nasıl yaptıklarını anlamayı gerektirdiği"* şeklinde tanımlamaktadır (akt: Keskin, 2007,s.3). *"Tarihsel empati (duyarlılık) geçmişte yaşayan insanların duygu ve düşüncelerini anlamaya ve bu duygu ve düşüncelerin onların davranışlarına etkisini irdelemeye yönelik etkinliktir."* Yani geçmişte yaşanmış olayları günümüz bakışıyla değerlendirmek yerine, o dönemin koşulları açısından değerlendirmek gerekmektedir. Jenkins (1991) tarihsel empatiyi "geçmişi geçmişin bakış açısından görme olarak" ifade etmiştir (akt: Dilek, 2004,s. 184-186). Tarihsel empatinin tam olarak kurulabilmesi için; geçmişte yaşayan insanların rollerine girerek onların yerinde belli bir süre kalıp onlar gibi düşünmeli ve davranmalıyız. Böylece olaylara ve durumlara onların gözünden bakmış oluruz.

Dulberg (1998)'e göre, 1997 tarihli History-Social Studies Framework for California Public Scholls'ta tarihsel empati şöyle tanımlanmıştır: *"Orada olma neye benzemektedir duygusuna"* ve *"orda olan insanların gözünden"* görmektir. Lee (2004) ise tarihsel empatiyi, "geçmiş insanların amaçlarını, inançlarını, niyetlerini, değerleri anlama" olarak tanımlamıştır (akt: Kıcır, 2007,s.47). Cairns (1989) insan şu an yaşamıyor olsa bile ya da o olay artık var olmasa bile geriye dönüp durumu yorumlayabileceğimizi söyler. Olayın aslını elde edemeyebiliriz; ama olayları en azından yorumlamaya çalışırız (Keskin, 2007). Burada öğrencilerde tarihsel empati oluşturulurken, yapılması gereken en önemli nokta düşünceyi yapılandırma sürecidir. Bu süreç öğretmenin doğrudan müdahalesiyle olur (Dilek,2004). Öğretmen sorduğu sorularla öğrenciyi yönlendirir ve empati sürecine sokmuş olur. Dilek (2007)'nin *"tarihsel duyarlılık"* olarak adlandırdığı *"tarihsel empati"* tarihi bir eserin, resmin veya bir araç-gerecin niye, nasıl ve ne zaman yapıldığını ve bunların geçmişte yaşayan insanların hayatlarını nasıl etkilediğini ortaya çıkarmak için öğrencilere sorular sorarak onların düşünce ufuklarının sınırları zorlanarak tarihin içerisine sokabilmektir. Geçmişin zihinde yapılandırılması için tarihsel düş gücü kullanılarak empati yapılabilinir (s.72-77). Böylece birey zihninde o dönemi canlandırarak, kendini o dönemdeki kişi yerine koyar, o dönemi anlamaya çalışır ve bu sayede empati yapmış olur (Kıcır, 2007).O halde, olayları ve kişileri anlamada, öğrencilerin tarihsel kişilerin yerine geçmesi, olaylara ve durumlara onun penceresinden bakması tarihsel empati

becerilerini geliştirmektedir. Dolayısıyla geçmişi zihinde yapılandırmak için tarihsel düş gücü yeteneği kullanılarak empati kurulmaktadır.

Slater (1991), tarihî empatinin özünde "kanıtla disipline edilmiş hayal gücü" olduğunu savunmaktadır. Örneğin uygun olmayan bir metin, resim ya da karikatür kullanan bir öğretmen tarihi empatinin "kanıtla disipline edilmiş hayal gücü" ilkesini yerine getirememiş olacaktır. Aslında ideal olan her öğrencinin farklı bakış açılarını anlayabilecekleri çok çeşitli materyallerin sınıfa taşınabilmesidir (tarihi karakterin kendi anıları, belgeler, şahitlerin raporları, tarihçilerin yorumları vb.). Eğer öğrencilere sınırlı kaynaklar, sınırlı perspektiflerden sunuluyorsa, tarihi empatinin olumlu yönde gelişeceğini söyleyemeyiz. Ayrıca Dickinson, Lee ve Gard (1978)'e göre, tarihî kanıtı anlamlı hâle getiren tarihçinin empati yapmasıdır. Bu bağlamda tarihî kanıtı da anlamlı hâle getiren, onun anlaşılmasını sağlayan, sorulan sorulardır. Birçok tarihçi düz bir taş parçasını bile geçmiş için tarihî kanıta döndüren unsurun sorulan sorular olduğunu dile getirmiştir. Karabağ (2003), öğrencinin kendisine sunulan her çeşit tarihi kaynağı, materyali ve kanıtları gerektiği şekilde kullanabilmesi, onların doğruluğunu ve yanlışlığını test edebilmesi onun tarihi empati düzeyinde ilerleme kaydetmesini sağladığını ifade etmiştir. Bununla birlikte tarihsel empati düzeyinde ilerlemenin yanında öğrencilerin tarihi kanıt düzeylerinde de ilerleme kaydetmesi sağlanır. Bu iki unsur beraberce ilerlemediği taktirde tarihi empatiye ve tarihi empati ile ulaşılabilecek doğru tarihi bilginin elde edilmesi de mümkün olamaz (akt: Doğan, 2007). Levstik ve Barton (2001)'a göre empati etkinliklerinin amacı, tarihsel anlamayı geliştirmektir ve bu nedenle etkinliklerin kanıt temeline dayandırılması gerekmektedir. Kanıt temelinden yoksun bir empati etkinliği öğrencilerden kendilerini bir filin yerine koymalarını istemekten farklı bir şey değildir (akt: Dilek ve Alabaş, 2010). Tarihi anlamak sadece elde edilen verilerle mümkün olmamaktadır. Esas olan elde edilen bu tarihsel kanıtların doğru yorumlamasıdır. Tarihi anlamak ancak tarihsel empati kurmak ile mümkün olabilmektedir. Yani empati bireylerin sadece sosyal ve duygusal gelişimlerine katkıda bulunmamakta aynı zamanda geçmişe de doğru bir pencereden bakılmasına olanak tanımaktadır.

Downey'e göre, başarılı bir tarihî empati için tarihî kanıtların nasıl değerlendirileceğine ilişkin tavsiyeler şunlardır:

- *Öğrenciler geçmişin bugünden farklı olduğunun, tarihî olayların kendi şartlarına ve dönemlerine özgü olduğunun bilincine vardırılmalıdır.*
- *Perspektif alma, öğrencinin geçmişle bugünü ne kadar ayırt edebildiği ve birbiriyle bağlantılı perspektifler arasında ne kadar geçiş yapabildiği kriterlerine göre değerlendirilmelidir.*
- *Öğrenciler aldıkları perspektifleri ve bu perspektiflerin olayın içindeki tarihî karakterler açısından sonuçlarını açıklayabilmelidirler.*
- *Perspektifler tarihî kanıtlara dayandırılmalı ve gerçeğe uygun olmalıdır (akt: Doğan,2007,s.66).*

Downey'in tavsiyede bulunduğu ilkeler öğrenci tarafından doğru bir şekilde anlamlandırılırsa öğrenciler tarihi empati düzeyine ulaşılmış olunacaktır.

Tarihsel kanıtların yanında müzelerde bulunan eşyalarla dersin amaçları ışığında tarihsel empati etkinlikleri de yürütülebilinir. Yine tarihi yerlere (kaleler, evler, medreseler, arkeolojik bina kalıntıları vs.) öğrencilerin götürülmesi sağlanarak geçmişte yaşamış şahsiyetlerin hal ve davranışları empati etkinlikleriyle anlamaya çalıştırılabilinir (Demircioğlu, 2010).

O halde yeni tarih anlayışı öğrenci merkezlilik, tarih çalışması, tarihçi becerilerini geliştirme, kanıtı yorumlama ve analiz etme, nedensellik, empati gibi temel kavramlar üzerine inşa edilmiştir (Ata, 2002).

2.2.5. Empati Eğitimi

Empatinin doğuştan kazanılan bir yetenek olduğunu öne süren görüşün yanında empati kurmanın sonradan öğrenilebileceğini kabul eden bir görüş de kabul edilmektedir. Bir yetenek olarak kabul edilen empati öğretilemez; ancak eğitim verilerek bireylerde var olan empati yeteneği geliştirilebilir (Yılmaz, 2003; akt: Uğur, 2007).

O halde bireylerde empati yeteneğini geliştirmek için gerekli olan empati eğitim teknikleri aşağıda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır;

- **Didaktik Eğitim (Bilgi Verme) Tekniği:** Bilgi verme anlamına gelen "didaktik eğitim" de öncelikli olarak konunun uzmanı tarafından empati ve iletişim ile ilgili teorik bilgilerin sunulmaktadır.
- **Yaşantısal Eğitim Tekniği:** Bireylerin bir başkasıyla gerçekleştirdiği terapötik iletişim, banttan, videodan veya gözlem odasında eğitimi veren uzman kişi tarafından izlenmekte ve eleştiriler getirilmektedir.
- **Rol Oynama Tekniği:** Bireyler karşısındakinin rolüne girerek iletişim kurmaktadırlar. Rol oynama tekniğinde birey karşısındaki kişinin rolüne girerek, olaylara onun bakış açısından bakmaya ve onun duygu ve düşüncelerini anlamaya ve onun hissettiklerini hissetmeye çalışır. Empati karşımızdaki kişinin bakış açısından bakma olarak tanımlandığında, empati eğitiminde rol oynama tekniğinin etkili bir yaklaşım olduğu söylenebilir.
- **Modelden Öğrenme Tekniği:** Bireyin uygun modelleri gözlem odasından, banttan veya videodan izleyerek onları model alarak empatik iletişim kurmayı öğrenmesidir (Yılmaz, 2003; akt: Uğur, 2007).

Görüldüğü gibi empati becerisini geliştirebilecek teknikler hem uygulamalı hem de teorik olarak bireye kazandırılmaya çalışmaktadır.

Keskin (2007), empatinin önemini eğitimde iki şekilde gösterdiğini ifade etmektedir. Bunlardan ilki bilginin kazanılması sırasında bilginin daha iyi anlaşılabilirliği ve öğrenilmesiyle ilgilidir. Sosyal bilgiler programı tarih, coğrafya, antropoloji, ekonomi, sosyoloji ve siyasal bilimler gibi konusu insan olan disiplinlerin, en çok kullanılan kavramlarından oluşan bir içeriğe sahiptir. Buradaki amaç, çocuğun bu kavramlarının içini deneyimlerle doldurarak bilgilerini açığa çıkarmasını ve bilginin farkına varmasını sağlamaktır. O halde insana ait bilgi oluşturmak için yine insanı anlamak gerekmektedir. Örneğin; tarihi olayları, tarihleri ve o dönemde yaşamış insanların yaptıklarını anlamaktan çok, insanların zengin deneyimlerini anlamak için onların fikirlerini, sınırlı olan öğretim zamanında kazanmak gerekmektedir (Pate 1999). Bu zengin deneyimleri öğrencilerin bu sınırlı zamanda kazanmaları zor görünmektedir. Öğrencilerin bunu kazanmak için o devrin insanları ile tek yönlü bir iletişim kurulmaları gerekmektedir ki bu tek yönlü iletişim ise empati sayesinde kurulabilir. Yeager'a (1996) göre; empati özel bir dikkat gerekmektedir. Çünkü empati tarihsel kayıtlardaki anahtar kelimelerde, hareketlerde ve olayların analizinde anlamayı geliştirir. Bu yönüyle

tarihçilere de bir bakış açısı kazandırdığı söylenebilir. Tarihsel anlamanın yapılandırılmasında kişinin empati yapmasıyla bilgi daha da özelleşir.

İkincisi ise kişiler arası ilişkide en önemli öğelerden biri olan empatinin öğrencilere bir beceri olarak kazandırılmasıdır. Çocuğa verilebilecek en güzel armağan empati kurabilme becerisidir; çünkü empati çocuğun çevresindeki kişilerde iyi ve pozitif olanı görmesini sağlar. Empati kişiler arası ilişkiler açısından bakıldığında, karşımızdaki insanın tepkilerini ön planda görebilme kapasitesidir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre empati kuramayan kişilerin suç işleme oranlarının diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmüştür (Chlopan ve diğerleri 1985; Bush ve diğerleri 2000). Yine yapılan birçok araştırmaya göre toplumsallaşma için de empati becerisi çok önemli yer tutar. Diğer insanları anlama, yargılamama, yardımlaşma, paylaşma, sorumluluk gibi toplumsal becerilerin kazandırılmasında bu beceri gereklidir (Adams 1983). Örneğin; anne, babası tarafından tehdit yada dayak gibi fiziksel cezaya uğramış çocuklarda; duygusal açıdan anne babadan gerekli ilgiyi görememiş çocuklarda; ailesi tarafından para yada hediye gibi rüşvetlerle ödüllendirilmiş çocuklarda empati duygusunun yeterince gelişmesini beklenemez (Kabapınar,2002).

Thompson (1983) empatinin okullarda bir hedef ve okul kurallarının değişmez bir parçası olarak kabul edilmesini öngörmekteydi. Okullarda empatiye *"gizli bir müfredat"* olarak yer verilmesi, hatta tüm okul çalışanları tarafından da kabul edilen, okulun amacını ve fonksiyonunu belirleyen temel felsefe olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Okulla bütünleştirilen bu anlayışın bir beceri olarak da drama, rol yapma, araştırmalar, yaşama aktarma seçeneği (müze ziyaretleri, filmler, koleksiyonlar, geziler, vs.) ve müzik ile öğrenciye kazandırılabileceği iddia edilmektedir (akt: Keskin, 2007).

Empati eğitimi günümüzde iletişim eğitimi olarak verilmektedir. Dökmen (1988)'in ifadesine göre empatik beceri genel iletişim becerilerinin bir parçası olarak görülmektedir. Rogers'e göre empati, en iyi ve hızlı bir şekilde empatik ortamda öğrenilebilir (Okvuran, 1994).

2.2.5.1. Empati Becerisini Geliştirmede Kullanılabilecek Yöntem-Teknikler, Etkinlikler, Metinler ve Görseller

Empati etkinlikleri genellikle sosyal bilgiler derslerinde sosyal olayların ya da sorunların irdelenmesinde kullanılmaktadır. Sosyal olayların irdelenmesinin yanında tarihe karşı duyarlılığımızı artırmaya da imkan sağlamaktadır. Empatinin bir beceri olarak geliştirilmesinde kullanılabilecek çeşitli teknikler bulunmaktadır: Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan gazete haberleri, karikatürler, fotoğraflar, örnek olaylar ve drama teknikleri öğrencilerin günlük yaşam içerisinde olayları sorgulamasını, olayların ahlaki, düşünsel ve empatik açılardan değerlendirilmesini olanaklı kılmaktadır (Kabapınar, 2009a).

Drama

Drama, "Öğrencilerin sınıf ortamı dışında elde etme olanağı bulunmayan deneyim ve becerileri geliştirmek için bu deneyim ve becerilerin kullanılabileceği şartların aslına uygu olacak şekilde sınıf ortamında canlandırılması" olarak tanımlanmaktadır (Michaelis ve Garcia, 1996; akt: Demircioğlu, 2002).

Drama ile öğrenciler drama etkinlikleri ile kendisine verilen role bürünüp o kişinin yerine geçerek onun duygu ve düşüncelerini hissederek karşı tarafa aktarmaya çalışırlar. Drama tekniğiyle öğrencilere bir kaza sonucu arabada sıkışan bir kişinin, kimsesi olmayan yaşlı bir ninenin ya da çok sevdiği eşyası kırılan bir çocuğun yerine kendilerini koymaları sağlanabilir. Bu sayede öğrenci rolünü aldığı kişinin o anda yaşadığı veya yaşayabileceği durumları hissedebilir, onun duygu ve düşüncelerini kavrayabilir.

Rol Oynama

Öğrencilerin kendilerine verilen bir rolü, kendi yorumlarıyla oynamalarına dayanan bir tekniktir. Rol oynama eğitim amacıyla en çok kullanılan tekniklerden biridir. Rol oynama tekniğiyle öğrenciler başka bir kişiliğin arkasında kendi duygu ve düşüncelerini daha rahat olarak ifade edebilirler. Böylece öğrencilerin empati becerisi, konuşma ve dinleme becerileri de gelişir (Erden, tarihsiz). Bu teknikte öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka bir kişiliğe girerek ifade etmesi beklenmektedir. Böylece öğrenciler insan ilişkileri konusunda daha çok bilgi, beceri ve anlayış kazanırlar (Demirel, 2004).

Altı Şapka Düşünme Tekniği

Edward de Bono'nun geliştirdiği ve öğrencilerde yaratıcılığı ve empati becerisini geliştirmeyi amaçlayan bir tekniktir. Kullanılan altı farklı renkteki şapkaların her biri belli bir bakış açısına göre düşünmeyi gerektirir. Böylece belli konularda farklı ve geniş çözümler için düşünme pratiği yapma becerisi gelişmektedir (Tan, 2005). Bu teknik aracılığıyla öğrenciler, duygularını, mantığını, bilgisini ve yaratıcılığını ayrı biçimde gösterme imkanı bulurlar (Aykaç, 2009). Bu teknikte öğrenciye bir olay verilir ve her öğrencinin farklı şapkayı temsil eden düşünceye uygun yorumları istenir. Böylece öğrenciler yaratıcı düşüncelerini ve farklı bakış açılarını ortaya çıkarırlar (Hesapçıoğlu,2008). Özelikle bu altı şapkanın içerisinden "Kırmızı Şapka" duyguları, temsil ettiği için öğrencinin bu şapka aracılığıyla empati kurması sağlanabilir.

Siz Olsaydınız Ne Yapardınız?

Bu teknik öğrencilerin ilgi, ihtiyaç, sorun, tutum ve yaklaşımlarını, aile, arkadaş ve okul ilişkilerini, sosyal tavırlarını belirlemek için kullanılır (Bilen,1993; akt: Erden, tarihsiz). Bir kart oyunu olan bu teknik, öğrencilerin değişik konuları tartışarak çözüm yollarını bulmaları amacıyla uygulanır. Bu sayede öğrenciler yeni bilgiler öğrenirken eski bilgilerini de gözden geçirme fırsatı da bulurlar (Aykaç, 2009).

Soru-Cevap

Çok eski geçmişe sahip olan bu teknik, öğretmen tarafından hazırlanmış olan soruların, öğrencilere sorulması ve alınan cevapların değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır (Demircioğlu,2010).

Soru-cevap tekniği sosyal bilgiler gibi derslerde sıklıkla kullanılan tekniklerden biridir. Sokrat tekniği olarak da bilinen soru-cevap tekniği öğrencilere düşünme becerilerini kazandırmayı amaçlarken onların empati becerisi kazanmasına da yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini anlamada kullanılabilecek bu teknikte önemli olan soruların niteliğidir. Öğrencinin dersi anlama becerisini yoklama ve değerlendirme, dersi tekrar etme, düşünceleri bir düzen içinde anlatabilme, dikkati önemli bir noktaya çekme, yaratıcı ve yapıcı düşünmeye özendirme amacıyla ders sürecinde çeşitli amaçlarla sorular sorulabilir (Aykaç, 2009). Bu nedenle uygun soruların seçilmesi, soruların açık ve net olması bu noktada önemli bir unsurdur. Özellikle "*Değerlendirme*

*Düzeyi"*ndeki sorular daha üst düzey düşünmeyi sağladığı için öğrencilerin empati beceri kazandırmasında önemli yer almaktadır.

Tartışma

Belli bir konuda düşüncelerin ortaya konması ve tartışılan konuya yönelik olarak çözüm üretmek amacıyla kullanılan bir öğretim yöntemidir. Bu yöntem sayesinde öğrenciler aktif olarak birbirleriyle konuşurlar ve böylece daha kalıcı öğrenmeler oluşur (Tan, 2005). Bu yöntem sayesinde öğrencilerde düşünme becerileri gelişmekle birlikte iletişim ve dil becerilerinin gelişmesine de fayda sağlamaktadır. Bu nedenle öğrencilerde empati becerisinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

Konuşma Halkası

Bu teknik öğrenciler arasındaki görüş farklılıklarının görülmesini ve bunlara saygı duyulmasını katkıda bulanabilecek bir tekniktir. Bu teknik ile öğrencilerin tamamının derse aktif katılımını sağlamak, farklı konularda öğrencilerin görüşlerini alarak tartışma açmak amaçlanmaktadır. Böylece sınıf içi güven ve saygı atmosferi oluşturularak öğrenciler arasındaki iletişim becerileri geliştirilmek istenmektedir. Bu teknik sayesinde öğrenciler rahat bir şekilde duyguların ifade edebilirler, empati kurabilirler, iletişim becerilerini geliştirebilirler (Aykaç, 2009).

Örnek Olay

Örnek olay yöntemi, gerçek hayatta karşılaşılan problemlerin sınıf ortamında çözülmesi yoluyla öğrenmenin sağlanmasıdır. Bu yöntem genellikle günlük hayatta karşılaşılan gerçek bir problemin çözümü için de kullanılabilir (Demirel, 2004).

Örnek olay yöntemi, öğrencilere dersin kazanımlarına uygun olarak gerçek bir olayın sunulup bu olayla ilgili olarak öğrencilerin tartışma ve yorum yapmalarını içermektedir. Öğrencilerin günlük hayatta karşılaşabilecekleri pek çok durum örnek olay olarak sınıfta incelenip öğrencilerle tartışılabilir (Tan, 2005). Gözütok (2006) da örnek olay incelemesini yaşamda karşılaşılmış ya da karşılaşılma olasılığı bulunan sorun niteliğindeki olaylara öğrencilerin katılımı ile çözüm yolu bulma tekniği olarak açıklamıştır.

Örnek olay yöntemlerinde sıklıkla kullanılan gazete ve fotoğraflar sayesinde öğrenci o kişilerin perspektifinden olaylara bakabilmekte ve o durum karşısında kendisinin nasıl

davranacağını sorgulayabilmektedir. Kabapınar (2009)'a göre, empati sürecinde, birey kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarken olaylara sadece o kişi açısından bakmamalıdır. Bunun yanında toplumsal açıdan da olayları sorgulamalıdır, ifadesini benimsemiştir. Örnek olay öğrencilere verilirken tartışma, rol oynama ve drama tekniklerinden de yararlanılırsa daha etkili sonuçlar ortaya çıkabilir (Aykaç,2009).

Yazım / Resim Çizimi Yolu

Yazım yoluyla ve resim çizme yoluyla öğrencide empatik beceriler geliştirilmeye çalışılır.

- **Yazım Yoluyla Empati:** Yazım yoluyla empati tekniğinde öğrencilerin empati kurduğu role ilişkin duygu ve düşüncelerini yazması istenebilir. Böylece öğrenci toplumsal konularda sosyal durumları ve olayları kendi perspektifinden anlamlandırabilir. Öğrencinin günlük hayatıyla ilişkili konularda sosyal durum yada olguları nasıl anlamlandıracağı anlamak amacıyla öğrencilere hiçbir ön bilgi verilmeden empati çalışması sınıfta uygulanabilir. Ancak öğrencinin rolüne girmesini istediğim şey öğrencinin deneyim dünyasına uygun olmalıdır. Öğrencinin hiç bilmediği bir nesnenin rolüne girmesi beklenemez. Öğrencilerin kendilerini verilen örnek durumlardaki kişiler veyahut nesneler yerine koyması ve düşüncelerini yazması istenebilir. Kabapınar (2009)'ın bu yolla gerçekleştirdiği çalışmaların sonucuna bakıldığında özellikle dördüncü ve beşinci sınıf öğrencileri yazılı empati çalışmasında üçüncü sınıf öğrencilerine oranla daha başarılı olmuşlardır.
- **Resim Çizimi Yoluyla Empati:** Küçük yaş seviyesindeki öğrencilerin duygu ve düşüncelerini yazıyla ifade etmekte zorlanmalarından dolayı onların resim çizme yoluyla duygularını anlatmaları istenebilir. O halde görsel semboller yoluyla sosyal olguların anlaşılmasını sağlamak için öğrenciler empati kuracakları rolün yerine kendilerine koyarak duygu ve düşüncelerini resim çizerek dile getirirler. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir önemli unsur vardır. Öğretmen öğrenciye çizdiği resim ile ilgili sorular sormalı ki öğrencinin gerçekten rolüne girdiği şey ile empati kurup kurmadığı öğrenilmelidir (Kabapınar, 2009).

Tarih Şeritleri

Tarih şeritleri, öğrencilerin şimdiki durum ile geçmişteki durum arasında karşılaştırma yapmalarına, verilen zamandaki insanların yaşamlarındaki farklılıklarını görmelerine imkân sağlar. Örneğin öğretmen içeriğe ilişkin bir olay ya da olguyu tarih şeridine yerleştirir ve bu olaylara uygun olan tarihsel fotoğrafları tarihsel zamana göre öğrencilerin tarih şeridinin üzerine yerleştirmesini isteyebilir. Bu tarih şeridinden hareketle kendi kendilerine geçmiş yıllardaki insanların nasıl giyindiklerinden hareketle değişimi fark etmeleri sağlanabilir (Şimşek, 2009). Bu bağlamda aslında tarih şeritleri kullanılarak, fotoğrafların da yardımıyla öğrencilerin belirlenen dönemdeki insanların yerine geçmesi sağlanabilir. Blayth (1990)'a göre tarih şeridi, sosyal bilgiler dersinde özellikle tarihi olguların öğretiminde en önemli eğitim araçlarından biridir. Ayrıca öğrenciler zaman ve kronoloji kavramını da öğrenerek geçmiş zamanın ne kadar eski olduğunu anlamaya çalışırlar (akt: Erden, tarihsiz).

Sözlü Tarih ve Yerel Tarih

Demircioğlu, (2010) bu yöntemlerin sosyal bilgiler derslerinde kullanılmasıyla öğrencilerin tarihsel empati algılarını harekete geçirebileceklerini ifade etmiştir.

- **Sözlü Tarih:** Kabapınar (2009a)'a göre öğrenciler sözlü tarih çalışmasıyla birlikte geçmişteki yaşayışın bugünden farklı olduğunu algılayacaklar, geçmişteki değerlerin, yaşam biçimlerinin ve insan davranışlarının ardında yatan gerçekleri kavrayabileceklerdir. Öğrenci geçmiş döneme ait olayları onların perspektifinden bakıp yorumlayabilecektir.

  Sözlü tarih, insanların geçmiş hayatlarına ait hatıralarıyla ilgilendiği için her toplumsal yapıdan insan ve insanların geçmişi sözlü tarihe konu olabilir. Örneğin; köylüler, şehirliler, balıkçılar, işçiler, askerler, farklı etnik grupların geçmişleri sözlü tarihin konu alanına girebilir (Demircioğlu,2010). Sözlü tarih ile öğrencilerin geçmişe ait bilgilere rahat bir şekilde ulaşması sağlanmaktadır. Böylece sözlü tarih etkinlikleriyle öğrencilerde tarih bilincinin oluşması amaçlanmaktadır. Somersan (1998) sözlü tarihi, "yaşayan kişilerin, kendi geçmişleriyle ilgili belleklerinin, toplumsal olayların, tanıdıkları kişilere dair anlatımlarının ve genel olarak anıların, mülakat yoluyla kayda geçirilmesi" şeklinde tanımlamıştır (s. 881). Bu uygulamayla öğrenci geçmişte yaşamış

insanların günlük yaşantılarıyla ilgili bilgi sahibi olur, bunu kendi yaşam koşullarıyla karşılaştırarak değişim ve sürekliliği de algılar (Safran ve Ata, 1998; akt: Sarı, 2010).

- **Yerel Tarih:** Yerel tarih, *"yaşadığımız yerin geçmişinin tarihi açıdan incelenmesi, korunması, öğrenilmesi ve öğretilmesini hedefleyen bireysel ve örgütsel girişim ve çabalar"* olarak tanımlanmaktadır (May, 1974; Danacıoğlu, 2001; akt: Demircioğlu,2010, s.116). Işık (2010) ise yerel tarihi *"bir yörenin geçmişten günümüze tarihi gelişimi ve bu gelişim sonucu o yörede oluşan tarihi izler"* olarak ifade etmiştir. O yörenin tarihi geçmişi ve geçmişten kalan izler o yörenin, bölgenin yerel tarihini oluşturmaktadır (s. 209).

  Yerel tarih çalışmasının en önemli avantajı sözlü tarih çalışmasında olduğu gibi öğrenciye küçük bir tarihçi sorumluluğu vermesidir. Öğrenci tarihsel ile çağdaş olanın benzerlik ve farklılıklarını (tarihsel bir eser ile günümüzdeki bir mimari gibi) irdeleyerek değişim ve gelişimin anlamına ilişkin çıkarımlarda bulunabilecek ve buna ilişkin bir bakış açısı oluşturacak. Aynı şekilde öğrenci yaşam biçimleri, yeme içme, giyinme barınma, değer yargıları gibi unsurların geçmişle bugün arasında neden farklı olduğuna dair bir perspektif de geliştirecektir. Böylece öğrencilerde tarihsel empati ve duyarlılık düşüncesinin gelişmesi mümkün olacaktır (Kabapınar,2009).

Hikaye (Öykü)

Tarihsel hikâyeler aracılığıyla da öğrenciler empatik sürecin içerisine çekilebilirler. Tarihsel kişilerin (bu onların aile büyükleri ya da tarihteki önemli kişiler- Atatürk veya Fatih Sultan Mehmet- olabilir) yaşantıları çocukların ilgisini çekebilir (Şimşek, 2009). Sosyal bilgilerin konuları içinde tarihi olay ve kahramanlar yer almaktadır. Bu tür konular işlenirken sosyal bilgiler sınıflarında çoğu zaman rastlanan bir tarihsel şahsiyetin bakış açısından yazmak için birincil şahısların öykülülerinin yer alması olağandır Bu nedenle sosyal bilgiler ve tarih derslerinde empatinin kullanılması öğrenci öğrenmelerinde ve öğrenmenin kalıcılında etkili olacaktır (Şeker,2010).

Olay İçinde Yaşatma: Çalışmada "Siz olsaydınız ne yapardınız ?" ve "Hayal ediniz" şeklindeki sorular birlikte ele alınarak öğrencileri bir olayın içinde bulundurduğu için, o olayın içinde yaşadığı için "olay içinde yaşatma" kavramı kullanılmıştır.

Resimler

Ders kitaplarındaki resimler geçmişe ait bilgileri öğrencilere kazandırmaya çalışmakla birlikte öğrencilerin geçmişteki olayları daha rahat tasvir etmesine de yardımcı olur (Akbaba, 2009). Resimler, kavram ve olguların öğrenilmesinde, öğrencilerin sözel sembollerle ifade edilen bilgileri zihinlerinde canlandırmalarını yardımcı olmak için kullanılmaktadır. Örneğin sosyal bilgiler dersinde tarihi olayların, geçmişte yaşamış kişilerin, güncel bir olayın resimleri öğretim sırasında kullanılabilir (Erden, tarihsiz).

Tarih öğretiminde kullanılan resimler, geçmişi öğrencilerin gözünde basit ve anlaşılır hale getirmede önemli bir görsel kaynak olmaktadır. Öğrencilerin geçmişteki olayları daha rahat anlamalarına ve tasvir etmelerine yardımcı olan resimler öğrencilerin hayal gücünü kullanmaya, geçmişin farklı dönemlerinden kesitleri günümüze getirmeye, soyut kavramların somutlaşmasına yardımcı olur (Akbaba, 2010).

Fotoğraflar

Sosyal bir durum ya da olay ile ilgili bir fotoğraf, o fotoğrafta yer alan varlığın duygu ve düşüncelerini, sevinçlerini, mutluluğunu, heyecanını, korkularını, üzüntülerini bizlere yansıtabilmektedir. Sosyal bilgiler dersi içerisinde yer alan konular ile ilgili gazete, dergi, broşür gibi basılı materyallerden kolaylıkla temin edilebilecek fotoğraflar öğrencilerin empati becerisini geliştirmede kullanılabilecek görsel bir malzemedir (Kabapınar,2009).

Karikatürler

Heinzelmann (2004)'e göre, karikatürler ilk bakışta o dönemin sosyal ve politik yaşamını gözümüzde canlandırır. Karikatüre bakan her birey o karikatürden farklı bir durum ve farklı düşünceler çıkarabilir (Akbaba, 2009). Yani her birey o karikatürdeki bireylerin yerine geçerek, olayları onun penceresinden farklı yorumlayabilir

Karikatürler özellikle sosyal bilgilerin çok disiplinli yapısına hitap eden bir materyal olması dolayısıyla sosyal bilgiler dersindeki kıymetini arttırmaktadır. Sosyal bilgiler dersinin içeriğine bakıldığında çözülmeyi bekleyen birçok problem, tartışmalı konu ve güncel sorunlarla doludur. Karikatürler bu konulara çıkış noktası oluşturacak tartışmaların başlatılmasını sağlayabilir. Bu nedenle karikatürlerden faydalanarak tarihi bir olay yorumlanabilir veya güncel bir sorun analiz edilip bir konuyla ilgili kavram

yanılgıları giderilebilinir. Sosyal bilgiler dersinin öğretiminde kullanılan karikatürler; politik karikatürler, güncel karikatürler ve tarihi karikatürler olabilir (Altun, 2009).

Yukarıda verilen yöntem, teknik, etkinlik, metin ve görsellerin yanında pandomim, mahkeme tekniği, istasyon, beyin fırtınası, işbirlikçi öğrenme, kanıt temelli metinler, efsaneler, menkibeler, destanlar, tarihi romanlar, masallar, şiirler, gazete ve dergi haberleri, mektuplar, günlükler, biyografiler, anılar, gezi yazıları, tiyatrolar, belgeseller, minyatür vb. etkinlikler de empati becerisinin gelişmesini destekler niteliktedir.

2.2.5.2. Çocukta Empati

Yetişkinlerin çocuklarla ilişkilerinde empatinin önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Özellikle disiplin uygulamalarında çocuktan ne istediğimizi ve ne istemediğimizi dile getirilirken kendi duygularımızı ifade edebilmemiz çok önemlidir. Çocuğun hangi davranışının bizi rahatsız ettiğini, bizde hangi duyguyu yarattığını uygun bir dille ifade ettiğimizde çocukta istediğimiz davranışları görme olasılığımız artar. Hoşumuza giden, bizi memnun eden davranışları ifade ettiğimizde de çocuğun bu davranışları pekişecektir. Yetişkinler tarafından duygularının anlaşıldığını hisseden çocukların ister istemez davranış problemleri azalacak ve kendilerine güven duyguları da gelişecektir. Çocuklarda yaşanan birçok ruhsal ve davranışsal problem empatik yaklaşım sayesinde erkenden tanımlanabileceği gibi müdahale edilmesi de kolay olabilir. Çünkü çocuklar yaşadıkları sıkıntıları genellikle dolaylı yoldan, davranışlarına ve tutumlarına yansıtırlar. Eğer yetişkinler çocukların duygularına duyarlı olurlarsa onlardaki değişimlerin nedenlerini fark edebilirlerse birçok problemi sıkıntı yaratmadan çözebilirler. Yetişkinler -özellikle anne-baba ve öğretmenler- kendilerine her zaman "Şu an bu pozisyonda ben olsaydım bana nasıl davranılmasını isterdim?" diye düşünebilmeliler ve çocuklarla empati kurmaya dikkat etmeliler (MEB,2008).

Empati, duyguların eğitiminde kullanılabilecek işlevsel bir araçtır. Nitekim, eğitim ve öğretim bünyesinde sunulan empati yapma imkânı, çocuklarda daha çok sorumluluk duygusu kazandırmak, insanların değerlerini fark etmek ve başkalarını anlamak için tercih edilir. Bu yüzden çocukların yapabileceği empati, onlara dünyadaki değişik bakış açılarını kazandırmalı ve istenilen bilgiye ulaşmasını da sağlamalıdır (Klages 1999; akt: Keskin,2007).

Bireylerin anlaşılmasında ve bireyler arası ilişkilerde önemli bir göreve sahip olan empati, karşılıklı etkileşimin sağlıklı yürümesi açısından önem taşımaktadır. İletişimde empatinin kullanıldığında çocukla yetişkin arasında sıcak bir ilişkinin kurulduğu, sorunlarının çözülmesinin kolaylaştığı ve çocukların anne-babalarının düşüncelerine daha çok değer verdikleri söylenebilir (Yavuzer, 1998; akt: Ünal,2007).

2.2.5.3. Öğretmen-Öğrenci İlişkisinde Empati

Etkin dinlemede empati kurulması önemli bir süreçtir. Anne-babanın veya öğretmenin kendisini çocuğun yerine koyup onu anlamaya çalışması çok önemlidir. Bunun için öncelikle çocuğun sözü kesilmemelidir. Dinlendiğini hisseden çocuk, kendisine değer ve önem verildiğini bilir. Böylece "anlaşıldım" duygusunu yaşayan çocuğun hem öz-benlik saygısı artar, hem de kendisini dinleyen kişiye yakınlık duymaya başlar (MEB,2008).

Adams (1995)'a göre çocukların sağlıklı bir kişilik geliştirmelerinde anne-babadan sonra, en önemli eğitimci öğretmendir (Şahin, 1998, akt: Bulut, 2004). Öğrencilerin hayatlarının uzun bir zamanını aileden sonra geçirdikleri okul ortamında başta öğretmenler olmak üzere okuldaki bireylere önemli görevler düşmektedir. Öğretmenini model olan öğrenci için okul onların iletişim, empati gibi becerileri en doğru alabilecekleri yer olmaktadır. Olumlu öğretmen-öğrenci iletişimi akademik başarıyı arttırarak öğrencinin okula karşı olumlu tepkiler geliştirmesine de vesile olmaktadır (Selimhocaoğlu, 2004, s.5). Öğretmenler, öğrencilerin kendi kendilerinin farkında olmalarını artırarak, dinleme becerileri kazandırarak, insanoğlunun çeşitli topluluklardan oluştuğunun farkına vardırarak öğrencilerde empati davranışının gelişimine yardımcı olur. Öğrencilerin iletişim kurabilmeleri için ihtiyacı olan sosyal beceriler arasında empati kurma bulunmaktadır. Sosyal beceriler bir çocuğun diğer çocuklara yönelik davranışlarını kapsar. Sosyal becerisi gelişmiş çocuklar etrafındaki kişilerle iyi ilişkiler kurabilirler, başkalarının haklarına ve duygularına saygı duyarlar, katıldıkları etkinliklerden daha çok zevk alırlar. Oysa sosyal becerisi gelişmemiş çocuklar akranları tarafından dışlanırlar ve ihmal görebilirler (Çetin, Bilbay ve Kaymak,2001).

Empatik sınıf atmosferi; öğretmen-öğrenci etkileşiminde, öğretmenin öğrencinin içsel bakış açısını doğru olarak bilişsel ve duygusal parçalarıyla ve kendi öznelliğini

yitirmeyerek algılaması ve anlaması sürecidir. Bu süreç, şartsız olumlu kabul ve saygı, içtenlik ve empatik anlayışın sınıf atmosferinde öğretmen-öğrenci etkileşiminde kullanılması ve sergilenmesi ile oluşturulabilir (Sahin,1997,akt: Yavaş, 2007). Bu sınıf ortamında öğrenciler düşündüklerini özgür bir biçimde ifade edebilirler. Hiçbir düşünce ve anlayış bu sınıf ortamında öğrenciye zorla benimsetilemez. Her öğrencinin değerli olduğu anlayışından yola çıkarak her öğrenci içten bir şekilde kabul edilir.

2.2.5.4. Empatinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi

Dökmen(1988); Hoffman(1979), Gladstein (1983) ve Ford(1979) empati ölçümlerine ilişkin gruplarından yararlanarak empati ölçeklerini dört grupta toplamıştır. Bunlar (akt: Yavaş, 2007,s. 45-46);

1.Kişilerarası Algıyı Ölçen Empati Ölçekleri: Kişilerin birbirlerini nasıl algıladıklarının ölçülmesinde kullanılan ölçekler.

2.Empati Kurma Becerisini Kişiliğin Bir Boyutu Olarak Ele Alan Ölçekler: Bu ölçekler günlük yasamda empatik duyarlılığı olan kişilerin kişilik özellikleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Daha çok duygusal empati ölçerler ve bir kişilik ölçeği özelliği taşırlar.

3.Bir Başkasının Rolünü Alma, Onu Doğru Anlama Becerisini Ölçen Ölçekler: Bu ölçekler empatinin bilişsel bileşenini ölçer ve bireyin kendisine söylenen sözleri ne derece doğru anladığı belirlemeye çalışır.

4.Belli Uyarıcılar Karşısındaki Empatik Tepkilerin Ölçüldüğü Ölçekler: Bu ölçekler ile bireylerin belli uyarıcılara gösterdiği sözel ya da davranışsal nitelikli empatik tepkiler ölçülür, bunun yanında; bireylerdeki fizyolojik göstergeler de ölçülmektedir. Bu gruba giren ölçekler, kendi içinde dört alt gruba ayırabilir:

a) Bir terapist, bir danışanla empati kurmaya çalışmışsa, danışandan ya da bu etkileşimi gözlemiş olan bir gözlemciden, terapistin ne ölçüde başarılı empati kurduğunu bir ölçek üzerinde belirtmesi istenir.

b) Duygusal yüz ifadelerini teşhis etme becerisi, genel empatik becerinin bir bölümü kabul edilerek, empatik becerisi ölçülecek kişilere çeşitli duygusal yüz ifadeleri taşıyan fotoğraflarla, slaytlar gösterilir ve onlardan, bu ifadelerin ne

olduğu teşhis etmeleri istenir. Empatik beceriyi ölçmek amacıyla değil, sadece duygusal yüz ifadelerini teşhis becerisini ölçmek için getirilen bazı ölçme araçları da empatik becerinin ölçülmesinde kullanılabilir.

c) Deneklere, çeşitli duyguların sergilendiği kişilerarası ilişkiler filmde ya da videoda gösterilerek, izledikleri kişilerle empati kurmaları, onların taşıdıkları duygular hakkında tahminde bulunmaları istenir.

d) Empatik becerisi ölçülecek deneklere, küçük olaylar anlatılarak, bu olaylardaki kişilerin hangi duyguları sergiledikleri sorulur. Bazı araçlarda ise deneklerden, kendilerine verilen empatik tepkilerden en iyisini seçmeleri istenir.

Tarihsel empatinin ölçülmesi sırasında öğrenciden bir tarihçi gibi tarih alıntısı oluşturması beklenemez. Örneğin bir tarihsel empati sorusuna cevap vermiş bir öğrencinin tarihsel gerçeklikle örtüşse bile sadece kronolojik bilgi veya ezberlediği bilgileri vermesi onun tarihsel empati becerisi bakımından pek başarılı olduğunu göstermez. Öğrenci o dönemdeki kişilerin ağzından konuşursa ve düşüncelerini ifade ederse tarihsel empati becerisini geliştirme anlamında başarı sayılmaktadır (Karabağ,2010).

Türkiye'de konuyla ilgili yapılan çalışmaların tümünde Dökmen (1988, 1990) tarafından geliştirilen empatik beceri ve empatik eğilim ölçekleri kullanılmıştır, ancak yurt dışı çalışmalarına bakıldığında ise ölçek çeşitliliğinin olduğu söylenebilir (Tuncay ve İl, 2009)

2.3. Bir Öğretim Materyali Olarak Ders Kitapları

2.3.1. Ders Kitabı Nedir?

Belli bir konu alanıyla ilgili dersin öğretimi için hazırlanmış kitaplara *"Ders Kitapları"* denilmektedir. Ders kitaplarındaki bilgilerin diğer kitaplara göre daha iyi örgütlenmiş olması gerekmektedir. Ayrıca dersin kazanımlarına uygun sorulara, çalışma etkinliklerine, özetlere vb. yer verilmesi de gerekmektedir. Tüm bunların da görsellerle, resimlerle, şekillerle, materyallerle zenginleştirilmiş olması ders kitaplarını kalitesini de artırmaktadır (Erden, tarihsiz). Toprak (1993), ders kitaplarını *"Eğitim programlarında belirlenen amaçlar doğrultusunda; öğretim programlarındaki derslerin içeriği ile ilgili*

bilgileri öğrencilere sunan, pekiştirme ve sınavlara hazırlama ve öğrenme hızların uygun çalışma olanağı sağlayan kullanışlı bir öğretim materyali" olarak tanımlamıştır (akt: Demirel ve Kıroğlu, 2005).

2005 yılında basılan ders kitaplarının en önemli özelliklerinden biri, ders kitaplarına eşlik eden, öğrencilerin öğrendiklerini pekiştirmesine yardımcı olmasını sağlayacak *"Öğrenci Çalışma Kitabı"*nın bulunmasıdır. Öğrenci çalışma kitabı, öğrencinin ders kitabında işlenen konular ile ilgili etkinlikleri yaparak öğrenme sürecine aktif olarak katıldıkları, öğrenmelerinin sorumluluklarını aldıkları bir kitap-defter işlevi görmektedir. Denilebilirki öğrenci çalışma kitabı ders kitabının bir bakıma bütünleyicisidir (Kabapınar, 2009). Erden (tarihsiz) ise öğrenci çalışma kitabını, ders kitaplarına bağlı olarak hazırlanmış, öğrencilerin dersin kazanımlarını daha iyi kazanmalarını, alıştırma yapmalarını sağlayan kitaplar olarak tanımlamıştır. Çalışma kitaplarını da ders kitapları gibi örgütlenmiş bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu kitaplarda genellikle öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikler ve değerlendirme soruları bulunmaktadır.

Ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının yanında *"Öğretmen Kılavuz Kitabı"* da önemli bir eğitim-öğretim aracıdır. Milli Eğitim Bakanlığı (2004a), öğretmen kılavuz kitabını şu şekilde: *"İlgili öğretim programlarında yer alan hedef ve açıklamalar doğrultusunda ders kitabının daha etkili kullanımını sağlayacak çeşitli örnek, alıştırma; işlenen ünitelerle ilgili internet adresleri, okuma kaynakları ve diğer etkinlikleri kapsayan, öğretmenlerin yararlanması için hazırlanan basılı eser."* tanımlamıştır. Öğretmen kılavuz kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve ders kitabını içeren bütünsel bir eserdir. Öğretmene yol gösterici bir özelliği bulunmaktadır.

2.3.2. Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri ve Önemi

Kitaplar elde taşınacak fenerler gibidir. Bir kitabın temel işlevi, etrafını aydınlatmak olmalıdır. Etrafını aydınlatan, bilgi veren kitaplar gençleri yarınlara taşıyarak gençlerin aydın düşüncelerle yetişmelerine olanak sağlar (Demirel ve Kıroğlu, 2005). Ders kitapları öğretimde öğretmenlerin, öğrencilerin, yetişkinlerin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden bir araçtır. Ders kitapları özellikle öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve psiko-motor becerilerinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Kitaplar özellikle bireylere içinde yaşadığı toplumun değerlerini, hal ve sorumluluklarını öğretir.

Dünyadaki ve kendi ülkemizdeki sorunları anlamamıza, bunları yorumlamamıza imkan sağlar. Böylece küreselleşen dünyada bireyi ayakta tutacak bilgi, beceri ve donanımı sağlar (Kılıç, 2005). Ders kitaplarını diğer kitaplardan ayıran en önemli özelliğin eğitim ile ilgili konular hakkında bilgi verirken bu konularla ilgili etkinlikler yoluyla öğrencilere araştırma, inceleme ve aktif olarak öğrenme sürecine katılım imkanı vermesi olduğu söylenebilir. Bu nedenle teknolojik gelişmelere rağmen eğitimde en önemli ders araçlarından biri olarak kitaplar yer almaktadır (Çakır, 1997; akt: Kalıpcı, 2008).

Sosyal Bilgilerin yapısından kaynaklanan süreli bir değişim vardır. Bu değişimin ve gelişimin temel kaynağı birey ve toplumdur; çünkü sosyal bilgiler bireyi ve toplumu ilgilendirmektedir. Birey ve toplumdaki değişim ve gelişim sosyal bilgileri de etkilemektedir. Söz konusu değişim ve etkilenme, sosyal bilgilerin yapısı, mantığı ve öğretimini kapsar. Sosyal bilgilerin öğretiminde gelen değişim özellikle ders programları ve ders kitaplarıyla ilişkilidir. Ülkemizde de sosyal bilgiler dersinde büyük değişiklikler yapılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu tarafından bütün derslere yönelik 2004-2005 yıllarında program değişikliği yapılmıştır. Programı değişen derslerin başında da sosyal bilgiler gelmiştir. Bu ders programlarındaki değişim doğal olarak ders kitaplarını etkilemiş ders kitaplarının yapı ve içeriğini değiştirmiştir (Oruç, 2009). 2004-2005 İlköğretim Programı'na uygun olarak hazırlanan kazanımları, becerileri, değerleri destekleyen etkinlikleri içeren ders kitapları, çalışma kitapları ve öğretmene yol gösteren öğretmen kılavuz kitapları ile öğrenme öğretme ortamını zenginleştirilmeye çalışılmaktadır. Programda öğrencilerin kazanımları, becerileri, değerleri kazanabilmesi, bunları pekiştirmesi ve örgencilerin süreç içerisinde aktif ve canlı olabilmeleri adına ders kitapları eğitim-öğretimde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Yapılandırmacı öğretim anlayışı doğrultusunda düzenlenen eğitim sistemindeki değişiklikler içerisinde öncelikli olarak öğretim programları ve ders kitapları yer almaktadır. Ders kitapları eğitim programının temel öğelerindendir. Benimsenen yeni programla ve yapılandırmacı sistemle birlikte ders kitaplarında tek bir bakış açısı olmayıp işlenen konu ile ilgili daha değişik görüşler sunulup öğrencinin daha farklı perspektiften düşünerek konuyu algılaması amaçlanmıştır. Kabapınar (2009a)'a göre, ders kitapları bir ülkede benimsenen eğitim felsefesini ve öğrenme anlayışını yansıtmaktadır. Yani ülkede uygulanmakta olan öğrenme felsefesinden etkilenmektedir.

Bir ülkede hakim olan öğrenme anlayışı, müfredat programının içeriğini, ders kitaplarının yapısını, öğretmenin ve öğrencinin öğrenme sürecindeki rolünü ve de öğrenmenin değerlendirilmesi boyutuna kadar birçok yapıyı etkilemektedir. Ders kitapları da bu bağlamda yapılandırmacı anlayışla birlikte öğrenci merkezli etkinliklerin olduğu, bilginin basit bir şekilde sunulmadığı ve öğrenmenin süreç içerisinde değerlendirilmesini öngören bir yapı içerisine girmiştir. Öyleyse, ders kitapları eğitimdeki değişimin yansımalarının bireye sunulduğu bir araçtır. Oruç (2009)'a göre, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının içeriği, görsel unsurları, bilgiyi sunuş biçimi ve değerlendirme soruları 2004 yılında yenilenen Sosyal Bilgiler Program'la birlikte tamamen değişmiştir. Ders kitaplarının değerlendirme kısmında yer alan sorular artık bilgi ve kavrama düzeyinin yanında eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, empati gibi üst düzey becerileri geliştirilecek tarzda hazırlanmıştır.

Ders kitaplarının bütünleyicisi olan öğrenci çalışma kitapları, sadece etkinliklerin yer aldığı bir kitap değildir. Dersin özelliğine göre kazandırılması amaçlanan bilgi, beceri, anlayış ve tutumların kazandırılıp kazandırılmadığını ölçen çalışma ve değerlendirmelere öğrenci çalışma kitaplarında yer verilmektedir. 2004 yılında uygulanmaya başlanan öğretim programlarının önemli özelliklerinden biri de ölçme-değerlendirme kısmıdır. Burada amaç sadece öğrenme ürünün değil, öğrenme sürecinin de değerlendirilmesidir (Kabapınar, 2009).

Ders kitapları eğitim öğretim sürecinin temel materyallerin başında gelmesine rağmen bazen öğretim ortamını olumsuz etkileyebilecek kadar sık kullanılabilinmektedir. Bunun temel sebebi organizasyondur. Ayrıca sadece öğretim aracı olarak kitabın kullanılması, kullanım rahatlığı da öğretim ortamını olumsuz etkileyen etkenlerdendir (Öztürk ve Otluoğlu, 2003).

2.3.3. Ders Kitaplarında Bulunması Gereken Nitelikler

Ders kitapları, öğrencilerin zorunlu olarak kullanacağı bir kaynak olmamalı, aksine ona ulaşmak için istek duyacağı, öğrenme merakı uyandıracak, bu merakını giderme yolunda kılavuzu olacak ve öğrendiklerini uygulama istenci yaratacak bir kaynak olabilmelidir (Atmaca, 2006).

Öztürk ve Otluoğlu (2003)'na göre ders kitaplarında bulunması gereken nitelikler:

- Ders kitaplarının eğitim programlarıyla tutarlılık göstermesi gerekmektedir.
- İçerikteki bilgilerin günlük yaşamla ilişkilendirilebilecek tarzda olması gerekmektedir.
- Öğrencilere belli bir öğretim alanı ile ilgili hedef davranışları kazandırmak amacında olması gerekmektedir.
- Öğrencinin düşünme ve sosyal becerilerini geliştirmeye katkı bulunacak etkinlikleri içermelidir.
- Ders kitapları rahat okunabilir olmalıdır.

J. H. Pestallozi, F. Frobel, J. Dewey gibi pek çok bilim insanının çalışmalarının neticesinde ortaya konulan öğretim ilkelerine (somuttan soyuta, öğrenciye görelik, yakından uzağa, bilinenden bilinmeyene, açıklık, ekonomiklik vb.), ders kitapları oluşturulurken uyulması gerekmektedir. İyi bir ders kitabı, programın her boyutları hakkında fikir verebilmeli, içerisindeki değerlendirme sorularıyla öğrenciye öğrendiklerini ölçme fırsatı sunabilmeli, ayrıca öğrenciye aradığı sorunun yanıtını bulma fırsatını verebilmelidir (Küçükahmet, 2004).

Özelikle okullarda okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında olması gereken bazı nitelikler vardır. Bunlar:

1. *Öğrencileri; milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerler bakımından besleyen; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev sorumluluklarını yerine getirmede yol gösteren ve değerlerle ilgili ders konularını sevdiren okuma metinleri içerir.*
2. *Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkeleri ile kitabın hitap ettiği eğitim kurumunun amaçlarına uygun olur.*
3. *Atatürk ilke ve İnkılapları ile ilgili konulara, öğretim programlarına ve Talim Terbiye Kurulu'nca alınan kararlara uygun olur.*
4. *Demokrasi ve insan hakları ile kültürel ve evrensel değerleri kapsar.*
5. *Bilginin nasıl üretileceğine ilişkin vurgu yapar.*
6. *Bilişim teknolojisinin etkin ve verimli kullanımına teşvik eder.*
7. *Öğretim programının kazandırmayı amaçladığı değer, tutum ve yeterlilikleri kapsar.*

8. *Ön yargı ve normatif önermelerden uzak olarak konuyla ilgili farklı bakış açıları içerir.*
9. *Kişi, kurum ve kuruluşları yıpratıcı unsurları taşımaz.*
10. *Her türlü etkinlikte öğretmenin rehberliğinde öğrenciyi merkeze alır.*
11. *Konuların hazırlanması ve düzenlenmesinde öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçları göz önünde bulundurulur* (Ulusoy, 2008, s. 211).

Sosyal bilgiler ders kitapları o halde milli değerleri benimsemiş, Atatürk ilke ve inkılaplarına sahip çıkacak, üzerine düşen sorumluluklarını yerine getiren, teknoloji etkin kullanan, demokratik ve insan haklarına saygılı bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Bu bölümde birinci bölümde ortaya konulan problem ve alt problemlerden hareketle, araştırmanın deseni, örneklem ve çalışma grubu, veri toplama araçları ve analizine yer verilmiştir.

3.1. Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması Broomley (1990)'e göre ilgilenilen fenomeni açıklamayı ve betimlemeyi amaçlayan olay ve olaylarla ilişkili sistematik bir araştırmadır (akt: Zucker, 2009). Yıldırım ve Şimşek (2006) ise, durum çalışmasını *"bir veya birkaç durumu kendi sınırları içinde bütüncül olarak analiz etme"* olarak tanımlamaktadırlar (s.79). Durum çalışması özellikle bireysel gerçekleştirilen çalışmalar için çok uygundur. Buradaki esas amaç, incelenen özel durumları aydınlatmak ve tanıtmaktır. Diğer araştırmalarda olduğu gibi bu araştırma sürecinde de veriler sistematik bir şekilde toplanır ve değişkenler arasındaki ilişki bulunmaya çalışılır. Bu desende gözlem ve mülakat (görüşme) çok sık kullanılan yöntemler olmakla birlikte diğer yöntemlerin kullanılmasına da imkan sağlamaktadır (Çepni, 2001). Durum çalışmasında unutulmaması gereken noktalardan biri de veri toplama tekniğinde tek bir teknikten değil birden fazla (üçgenleme) teknikten yararlanmanın gerekli olduğudur. Çünkü araştırılan duruma bütüncül bir bakış açısıyla bakmanın daha faydalı olacağı ifade edilmektedir (Ekiz, 2009).

3.2. Örneklem ve Çalışma Grubu

3.2.1. Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Örneklemi

Bu araştırmanın çalışma grubunu Talim ve Terbiye Kurulu'nca 2004-2005 yılı İlköğretim Programı'na uygun olarak çıkarılmış tüm sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabı oluşturmaktadır. 2004 sosyal bilgiler ders kitaplarından Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onay almış farklı yayınevlerinden

çıkmış 15 adet 6.sınıf, 12 adet ise 7.sınıf ders kitabından (Tebliğler Dergisi, 2011, s. 36-44) 18 adet ders kitabına ulaşılmıştır. Onaylanan ders kitaplarının % 66'sı araştırmada örneklem alınarak araştırmanın problemi ve alt problemleri çerçevesinde incelenmiştir. 6. sınıflarda onay almış kitapların % 80'ine ulaşılırken, 7. sınıflarlarda onay almış kitapların % 50'sine ulaşılmıştır. Araştırmanın örneklemini oluşturan bu kitaplar ekler kısmında sunulmuştur.

3.2.2. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Empati Becerisi İle İlgili Görüşlerini Almak İçin Yapılan Görüşmenin Örneklemi

Bu araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul ili, Avcılar, Beylikdüzü, Başakşehir, Büyükçekmece ve Esenyurt ilçeleri sınırları dâhilinde, 2010–2011 öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı özel ve resmi ilköğretim okulunun II. kademesinde görev yapan gönüllülük esasına göre seçilen 29 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Görüşmeye katılan öğretmenlerin 10'unu kadın, 19'ını ise erkek öğretmenler oluşturmaktadır. Öğretmenlerden 15'i özel okullarda görev yapmakta iken, 14'i ise devlet okullarında görev yapmaktadır. Bu öğretmenlerin eğitim durumlarına bakıldığında 22'si üniversite mezunu iken, 7'si yüksek lisans mezunudur. Öğretmenlerin 8'i 0-4 yıllık mesleki kıdeme sahipken, 5-10 yıllık mesleki kıdeme sahip 16 öğretmen bulunmaktadır. Geriye kalan 5 öğretmen ise 11 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahiptir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada sorularının cevaplanabilmesi için öncelikle sosyal bilgiler öğretim programı ve empati becerisiyle ilgili literatür taraması yapılarak çalışmaya kuramsal alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. Daha sonra verilerin toplanmasında nitel veri toplama araçlarından *"doküman incelemesi tekniği"* ve *"yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) sorularını içeren görüşme formu"* kullanılmıştır.

3.3.1. Doküman İncelemesi

Bu araştırmada, 2004-2005 İlköğretim Programı'na uygun olarak hazırlanan sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının, ders kitaplarının ve öğrenci çalışma kitaplarının incelenmesinde durum tespiti yapmak amacıyla nitel veri toplama yöntemlerinden

"Doküman İncelemesi Tekniği" kullanılmıştır. Doküman incelemesi, *"araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar"*. Dokümanlar, nitel araştırmalarda kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Öte yandan, doküman incelemesi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, nitel araştırmalarda gözlem ve görüşme gibi diğer veri toplama teknikleriyle de birlikte kullanıldığında *"verilerin çeşitlendirilmesi"* amacına hizmet edip araştırmanın geçerliğini önemli ölçüde artıracaktır. (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Turgut, 2011). Doküman incelemesi, hem basılı hem de elektronik kaynak materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistematik bir yöntemdir. Diğer analitik yöntemlere göre bu teknik nitel araştırmalarda anlamı ortaya çıkarmak, araştırmaya anlam kazandırmak ve deneysel bilgi geliştirmek için bilgilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Corbin&Strauss,2008; akt: Gleen,2009). Çepni (2007)'ye göre doküman incelemesi, yapılacak çalışma ile ilgili olan kayıt ve belgeleri toplayıp bu verileri belirli kural veya sisteme göre kodlayıp inceleme işlemidir. Bu süreçte, araştırmacı çalışmanın amacına yönelik mevcut kaynakları bulur, her bir kaynağı dikkatlice okur, gerekli bilgileri not alır ve notlardan yola çıkarak bazı değerlendirme işlemleri yapar. Bu süreçte en önemli konu araştırmacının kaynaklardaki bilgileri, kaynakta anlatılmak istenilen gibi anlaması ve o doğrultuda kullanılmasıdır (s.76-77). Ekiz (2009)'e göre de bu teknik, resmi veya özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan bir veri toplama aracıdır.

Araştırmada 2004-2005 İlköğretim Programları'na uygun olarak hazırlanmış Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca Tebliğler Dergisinde yayınlanan sosyal bilgiler 6.ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitapları kazanım ve ünite bazında hangi farklı türde empati etkinliklerini içermekte, bu kitaplarda empati becerisini geliştirmek için hangi öğretim yöntem ve etkinlikleri yer almakta ve hangi tür ölçme değerlendirme teknikleriyle empati becerisinin kalıcılığı sağlanmaya çalışılmakta sorularına cevap aranacak şekilde incelenmiştir.

3.3.2. Görüşme

Araştırma konusunda derinlemesine bilgiye ulaşılacağı düşünülerek gönüllülük esasına dayalı olarak 6 ve 7. sınıf düzeyinde 29 sosyal bilgiler öğretmeniyle, araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan 7 açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış

görüşme formu ve öğretmen kişisel bilgi formu kullanılarak görüşme yapılmıştır. Hazırlanan görüşme soruları uzman görüşleri çerçevesinde tekrar incelenerek düzenlenmiş ve ilk olarak 5 öğretmenle pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulamadan sonra gelen dönütler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılıp asıl görüşme formları hazırlanmıştır.

Nitel araştırmalarda görüşme en çok kullanılan veri toplama araçlarından biridir. Stewart ve Cash (1985) görüşmeyi, *"önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci"* olarak tanımlamıştır. Diğer bir deyişle; görüşme, sözlü iletişim yoluyla veri toplama (soruşturma) tekniğidir (akt: Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.119). Görüşme, araştırmaların sağlam bir şekilde yapılandırılması açısından önemlidir. Böylece araştırma konusuyla ilgili olarak dışsal gerçekler ve içsel deneyimler ortaya konulabilir (Silverman 2005; akt: Keskin, 2007). Çepni (2001), görüşmelerin asıl amacının araştırılan konu hakkında duygu, düşünce ve inançların neler olduğu ortaya çıkarmak olduğuna vurgu yapmaktadır. Kuş (2007) da görüşme tekniğinin belirleyici özelliğinin görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmak, onların anlam dünyalarını, duygu ve düşüncelerini anlamak şeklinde ifade etmiştir.

Patton (1987) görüşmeyi, bireyin iç dünyasına girmek ve onun perspektifini anlamanın en iyi yollarından biri olarak adlandırılmaktadır (akt: Yıldırım ve Şimşek 2006,s.120). Böylelikle, insanların gerçeğe ilişkin algıları, anlamları, düşünceleri, tanımlamaları, zihinsel algıları ve tepkileri görüşme yoluyla elde edilebilir (Punch 2005). Nitel araştırmada görüşmeleri bilgi edinilen katılımcıların kendi yaşamlarının, hikayelerinin tasvirlerini almayı ve bu yolla onların deneyimlerine, duygularına ve sosyal dünyalarına ulaşmayı amaçlar (Fossey, Harvey, McDermott & Davidson 2002).

Rubin & Rubin (2005) nitel görüşmeleri görüşmede sıradan olmayan şeyleri görmemize müsaade eden ve nadiren görülenleri incelememizi sağlayan bir gece gözlüğüne benzetir. Görüşme türlerinden *"yarı yapılandırılmış görüşme tekniği",* araştırmacının incelemek istediği konuların temelinde bir dizi açık uçlu soruyu içerir. Açık uçlu soruların doğası araştırma konusunun paralelinde sınırlandırılır; ancak hem görüşmeciye hem de röportajı gerçekleştiren kişiye bazı konular hakkında daha ayrıntılı bilgi imkanı sağlar (Hancock, 1998, s.9). Bu teknikte araştırmacı görüşme sorularını

önceden hazırlar, ancak görüşme sırasında araştırmacıya kısmi esneklik sağlayarak oluşturulan soruların yeniden düzenlenmesine, tartışılmasına izin verir (Ekiz, 2009). Kısaca bu görüşme türünde görüşme sürecinin gidişatına göre görüşme sorularının yeri değiştirilebilir ve görüşmeci kendi ekstra soru ekleyebilir. Bu nedenle yarı yapılandırılmış görüşmeler zor olmakla birlikte görüşmecinin dar bir kalıpta kalmasının önüne geçer.

Verilerin toplanma aşamasında nitel veri toplama araçlarından biri olan yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat sorularının geçerliliğini sağlamada uzman görüşünden faydalanılmıştır. Uzman incelemesi sonucunda mülakat sorularının kapsam geçerliliği kontrol edilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak araştırmanın amacına uygun hale getirilmiştir. Hazırlanan mülakat sorularına belirlenen öğretmenlerle yüz yüze görüşmeler yapılarak cevap aranmıştır. Görüşmeler esnasında veri kaybını engellemek için, katılımcıların izni ve bilgisi dâhilinde ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Yapılan ses kayıtları daha sonra bilgisayar ortamına aynen aktarılmış ve kategorilere göre tasnif edilerek incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu kısımda 2004-2005 İlköğretim Programı'na göre hazırlanmış 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ile özel ve devlet okullarında görev yapan öğretmenlerle yapılan görüşmeler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

3.4.1. İçerik Analizi

Merten (1983), içerik analizinin mevcut metinden (bilinenden) hareketle, mevcut olmayan (doğrudan gözlemlenmeyen) boyutları mantıksal bir biçimde, tümdengelim yani çıkarım yapma yoluyla araştırabilen bir yöntem olduğunu vurgulanmaktadır (akt: Gökçe, 2006). İçerik analizi, metinlerdeki bilgilerin tema veya model olarak tanımlanarak ve kodlama sürecinde sistematik sınıflamanın ve öznel yorumun yapıldığı bir araştırma metodudur (Hsieh & Shannon, 2005).

İçerik analizi, yöntem olarak mevcut olan metinlerin, konuşmaların, mektupların, şiirlerin, raporların, filmlerin, müziklerin vb. nicel ve nitel boyutlarından hareketle, mevcut olmayan yani bilinmeyen sosyal gerçeğin bazı boyut ve kesitlerine yönelik

birtakım bulguları elde etmeyi amaçlamaktadır. Araştırmacı, mantıksal bir biçimde tümdengelim, kısaca çıkarım sayesinde gözlenen sonuçlardan doğrudan gözlenemeyen etkenlere yönelik sonuç çıkarmaya çalışır. Bu bağlamda araştırmacı içerik analizinin daha başında araştırmanın amacını açık ve net bir şekilde tanımlamalı ve bu doğrultuda hazırladığı sorularla hem araştırmanın sınırlarını çizmeli hem de metinlerde araştırma açısından neyin önemli neyin önemsiz olduğunu belirtmelidir (Gökçe, 2006). Bilgin (2006), içerik analizinin uygulama aşamalarını daha detaylı olarak şu şekilde tanımlamaktadır:

İlk Aşama: Araştırmanın amacının yani hedefinin belirlenmesi. Böylece araştırmacı zaman ve enerji tasarrufu sağlayacaktır.

İkinci Aşama: Örneklemin oluşturulması. İçerik analizinin örneklemi, geniş ya da dar tutulabilir. Örneğin; bir ülkede yayınlanan gazetelerin belirli dönemlerdeki tüm sayıları alınabileceği gibi, bu gazetedeki belirli bir konuya yönelik yazılar veya tek bir gazetede yayınlanan bir yazı dizisi de ele alınabilir.

Üçüncü Aşama: Örneklemin bölüneceği kayıt birimlerinin ve bunların içinde toplanacağı kategorilerin saptanması.

Son Aşama: Birimlerin ve kategorilerin frekansları nicel olarak belirlendikten ve gerekirse kategoriler arası ilişkiler çözümlendikten sonra değerlendirmenin ve yorumlamanın yapılması (s.11).

İçerik analizinde temel amaç, çok sayıdaki metin içeriklerinin birbirine benzeyen verilerini belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, içerik analizinde daha derin bir işleme tabi tutulur. Betimsel yaklaşımla fark edilemeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu keşfedilebilir. Bu amaçla toplanan verilerin önce kavramsallaştırılması, daha sonra ortaya çıkan kavramlara göre mantıklı bir biçimde düzenlenmesi ve buna göre veriyi açıklayan temaların saptanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006; Gökçe, 2006).

İçerik analizi klasik içerik analizi ve nitel içerik analizi olarak iki bölümde incelenir. Klasik İçerik Analizi "metinlerin çeşitli düzeylerde birimlere ayrılarak küçültülmesi ve bu düzeylerin hipotezleri test etmesi için nicel olarak analiz edilmesi tekniklerini içerir." Bu sayede araştırmacı nitel veriler serisini (yazılı metinler gibi) önceden tanımlanan ve

zaten keşfedilmiş ilgili kodları olan varsayımları bir dizi kodlamadan geçirerek üretir (Ryan & Bernard, 2000,s.785). Nitel içerik analizine baktığımızda ise "Bir doküman yaklaşımı olarak metinlerde ve anlamın yapılandırılmasında araştırmacının rolünü vurgulayan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu vurgu verilerin dışına çıkan kategorilere izin verilmesi ve analiz edilen maddenin görünen içeriğinin anlamını anlamak için önemini bilmektir (Bryman, 2004,s.542).

3.4.1.1. Ders Kitaplarının İçerik Analizi

Araştırma sürecinde 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitaplarının incelenmesi ve karşılaştırılması sürecinde içerik analizi uygulanmıştır. Bu bağlamda örneklemdeki ders kitapları belirlenen açılar ve kriterler doğrultusunda incelenmiş, benzeşen ve farklılaşan noktalar tablolar ve örnek metinler, görseller aracılığıyla belirtilmiştir. Aşağıdaki şekilde ders kitaplarının içerik analizi süreci ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Şekil 3.1. Ders Kitaplarından Elde Edilen Verilerin Analiz Süreci

Araştırmanın amacına ve teorik temeline uygun olarak temel ve alt kategoriler oluşturulmuş, kodlamalar tümdengelimsel kategori oluşturma yöntemine uygun olarak hazırlanmıştır. Ders kitapları bu kategoriler çerçevesinde incelenmiş ve kodlar çıkarılmıştır. Kategorilerin oluşturulması sürecinde uzman görüşlerine başvurulmuştur.

Uzman tarafından kodlamalar yeniden yapılmış ve güvenirlik 0,85 olarak bulunmuştur. Ayrıca dokümanlar belli zaman aralıklarında tekrar tekrar incelenerek eksik veya gözden kaçan noktaların olmaması için çaba harcanmıştır. Ardından elde edilen kodlar tablolar eşliğinde sayısallaştırılmıştır. Dokümanlarda elde edilen kategorileri desteklemek amacıyla veri çeşitlemesi fikriyle araştırmanın ikinci basamağı olan öğretmen görüşlerinden yararlanılmıştır.

3.4.1.2. Öğretmenlerle Yapılan Görüşmelerin İçerik Analizi

6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenleriyle yapılan görüşmelerin verilerin çözümlenmesinde de nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan içerik analizi yönteminden faydalanılmıştır. İçerik analizi, derinlemesine betimleme yapmak amacıyla kullanılan analiz tekniğidir (Yıldırım ve Şimşek,2006). Aşağıdaki şekilde öğretmenlerle yapılan görüşmelerin içerik analizi süreci ayrıntılı bir şekilde sunulmuştur.

Şekil 3.2. Görüşmelerden Elde Edilen Verilerin Analiz Süreci

Görüşmeye başlamadan önce, hazırlanan görüşme soruları uzman görüşleri de alınarak tekrar düzenlenmiş. Ardından pilot çalışmalar yapılıp sondaj sorular oluşturulup asıl görüşmelere başlatılmıştır. Bu bağlamda verilerin analizi için ilk aşamada yapılan ses

kayıtları bilgisayar ortamına aynen aktarılmış. Elde edilen veriler NVivo8 programı ile analiz edilmiştir. Veriler dikkatli bir şekilde satır satır okunarak kodlanmıştır. Kodlanan verilerin benzer olanlarını bir araya getirmek için araştırmadaki problem cümlesinin çevresinde şekillenen alt problemlerden yararlanarak kodlamanın temaları oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenirliğini artırmak için katılımcıların belirttikleri ifadelerdeki temel düşünceyi özetleyen cümleler doğrudan alıntı şeklinde hiç değiştirilmeden bulgular kısmında sunulmuştur. Ayrıca görüşme analizinde de nitel veriler sayısallaştırılarak değerlendirilmiştir. Görüşmelerden elde edilen verilerin analizi araştırmacı tarafından beş hafta sonra tekrar yapılmış. Bunun yanında 4 farklı uzmana da verilen görüşme formalarının onlar tarafından kodlanması ve temalara ayrılması sağlanmıştır ve aşağıda verilen formül kullanılarak, uyuşum güvenirliği hesaplanmıştır. Görüşme kağıtları hazırlanan bu kodlamaya göre tekrar değerlendirilerek öğretmenlerin kullandıkları ifadelerle eşleştirilmiştir. Böylelikle verilen cevapların frekansları kaydedilerek veriler nicel forma dönüştürülmüştür. Elde edilen bu bulgular, araştırmanın ilgili alanlarla örtüşen yerlerinde diğer bulgular ile karsılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Böylece çeşitli ve farklılaşan yöntemlerle toplanan verilerden elde edilen bulgular arasındaki tutarlılık incelenmiştir. Tutarlılığın yüksek oluşu nitel analizlerin iç güvenirliği olarak kabul edilmiştir. Bu tutarlılık aşağıdaki formüle göre hesaplanmıştır.

Güvenirlik= Uzlaşma Sayısı / Uzlaşma+Uzlaşmama Sayısı

İki kodlama arasındaki tutarlılık 0,90 olarak bulunmuştur. Tutarlılığın yüksek oluşu nitel analizin iç güvenirliğinin sağlandığının bir belirtisi olarak kabul edilmiştir.

BÖLÜM IV: BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde yöntemde adı geçen tekniklerle analiz edilen verilerin bulguları ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.1. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ders Kitabı ve Öğrenci Çalışma Kitabında Yer Alan Empati Türlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ilk amacı farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları (ÖKK), ders kitapları (DK) ve öğrenci çalışma kitaplarında (ÖÇK) yer alan empati türlerinin dağılımı belirlemeye yöneliktir. 6. sınıflara ilişkin sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.1'de sunulmuştur.

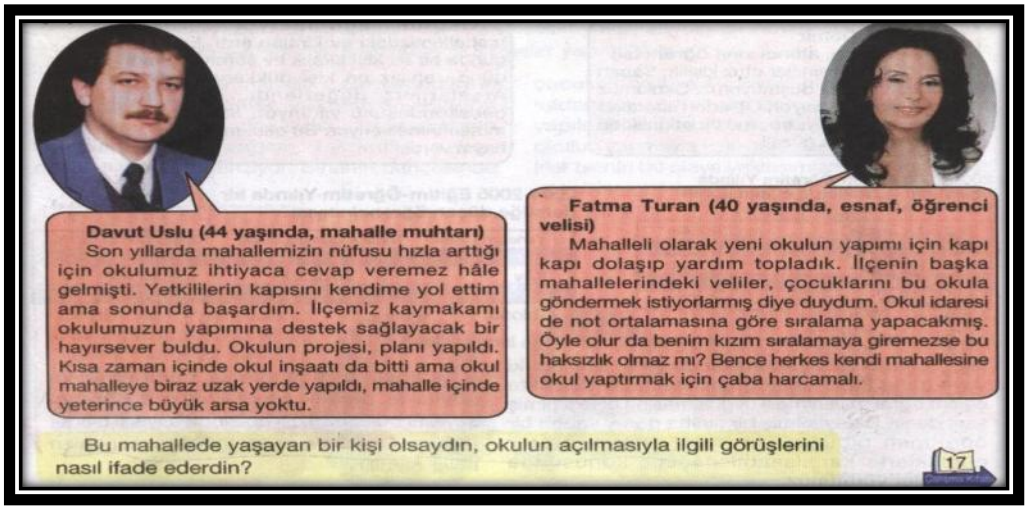
Tablo 4.1.
Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitabı, Öğrenci Çalışma Kitabı ve Öğretmen Kılavuz Kitabındaki Empati Etkinliklerinin Çeşitlerine Yönelik Frekans Dağılımı

	ALTIN KİTAPLAR			EVREN YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			GİZEM YAYINCILIK			
EMPATİ ETKİNLİĞİNİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Tarihsel Empati	9	7	-	8	7	2	-	16	6	2	3	21	**81**
Sosyal Empati	3	10	6	4	10	11	4	9	5	2	7	3	**74**
Toplam	**12**	**17**	**6**	**12**	**17**	**13**	**4**	**25**	**11**	**4**	**10**	**24**	**155**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**35**			**42**			**40**			**38**		

Tablo 4.1'de sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin yayınevlerine göre dağılımları yer almaktadır. Kitapların geneline bakıldığında tarihsel empati etkinliklerinin (81) sosyal empati etkinliklerine (74) göre daha fazla olduğu görülmektedir. Her bir yayınevinin bütün kitaplarında yer alan empati etkinliklerine bakıldığında ilk sırayı Evren Yayıncılık (42), ikinci sırayı Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (40), üçüncü sırayı Gizem Yayıncılık (38) ve dördüncü sırayı ise Altın Kitaplarının (35)'nın aldığı görülmektedir. Altın Kitapları ÖKK, DK, ÖÇK' da

toplamda 19, Evren Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 25, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 18, Gizem Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da ise toplamda 12 adet sosyal empati etkinliğinin bulunduğu saptanmıştır. Tarihsel empati etkinliklerine bakıldığında ise Altın Kitapları ÖKK, DK' da toplamda 16, Evren Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 17, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları DK, ÖÇK' da toplamda 22, Gizem Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da ise toplamda 26 adet tarihsel empati etkinliğinin yer aldığı görülürken; Altın Kitapları ÖÇK ile Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ÖKK'da tarihsel empati etkinliklerine rastlanmamıştır. 6. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında toplam tarihsel empati etkinliklerinin sosyal empati etkinliklerine göre daha fazla olmasının sebebinin bu ünitelerde tarih içerikli konuların daha fazla bulunmasından kaynaklanabilir.

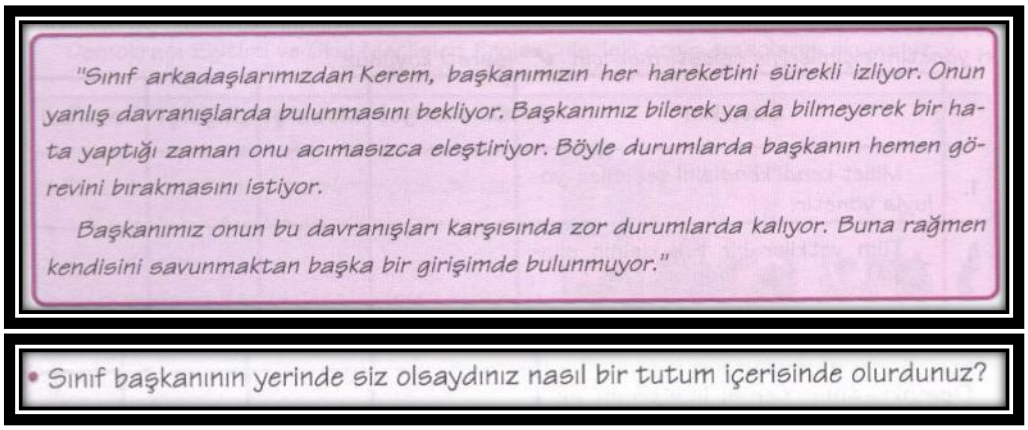
Görsel 4.1, 4.2. ve 4.3'te; incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan sosyal empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak bir konuşma balonu örneği verilmiştir.

Görsel 4.1. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 16.

Görsel 4.1'de *"Sosyal Bilgiler Öğreniyorum"* ünitesinin *"Yakın çevresindeki bir örnekten yola çıkarak bir olayın çok boyutluluğunu fark eder."* kazanımına yönelik olarak verilen bir konuşma balonu yer almaktadır. *"Yaşadığınız mahalle ya da köye okul yapılması sizi ve orada yaşayan insanları nasıl etkiler?"* sorusuna faklı kişilerin bu durumdan nasıl etkileneceğiyle ilgili görüşlerini içeren örnek olay metinleri verilmiştir.

Bu metinlerde Davut Bey ve Fatma Hanım'ın mahallelerine açılan yeni okulla ilgili düşünceleri yer alırken; metinlerin altında *"Bu mahallede yaşayan bir kişi olsaydın, okulun açılmasıyla ilgili görüşlerini nasıl ifade ederdin?"* şeklindeki soru öğrencilere yöneltilerek öğrencinin kendisini o mahallede yaşayan bir birey gibi düşünüp onların duygu ve düşüncelerini anlamaları sağlanmıştır. Aşağıda sosyal empati becerisinin geliştirilmesine yönelik olarak bir örnek olay metni sunulmuştur.

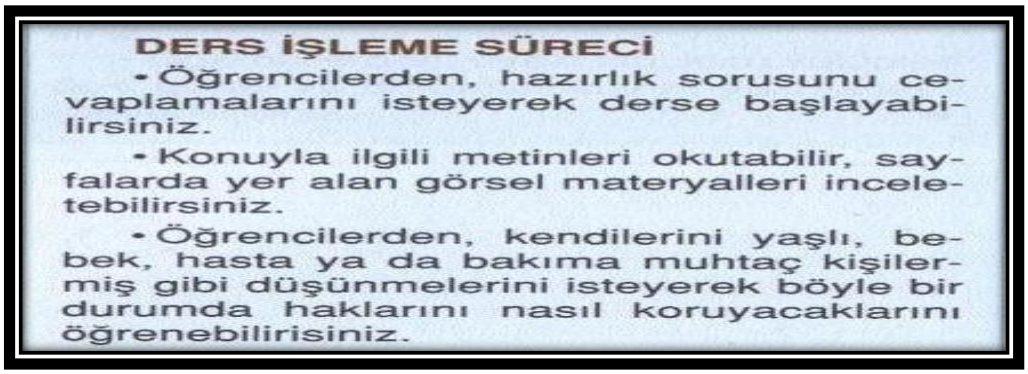

"Sınıf arkadaşlarımızdan Kerem, başkanımızın her hareketini sürekli izliyor. Onun yanlış davranışlarda bulunmasını bekliyor. Başkanımız bilerek ya da bilmeyerek bir hata yaptığı zaman onu acımasızca eleştiriyor. Böyle durumlarda başkanın hemen görevini bırakmasını istiyor.

Başkanımız onun bu davranışları karşısında zor durumlarda kalıyor. Buna rağmen kendisini savunmaktan başka bir girişimde bulunmuyor."

• Sınıf başkanının yerinde siz olsaydınız nasıl bir tutum içerisinde olurdunuz?

Görsel 4.2. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Evren Yayıncılık, s. 90.

Görsel 4.2'de *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır."* kazanımına yönelik olarak örnek olay verilmiştir. Bu metnin hemen ardından *"Sınıf başkanının yerinde siz olsaydınız nasıl bir tutum içerisinde olurdunuz?"* sorusu sorularak, öğrencilerin sınıf başkanın yerine kendilerini koyarak empati kurmaları ve sınıf başkanını anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda ise öğrencilerde sosyal empati becerisinin gelişmesine yönelik olarak öğretmen yönlendirme metni örneği yer almaktadır.

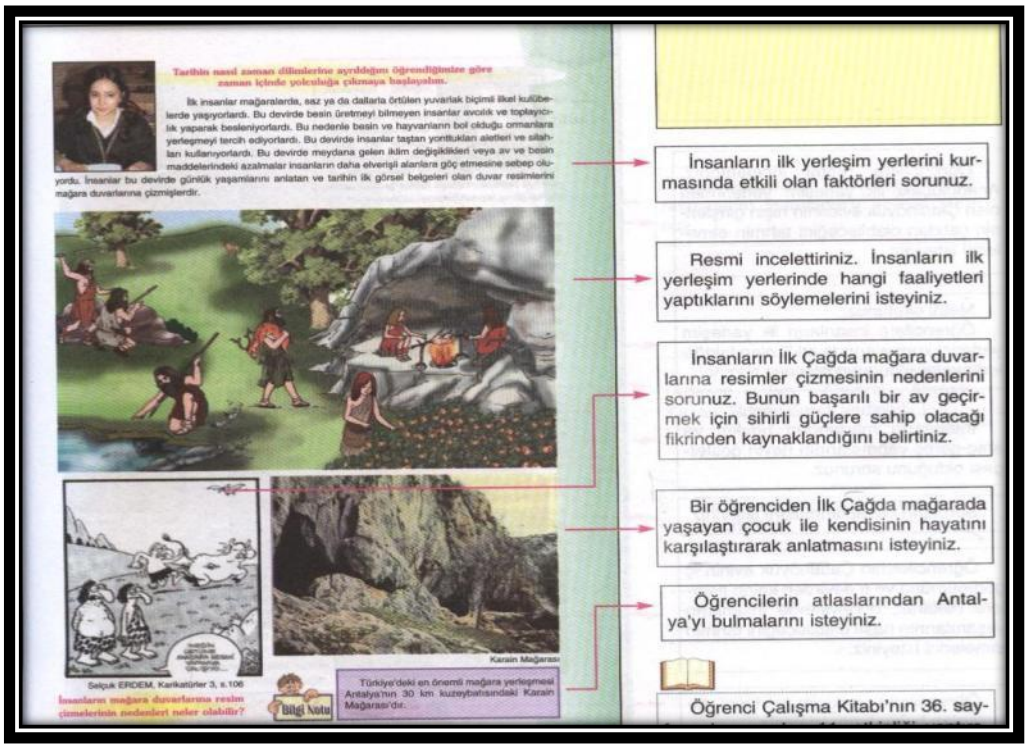

DERS İŞLEME SÜRECİ

- Öğrencilerden, hazırlık sorusunu cevaplamalarını isteyerek derse başlayabilirsiniz.
- Konuyla ilgili metinleri okutabilir, sayfalarda yer alan görsel materyalleri inceletebilirsiniz.
- Öğrencilerden, kendilerini yaşlı, bebek, hasta ya da bakıma muhtaç kişilermiş gibi düşünmelerini isteyerek böyle bir durumda haklarını nasıl koruyacaklarını öğrenebilirisiniz.

Görsel 4.3. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s. 206.

Görsel 4.3'te *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur "* kazanımına yönelik olarak öğretmen yönlendirme metni yer almaktadır. Ders işleme sürecinde öğrencilerin kendilerini yaşlı, bebek veya hasta bir kişinin yerine koyarak onların kendi haklarını nasıl koruyabileceklerini düşünmeleri amaçlanmıştır. Böylece bireylerin o kişiler olduğunda hangi haklarının var olabileceğini ve bu hakları nasıl kullanabileceğini düşünmeye çalıştırılmaktadır.

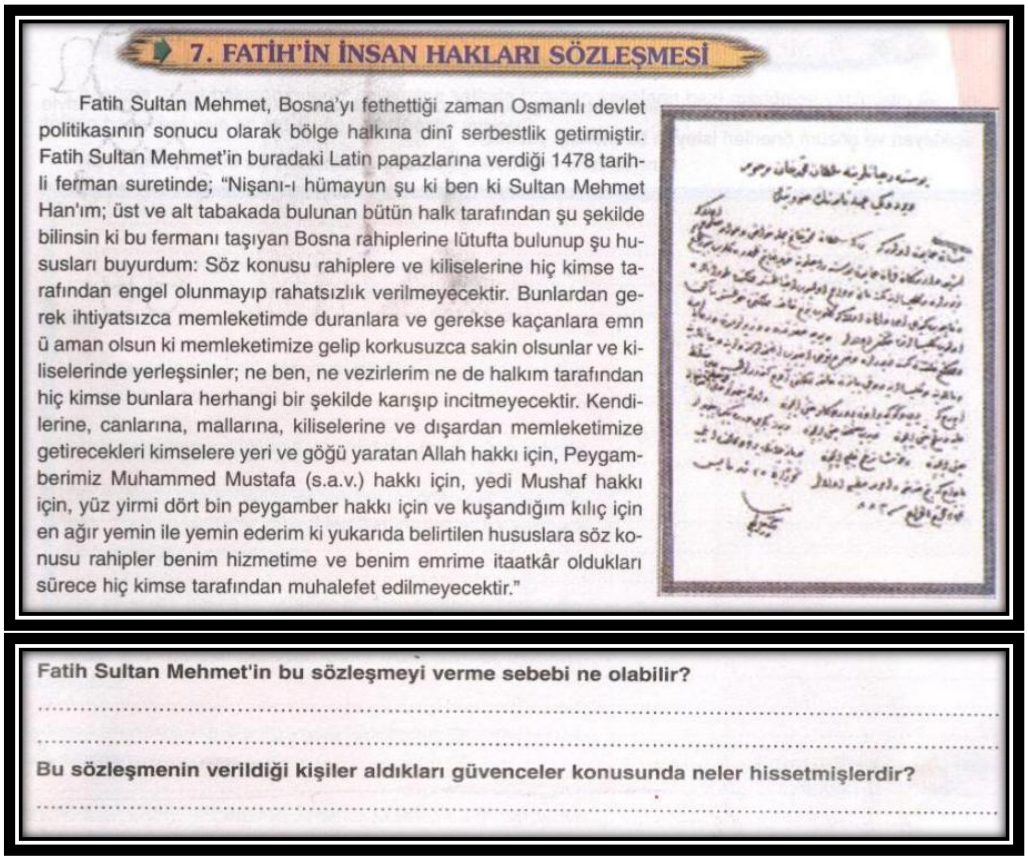
Görsel 4.4, 4.5' ve 4.6'da incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan tarihsel empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda tarihsel empati becerisinin kazandırılmasına yönelik olarak Yontma Taş Dönemi'ne ait bir resim sunulmuştur.

Görsel 4.4. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 71.

Görsel 4.4'te *"Yeryüzünde Yaşam"* ünitesinin *"Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesi ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur."* kazanımına yönelik olarak ders kitabında (s.45) "Mağaradan Büyük Şehre İnsanın Serüveni" konusuyla ilişkili olarak Yontma Taş Devri dönemine ait bir resim verilmiş, buna bağlı olarak öğretmenin bu resmi öğrencilere inceletmesi ve ardından

öğretmen kılavuz kitapta yer alan *"İnsanların İlkçağda mağara duvarlarına resimler çizmesinin nedenlerini sorunuz."*, *"Bir öğrenciden İlkçağda mağarada yaşayan çocuk ile kendisinin hayatını karşılaştırarak anlatmasını isteyiniz"* şeklinde yönergeleri öğrencilere yönetmesi istenmiştir. Böylece öğrencilerin tarihsel kanıtlar yoluyla o döneme gitmeleri ve o dönemde yaşayan insanların günlük yaşam koşullarını, anlamaları sağlanmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisiyle ilişkili olarak tarihsel kanıt niteliğinde bir metin örneğine yer verilmiştir.

7. FATİH'İN İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Fatih Sultan Mehmet, Bosna'yı fethettiği zaman Osmanlı devlet politikasının sonucu olarak bölge halkına dinî serbestlik getirmiştir. Fatih Sultan Mehmet'in buradaki Latin papazlarına verdiği 1478 tarihli ferman suretinde; "Nişanı-ı hümayun şu ki ben ki Sultan Mehmet Han'ım; üst ve alt tabakada bulunan bütün halk tarafından şu şekilde bilinsin ki bu fermanı taşıyan Bosna rahiplerine lütufta bulunup şu hususları buyurdum: Söz konusu rahiplere ve kiliselerine hiç kimse tarafından engel olunmayıp rahatsızlık verilmeyecektir. Bunlardan gerek ihtiyatsızca memleketimde duranlara ve gerekse kaçanlara emn ü aman olsun ki memleketimize gelip korkusuzca sakin olsunlar ve kiliselerinde yerleşsinler; ne ben, ne vezirlerim ne de halkım tarafından hiç kimse bunlara herhangi bir şekilde karışıp incitmeyecektir. Kendilerine, canlarına, mallarına, kiliselerine ve dışardan memleketimize getirecekleri kimselere yeri ve göğü yaratan Allah hakkı için, Peygamberimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.) hakkı için, yedi Mushaf hakkı için, yüz yirmi dört bin peygamber hakkı için ve kuşandığım kılıç için en ağır yemin ile yemin ederim ki yukarıda belirtilen hususlara söz konusu rahipler benim hizmetime ve benim emrime itaatkâr oldukları sürece hiç kimse tarafından muhalefet edilmeyecektir."

Fatih Sultan Mehmet'in bu sözleşmeyi verme sebebi ne olabilir?

.....

.....

Bu sözleşmenin verildiği kişiler aldıkları güvenceler konusunda neler hissetmişlerdir?

.....

Görsel 4.5. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 121.

Görsel 4.5'te *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur"* kazanımına yönelik olarak tarihsel kanıt niteliğinde bir metin verilmiş, ardından *"Fatih Sultan Mehmet'in bu sözleşmeyi verme sebebi ne olabilir?"* ve *"Bu sözleşmenin verildiği kişiler aldıkları güvenceler konusunda neler hissetmişlerdir?* soruları sorularak öğrencilerin Fatih Sultan Mehmet dönemine gitmesi ve o dönemdeki insanlarla empati kurması sağlanmıştır.

Aşağıda tarihsel empati becerisine ilişkin arkeoloji ile ilgili tarihi bir metin sunulmuştur.

Görsel 4.6. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s. 176.

Görsel 4.6'te *"Elektronik Yüzyıl"* ünitesinin "Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnek verir." kazanımına yönelik olarak öğretmenin ders kitabında (s.158) "Geçmişin İzlerini Süren Bilim Arkeolojisi" metnini öğrencilere okutması ve bu metinle ilgili olarak öğrencilerin empati kurması sağlamaya çalışılmış ve ardından öğretmen kılavuz kitabında yer alan soruların öğrencilere yöneltilmesi istenmiştir. *"Evinizde geleceğe kalmasını istediğiniz hangi eşyanız var?", Bu eşyanın sizin için önemi nedir?* şeklinde sorular sorulup ardından "*Bu eşyanın sizden 100 yıl sonra birinin eline geçtiğini düşünecek olsanız, sizce o kişi neler düşünürdü? sorusu* ile öğrencilerin tarihsel empati kurma sürecine girmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

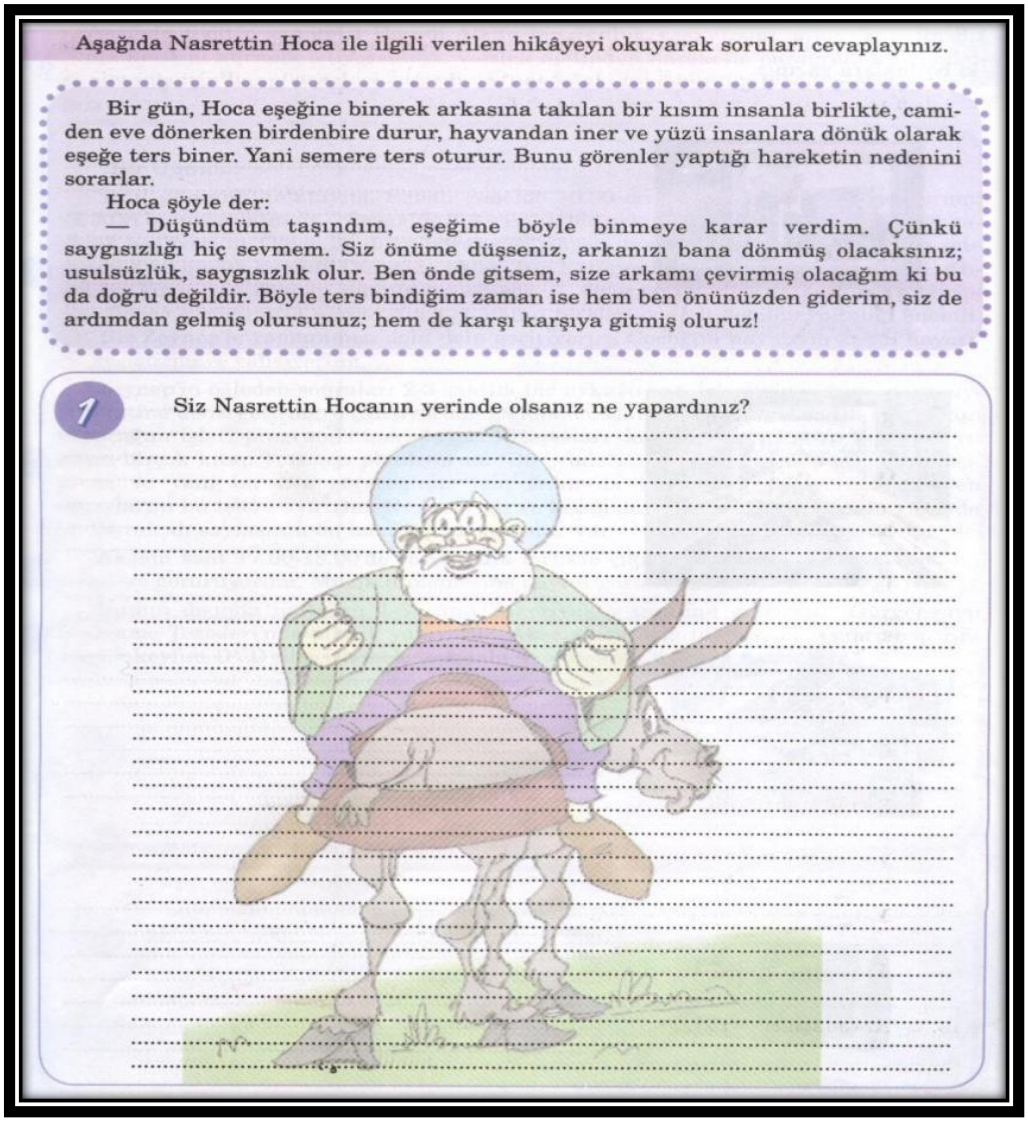
Aşağıdaki tabloda ise 7. sınıflara ilişkin sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.2.
Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Empati Etkinliklerinin Çeşitlerine Yönelik Frekans Dağılımı

	ANITTEPE YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			
EMPATİ ETKİNLİĞİNİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Tarihsel Empati	3	14	20	7	8	7	**59**
Sosyal Empati	6	9	3	2	10	10	**40**
Toplam	**9**	**23**	**23**	**9**	**18**	**17**	**99**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**55**			**44**		

Tablo 4.2'de sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin yayınevlerine göre dağılımları yer almaktadır. Kitapların geneline bakıldığında 6. sınıf düzeyinde olduğu gibi tarihsel empati etkinliklerinin (59) sosyal empati etkinliklerine (40) göre daha fazla olduğu görülmektedir. Her bir yayınevinin bütün kitaplarında yer alan empati etkinliklerine bakıldığında ilk sırayı Anıttepe Yayıncılık (55), ikinci sırayı ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (44)'nın aldığı görülmektedir. Anıttepe Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 18, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 22 adet sosyal empati etkinliği yer alırken; Anıttepe Yayıncılık ÖKK, DK, ÖÇK' da toplamda 37, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ÖKK, DK, ÖÇK' da ise toplamda 22 adet tarihsel empati etkinliğinin yer aldığı saptanmıştır.

Görsel 4.7 ve 4.8'de incelenen 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan sosyal empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empatiye ilişkin Nasrettin Hoca'dan alınan bir fıkra örneği sunulmuştur.

Aşağıda Nasrettin Hoca ile ilgili verilen hikâyeyi okuyarak soruları cevaplayınız.

Bir gün, Hoca eşeğine binerek arkasına takılan bir kısım insanla birlikte, camiden eve dönerken birdenbire durur, hayvandan iner ve yüzü insanlara dönük olarak eşeğe ters biner. Yani semere ters oturur. Bunu görenler yaptığı hareketin nedenini sorarlar.

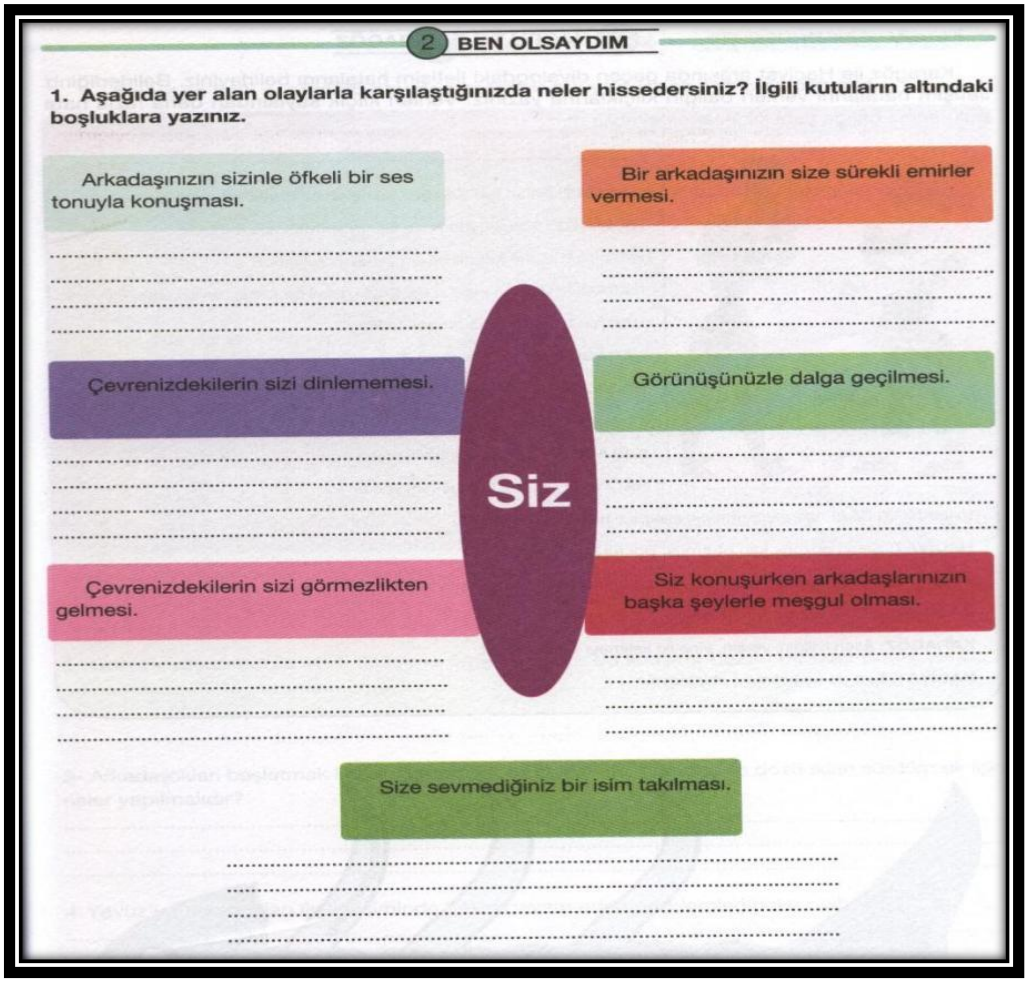
Hoca şöyle der:

— Düşündüm taşındım, eşeğime böyle binmeye karar verdim. Çünkü saygısızlığı hiç sevmem. Siz önüme düşseniz, arkanızı bana dönmüş olacaksınız; usulsüzlük, saygısızlık olur. Ben önde gitsem, size arkamı çevirmiş olacağım ki bu da doğru değildir. Böyle ters bindiğim zaman ise hem ben önünüzden giderim, siz de ardımdan gelmiş olursunuz; hem de karşı karşıya gitmiş oluruz!

1 Siz Nasrettin Hocanın yerinde olsanız ne yapardınız?

Görsel 4.7. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 13.

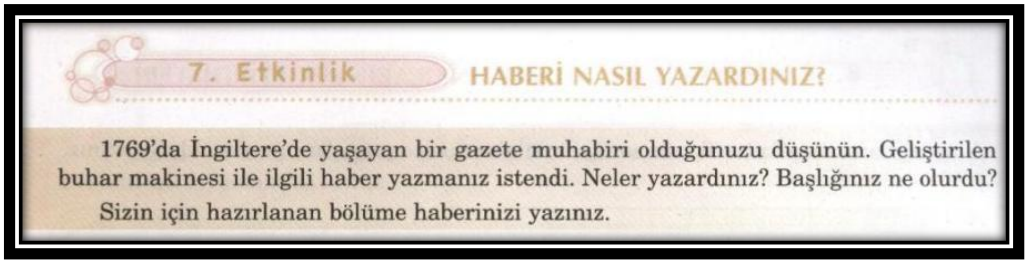
Görsel 4.7'de *"İletişim ve İnsan İlişkileri"* ünitesinin *"İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır."* kazanımına yönelik olarak Nasrettin Hoca'nın bir fıkrası verilmiş ve ardından *"Siz Nasrettin Hocanın yerinde olsaydınız ne yapardınız?"* sorusu sorularak öğrencilerin verilen durum karşısında Nasrettin Hocanın yerine geçerek neler yapabileceklerine yönelik empati kurmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda soysal empati becerisine yönelik olarak "Ben Olsaydım" etkinliği verilmiştir.

Görsel 4.8. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.21

Görsel 4.8'de *"İletişim ve İnsan İlişkileri"* ünitesinin *"İletişimi, olumlu olumsuz etkileyen tutum ve davranışları fark ederek kendi tutum ve davranışlarıyla karşılaştırır."* kazanımına yönelik olarak "Ben Olsaydım" etkinliği verilerek öğrencilerin verilen durumlarla ilgili hislerinin neler olacağına yönelik olarak hayal etmeleri sağlanmıştır. Böylece öğrenci verilen durumla karşı karşıya getirilerek öğrencinin empati kurması sağlanmıştır.

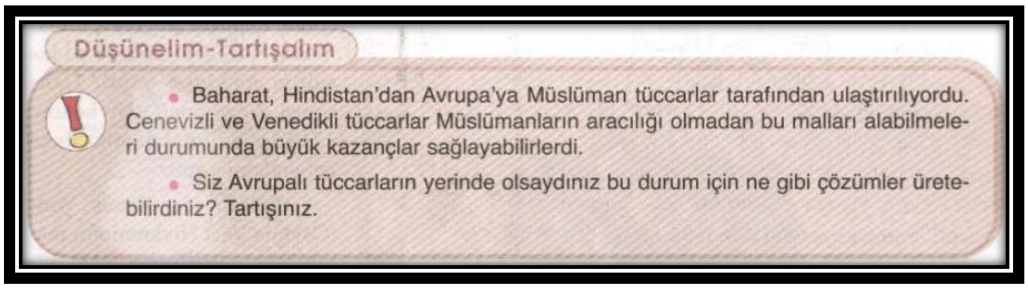
Görsel 4.9, 4.10 ve 4.11'de incelenen 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan tarihsel empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda tarihsel empati becerisine ilişkin olarak haber yazma etkinliği yer almaktadır.

7. Etkinlik HABERİ NASIL YAZARDINIZ?

1769'da İngiltere'de yaşayan bir gazete muhabiri olduğunuzu düşünün. Geliştirilen buhar makinesi ile ilgili haber yazmanız istendi. Neler yazardınız? Başlığınız ne olurdu? Sizin için hazırlanan bölüme haberinizi yazınız.

Görsel 4.9. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 79.

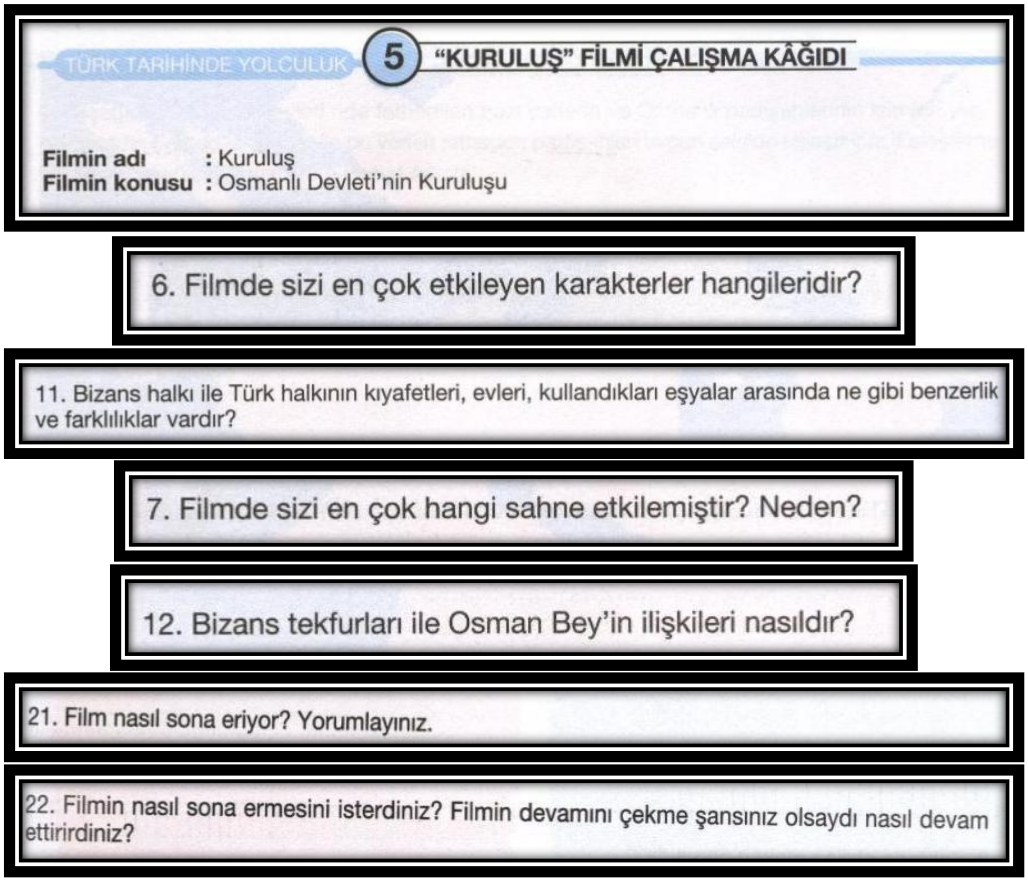
Görsel 4.9'da *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Tarihten ve günümüzden örnekler vererek üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak bir etkinlik verilmiştir. Bu etkinlikte öğrencilerden haber yazmaları istenmektedir. Öğrencilerin kendilerini 1769'da İngiltere'de yaşayan bir gazete muhabiri olarak düşünmeleri ve öğrencilerden geliştirilen buhar makinesi ile ilgili haber yazmaları istenmektedir. Böylece öğrencilerin 1769'lu yıllara gidip o dönemin şartlarını düşünmeleri ve o dönemdeymiş gibi hissetmeleri sağlanmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisinin kazandırılmasına ilişkin bilgilendirici metin örneği ve buna ilişkin bir soru sunulmuştur.

Düşünelim-Tartışalım

- Baharat, Hindistan'dan Avrupa'ya Müslüman tüccarlar tarafından ulaştırılıyordu. Cenevizli ve Venedikli tüccarlar Müslümanların aracılığı olmadan bu malları alabilmeleri durumunda büyük kazançlar sağlayabilirlerdi.
- Siz Avrupalı tüccarların yerinde olsaydınız bu durum için ne gibi çözümler üretebilirdiniz? Tartışınız.

Görsel 4.10. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.141.

Görsel 4.10'de *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Kaynakların, ürünlerin ve ticaret yollarının devletlerin gelişmesindeki önemine tarihten ve günümüzden örnekler verir."* kazanımına yönelik olarak bilgilendirici bir metin verilmiş ve ardından *"Siz Avrupalı tüccarların yerinde olsaydınız bu durum için ne gibi çözümler üretebilirdiniz?"* sorusu yöneltilmiş, öğrencilerin o döneme gitmeleri ve tarihsel empati kurması sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik "Kurtuluş Filmi Çalışma Kağıdı" örneği yer almaktadır.

Görsel 4.11. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.64-65.

Görsel 4.11'de *"Türk Tarihinde Yolculuk"* ünitesinin *"Kanıtlara dayanarak Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkışını etkileyen faktörleri etkiler."* kazanımına yönelik olarak "Kurtuluş Filmi Çalışma Kağıdı" etkinliği verilmiştir. Öğretmenin "Kurtuluş" filmini izletme imkânına göre bu etkinliği öğrencilere yaptırması istenmektedir. Öğrencilere film izletildikten sonra yukarı verilen bir takım sorularla o dönemi anlamaları ve tarihsel empati kurmaları amaçlanmaktadır.

Sosyal bilgiler 6 ve 7. sınıf kitaplarının geneline bakıldığında her iki düzeyde de tarihsel empati etkinliklerinin sosyal empati etkinliklerine göre daha fazla olduğu görülmektedir. 6 ve 7. sınıf programında doğrudan verilecek becerileriler incelendiğinde "tarihsel empati" becerisinin 7. sınıf "Ekonomik ve Sosyal Hayat" ünitesinde verilmesi gerektiği görülmektedir. 6 ve 7. sınıf konu dağılımına bakıldığında ise 7. sınıf konularının tarihsel empati becerisini kazandırmaya daha uygun olmasına rağmen, 6. sınıf kitaplarındaki etkinliklerin 7. sınıflara göre daha fazla tarihsel empati becerisi içerdiği belirlenmiştir.

4.2. Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci amacı farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6 ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki metinlerde yer alan empati etkinliklerinin dağılımı belirlemeye yöneliktir. 6. sınıflara ilişkin metinlerde yer alan empati etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.3'de sunulmuştur.

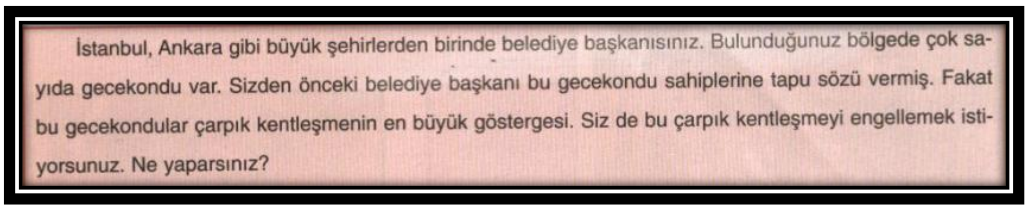
Tablo 4.3.
Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı

	ALTIN KİTAPLAR			EVREN YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			GİZEM YAYINCILIK			
METİNLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Olay İçinde Yaşatma	-	3	2	-	2	1	1	-	2	-	13	2	**26**
Bilgilendirici Metin	-	4	-	1	2	-	1	5	4	-	2	-	**19**
Gazete, Dergi ve İnternet Haberi	-	2	1	1	2	-	-	1	-	-	1	-	**8**
Örnek Olay	-	-	1	1	1	3	-	-	1	-	-	-	**7**
Tarihsel Kanıt	-	-	-	1	-	-	-	3	-	-	1	2	**7**
Konuşma Balonu	1	-	-	1	1	-	-	3	1	-	-	-	**7**
Öykü (Hikaye)	-	1	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	**5**
Tarih Şeridi	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	**2**
Biyografi	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**2**
Tiyatro (Piyes)	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**2**
Röportaj	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	**2**
Destan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	**1**
Menkıbe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	**1**
Mektup Yazma	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	**1**
Toplam	2	12	6	7	9	4	4	12	10	1	18	5	**90**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		20			20			26			24		

Tablo 4.3'de sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında yer alan empati etkinliklerinin metin bazında incelenmesiyle elde edilen bulgular görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında *"olay içinde yaşatma"* metinlerinin 26, *"bilgilendirici metin"*lerin 19, *"gazete, dergi ve internet haberleri"*nin

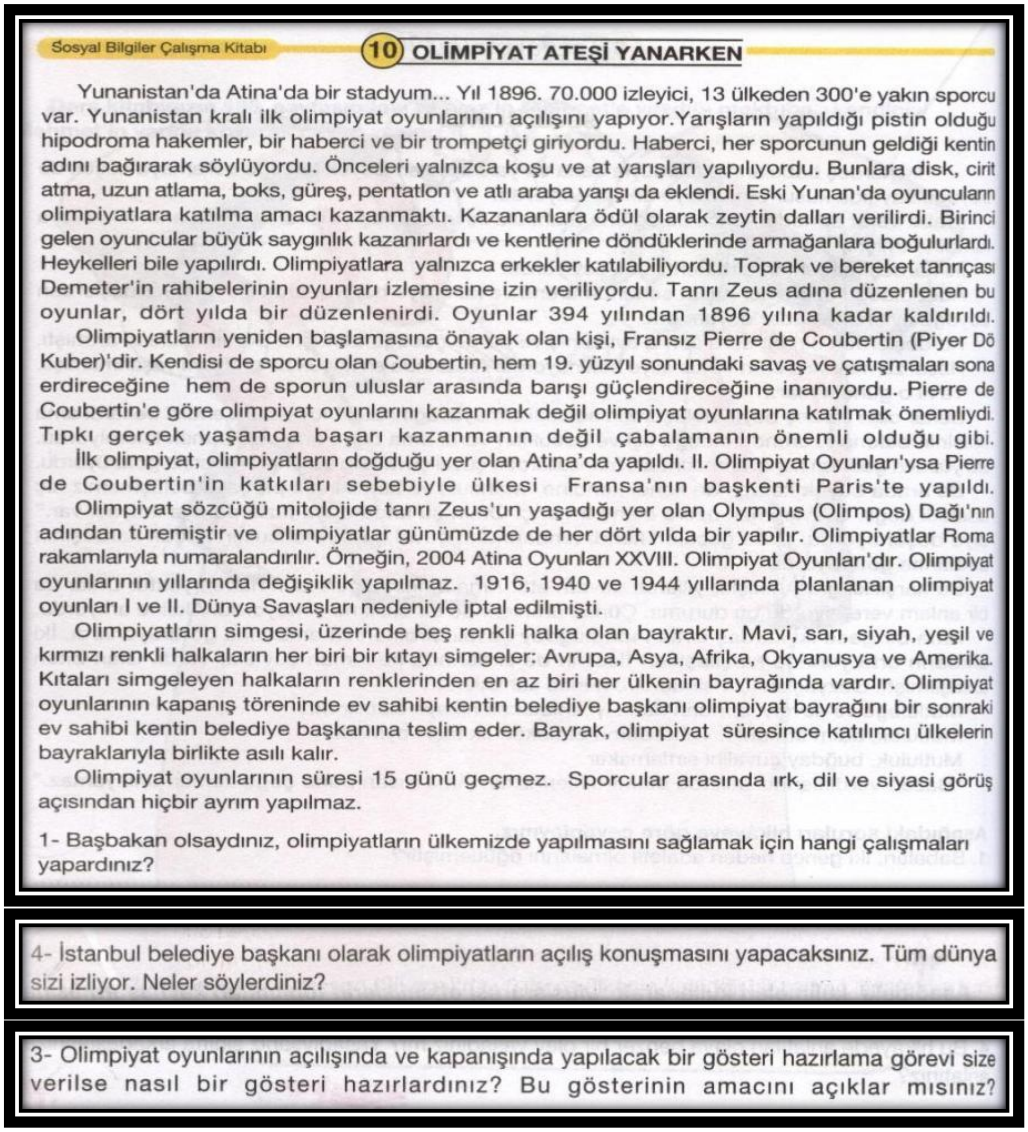
8, *"örnek olay, tarihsel kanıt ve konuşma balonu"şeklindeki metinlerin* 7 ve öykü (hikaye)'lerin ise 5 tane olduğu tespit edilmiştir. Yayınevleri bazında bakıldığında ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarında (26) yer alan metinlerin diğer yayınlara göre daha fazla empati etkinliği içerdiği tespit edilmiştir. Bunların çoğunluğunu "*bilgilendirici metin", "tarihsel kanıt"* ve *"konuşma balonu"* etkinliklerinden oluştuğu görülmektedir. Çok az bulunduğu halde empati becerisini kazandırılmasında önemli olan "*destan"* ın Gizem Yayıncılık öğrenci çalışma kitabında, *"menkıbe*"nin Gizem Yayıncılık ders kitabında ve Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları öğretmen kılavuz kitabında "*mektup yazma"* etkinliğinin birer kez geçtiği saptanmıştır.

Görsel 4.12, 4.13, 4.14, 4.15, 4.16 ve 4.17'de incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki metinlerde yer alan empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak olay içinde yaşatma metni sunulmuştur.

İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerden birinde belediye başkanısınız. Bulunduğunuz bölgede çok sayıda gecekondu var. Sizden önceki belediye başkanı bu gecekondu sahiplerine tapu sözü vermiş. Fakat bu gecekondular çarpık kentleşmenin en büyük göstergesi. Siz de bu çarpık kentleşmeyi engellemek istiyorsunuz. Ne yaparsınız?

Görsel 4.12. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.17.

Görsel 4.12'de "Sosyal Bilgiler Öğreniyorum" ünitesinin *"Bir soruna getirilen çözümlerin hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde olması gerektiğini savunur."* kazanımına yönelik olarak *"olay içinde yaşatma"* metni sunulmuştur. Bu metninde öğrencinin kendisini İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerden birinde belediye başkanı olduğunu hayal etmesi ve verilen durum karşısında neler yapabileceğini açıklaması istenmektedir. Aşağıda sosyal empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak bilgilendirici metin örneği verilmiştir.

Sosyal Bilgiler Çalışma Kitabı

10 OLİMPİYAT ATEŞİ YANARKEN

Yunanistan'da Atina'da bir stadyum... Yıl 1896. 70.000 izleyici, 13 ülkeden 300'e yakın sporcu var. Yunanistan kralı ilk olimpiyat oyunlarının açılışını yapıyor.Yarışların yapıldığı pistin olduğu hipodroma hakemler, bir haberci ve bir trompetçi giriyordu. Haberci, her sporcunun geldiği kentin adını bağırarak söylüyordu. Önceleri yalnızca koşu ve at yarışları yapılıyordu. Bunlara disk, cirit atma, uzun atlama, boks, güreş, pentatlon ve atlı araba yarışı da eklendi. Eski Yunan'da oyuncuların olimpiyatlara katılma amacı kazanmaktı. Kazananlara ödül olarak zeytin dalları verilirdi. Birinci gelen oyuncular büyük saygınlık kazanırlardı ve kentlerine döndüklerinde armağanlara boğulurlardı. Heykelleri bile yapılırdı. Olimpiyatlara yalnızca erkekler katılabiliyordu. Toprak ve bereket tanrıçası Demeter'in rahibelerinin oyunları izlemesine izin veriliyordu. Tanrı Zeus adına düzenlenen bu oyunlar, dört yılda bir düzenlenirdi. Oyunlar 394 yılından 1896 yılına kadar kaldırıldı.

Olimpiyatların yeniden başlamasına önayak olan kişi, Fransız Pierre de Coubertin (Piyer Dö Kuber)'dir. Kendisi de sporcu olan Coubertin, hem 19. yüzyıl sonundaki savaş ve çatışmaları sona erdireceğine hem de sporun uluslar arasında barışı güçlendireceğine inanıyordu. Pierre de Coubertin'e göre olimpiyat oyunlarını kazanmak değil olimpiyat oyunlarına katılmak önemliydi. Tıpkı gerçek yaşamda başarı kazanmanın değil çabalamanın önemli olduğu gibi.

İlk olimpiyat, olimpiyatların doğduğu yer olan Atina'da yapıldı. II. Olimpiyat Oyunları'ysa Pierre de Coubertin'in katkıları sebebiyle ülkesi Fransa'nın başkenti Paris'te yapıldı.

Olimpiyat sözcüğü mitolojide tanrı Zeus'un yaşadığı yer olan Olympus (Olimpos) Dağı'nın adından türemiştir ve olimpiyatlar günümüzde de her dört yılda bir yapılır. Olimpiyatlar Roma rakamlarıyla numaralandırılır. Örneğin, 2004 Atina Oyunları XXVIII. Olimpiyat Oyunları'dır. Olimpiyat oyunlarının yıllarında değişiklik yapılmaz. 1916, 1940 ve 1944 yıllarında planlanan olimpiyat oyunları I ve II. Dünya Savaşları nedeniyle iptal edilmişti.

Olimpiyatların simgesi, üzerinde beş renkli halka olan bayraktır. Mavi, sarı, siyah, yeşil ve kırmızı renkli halkaların her biri bir kıtayı simgeler: Avrupa, Asya, Afrika, Okyanusya ve Amerika. Kıtaları simgeleyen halkaların renklerinden en az biri her ülkenin bayrağında vardır. Olimpiyat oyunlarının kapanış töreninde ev sahibi kentin belediye başkanı olimpiyat bayrağını bir sonraki ev sahibi kentin belediye başkanına teslim eder. Bayrak, olimpiyat süresince katılımcı ülkelerin bayraklarıyla birlikte asılı kalır.

Olimpiyat oyunlarının süresi 15 günü geçmez. Sporcular arasında ırk, dil ve siyasi görüş açısından hiçbir ayrım yapılmaz.

1- Başbakan olsaydınız, olimpiyatların ülkemizde yapılmasını sağlamak için hangi çalışmaları yapardınız?

4- İstanbul belediye başkanı olarak olimpiyatların açılış konuşmasını yapacaksınız. Tüm dünya sizi izliyor. Neler söylerdiniz?

3- Olimpiyat oyunlarının açılışında ve kapanışında yapılacak bir gösteri hazırlama görevi size verilse nasıl bir gösteri hazırlardınız? Bu gösterinin amacını açıklar mısınız?

Görsel 4.13. İlköğretim 6. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.112-113

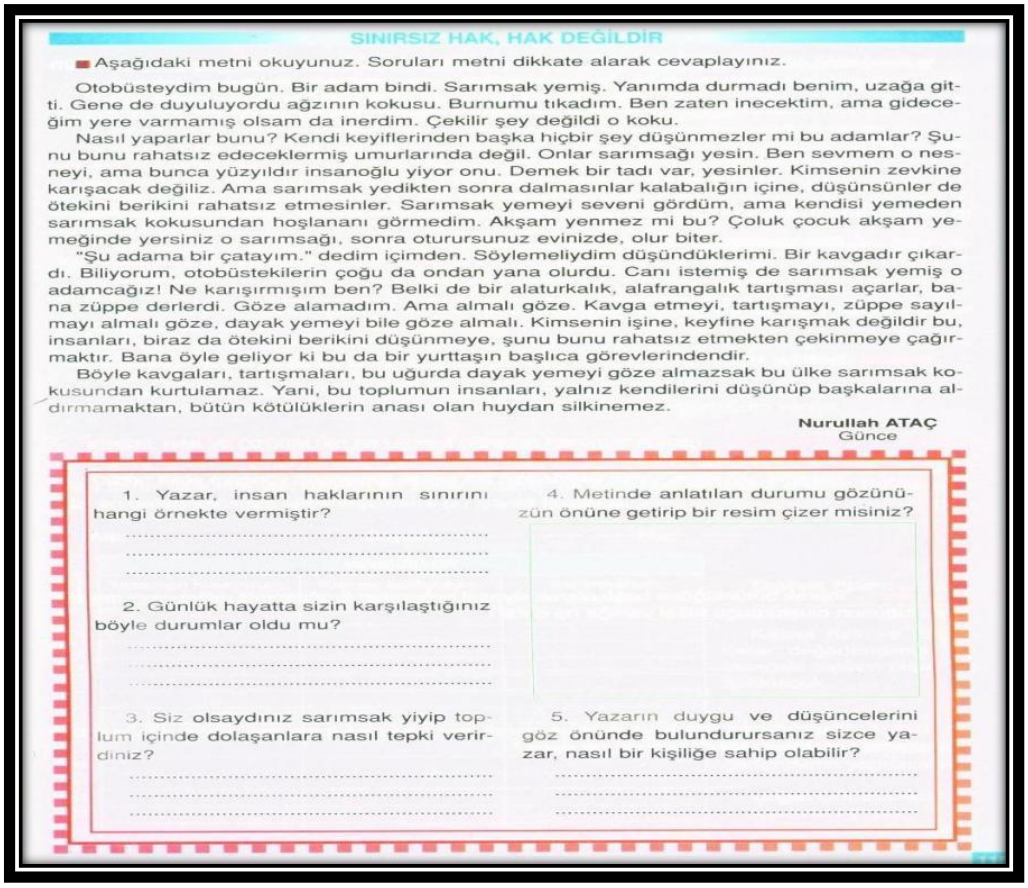
Görsel 4.13'de *"Ülkemiz ve Dünya"* ünitesinin *"Uluslararası kültür, sanat, fuar ve spor etkinliklerinin toplumlar arası etkileşimdeki rolünü değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak "Olimpiyat Ateşi Yanarken" başlıklı *"bilgilendirici metin"* verilmiştir. Bu metnin ardından *"Başbakan olsaydınız, olimpiyatların ülkemizde yapılmasını sağlamak için hangi çalışmaları yapardınız?", "Olimpiyat oyunlarının açılışında ve kapanışında yapılacak bir gösteri hazırlama görevi size verilse nasıl bir gösteri hazırlardınız?"* ve *"İstanbul belediye başkanı olarak olimpiyatların açılış konuşmasını yapacaksınız. Tüm dünya sizi izliyor. Neler söylerdiniz?"* soruları yöneltilerek öğrencilerin kendilerini başbakan veya belediye başkanı gibi düşünmeleri ve verilen durum karşısında neler

yapacaklarını tartışmaları amaçlanmaktadır. Aşağıda sosyal empati becerisini kazandırmaya yönelik bir gazete haberi sunulmuştur.

Görsel 4.14. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, s.107.

Görsel 4.14'de *"Ülkemizin Kaynakları"* ünitesinin *"İlgi duyduğu mesleklerin gerektirdiği eğitim, beceri ve kişilik özelliklerini araştırır."* kazanımına yönelik olarak Japonya'da kurulan süper bilim lisesi ile ilgili bir *"gazete haberi"* verilmiştir. Habere ilişkin olarak *"Siz bu lisede okuyan bir öğrenci olsaydınız robotlarda hangi özelliğin gelişmesi için çalışırdınız?"* sorusu sorularak öğrencilerin kendilerini Robot lisesinde öğrenim gören bir öğrenci yerine koyup onların duygu ve düşüncelerini anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda sosyal empati becerisinin kazandırılmasına yönelik olarak bir örnek olay metni sunulmuştur.

SINIRSIZ HAK, HAK DEĞİLDİR

Aşağıdaki metni okuyunuz. Soruları metni dikkate alarak cevaplayınız.

Otobüsteydim bugün. Bir adam bindi. Sarımsak yemiş. Yanımda durmadı benim, uzağa gitti. Gene de duyuluyordu ağzının kokusu. Burnumu tıkadım. Ben zaten inecektim, ama gideceğim yere varmamış olsam da inerdim. Çekilir şey değildi o koku.

Nasıl yaparlar bunu? Kendi keyiflerinden başka hiçbir şey düşünmezler mi bu adamlar? Şunu bunu rahatsız edeceklermiş umurlarında değil. Onlar sarımsağı yesin. Ben sevmem o nesneyi, ama bunca yüzyıldır insanoğlu yiyor onu. Demek bir tadı var, yesinler. Kimsenin zevkine karışacak değiliz. Ama sarımsak yedikten sonra dalmasınlar kalabalığın içine, düşünsünler de ötekini berikini rahatsız etmesinler. Sarımsak yemeyi seveni gördüm, ama kendisi yemeden sarımsak kokusundan hoşlananı görmedim. Akşam yenmez mi bu? Çoluk çocuk akşam yemeğinde yersiniz o sarımsağı, sonra otursunuz evinizde, olur biter.

"Şu adama bir çatayım." dedim içimden. Söylemeliydim düşündüklerimi. Bir kavgadır çıkardı. Biliyorum, otobüstekilerin çoğu da ondan yana olurdu. Canı istemiş de sarımsak yemiş o adamcağız! Ne karışırmışım ben? Belki de bir alaturkalık, alafrangalık tartışması açarlar, bana züppe derlerdi. Göze alamadım. Ama almalı göze. Kavga etmeyi, tartışmayı, züppe sayılmayı almalı göze, dayak yemeyi bile göze almalı. Kimsenin işine, keyfine karışmak değildir bu, insanları, biraz da ötekini berikini düşünmeye, şunu bunu rahatsız etmekten çekinmeye çağırmaktır. Bana öyle geliyor ki bu da bir yurttaşın başlıca görevlerindendir.

Böyle kavgaları, tartışmaları, bu uğurda dayak yemeyi göze almazsak bu ülke sarımsak kokusundan kurtulamaz. Yani, bu toplumun insanları, yalnız kendilerini düşünüp başkalarına aldırmamaktan, bütün kötülüklerin anası olan huydan silkinemez.

Nurullah ATAÇ
Günce

1. Yazar, insan haklarının sınırını hangi örnekte vermiştir?

2. Günlük hayatta sizin karşılaştığınız böyle durumlar oldu mu?

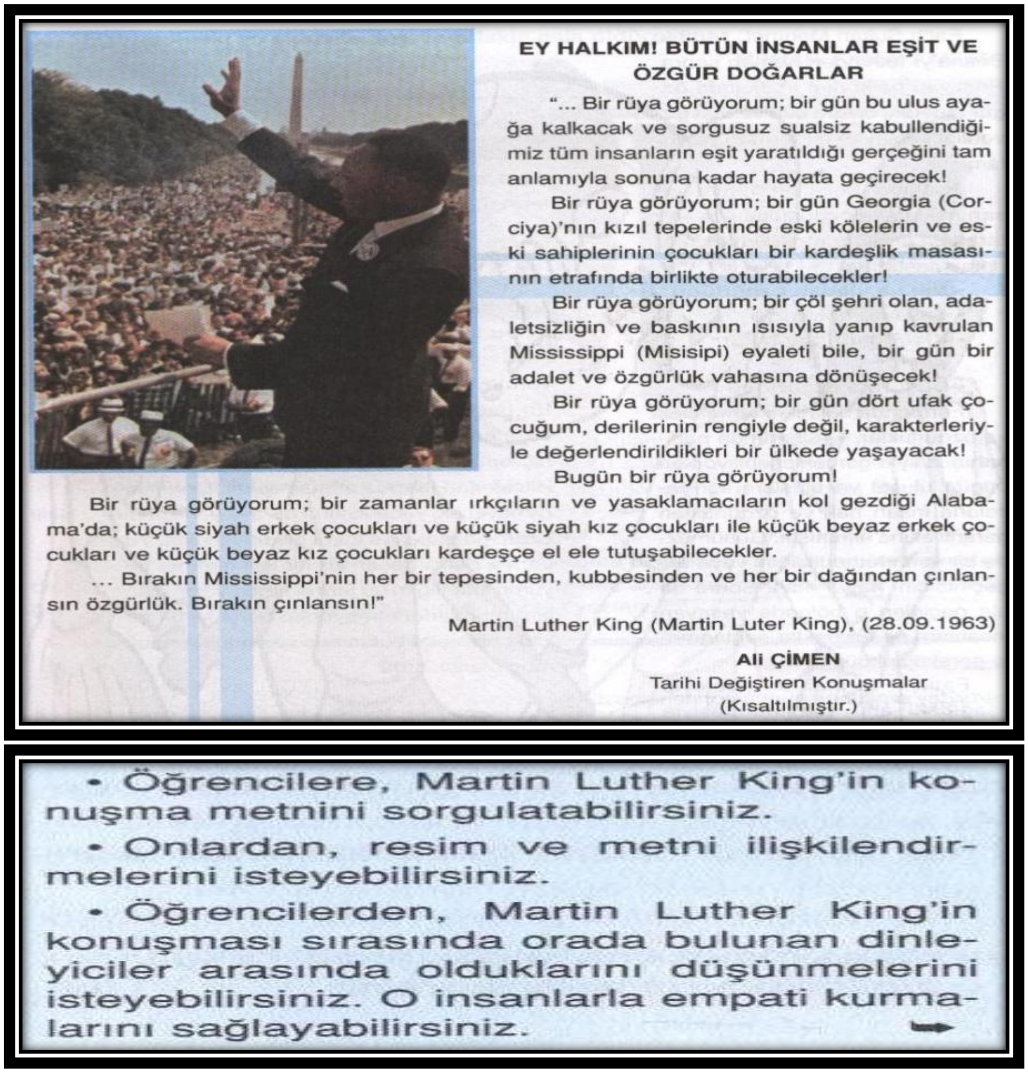
3. Siz olsaydınız sarımsak yiyip toplum içinde dolaşanlara nasıl tepki verirdiniz?

4. Metinde anlatılan durumu gözünüzün önüne getirip bir resim çizer misiniz?

5. Yazarın duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurursanız sizce yazar, nasıl bir kişiliğe sahip olabilir?

Görsel 4.15. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Altın Kitaplar, s. 115.

Görsel 4.15'de *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur."* kazanımına ilişkin "Sınırsız Hak, Hak Değildir" başlıklı bir *"örnek olay"* metni verilmiştir. Örnek olayın hemen ardından *"Siz olsaydınız sarımsak yiyip toplum içinde dolaşanlara nasıl tepki verirdiniz?", "Metinde anlatılan durumu gözünüzün önüne getirip bir resim çizer misiniz?"* ve *"Yazarın duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurursanız sizce yazar, nasıl bir kişiliğe sahip olabilir"* sorularıyla öğrencilerin olayı analiz edip metindeki karakterlerin duygu ve düşüncelerini anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak bir tarihsel kanıt metni verilmiştir.

EY HALKIM! BÜTÜN İNSANLAR EŞİT VE ÖZGÜR DOĞARLAR

"... Bir rüya görüyorum; bir gün bu ulus ayağa kalkacak ve sorgusuz sualsiz kabullendiğimiz tüm insanların eşit yaratıldığı gerçeğini tam anlamıyla sonuna kadar hayata geçirecek!

Bir rüya görüyorum; bir gün Georgia (Corciya)'nın kızıl tepelerinde eski kölelerin ve eski sahiplerinin çocukları bir kardeşlik masasının etrafında birlikte oturabilecekler!

Bir rüya görüyorum; bir çöl şehri olan, adaletsizliğin ve baskının ısısıyla yanıp kavrulan Mississippi (Misisipi) eyaleti bile, bir gün bir adalet ve özgürlük vahasına dönüşecek!

Bir rüya görüyorum; bir gün dört ufak çocuğum, derilerinin rengiyle değil, karakterleriyle değerlendirildikleri bir ülkede yaşayacak!

Bugün bir rüya görüyorum!

Bir rüya görüyorum; bir zamanlar ırkçıların ve yasaklamacıların kol gezdiği Alabama'da; küçük siyah erkek çocukları ve küçük siyah kız çocukları ile küçük beyaz erkek çocukları ve küçük beyaz kız çocukları kardeşçe el ele tutuşabilecekler.

... Bırakın Mississippi'nin her bir tepesinden, kubbesinden ve her bir dağından çınlansın özgürlük. Bırakın çınlansın!"

Martin Luther King (Martin Luter King), (28.09.1963)

Ali ÇİMEN
Tarihi Değiştiren Konuşmalar
(Kısaltılmıştır.)

- Öğrencilere, Martin Luther King'in konuşma metnini sorgulatabilirsiniz.
- Onlardan, resim ve metni ilişkilendirmelerini isteyebilirsiniz.
- Öğrencilerden, Martin Luther King'in konuşması sırasında orada bulunan dinleyiciler arasında olduklarını düşünmelerini isteyebilirsiniz. O insanlarla empati kurmalarını sağlayabilirsiniz.

Görsel 4.16. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.207.

Görsel 4.16'da *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur."* kazanımına yönelik olarak ders kitabında (s.147) *"Ey Halkım! Bütün İnsanlar Eşit ve Özgür Doğarlar"* adında "*tarihsel kanıt"* verilmiştir. Öğretmen kılavuz kitabında ise *"Öğrencilerden, Martin Luther King'in konuşması sırasında orada bulunan dinleyiciler arasında olduklarını düşünmelerini isteyebilirsiniz. O insanlarla empati kurmalarını sağlayabilirsiniz."* şeklinde yönerge yer almaktadır. Kılavuz kitapta açıkça öğrencilere empati kurdurulması gerektiği belirtilmiştir. Böylece öğrencilerin Martin Luther King'in yaşadığı döneme gitmesi ve tarihsel empati kurması sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik olarak bir hikaye (öykü) verilmiştir.

YOKSUL ÇİFTÇİ

İskoçya'da yoksul mu yoksul bir çiftçi yaşardı. Fleming'di adı. Günlerden bir gün tarlada çalışırken çat diye bir ses duydu. Hemen sesin olduğu yere doğru koştu. Bir de baktı ki beline kadar bataklığa batmış bir çocuk, kurtulmak için çırpınıp duruyor ve avazı çıktığı kadar bağırıyordu.

Çiftçi, çocuğu bataklıktan çıkardı ve acı bir ölümden kurtardı.

Ertesi gün Fleming'in evinin önüne gelen gösterişli arabadan şık giyimli ve varlıklı olduğu anlaşılan bir kişi indi. Kendisini, çiftçinin kurtardığı çocuğun babası olarak tanıttı.

"Oğlumu kurtardınız, size bunun karşılığını vermek istiyorum." dedi. Yoksul ve onurlu Fleming, "Kabul edemem!" diyerek ödülü geri çevirdi. Tam bu sırada kapıdan çiftçinin küçük oğlu göründü.

"Bu senin oğlun mu?" diye sordu şık giyimli adam. Çiftçi gururla "Evet!" dedi. Zengin kişi devam etti. "Gel, seninle bir anlaşma yapalım. Oğlunu bana ver, iyi bir eğitim almasını sağlayayım. Eğer karakteri babasına benziyorsa ileride gurur duyacağın bir kişi olur."

Bu konuşmalar sonunda Fleming'in oğlu zengin adamın desteğiyle iyi bir eğitim gördü. Aradan yıllar geçti. Çiftçi Fleming'in oğlu Londra'daki Saint Mary's Hospital Tıp Fakültesinden (Sent Meris Hospital) mezun oldu ve tüm dünyaya adını penisilini bulan Sir Alexander Fleming (Sör Aleksandır Fleming) olarak duyurdu.

Bir süre sonra varlıklı kişinin oğlu zatürreye yakalandı. Onu ne mi kurtardı? Penisilin!..

Okuduğunuz hikâyede bir iyilik zinciri vardır. Hikâyede geçen kişi ve toplum yararına olan iyilik örnekleri nelerdir?

Ardından kitapta 176. sayfada yer alan hikâyeyi öğrencilerinize okutunuz. Bu hikâyeyi okurken öğrencilerinizin hikâyenin kahramanları içinde bulundukları şartlar hakkında düşünmelerini isteyiniz. "Çiftçinin oğlunun yerinde olsaydınız ve bir teşekkür mektubu yazmanız gerekseydi nasıl yazardınız?" sorusunu tartışmalarını sağlayınız.

Görsel 4.17. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 217

Görsel 4.17'da *"Elektronik Yüzyıl"* ünitesinin *"Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder."* kazanımına yönelik olarak ders kitabında (s.176) *"Yoksul Çiftçi"* adında bir "*hikaye (öykü)"* yer almaktadır. Öğretmen kılavuz kitabında ise öğrencilerden hikayedeki kahramanların içinde bulundukları şartları düşünmeleri istenmiş. Akabinde *"Çiftçinin oğlunun yerinde*

*olsaydınız ve bir teşekkür mektubu yazmanız gerekseydi nasıl yazardınız?"*sorusuyla tartışma ortamı yaratılıp öğrencilerin empati sürecine girmesi sağlanmaya çalışılmıştır.

Aşağıda 7. sınıflara ilişkin metinlerde yer alan empati etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.4'de sunulmuştur.

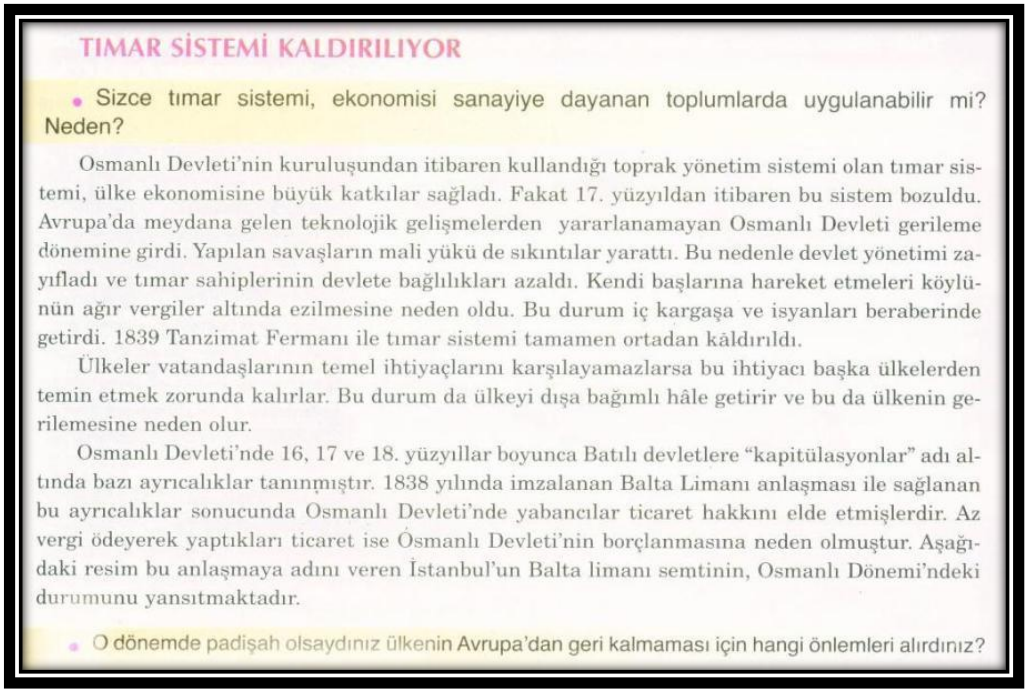
Tablo 4.4.
Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Metinlerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı

	ANITTEPE YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			
METİNLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Bilgilendirici Metin	-	9	2	1	1	-	**13**
Olay İçinde Yaşatma	2	1	-	5	3	1	**12**
Gazete, Dergi ve İnternet Haberi	-	-	-	3	1	1	**5**
Tarihsel Kanıt	-	3	-	-	2	-	**5**
Öykü (Hikaye)	-	-	1	-	-	2	**3**
Soru	-	-	-	-	3	-	**3**
Örnek Olay	-	-	-	-	-	3	**3**
Günlük	1	1	-	-	-	-	**2**
Mektup	-	-	-	1	1	-	**2**
Röportaj	-	-	1	-	-	-	**1**
Menkıbe	-	1	-	-	-	-	**1**
Konuşma Balonu	-	-	-	-	1	-	**1**
Fıkra	-	-	-	-	-	1	**1**
Toplam	**3**	**15**	**4**	**10**	**12**	**8**	**52**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**22**			**30**		

Tablo 4.4'de sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında yer alan empati etkinliklerinin metin bazında incelenmesiyle elde edilen bulgular görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında *"bilgilendirici metin"lerin 13, "olay içinde yaşatma"* metinlerinin 12, *"gazete, dergi ve internet haberleri ile tarihsel kanıt"*ın 5, *"hikaye (öykü), soru ve örnek olay" şeklindeki metinlerin* ise tane olduğu tespit edilmiştir. Yayınevleri bazında bakıldığında ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarında (30) yer alan metinlerin diğer Anıttepe Yayıncılığa göre daha fazla empati etkinliği içerdiği tespit edilmiştir. Bunların çoğunluğunu "*olay içinde yaşatma", "gazete dergi ve internet haberi", "soru"* ve *"örnek olay"* etkinliklerinden oluştuğu görülmektedir. Çok az bulunduğu halde empati becerisini kazandırılmasında önemli

olan "*röportaj"* ın Anıttepe Yayıncılık öğrenci çalışma kitabında, *"menkıbe*"nin Anıttepe Yayıncılık ders kitabında, *"konuşma balonun"* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ders kitabında ve *"fıkra"*nın Milli Eğitim Bakanlığı öğrenci çalışma kitabında birer kez geçtiği saptanmıştır.

Görsel 4.18, 4.19, 4.20, 4.21, 4.22 ve 4.23'de incelenen 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki metinlerde yer alan empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik olarak bilgilendirici metin örneği verilmiştir.

TIMAR SİSTEMİ KALDIRILIYOR

• Sizce tımar sistemi, ekonomisi sanayiye dayanan toplumlarda uygulanabilir mi? Neden?

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren kullandığı toprak yönetim sistemi olan tımar sistemi, ülke ekonomisine büyük katkılar sağladı. Fakat 17. yüzyıldan itibaren bu sistem bozuldu. Avrupa'da meydana gelen teknolojik gelişmelerden yararlanamayan Osmanlı Devleti gerileme dönemine girdi. Yapılan savaşların mali yükü de sıkıntılar yarattı. Bu nedenle devlet yönetimi zayıfladı ve tımar sahiplerinin devlete bağlılıkları azaldı. Kendi başlarına hareket etmeleri köylünün ağır vergiler altında ezilmesine neden oldu. Bu durum iç kargaşa ve isyanları beraberinde getirdi. 1839 Tanzimat Fermanı ile tımar sistemi tamamen ortadan kaldırıldı.

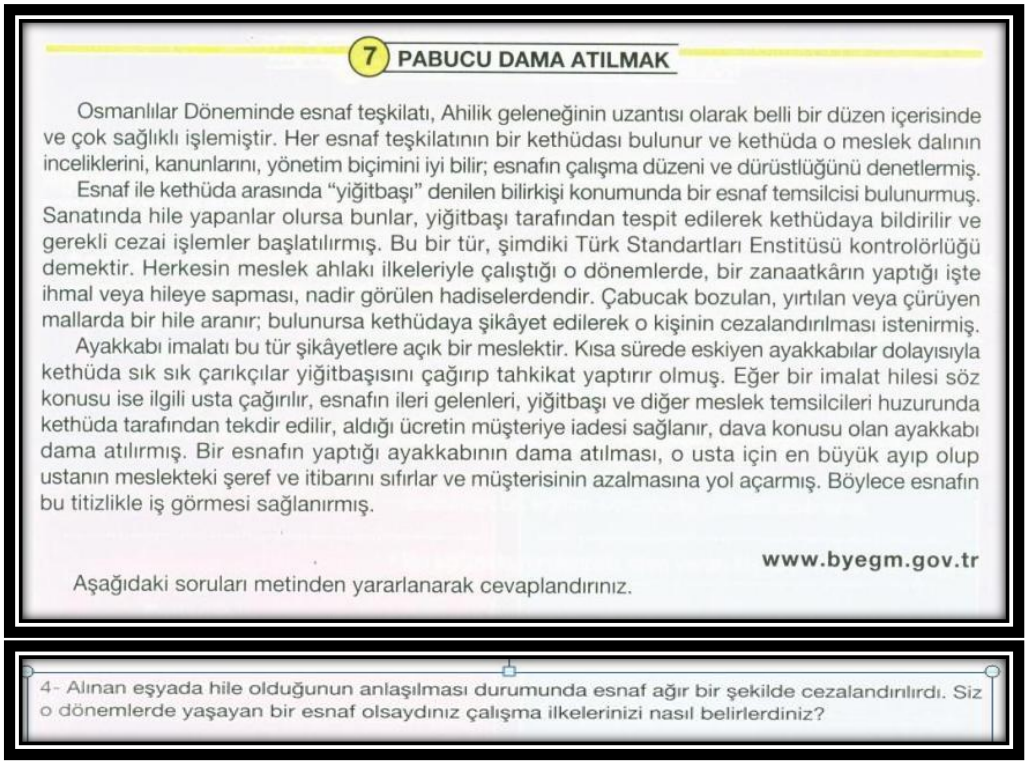
Ülkeler vatandaşlarının temel ihtiyaçlarını karşılayamazlarsa bu ihtiyacı başka ülkelerden temin etmek zorunda kalırlar. Bu durum da ülkeyi dışa bağımlı hâle getirir ve bu da ülkenin gerilemesine neden olur.

Osmanlı Devleti'nde 16, 17 ve 18. yüzyıllar boyunca Batılı devletlere "kapitülasyonlar" adı altında bazı ayrıcalıklar tanınmıştır. 1838 yılında imzalanan Balta Limanı anlaşması ile sağlanan bu ayrıcalıklar sonucunda Osmanlı Devleti'nde yabancılar ticaret hakkını elde etmişlerdir. Az vergi ödeyerek yaptıkları ticaret ise Osmanlı Devleti'nin borçlanmasına neden olmuştur. Aşağıdaki resim bu anlaşmaya adını veren İstanbul'un Balta limanı semtinin, Osmanlı Dönemi'ndeki durumunu yansıtmaktadır.

• O dönemde padişah olsaydınız ülkenin Avrupa'dan geri kalmaması için hangi önlemleri alırdınız?

Görsel 4.18. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s. 135.

Görsel 4.18'de *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Üretimde ve yönetimde toprağın önemini tarihten örneklerle açıklar."* kazanımına yönelik olarak "*bilgilendirici metin" verilmiştir.* Metnin hemen ardından *" O dönemde padişah olsaydınız ülkenin Avrupa'dan geri kalmaması için hangi önlemleri alırdınız?"* sorusu sorularak öğrencilerin metindeki bilgileri düşünerek ve o döneme giderek o dönemin şartlarını da göz önünde bulundurarak empati kurulması sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik olarak olay içinde yaşatma metni sunulmuştur.

7 PABUCU DAMA ATILMAK

Osmanlılar Döneminde esnaf teşkilatı, Ahilik geleneğinin uzantısı olarak belli bir düzen içerisinde ve çok sağlıklı işlemiştir. Her esnaf teşkilatının bir kethüdası bulunur ve kethüda o meslek dalının inceliklerini, kanunlarını, yönetim biçimini iyi bilir; esnafın çalışma düzeni ve dürüstlüğünü denetlermiş.

Esnaf ile kethüda arasında "yiğitbaşı" denilen bilirkişi konumunda bir esnaf temsilcisi bulunurmuş. Sanatında hile yapanlar olursa bunlar, yiğitbaşı tarafından tespit edilerek kethüdaya bildirilir ve gerekli cezai işlemler başlatılırmış. Bu bir tür, şimdiki Türk Standartları Enstitüsü kontrolörlüğü demektir. Herkesin meslek ahlakı ilkeleriyle çalıştığı o dönemlerde, bir zanaatkârın yaptığı işte ihmal veya hileye sapması, nadir görülen hadiselerdendir. Çabucak bozulan, yırtılan veya çürüyen mallarda bir hile aranır; bulunursa kethüdaya şikâyet edilerek o kişinin cezalandırılması istenirmiş.

Ayakkabı imalatı bu tür şikâyetlere açık bir meslektir. Kısa sürede eskiyen ayakkabılar dolayısıyla kethüda sık sık çarıkçılar yiğitbaşısını çağırıp tahkikat yaptırır olmuş. Eğer bir imalat hilesi söz konusu ise ilgili usta çağırılır, esnafın ileri gelenleri, yiğitbaşı ve diğer meslek temsilcileri huzurunda kethüda tarafından tekdir edilir, aldığı ücretin müşteriye iadesi sağlanır, dava konusu olan ayakkabı dama atılırmış. Bir esnafın yaptığı ayakkabının dama atılması, o usta için en büyük ayıp olup ustanın meslekteki şeref ve itibarını sıfırlar ve müşterisinin azalmasına yol açarmış. Böylece esnafın bu titizlikle iş görmesi sağlanırmış.

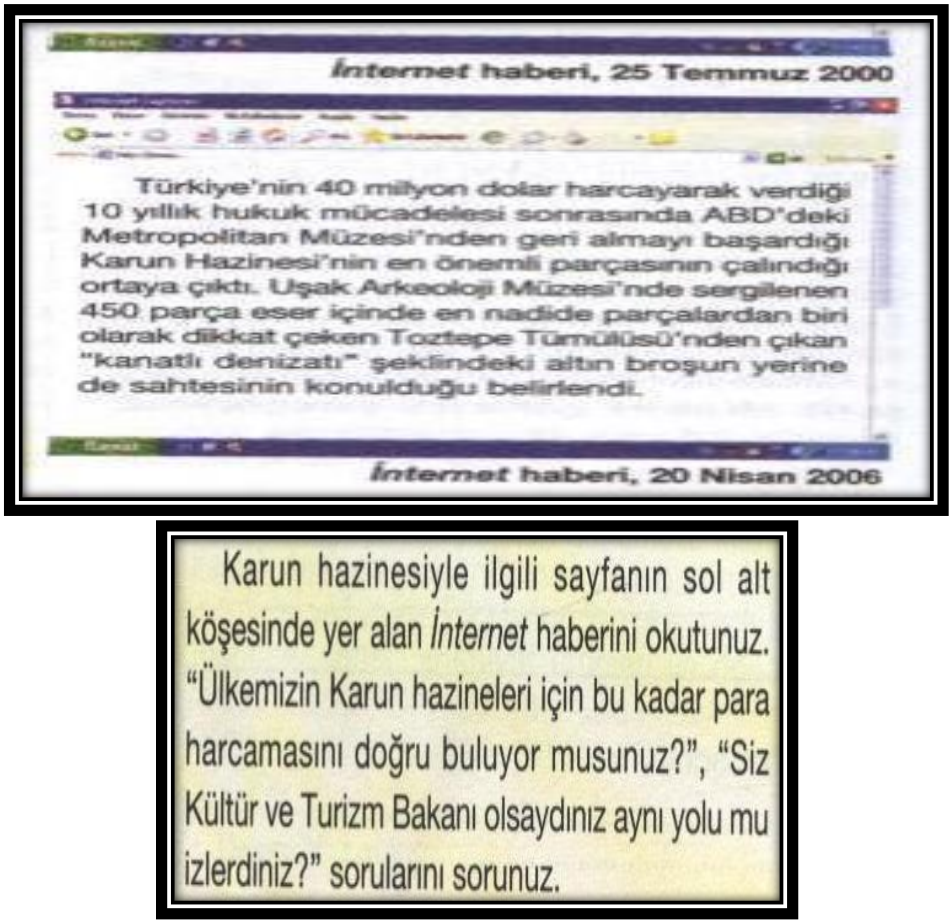
www.byegm.gov.tr

Aşağıdaki soruları metinden yararlanarak cevaplandırınız.

4- Alınan eşyada hile olduğunun anlaşılması durumunda esnaf ağır bir şekilde cezalandırılırdı. Siz o dönemlerde yaşayan bir esnaf olsaydınız çalışma ilkelerinizi nasıl belirlerdiniz?

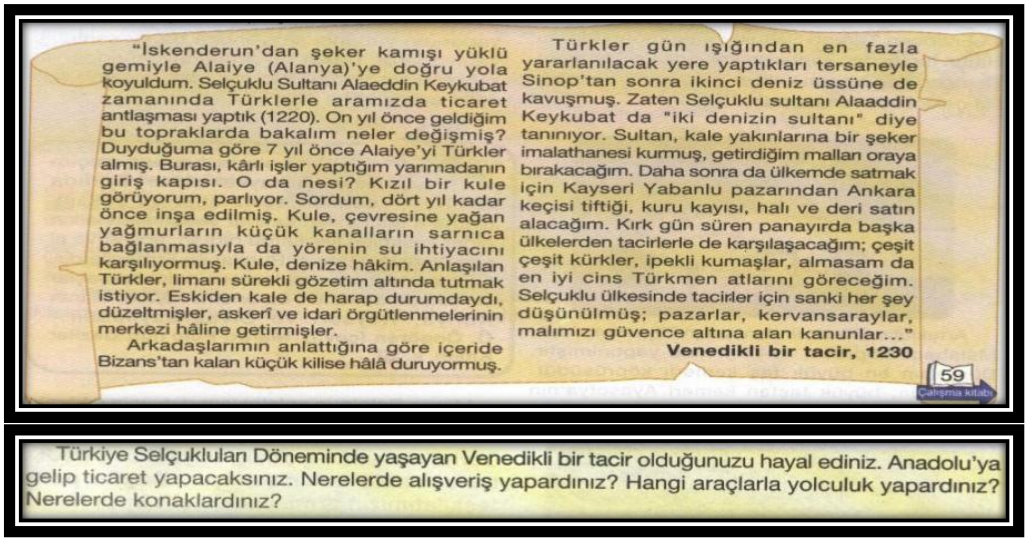
Görsel 4.19. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Yayınları, s.107

Görsel 4.19'de *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır."* kazanımına yönelik olarak "Pabucu Dama Atılmak" adlı bir "*olay içinde yaşatma" metni yer almaktadır.* Metnin hemen ardından *" Alınan eşyada hile olduğunun anlaşılması durumunda esnaf ağır bir şekilde cezalandırıldı. Siz o dönemde yaşayan bir esnaf olsaydınız çalışma ilkelerini nasıl belirlerdiniz?"* sorusu sorularak öğrencilerin o dönemdeki gibi düşünmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Böylece öğrencilerin çok eski dönemlere gidip o zamanın şartları içerisinde olayları değerlendirmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıda sosyal empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak bir internet haberi yer almaktadır.

Görsel 4.20. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 242

Görsel 4.20'de *"Ülkeler Arası Köprüler"* ünitesinin *"Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras öğesi olarak yaşatılmasında insanlığa düşen sorumluluğun farkına varır."* kazanımına yönelik olarak "Karun Hazinesi" ile ilgili bir "*internet haberi"* verilmiştir. Haberde, Karun Hazinesi'nin ABD'den uzun uğraşlar sonunda 40 milyon dolara alındığından bahsediyor. Haberin ardından ise *"Siz Kültür ve Turizm Bakanı olsaydınız aynı yolu mu izlerdiniz?"* sorusu sorularak öğrencilerin kendilerini Kültür ve Turizm Bakanı gibi düşünmeleri ve aynı durum karşısında ortak mirası korumaya yönelik neler yapabilecekleri sorgulanmaya çalışılmıştır. Böylece öğrencinin empati kurarak bir durum karşısında görüş geliştirmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak bir tarihsel kanıt niteliğinde bir metin sunulmuştur.

"İskenderun'dan şeker kamışı yüklü gemiyle Alaiye (Alanya)'ye doğru yola koyuldum. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat zamanında Türklerle aramızda ticaret antlaşması yaptık (1220). On yıl önce geldiğim bu topraklarda bakalım neler değişmiş? Duyduğuma göre 7 yıl önce Alaiye'yi Türkler almış. Burası, kârlı işler yaptığım yarımadanın giriş kapısı. O da nesi? Kızıl bir kule görüyorum, parlıyor. Sordum, dört yıl kadar önce inşa edilmiş. Kule, çevresine yağan yağmurların küçük kanalların sarnıca bağlanmasıyla da yörenin su ihtiyacını karşılıyormuş. Kule, denize hâkim. Anlaşılan Türkler, limanı sürekli gözetim altında tutmak istiyor. Eskiden kale de harap durumdaydı, düzeltmişler, askerî ve idarî örgütlenmelerinin merkezi hâline getirmişler.

Arkadaşlarımın anlattığına göre içeride Bizans'tan kalan küçük kilise hâlâ duruyormuş.

Türkler gün ışığından en fazla yararlanılacak yere yaptıkları tersaneyle Sinop'tan sonra ikinci deniz üssüne de kavuşmuş. Zaten Selçuklu sultanı Alaaddin Keykubat da "iki denizin sultanı" diye tanınıyor. Sultan, kale yakınlarına bir şeker imalathanesi kurmuş, getirdiğim malları oraya bırakacağım. Daha sonra da ülkemde satmak için Kayseri Yabanlu pazarından Ankara keçisi tiftiği, kuru kayısı, halı ve deri satın alacağım. Kırk gün süren panayırda başka ülkelerden tacirlerle de karşılaşacağım; çeşit çeşit kürkler, ipekli kumaşlar, almasam da en iyi cins Türkmen atlarını göreceğim. Selçuklu ülkesinde tacirler için sanki her şey düşünülmüş; pazarlar, kervansaraylar, malımızı güvence altına alan kanunlar..."

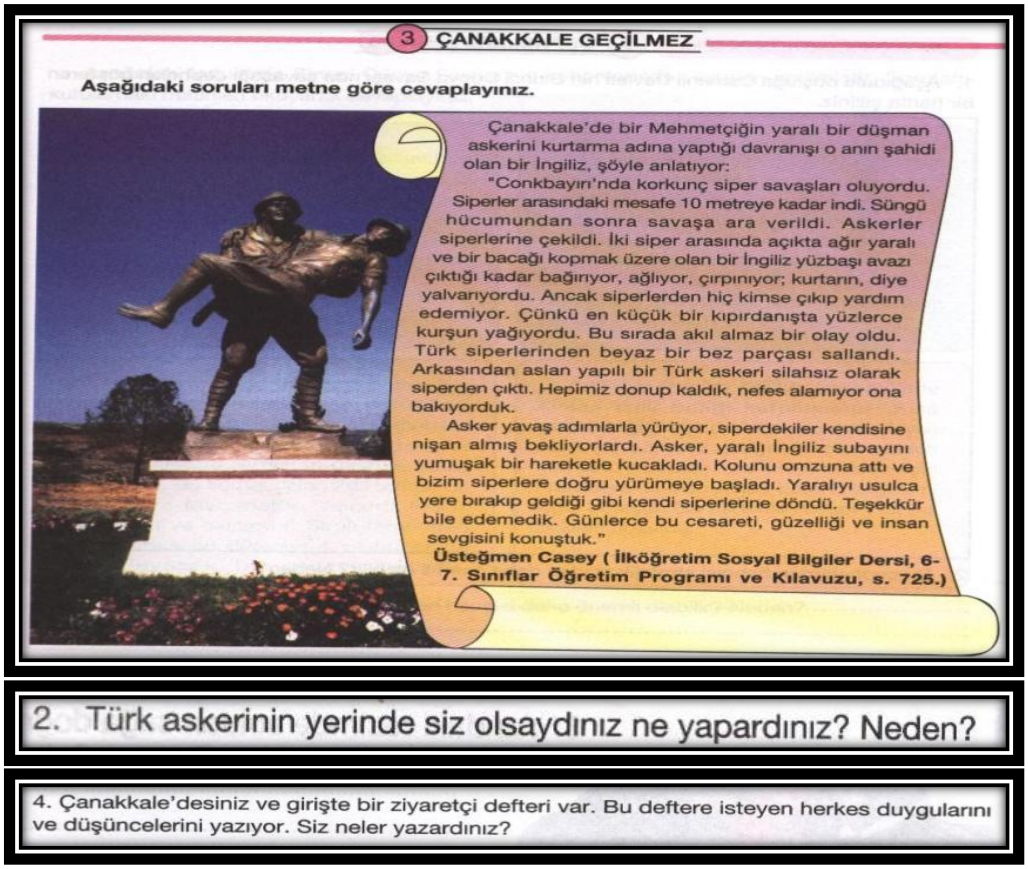
Venedikli bir tacir, 1230

59

Türkiye Selçukluları Döneminde yaşayan Venedikli bir tacir olduğunuzu hayal ediniz. Anadolu'ya gelip ticaret yapacaksınız. Nerelerde alışveriş yapardınız? Hangi araçlarla yolculuk yapardınız? Nerelerde konaklardınız?

Görsel 4.21. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Milli Eğitim Yayınları, s.54

Görsel 4.21'de *"Türk Tarihinde Yolculuk"* ünitesinin *"Türkiye Selçukluları Döneminde Türklerin siyasal mücadeleleri ve kültürel faaliyetlerinin Anadolu'nun Türkleşme sürecine katkılarını değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak "*tarihsel kanıt"* niteliğinde bir metin yer almıştır. Metnin öncesinde *"Türkiye Selçukluları Döneminde yaşayan Venedikli bir tacir olduğunuzu hayal ediniz. Anadolu'ya gelip ticaret yapacaksınız. Nerelerden alışveriş yapardınız? Hangi araçlarla yolculuk yapardınız? Nerelerde konaklardınız?"* sorularıyla öğrencilerin kendilerini Türkiye Selçukluları Dönemi'nde yaşamış bir tacir gibi düşünmeleri ve o dönemin şartlarını göz önünde bulundurarak nerelerde konaklayabileceklerini, nerelerden alışveriş yapabileceklerini, hangi araçlarla yolculuk yapabileceklerini irdelemeleri sağlamaya çalışılmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik olarak bir hikaye verilmiştir.

3 ÇANAKKALE GEÇİLMEZ

Aşağıdaki soruları metne göre cevaplayınız.

Çanakkale'de bir Mehmetçiğin yaralı bir düşman askerini kurtarma adına yaptığı davranışı o anın şahidi olan bir İngiliz, şöyle anlatıyor:

"Conkbayırı'nda korkunç siper savaşları oluyordu. Siperler arasındaki mesafe 10 metreye kadar indi. Süngü hücumundan sonra savaşa ara verildi. Askerler siperlerine çekildi. İki siper arasında açıkta ağır yaralı ve bir bacağı kopmak üzere olan bir İngiliz yüzbaşı avazı çıktığı kadar bağırıyor, ağlıyor, çırpınıyor; kurtarın, diye yalvarıyordu. Ancak siperlerden hiç kimse çıkıp yardım edemiyor. Çünkü en küçük bir kıpırdanışta yüzlerce kurşun yağıyordu. Bu sırada akıl almaz bir olay oldu. Türk siperlerinden beyaz bir bez parçası sallandı. Arkasından aslan yapılı bir Türk askeri silahsız olarak siperden çıktı. Hepimiz donup kaldık, nefes alamıyor ona bakıyorduk.

Asker yavaş adımlarla yürüyor, siperdekiler kendisine nişan almış bekliyorlardı. Asker, yaralı İngiliz subayını yumuşak bir hareketle kucakladı. Kolunu omzuna attı ve bizim siperlere doğru yürümeye başladı. Yaralıyı usulca yere bırakıp geldiği gibi kendi siperlerine döndü. Teşekkür bile edemedik. Günlerce bu cesareti, güzelliği ve insan sevgisini konuştuk."

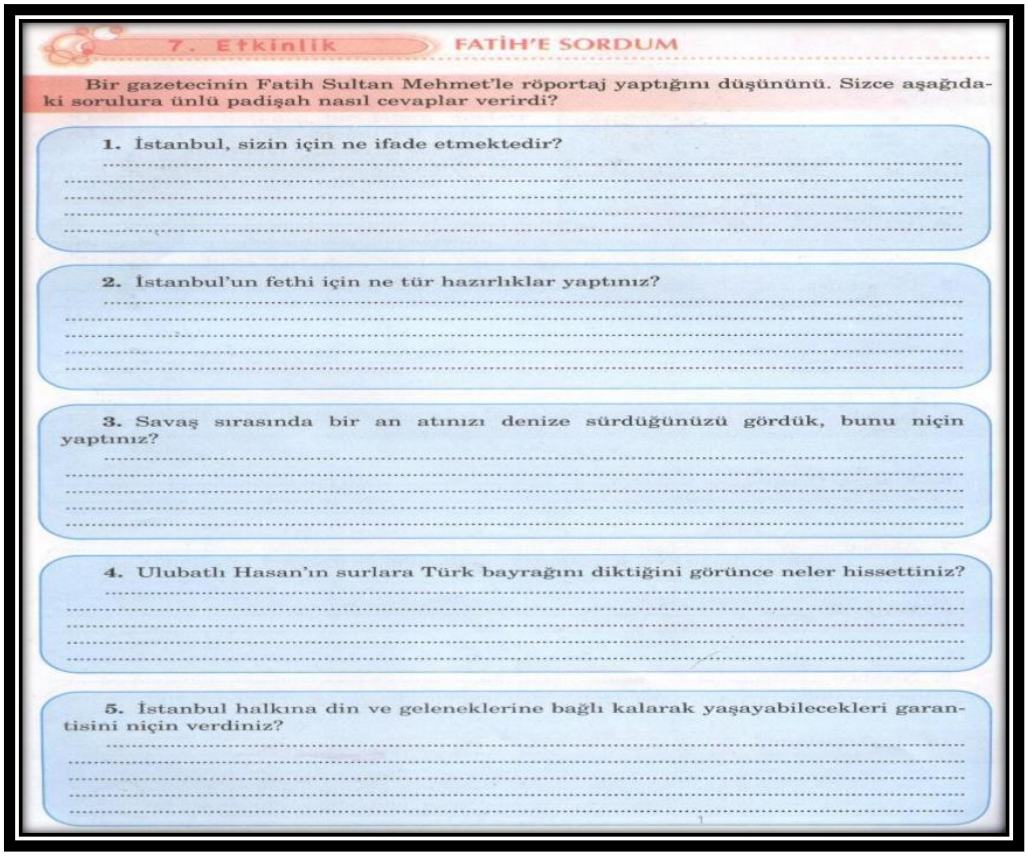
Üsteğmen Casey (İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi, 6-7. Sınıflar Öğretim Programı ve Kılavuzu, s. 725.)

2. Türk askerinin yerinde siz olsaydınız ne yapardınız? Neden?

4. Çanakkale'desiniz ve girişte bir ziyaretçi defteri var. Bu deftere isteyen herkes duygularını ve düşüncelerini yazıyor. Siz neler yazardınız?

Görsel 4.22. İlköğretim 7. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.138

Görsel 4.22'de *"Ülkeler Arası Köprüler"* ünitesinin *"20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasi ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir."* kazanımına yönelik olarak "Çanakkale Geçilmez" başlıklı bir "*hikaye"* yer almaktadır. Hikaye gerçek hayatta yaşanmış bir olayı anlatmaktadır. Hikayenin ardından *"Türk askerinin yerinde siz olsaydınız ne yapardınız?"* sorusuyla öğrencilerin o savaş dönemini ve koşulları göz önünde bulundurarak oradaki askerin penceresinden bakması sağlanmaya çalışılmıştır. Ardından *"Çanakkale'desiniz ve girişte bir ziyaretçi defteri var. Bu deftere isteyen herkes duygu ve düşüncelerini yazıyor. Siz neler yazardınız?"* sorusu sorularak o dönemini düşünerek, o koşulları değerlendirerek öğrencilerin empati kurması sağlanarak öğrencilerin düşüncelerini açıklaması sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik bir röportaj çalışma metni verilmiştir.

7. Etkinlik FATİH'E SORDUM

Bir gazetecinin Fatih Sultan Mehmet'le röportaj yaptığını düşününü. Sizce aşağıdaki sorulura ünlü padişah nasıl cevaplar verirdi?

1. İstanbul, sizin için ne ifade etmektedir?

2. İstanbul'un fethi için ne tür hazırlıklar yaptınız?

3. Savaş sırasında bir an atınızı denize sürdüğünüzü gördük, bunu niçin yaptınız?

4. Ulubatlı Hasan'ın surlara Türk bayrağını diktiğini görünce neler hissettiniz?

5. İstanbul halkına din ve geleneklerine bağlı kalarak yaşayabilecekleri garantisini niçin verdiniz?

Görsel 4.23. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.44

Görsel 4.23'de *"Türk Tarihinde Yolculuk"* ünitesinin *"Osmanlı Devleti'nin fetih ve mücadelelerini, Osmanlı'da ticaretin ve denizlerin önemi açısından değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak "Fatih'e Sordum" başlıklı bir "*röportaj"* yer almaktadır. Öğrencilerden bir gazetecinin Fatih Sultan Mehmet'le röportaj yaptığını düşünmelerini ve Fatih Sultan Mehmet'in bu sorulara nasıl cevap verebileceğini tahmin etmelerini isteyen bir etkinlik verilmiştir. Öğrenci o dönemi düşünerek kendisini Fatih Sultan Mehmet'in yerine koyarak soruları cevaplandıracaktır. Böylece öğrencinin o dönemi daha iyi irdelemesi sağlanacaktır.

Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf kitaplarının genellikle bakıldığında 7. sınıf kitaplarından Anıttepe Yayıncılıkta (30) yer alan metinlerde empati becerisinin kazandırılmasında yönelik daha fazla etkinliğin yer aldığı görülmektedir. Her 6 hem de 7.sınıf kitaplarına bakıldığında *"olay içinde yaşatma"*, *"bilgilendirici metin*", *"gazete, dergi ve internet haberi"* ve *"tarihsel kanıt"* türündeki metinlerin her iki düzeyde de ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir.

4.3. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın üçüncü amacı farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki görsellerde yer alan empati etkinliklerinin dağılımını belirlemeye yöneliktir. 6. sınıflara ilişkin görsellerde yer alan empati etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.5'de sunulmuştur.

Tablo 4.5.
Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine Yönelik Frekans Dağılımı

	ALTIN KİTAPLAR			EVREN YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			GİZEM YAYINCILIK			
GÖRSELLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Fotoğraf	-	-	-	1	4	2	-	2	1	1	1	3	**15**
Resim	3	-	-	1	3	-	-	3	-	-	-	3	**13**
Harita	-	-	-	-	-	1	-	2	-	-	-	1	**4**
Tarih Şeridi	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	**2**
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	**1**
Belge	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	**1**
Toplam	**3**	**0**	**0**	**2**	**10**	**3**	**0**	**8**	**1**	**1**	**1**	**7**	**36**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**3**			**15**			**9**			**9**		

Tablo 4.5'te sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan görsellerde bulunan empati etkinliklerinin dağılımı görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında görsellerin 15'inin *"fotoğraf"*lardan, 13'ünün *"resim"*lerden, 4'ünün ise *"harita"*dan, 2'sinin *"tarih şeridi"*nden, 1'inin ise *"karikatür"* ve *"belge"*den oluştuğu görülmektedir. Fotoğraf ve resimlerle empati etkinliklerinin en fazla yer aldığı yayın evinin Evren Yayıncılık, haritalarla empati etkinliklerinin en fazla bulunduğu yayınevinin ise Milli Eğitim Bakanlığı yayınevinin olduğu görülmektedir.

Görsel 4.24, 4.25, 4.26, 4.27 ve 4.28'de incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki görsellerde yer alan empati

etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisini kazandırmaya yönelik bir fotoğraf verilmiştir.

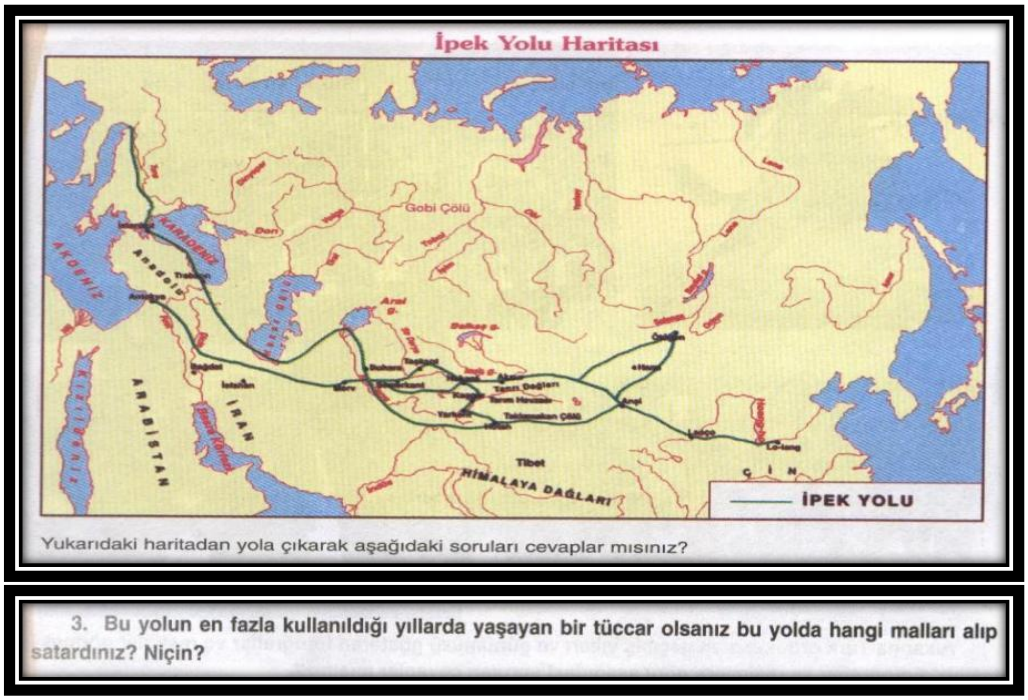
Görsel 4.24. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, s.94

Görsel 4.24'te *"Ülkemizin Kaynakları"* ünitesinin *"Türkiye'nin coğrafi özeliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri tasarlar."* kazanımına yönelik olarak Türkiye'nin tarihi ve doğal güzelliklerine ilişkin *"fotoğraf"*lar verilmiştir. Fotoğrafların altında yer alan *"Bir girişimci olarak turizm şirketi kursanız yukarıdaki üç ayrı fotoğraftan hareket ederek neler yapabilirsiniz?"* sorusu öğrencilerin empati kurmalarına yönelik olarak sorulmuştur. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik bir resim yer almaktadır.

Görsel 4.25. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.64

Görsel 4.25'te *"Yeryüzünde Yaşam"* ünitesinin *"Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur."* kazanımına yönelik olarak ders kitabında (s.46) eski çağlarda mağaralarda yaşamla ilgili *"resim"* verilmiştir. Yontma Taş Dönemi'nde yaşamış insanların mağaradaki yaşamlarını tasvir eden resmin ile ilişkili olarak öğretmen kılavuz kitapta "*Öğrencilerden, resmi inceleyerek insanların ilk yerleşim yerleri olan mağaralarda, bir günlerini nasıl geçirebileceğini anlatmalarını isteyebilirsiniz."* şeklinde yönerge verilerek öğrencilerin o dönemdeki insanların yerine geçip mağarada bir günlerini anlatmaları istenmiştir. Böylece öğrencilerin o dönemdeki insanlarla empati kurarak o dönemi ve dönemin zorluklarını daha iyi anlaması sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisi kazandırmaya yönelik olarak bir harita örneği sunulmuştur.

Görsel 4.26. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.60

Görsel 4.26'da *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesinin *"İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder."* kazanımına yönelik olarak İpek Yolu'nu gösteren bir *"harita"* yer almaktadır. Haritadan yola çıkarak *"Bu yolun en fazla kullanıldığı yıllarda yaşayan bir tüccar olsanız bu yolda hangi malları alıp satardınız? Niçin?"* sorusunu öğrencilerin cevaplaması istenmektedir. Öğrenci kendisini o yıllarda yaşamış bir tüccar yerine koyup o dönemdeki taşıma araçlarını da

göz önünde bulundurarak soruyu yanıtlamaya çalışmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik olarak bir tarih şeridi verilmiştir.

Görsel 4.27. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Evren Yayıncılık, S.44-45

Görsel 4.27'de *"Yeryüzünde Yaşam"* ünitesinin "*Örnek incelemeler yoluyla tarih öncesindeki ilk yerleşmelerden günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur*." kazanımına yönelik olarak bir *"tarih şeridi"* verilmiştir. Tarih şeridinde yer alan resimler, bilgiler ve sorularla öğrencilerin geçmişten günümüze her alandaki değişimin farkına varmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik olarak bir karikatür yer almaktadır.

Görsel 4.28. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s. 158

Görsel 4.28'de *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokratik yönetimlerde yaşama hakkı, kişi dokunulmazlığı hakkı, din ve vicdan özgürlüğü ile düşünce özgürlüğüne sahip olunması gerektiğini savunur."* kazanımına yönelik olarak "Köle Ticaretini" gösteren bir *"karikatür"* yer almaktadır. Konuşma balonlarıyla da köle ticaretiyle ilgili öğrencilerde fikir oluşması sağlanmaktadır. *"Yukarıdaki pazar yerinde köle satışını ifade eden temsili bir resim görüyorsunuz. Bu resmi incelediğinizde neler söyleyebilirsiniz?"* sorusuyla öğrencilerin o anı yaşamaları veya karikatürdeki her hangi bir kahraman yerine kendilerini koyup empati kurması sağlanmaya çalışılmaktadır. Aşağıdaki tabloda ise 7. sınıflara ilişkin görsellerde yer alan empati etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.6'de sunulmuştur.

Tablo 4.6.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarındaki Görsellerde Yer Alan Empati Etkinliklerine İlişkin Frekans Dağılımı

	ANITTEPE YAYINLARI			MEB YAYINLARI			
GÖRSELLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Resim	-	4	1	2	3	2	**12**
Fotoğraf	-	2	4	-	2	-	**8**
Harita	1	-	2	-	-	1	**4**
Toplam	**1**	**6**	**7**	**2**	**5**	**3**	**24**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**14**			**10**		

Tablo 4.6'da sosyal bilgiler 7.sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan görsel empati etkinliklerinin dağılımı görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında görsellerden 12'sinin *"resim"*den, 8'inin *"fotoğraf"*tan ve 4 tanesinin de *"harita"*dan oluştuğu görülmektedir. Yayınevleri bazında incelendiği resimli empati etkiliğinin en fazla olduğu yayınevi Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları iken, fotoğrafı ve haritalı empati etkinliklerinin en fazla olduğu yayınevinin ise Anıttepe Yayıncılık olduğu tespit edilmiştir.

Görsel 4.29, 4.30 ve 4.31'de incelenen 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki görsellerde yer alan empati etkinliklerinin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik olarak bir resim sunulmuştur.

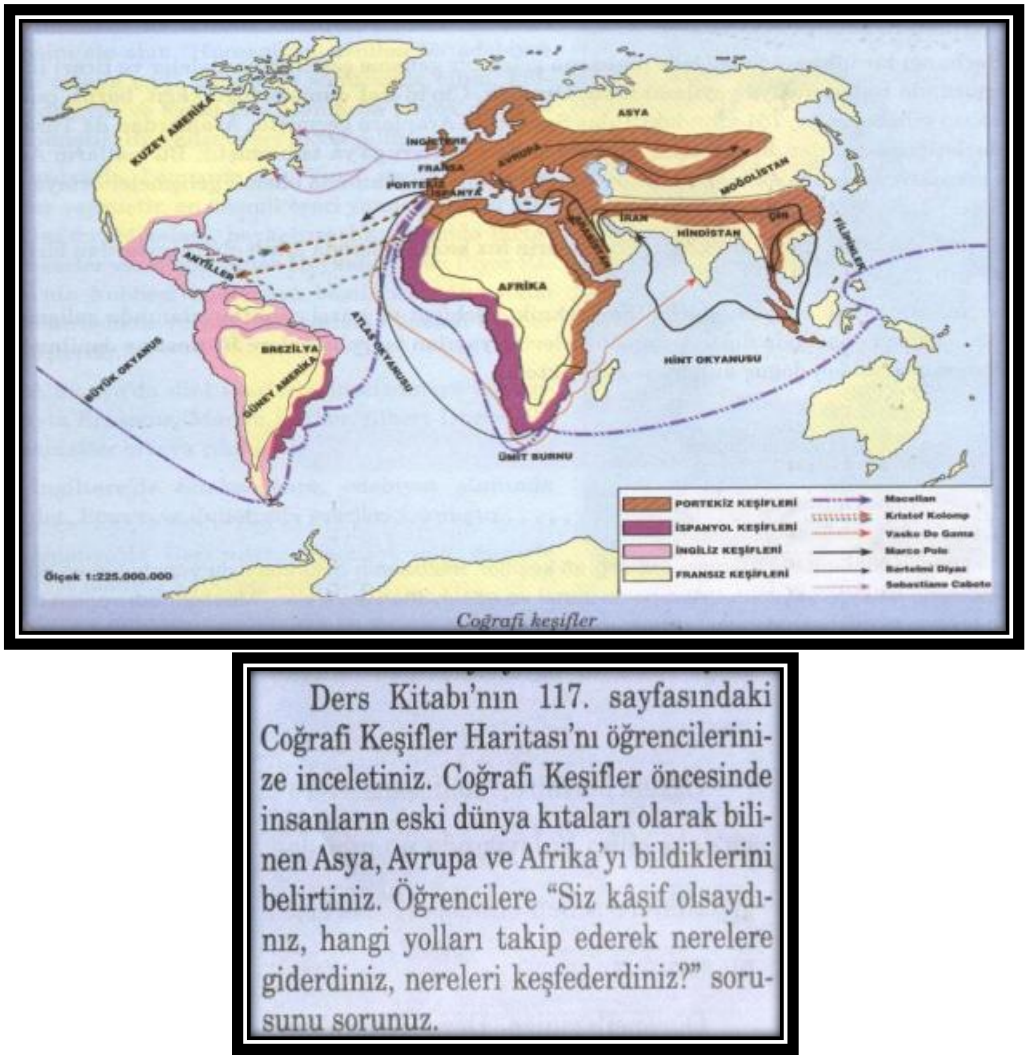
Görsel 4.29. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.78

Görsel 4.29'da *"Türk Tarihinde Yolculuk"* ünitesinin *"Osmanlı-Avrupa ilişkileri çerçevesinde kültür, sanat ve estetik anlayışındaki etkileşimi fark eder."* kazanımına yönelik olarak Osmanlı sarayında elçilerin kabulünün tasvir edildiği bir *"resim"* görülmektedir. Resme bakarak öğrencilerin yorum yapması kendilerini resimdeki bir kişinin yerine koyarak öğrencinin o dönemin şartlarını hayal etmesi ve günümüzle karşılaştırma yapması sağlanmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik bir fotoğraf yer almaktadır.

Görsel 4.30. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.194

Görsel 4.30'de *"Ülkeler Arası Köprüler"* ünitesinin *"20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti ve Avrupa ülkelerinin siyasî ve ekonomik yapısıyla I. Dünya Savaşı'nın sebep ve sonuçlarını ilişkilendirir."* kazanımına yönelik olarak "Seyit Onbaşı"nın bir *"fotoğraf"*ı yer almaktadır. Fotoğrafın ardından *"Yukarıda fotoğrafta görülen cephede savaşan askerlerin ya da Seyit Onbaşı'nın yerinde siz olsaydınız neler hissederdiniz?"* sorusu sorularak öğrencilerin empati kurması sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik bir harita sunulmuştur.

Ders Kitabı'nın 117. sayfasındaki Coğrafi Keşifler Haritası'nı öğrencilerinize inceletiniz. Coğrafi Keşifler öncesinde insanların eski dünya kıtaları olarak bilinen Asya, Avrupa ve Afrika'yı bildiklerini belirtiniz. Öğrencilere "Siz kâşif olsaydınız, hangi yolları takip ederek nerelere giderdiniz, nereleri keşfederdiniz?" sorusunu sorunuz.

Görsel 4.31. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.137

Görsel 4.31'de *"Zaman İçinde Bilim"* ünitesinin *"Türk ve İslam devletlerinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak ders kitabında (s.117) "Coğrafi Keşifler Haritası" verilmiştir. Öğretmen kılavuz kitapta ise öğrencilerin bu haritayı incelemeleri istenmektedir. Akabinde öğrencilere *"Siz kaşif olsaydınız, hangi yolları takip ederek nerelere giderdiniz, nereleri keşfederdiniz?"* sorusunun sorulmasına ilişkin bir yönerge verilmiştir. Öğrencinin kendisini bir kaşif gibi düşünmesi ve keşif yapması amaçlanmaktadır.

Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf kitaplarının geneline bakıldığında 6. sınıf kitaplarındaki görsellerde yer alan empati etkinliklerinin çeşidinin 7. sınıf kitaplarından daha fazla olduğu görülmektedir. Özellikle Evren Yayıncılık kitaplarında empati içerikli

görsellerin her iki seviyedeki kitaplardan daha fazla olduğu tespit edilmiştir. 7. sınıf kitaplarında empati içerikli görsellerin çeşit olarak fazlalaştırılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

4.4. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklere İlişkin Bulgular

Araştırmanın dördüncü amacı farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki empati becerisine ilişkin yöntem-teknik ve etkinliklerin dağılımını belirlemeye yöneliktir. 6. sınıflarda empati becerisine ilişkin yöntem-teknik ve etkinliklerinin analiz sonuçları tablo 4.7'de sunulmuştur.

Tablo 4.7.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem-Teknik ve Etkinliklere İlişkin Frekans Dağılımı

	ALTIN KİTAPLAR			EVREN YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			GİZEM YAYINCILIK			
EMPATİYE YÖNELİK YÖNTEM-TEKNİKLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Siz Olsaydınız Ne Yapardınız?	1	6	7	11	5	10	3	8	5	1	2	-	**59**
Soru-Cevap	1	2	-	1	10	-	-	8	2	1	4	21	**50**
"Hayal Ediniz?"	2	4	-	-	2	1	1	2	4	-	-	2	**18**
Drama	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**3**
Tartışma	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**2**
Resim Çizme	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**2**
Mektup Yazma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	**1**
Sözlü Tarih	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	**1**
Biyografi Yazma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	**1**
Toplam	**9**	**13**	**8**	**12**	**17**	**12**	**4**	**18**	**12**	**3**	**6**	**23**	**137**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**30**			**41**			**34**			**32**		

Tablo 4.7'de Sosyal Bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin öğrenme-öğretme sürecinde kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik hazırlanan yöntem, teknik ve etkinliklerin dağılımı görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında *"siz olsaydınız ne yapardınız?"*

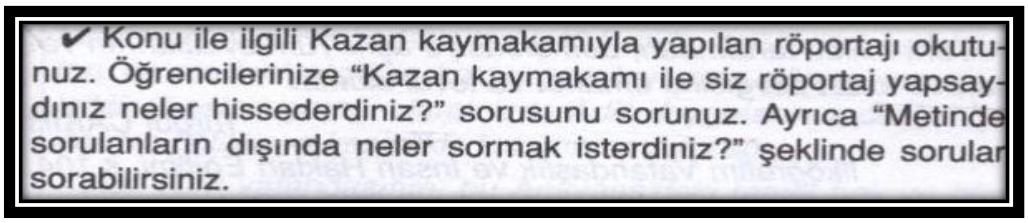
etkinliğinin 59, *"soru-cevap"* tekniğinin 50, *"hayal ediniz?"* etkinliğinin 18, *"drama"* tekniğinin 3, *"tartışma" tekniği* ve *"resim çizme"* etkinliğinin ise 2 tane olduğu görülmektedir. *"mektup yazma*", *"sözlü tarih"* ve *"biyografi yazma"* etkinliğinin 1'er kez tekrarlandığı görülmektedir. Her bir yayınevinin tüm kitaplarında yer alan empati becerisini kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik etkinliklere bakıldığında ilk sırayı Evren Yayıncılık (41), ikinci sırayı Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (34), üçüncü sırayı Gizem Yayıncılık (32) ve dördüncü sırayı ise Altın Kitaplarının (30) aldığı görülmektedir.

Görsel 4.32, 4.33, 4.34, 4.35, 4.36 ve 4.37'de incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan empati becerisine yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak siz olsaydınız ne yapardınız? sorusu yer almaktadır.

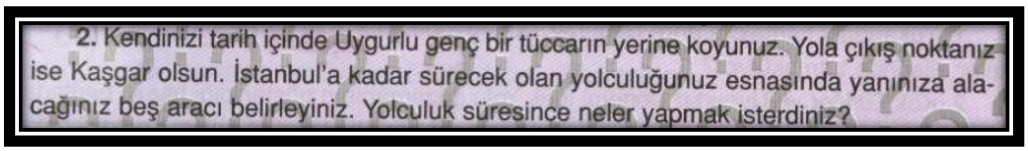
Görsel 4.32. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s.112

Görsel 4.32'de *"Ülkemizin Kaynakları"* ünitesinin *"Türkiye'nin coğrafi özelliklerini dikkate alarak yatırım ve pazarlama proje önerileri tasarlar."* kazanımına yönelik olarak öğretmenin ders kitabında (s.95) yer alan "Cemalin Projesi" adlı metni okutması, öğretmen kılavuz kitabındaki soruları öğrencilerin yanıtlaması istenmektedir. *"Cemalin yerinde siz olsaydınız, nasıl bir proje tasarlardınız?"* sorusu sorularak öğrencilerin Cemal'in yerinde olması, dolayısıyla onun duygu ve düşüncelerini anlamaları sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik olarak siz olsaydınız ne yapardınız türünde soru yer almıştır.

✔ Konu ile ilgili Kazan kaymakamıyla yapılan röportajı okutunuz. Öğrencilerinize "Kazan kaymakamı ile siz röportaj yapsaydınız neler hissederdiniz?" sorusunu sorunuz. Ayrıca "Metinde sorulanların dışında neler sormak isterdiniz?" şeklinde sorular sorabilirsiniz.

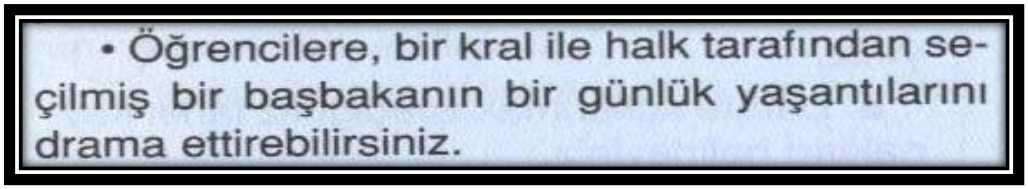
Görsel 4.33. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Evren Yayıncılık, s.168

Görsel 4.33'te "Demokrasinin Serüveni" ünitesinin "Türk tarihinde kadının konumu ile ilgili örnekleri, kadın haklarının gelişimi açısından yorumlar." kazanımına yönelik ders kitabında (s.150-151) "Kazan kaymakamı ile yapılan röportaj" metnini incelemeleri ve *"Kazan kaymakamı ile siz röportaj yapsaydınız neler hissederdiniz?"* sorusunu cevaplandırmaları istenmektedir. Aşağıda tarihsel empatiye becerisine ilişkin hayal ediniz etkinliği yer almaktadır.

2. Kendinizi tarih içinde Uygurlu genç bir tüccarın yerine koyunuz. Yola çıkış noktanız ise Kaşgar olsun. İstanbul'a kadar sürecek olan yolculuğunuz esnasında yanınıza alacağınız beş aracı belirleyiniz. Yolculuk süresince neler yapmak isterdiniz?

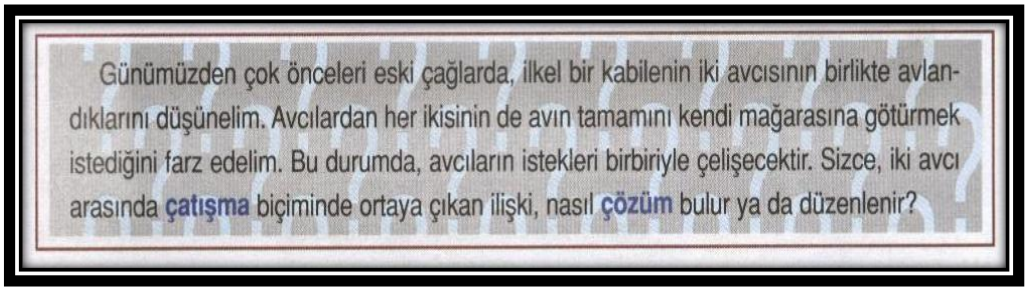
Görsel 4.34. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.74

Görsel 4.34'de *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesinin *"İpek Yolu'nun toplumlar arası siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerdeki rolünü fark eder."* kazanımına yönelik olarak *"hayal ediniz"* etkinliği yer almaktadır. Öğrencilerden kendilerini Uygurlu genç bir tüccarın yerine koyup Kaşgar'dan İstanbul'a yolculuk sürecini hayal etmeleri istenmektedir. Aşağıda sosyal empati becerisi kazandırmaya yönelik drama yöntemi yer almaktadır.

• Öğrencilere, bir kral ile halk tarafından seçilmiş bir başbakanın bir günlük yaşantılarını drama ettirebilirsiniz.

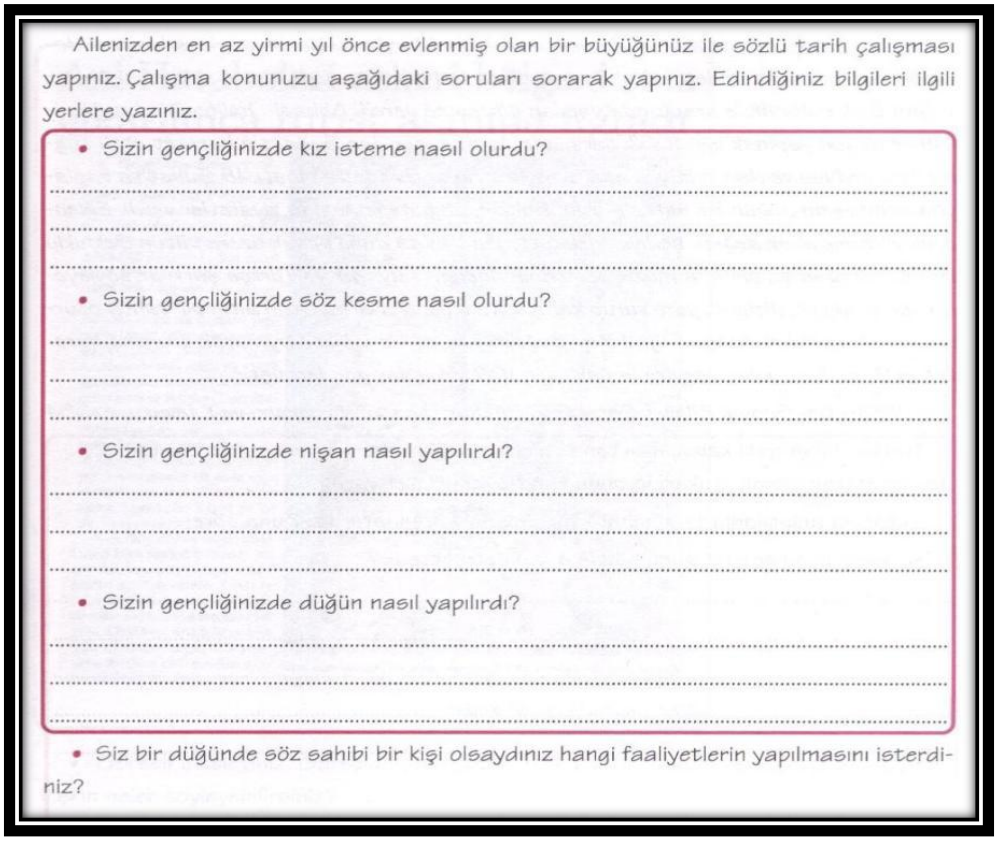
Görsel 4.35. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Altın Kitaplar, s.199

Görsel 4.35'de *"Demokrasinin Serüveni"* ünitesinin *"Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır."* kazanımına yönelik olarak öğrencilerden bir kral ile halk tarafından seçilmiş bir başbakanın bir günlük yaşantılarını drama yöntemiyle canlandırmaları istenmektedir. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik bir tartışma tekniği sunulmuştur.

Günümüzden çok önceleri eski çağlarda, ilkel bir kabilenin iki avcısının birlikte avlandıklarını düşünelim. Avcılardan her ikisinin de avın tamamını kendi mağarasına götürmek istediğini farz edelim. Bu durumda, avcıların istekleri birbiriyle çelişecektir. Sizce, iki avcı arasında **çatışma** biçiminde ortaya çıkan ilişki, nasıl **çözüm** bulur ya da düzenlenir?

Görsel 4.36. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.140

Görsel 4.36'da "Demokrasinin Serüveni" ünitesinin *"Demokrasinin temel ilkeleri açısından farklı yönetim biçimlerini karşılaştırır."* kazanımına yönelik olarak kısa bir örnek olay verilip öğrenciler arasında *"tartışma"* ortamı oluşturulmak istenmektedir. Sınıf ortamında oluşacak tartışma sonunda öğrenciler kendisini avcılardan yerine koyup onar gibi düşünüp çözüm önerisinde bulunacaktırlar. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik olarak sözlü tarih çalışma sunulmuştur.

Ailenizden en az yirmi yıl önce evlenmiş olan bir büyüğünüz ile sözlü tarih çalışması yapınız. Çalışma konunuzu aşağıdaki soruları sorarak yapınız. Edindiğiniz bilgileri ilgili yerlere yazınız.

- Sizin gençliğinizde kız isteme nasıl olurdu?
- Sizin gençliğinizde söz kesme nasıl olurdu?
- Sizin gençliğinizde nişan nasıl yapılırdı?
- Sizin gençliğinizde düğün nasıl yapılırdı?
- Siz bir düğünde söz sahibi bir kişi olsaydınız hangi faaliyetlerin yapılmasını isterdiniz?

Görsel 4.37. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Evren Yayıncılık, s.51

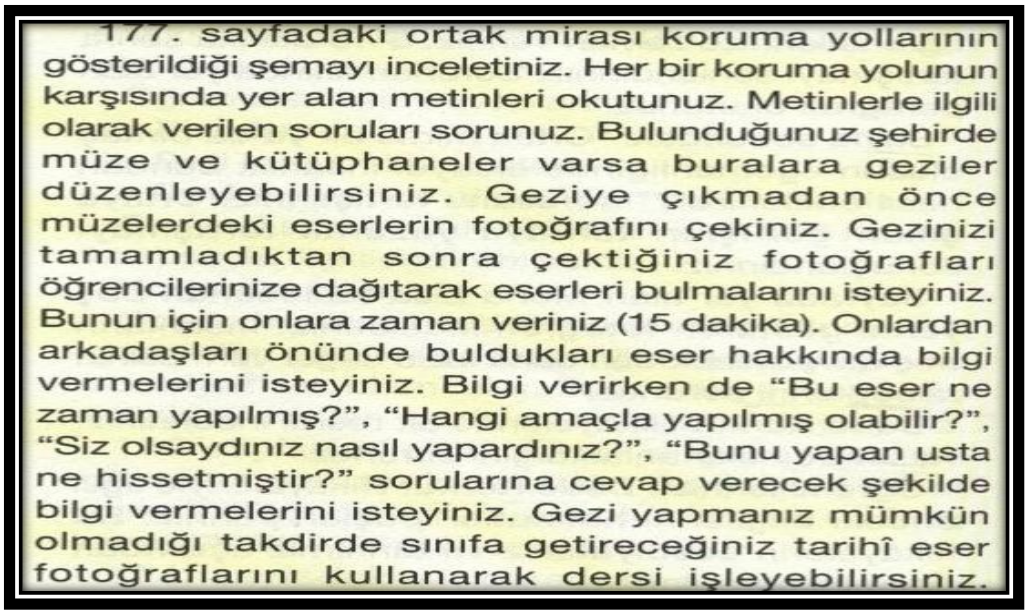
Görsel 4.37'de *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesinin *"Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir."* kazanımına yönelik olarak *"sözlü tarih"* çalışması yer almaktadır. Öğrencilerden ailelerinden en az yirmi yıl önce evlenmiş olan bir büyüğü ile sözlü tarih çalışması yapması istenmektedir. Aşağıdaki tabloda ise 7. sınıflarda empati becerisine ilişkin yöntem-teknik ve etkinliklerinin analiz sonuçları sunulmuştur.

Tablo 4.8.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Öğrenci Çalışma Kitapları ve Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Empati Becerisinin Kazandırılmasına ve Geliştirilmesine Yönelik Yöntem-Teknik ve Etkinliklere İlişkin Frekans Dağılımı

	ANITTEPE YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			
EMPATİYE YÖNELİK YÖNTEM-TEKNİKLERİN TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Soru-Cevap	2	2	12	4	6	13	**39**
Siz Olsaydınız Ne Yapardınız?	2	9	3	5	3	5	**27**
Hayal Etme	-	-	6	-	1	1	**8**
Tartışma	-	5	-	-	-	-	**5**
Drama	1	-	-	-	-	1	**2**
Mektup Yazma	-	-	-	1	1	-	**2**
Rol Oynama	1	-	-	-	-	-	**1**
Kompozisyon Yazma	-	-	1	-	-	-	**1**
Gezi	-	-	-	1	-	-	**1**
Gazete Haberi Yazma	-	-	1	-	-	-	**1**
Toplam	**6**	**16**	**23**	**11**	**11**	**20**	**87**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**45**			**42**		

Tablo 4.8'de Sosyal bilgiler 7.sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin öğrenme-öğretme sürecinde kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik hazırlanan yöntem, teknik ve etkinliklerin dağılımı görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında, yöntem, teknik ve etkinliklerin 39'unun *"soru-cevap"*, 27'sinin *"siz olsaydınız ne yapardınız?"*, 8'inin *"hayal etme",* 5'inin *"tartışma",* 2'sinin *"drama ve mektup yazma"* olduğu görülmektedir. Anıttepe Yayıncılık ÖKK'da *"rol oynama"*, ÖÇK'da *"kompozisyon yazma"* ve *"gazete haberi*", Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları ÖKK'da *"gezi"* etkinliğinin 1'er kez tekrarlandığı görülmektedir. Her bir yayınevinin tüm kitaplarında yer alan empati becerisini kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik etkinliklere bakıldığında ilk sırayı Anıttepe Yayıncılık (45), ikinci sırayı ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları (42)nın aldığı görülmektedir.

Görsel 4.38, 4.39, 4.40, 4.41 ve 4.42'de incelenen 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan empati becerisine yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik olarak siz olsaydınız ne yapardınız? sorusu yer almaktadır.

177. sayfadaki ortak mirası koruma yollarının gösterildiği şemayı inceletiniz. Her bir koruma yolunun karşısında yer alan metinleri okutunuz. Metinlerle ilgili olarak verilen soruları sorunuz. Bulunduğunuz şehirde müze ve kütüphaneler varsa buralara geziler düzenleyebilirsiniz. Geziye çıkmadan önce müzelerdeki eserlerin fotoğrafını çekiniz. Gezinizi tamamladıktan sonra çektiğiniz fotoğrafları öğrencilerinize dağıtarak eserleri bulmalarını isteyiniz. Bunun için onlara zaman veriniz (15 dakika). Onlardan arkadaşları önünde buldukları eser hakkında bilgi vermelerini isteyiniz. Bilgi verirken de "Bu eser ne zaman yapılmış?", "Hangi amaçla yapılmış olabilir?", "Siz olsaydınız nasıl yapardınız?", "Bunu yapan usta ne hissetmiştir?" sorularına cevap verecek şekilde bilgi vermelerini isteyiniz. Gezi yapmanız mümkün olmadığı takdirde sınıfa getireceğiniz tarihî eser fotoğraflarını kullanarak dersi işleyebilirsiniz.

Görsel 4.38. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.242

Görsel 4.38'de *"Ülkeler Arası Köprüler"* ünitesinin *"Düşünce, sanat ve edebiyat ürünlerinin, doğal varlıkların ve tarihi çevrelerin ortak miras öğesi olarak yaşatılmasında insanlığa düşen sorumluluğun farkına varır."* kazanımına yönelik olarak öğretmen kılavuz kitabında ders kitabındaki ortak mirası koruma yolları ile ilgili şemayı öğrencilerin incelenmesi istenmektedir. Öğretmenin sınıfa getireceği bir tarihi eser üzerinden sorduğu sorularla öğrencinin o tarihi eserin önemini, ne zaman yapıldığını ve onu korumanın önemini kavraması sağlanmaya çalışılmaktadır. *" Bu eser ne zaman yapılmış?"*, *"Hangi amaçla yapılmış olabilir?"*, *"Siz olsaydınız ne yapardınız?"* ve *"Bunu yapan usta neler hissetmiştir?"* sorularıyla öğrencilerin eser hakkında bilgi vermeleri sağlanmaya çalışılırken empati kurmalarına olanak sağlanmaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik olarak siz olsaydınız ne yapardınız? sorusu yer almaktadır.

Siz İstanbul'u fethetmiş olsaydınız. Bizans halkına nasıl davranırdınız?

29 Mayıs 1453'te Fatih'in İstanbul'a girişinin temsili resmi

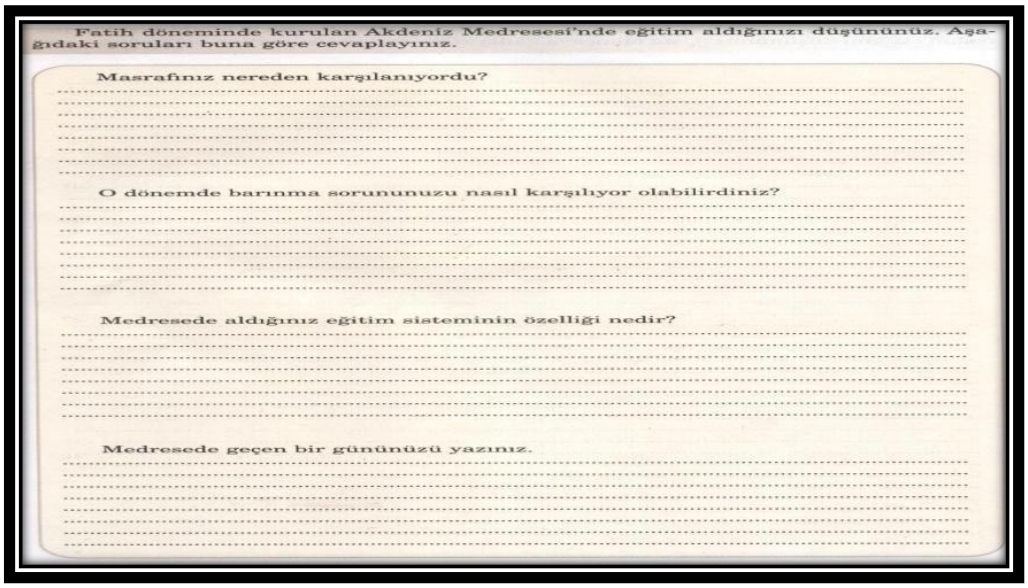
29 Mayıs 1453 günü öğleye doğru kır atının üstünde, yanında hocaları ve ordu komutanları olduğu hâlde muhteşem bir alayla Topkapı'dan İstanbul'a giden genç hükümdar doğruca Ayasofya'ya gitti.

Ayasofya ağzına kadar kadın, erkek, çocuk Rumlarla doluydu. Bizanslıların hüngür hüngür ağlama ve yalvarmalarıyla oluşan gürültüyü susturarak sukuneti sağladıktan sonra; "Kalkınız! Ben Sultan Mehmet Han, bütün ahaliye söylüyorum ki bugünden itibaren ne hayatınız ne de hürriyetiniz hususunda benim gazabımdan korkmayınız." hitabında bulundu.

Fatih Akın, Türk Tarihinden Sayfalar, s. 142.

Görsel 4.39. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.78

Görsel 4.39'da *"Türk Tarihinde Yolculu*k" ünitesinin *"Osmanlı Devleti'nin fetih ve mücadelelerini, Osmanlı'da ticaretin ve denizlerin önemi açısından değerlendirir."* kazanıma yönelik olarak verilen Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethini anlatan menkibe ve hemen yanında temsili resminden yola çıkarak *"Siz İstanbul'u fethetmiş olsaydınız Bizans halkına nasıl davranırdınız?"* sorusu sorulmuştur. Böylece öğrenciler o dönemdeki koşulları düşünerek kendisini Fatih Sultan Mehmet yerine koyarak cevap verecektir. Aşağıda tarihsel empati becerisine yönelik soru-cevap yöntemi yer almaktadır.

Fatih döneminde kurulan Akdeniz Medresesi'nde eğitim aldığınızı düşününüz. Aşağıdaki soruları buna göre cevaplayınız.

Masrafınız nereden karşılanıyordu?

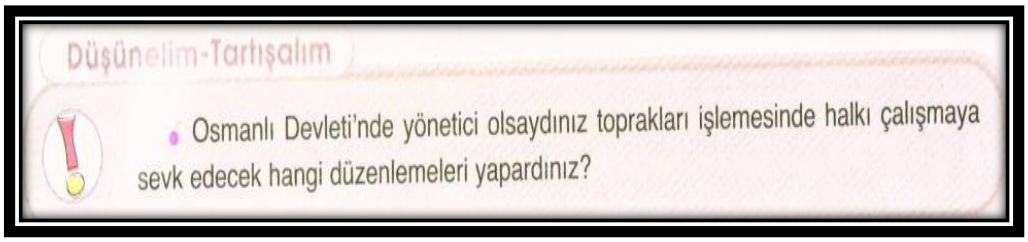
O dönemde barınma sorununuzu nasıl karşılıyor olabilirdiniz?

Medresede aldığınız eğitim sisteminin özelliği nedir?

Medresede geçen bir gününüzü yazınız.

Görsel 4.40. İlköğretim 7. Sınıf Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.84

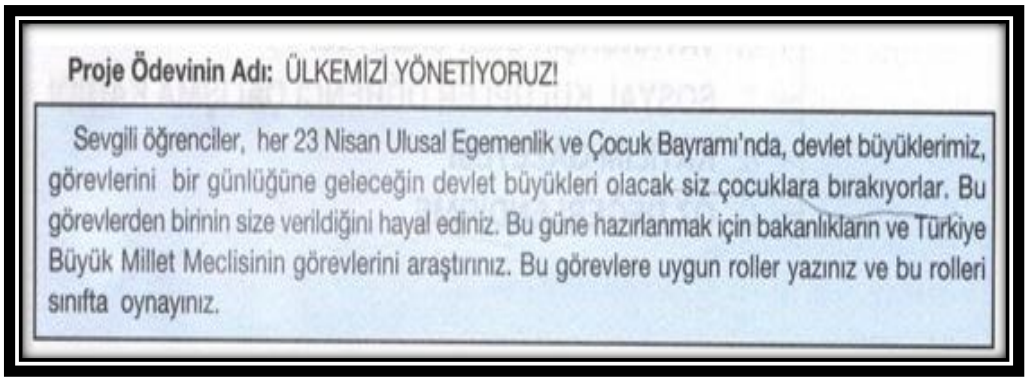
Görsel 4.40'da *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Tarih boyunca Türklerde meslek edindirme ve meslek etiği kazandırmada rol oynayan kurumları tanır."* kazanımına yönelik olarak öğrencilerin Fatih döneminde kurulmuş olan Akdeniz medresesinde eğitim aldıklarını hayal etmeleri, düşünmeleri istenmektedir. O dönemde yaşadıklarını düşünerek öğrencilerin soruları cevaplandırması öngörülmektedir. Aşağıda tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik tartışma tekniği yer almaktadır.

Düşünelim-Tartışalım

Osmanlı Devleti'nde yönetici olsaydınız toprakları işlemesinde halkı çalışmaya sevk edecek hangi düzenlemeleri yapardınız?

Görsel 4.41. İlköğretim 7. Sınıf Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.133

Görsel 4.41'de *"Ekonomi ve Sosyal Hayat"* ünitesinin *"Üretimde ve yönetimde toprağın önemini tarihten örneklerle açıklar."* kazanımına yönelik olarak Osmanlı Devlet'i toprak sistemi hakkında bilgi verilip *"Osmanlı Devleti'nde yönetici olsaydınız toprakları işlemesinde halkı çalışmaya sevk edecek hangi düzenlemeleri yapardınız?"* soru sorulmuştur. Aşağıda sosyal empati becerisini kazandırmaya yönelik hayal ediniz etkinliği yer almaktadır.

Proje Ödevinin Adı: ÜLKEMİZİ YÖNETİYORUZ!

Sevgili öğrenciler, her 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda, devlet büyüklerimiz, görevlerini bir günlüğüne geleceğin devlet büyükleri olacak siz çocuklara bırakıyorlar. Bu görevlerden birinin size verildiğini hayal ediniz. Bu güne hazırlanmak için bakanlıkların ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin görevlerini araştırınız. Bu görevlere uygun roller yazınız ve bu rolleri sınıfta oynayınız.

Görsel 4.42 İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.116

Görsel 4.42'de *"Yaşayan Demokrasi"* ünitesi ile ilişkili olarak *"Ülkemizi Yönetiyoruz"* adında öğrencilere bir proje ödevi verilmiştir. Öğrencilerden 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda devlet büyüklerinin görevlerini kendilerine

verdiklerini hayal etmeleri ve bu görevlere uygun roller yazıp sınıfta oynamaları istenmektedir.

Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf kitaplarının geneline bakıldığında 7.sınıf kitaplarında empati becerisine yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin 6. sınıflara nazaran daha fazla olduğu görülmüştür. Her iki seviyede de *"siz olsaydınız ne yapardınız?"*, *"hayal ediniz?"* ve *"soru-cevap*" yöntem, teknik ve etkinliklerinin ağırlıklı olduğu belirlenmiştir. "Mahkeme tekniği", "konuşma halkası", "istasyon tekniği", "pandomim" gibi yöntem, teknik ve etkinliklerin kullanılması da empati becerisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

4.5. İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. ve 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisini Değerlendirme Araçlarına İlişkin Bulgular

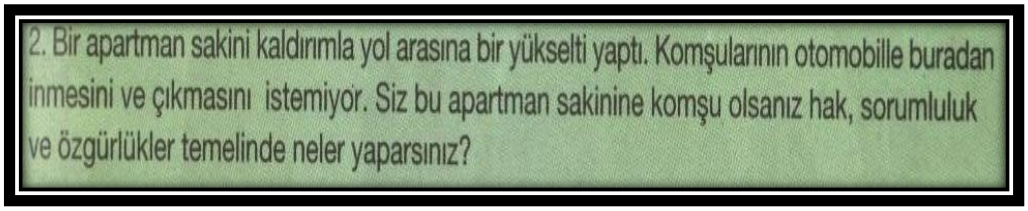
Araştırmanın beşinci amacı farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında empati becerisini değerlendirme araçlarının dağılımını belirlemeye yöneliktir. 6. sınıflarda empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin analiz sonuçları tablo 4.9'da sunulmuştur.

Tablo 4.9.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Frekans Dağılımı

	ALTIN KİTAPLAR			EVREN YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			GİZEM YAYINCILIK			
EMPATİ DEĞERLENDİRME ARAÇLARININ TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Açık Uçlu Sorular	-	4	-	-	3	-	-	3	-	-	4	-	**14**
Performans Değerlendirme	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	**2**
Kompozisyon Yazma	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	**1**
Portfolyo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	**1**
Toplam	**0**	**4**	**0**	**0**	**3**	**0**	**0**	**5**	**0**	**1**	**4**	**1**	**18**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**4**			**3**			**5**			**6**		

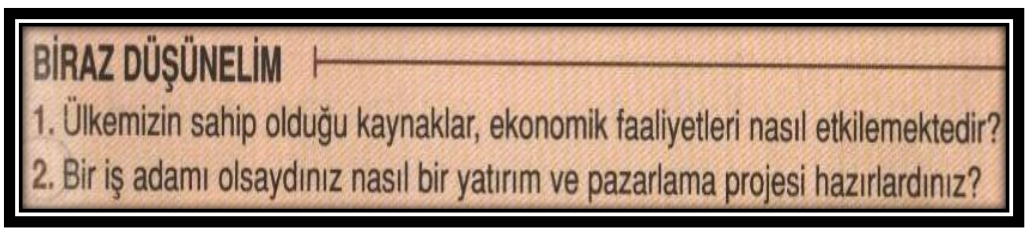
Tablo 4.8'de sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin dağılım görülmektedir. Kitapların geneline bakıldığında ölçme değerlendirme araçlarından 14'ünün *"açık uçlu sorular"*, 2'sinin *"performans değerlendirme"* ve 1'inin ise *"portfolyo"* ve *"kompozisyon yazma"*dan oluştuğu görülmektedir. Açık uçlu soruların tamamının tüm yayınevlerinin ders kitaplarında yer aldığı saptanmıştır.

Görsel 4.43, 4.44, 4.45, 4.46, 4.47 ve 4.48'de incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan empati becerisine yönelik ölçme araçlarının örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda sosyal empati becerisinin kazandırılmasına yönelik açık uçlu soruların yer aldığı bir örnek olay sunulmuştur.

2. Bir apartman sakini kaldırımla yol arasına bir yükselti yaptı. Komşularının otomobille buradan inmesini ve çıkmasını istemiyor. Siz bu apartman sakinine komşu olsanız hak, sorumluluk ve özgürlükler temelinde neler yaparsınız?

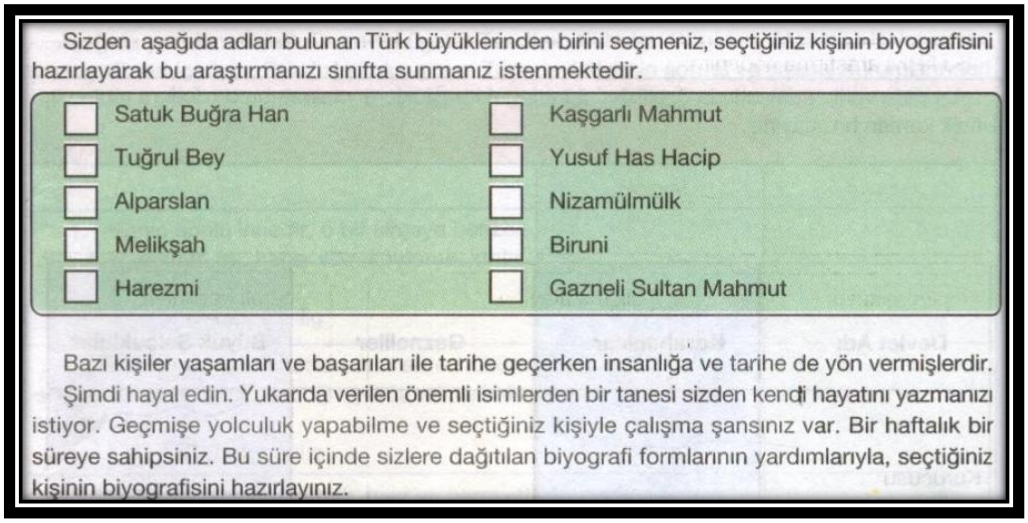
Görsel 4.43. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.31

Görsel 4.43'te *"Sosyal Bilgiler Öğreniyorum"* ünitesinde ünite sonu değerlendirme sorusu olarak bir apartman sakinin kaldırımla yol arasına bir yükselti yaptığını, komşularının otomobil ile buralardan inmesinin ve çıkmasını istemediğini dile getiren kısa bir örnek olay metni yer almaktadır. Öğrencilerin kendilerini bu apartman sakiniyle komşu yerine koymalarını ve bu durumu hak, sorumluluk ve özgürlük temelinde açıklamasını dair bir açık uçlu soru yer almaktadır. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik bir proje örneği yer almaktadır.

BİRAZ DÜŞÜNELİM
1. Ülkemizin sahip olduğu kaynaklar, ekonomik faaliyetleri nasıl etkilemektedir?
2. Bir iş adamı olsaydınız nasıl bir yatırım ve pazarlama projesi hazırlardınız?

Görsel 4.44. İlköğretim 6. Sınıf, Ders Kitabı, Altın Kitaplar, s.97

Görsel 4.44'te *"Ülkemizin Kaynakları"* ünitesinde üniteye hazırlık olarak "Biraz Düşünelim" başlığı altında öğrencilerin kendilerini bir iş adamı gibi düşünmelerini, yatırım ve pazarlama projesi hazırlamasını öngören bir açık uçlu soru yer almaktadır. Aşağıda tarihsel empati becerisini geliştirmeye yönelik olarak performans görevi olarak biyografi hazırlama taslağı yer almaktadır.

Sizden aşağıda adları bulunan Türk büyüklerinden birini seçmeniz, seçtiğiniz kişinin biyografisini hazırlayarak bu araştırmanızı sınıfta sunmanız istenmektedir.

- ☐ Satuk Buğra Han
- ☐ Tuğrul Bey
- ☐ Alparslan
- ☐ Melikşah
- ☐ Harezmi
- ☐ Kaşgarlı Mahmut
- ☐ Yusuf Has Hacip
- ☐ Nizamülmülk
- ☐ Biruni
- ☐ Gazneli Sultan Mahmut

Bazı kişiler yaşamları ve başarıları ile tarihe geçerken insanlığa ve tarihe de yön vermişlerdir. Şimdi hayal edin. Yukarıda verilen önemli isimlerden bir tanesi sizden kendi hayatını yazmanızı istiyor. Geçmişe yolculuk yapabilme ve seçtiğiniz kişiyle çalışma şansınız var. Bir haftalık bir süreye sahipsiniz. Bu süre içinde sizlere dağıtılan biyografi formlarının yardımlarıyla, seçtiğiniz kişinin biyografisini hazırlayınız.

Görsel 4.45. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.68

Görsel 4.45'te *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesi ile ilişkili olarak yukarıda verilen Türk büyüklerinden bir tanesinin öğrencilerden kendi hayatlarını yazmalarını hayal etmeleri istenmektedir. Öğrencilerden geçmişe yolculuk yapıp bir haftalık süre içerisinde seçtikleri Türk büyüklerinden birinin biyografisini hazırlamaları ve performans görevi olarak öğretmenlerine teslim etmeleri istenmektedir. Aşağıda hem sosyal empati hem de tarihsel empati becerisini kazandırmaya yönelik bir performans görevi yer almaktadır.

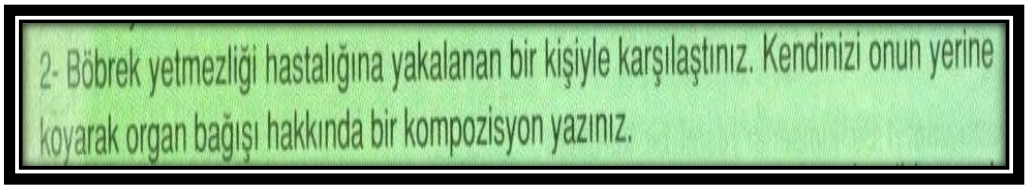
9. PERFORMANS ÖDEVİ

İçerik Alanı	Sınıf Düzeyi	Beklenen Performans
Sosyal Bilgiler	İlköğretim 6. sınıf	Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma becerisi, yazma becerisi, görsel kanıt kullanma becerisi

Ünlü bir dergide muhabir olarak görev yapmaktasınız. Derginin genel yayın yönetmeni İpek Yolu'nu derginin okuyucularına tanıtacak bir araştırma yapmanızı ve yazı dizisi hazırlamanızı istemektedir.

Görsel 4.46. İlköğretim 6. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Gizem Yayıncılık, s. 61

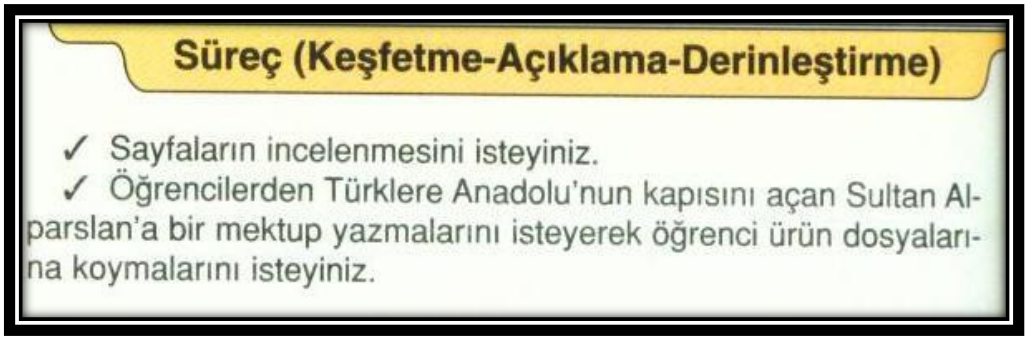
Görsel 4.46'da *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesine ait öğrencilere bir performans görevi verilmiştir. Bu görevde öğrencilerin kendilerini ünlü bir dergide muhabir olarak görev yaptıklarını hayal etmeleri ve İpek Yolu'nu okuyuculara tanıtacak bir yazı dizisi hazırlamaları istenmektedir. Aşağıda sosyal empati becerisinin kazandırılmasına yönelik olarak bir kompozisyon etkinliği verilmiştir.

2- Böbrek yetmezliği hastalığına yakalanan bir kişiyle karşılaştınız. Kendinizi onun yerine koyarak organ bağışı hakkında bir kompozisyon yazınız.

Görsel 4.47. İlköğretim 6.Sınıf, Ders Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.187

Görsel 4.47'de *"Elektronik Yüzyıl"* ünitesinde ünite sonu değerlendirme sorusu olarak öğrencilerden böbrek yetmezliği hastalığına yakalana bir kişiyle karşılaştıklarını düşünerek kendilerini bu kişi yerine koyarak organ bağışı hakkında kompozisyon yazmaları istenmektedir. Aşağıda tarihsel empati becerisinin gelişmesine yönelik mektup yazma etkinliği verilmiştir.

Görsel 4.48. İlköğretim 6. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Gizem Yayıncılık, s.130

Görsel 4.48'de *"İpek Yolunda Türkler"* ünitesinde öğrencilerin Türklere Anadolu'nun kapısını açan Sultan Alparslan'a bir mektup yazmaları istenmektedir ve bu mektubun daha sonra öğrenci ürün dosyaları olan portfolyo dosyalarına koymaları istenmektedir.

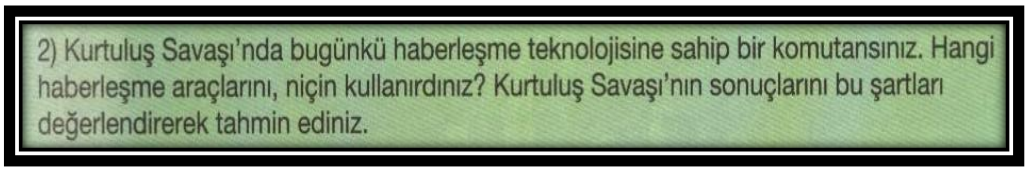
Aşağıda ise 7. sınıflarda empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin analiz sonuçları tablo 4.10'da sunulmuştur.

Tablo 4.10.
İlköğretim Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Öğretmen Kılavuz Kitapları, Ders Kitapları ve Öğrenci Çalışma Kitaplarındaki Empati Becerisini Değerlendirmede Kullanılan Ölçme Araçlarına İlişkin Frekans Dağılımı

	ANITTEPE YAYINCILIK			MEB YAYINLARI			
EMPATİ DEĞERLENDİRME ARAÇLARININ TÜRÜ	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**ÖKK**	**DK**	**ÖÇK**	**TOPLAM**
Açık Uçlu Sorular	-	-	-	-	5	-	**5**
Proje	-	-	1	-	-	2	**3**
Performans Değerlendirme	-	-	-	1	-	1	**2**
Sözcük Avı (Kelime Eşleştirme)	-	2	-	-	-	-	**2**
Doğru Yanlış	-	2	-	-	-	-	**2**
Çoktan Seçmeli Sorular	-	1	-	-	-	-	**1**
Tutum Ölçeği	-	-	1	-	-	-	**1**
Gelecek Derse Hazırlık Çalışması	1	-	-	-	-	-	**1**
Toplam	**1**	**6**	**2**	**1**	**5**	**3**	**17**
Toplam (ÖKK+DK+ÖÇK)		**9**			**9**		

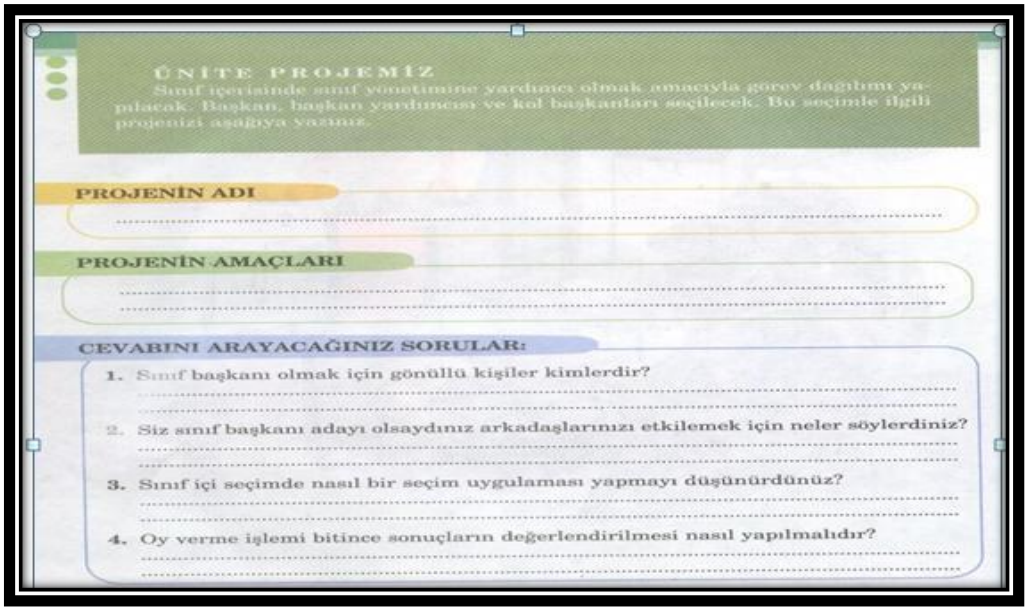
Tablo 4.10'da sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin dağılım görülmektedir. *"Açık uçlu sorular"*ın sadece Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları DK'da 5 adet, "*proje"* görevinin Anıttepe Yayıncılık ÖÇK'da 1 adet, Milli Eğitim Yayınları ÖÇK'da 2 adet bulunduğu saptanmıştır. Hem Anıttepe Yayıncılık hem de Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlarındaki tüm kitaplardaki empati becerisinin değerlendirmesine ilişkin ölçme araçlarının sayı olarak (9) eşit olduğu görülmektedir.

Görsel 4.49, 4.50, 4.51, 4.52, 4.53 ve 4.54'de incelenen 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan empati becerisine yönelik ölçme araçlarının örneklerine yer verilmiştir. Aşağıda tarihsel empati becerisinin kazandırılmasına yönelik olarak açık uçlu sorular yer almaktadır.

2) Kurtuluş Savaşı'nda bugünkü haberleşme teknolojisine sahip bir komutansınız. Hangi haberleşme araçlarını, niçin kullanırdınız? Kurtuluş Savaşı'nın sonuçlarını bu şartları değerlendirerek tahmin ediniz.

Görsel 4.49. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı,
Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.29

Görsel 4.49'da *"İletişim ve İnsan İlişkileri"* ünitesi ile ilgili olarak bir *"açık uçlu soru"* verilmiştir. Öğrencilerin kendilerin Kurtuluş Savaşı döneminde bugünkü haberleşme teknolojisine sahip bir komutan olarak düşünmeleri istenmektedir. O dönemde hangi haberleşme araçlarını kullanmak istediklerini ve bunları niçin kullanmak istediklerini savaşın sonuçlarının değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik olarak bir proje çalışması verilmiştir.

ÜNİTE PROJEMİZ

Sınıf içerisinde sınıf yönetimine yardımcı olmak amacıyla görev dağılımı yapılacak. Başkan, başkan yardımcısı ve kol başkanları seçilecek. Bu seçimle ilgili projenizi aşağıya yazınız.

PROJENİN ADI

.....

PROJENİN AMAÇLARI

.....

.....

CEVABINI ARAYACAĞINIZ SORULAR:

1. Sınıf başkanı olmak için gönüllü kişiler kimlerdir?

.....

.....

2. Siz sınıf başkanı adayı olsaydınız arkadaşlarınızı etkilemek için neler söylerdiniz?

.....

.....

3. Sınıf içi seçimde nasıl bir seçim uygulaması yapmayı düşünürdünüz?

.....

.....

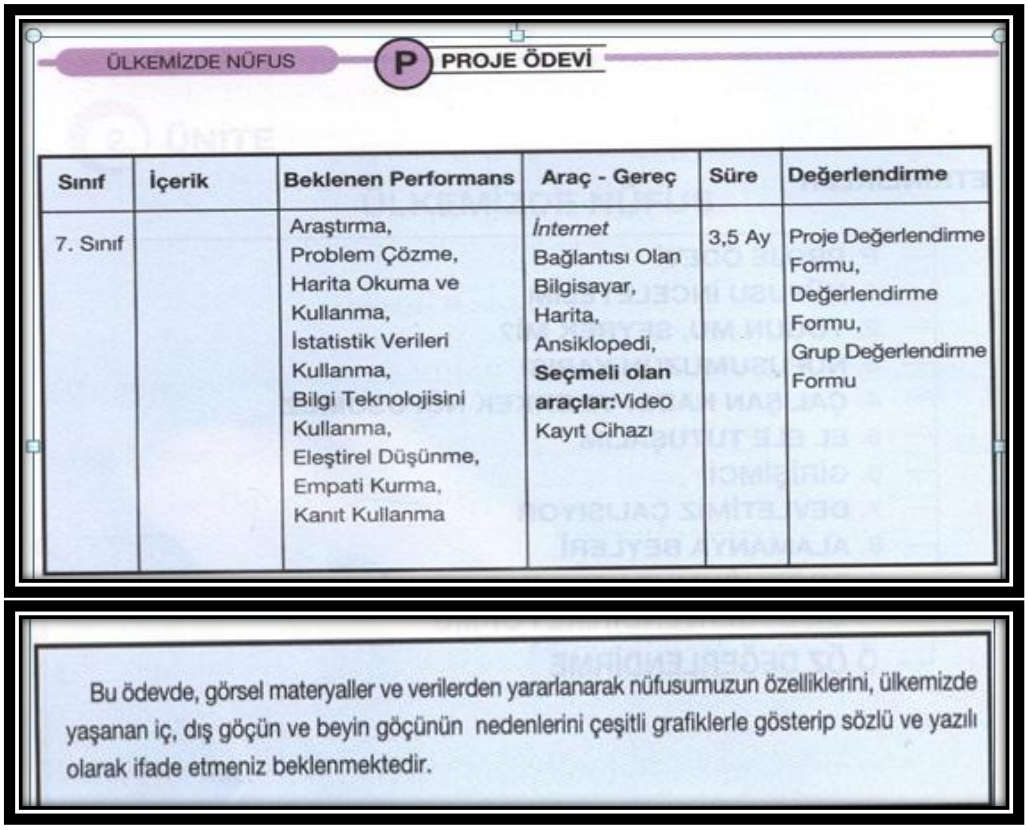
4. Oy verme işlemi bitince sonuçların değerlendirilmesi nasıl yapılmalıdır?

.....

.....

Görsel 4.50. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.90

Görsel 4.50'de *"Yaşayan Demokrasi"* ünitesin ile ilişkili olarak sınıf başkanlığı seçimi ile ilgili olarak *"proje"* görevi verilmiştir. Öğrencilerin kendilerini sınıf başkanı adayı gibi düşünmeleri istenmektedir. Bu bağlamda onlara *"Siz sınıf başkanı adayı olsaydınız arkadaşlarınızı etkilemek için neler söylerdiniz?"*, *"Sınıf içi seçimde nasıl bir seçim uygulaması yapmayı düşünürdünüz?"*gibi sorularla öğrencilerin empati kurması da sağlanmaya çalışılmıştır. Aşağıda sosyal empati becerisine yönelik olarak proje görevi sunulmuştur.

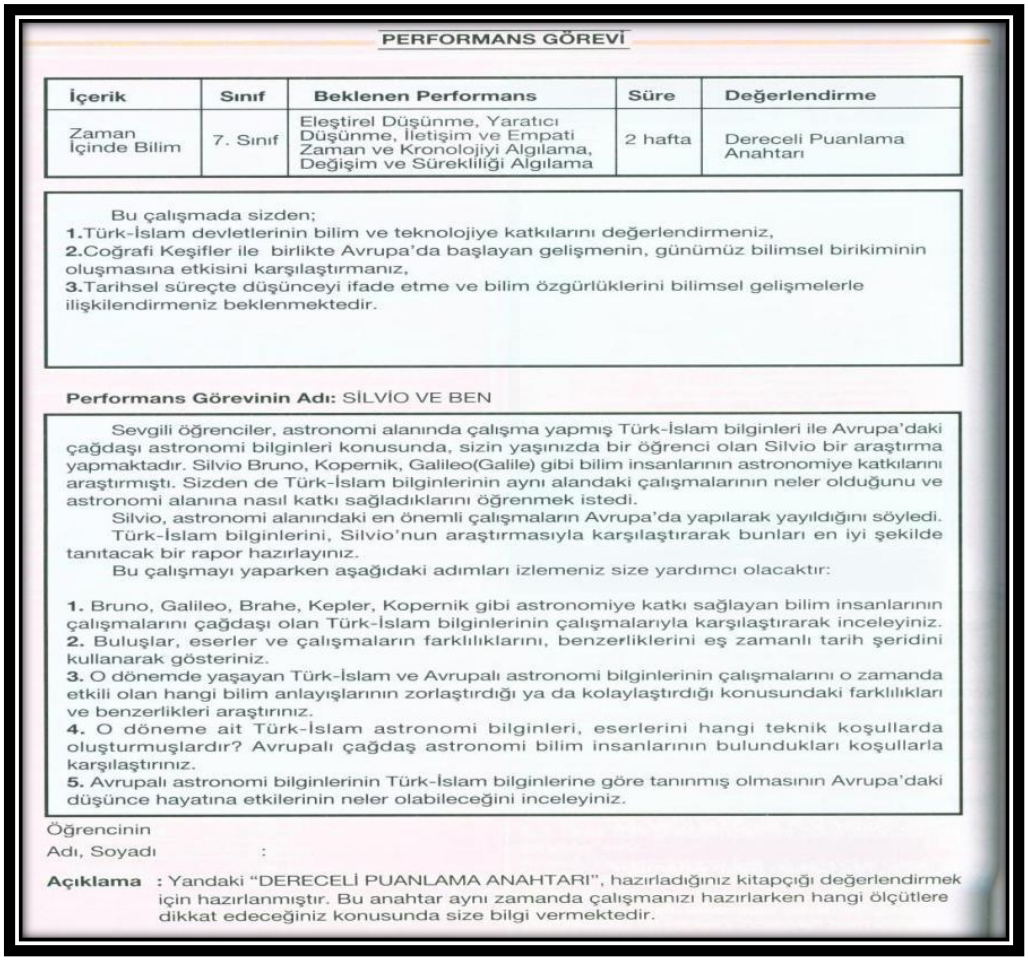
ÜLKEMİZDE NÜFUS — P PROJE ÖDEVİ

Sınıf	İçerik	Beklenen Performans	Araç - Gereç	Süre	Değerlendirme
7. Sınıf		Araştırma, Problem Çözme, Harita Okuma ve Kullanma, İstatistik Verileri Kullanma, Bilgi Teknolojisini Kullanma, Eleştirel Düşünme, Empati Kurma, Kanıt Kullanma	*İnternet* Bağlantısı Olan Bilgisayar, Harita, Ansiklopedi, **Seçmeli olan araçlar:** Video Kayıt Cihazı	3,5 Ay	Proje Değerlendirme Formu, Değerlendirme Formu, Grup Değerlendirme Formu

Bu ödevde, görsel materyaller ve verilerden yararlanarak nüfusumuzun özelliklerini, ülkemizde yaşanan iç, dış göçün ve beyin göçünün nedenlerini çeşitli grafiklerle gösterip sözlü ve yazılı olarak ifade etmeniz beklenmektedir.

Görsel 4.51. İlköğretim 7. Sınıf, Öğrenci Çalışma Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.34

Görsel 4.51'de *"Ülkemizde Nüfus"* ünitesin ile ilişkili olarak *"proje"* görevi verilmiştir ve bu projede beklenen performanslardan biri de empati kurmadır. Öğrencilerin görsel materyaller ve verilerden yararlanarak ülkemizde yaşanan iç, dış ve beyin göçünün nedenlerini sözlü ve yazılı olarak ifade etmeleri beklenmektedir. Böylece öğrenciler göç eden kişilerin yerine geçip "insanlar neden göç eder?" sorusunun cevabını empati kurarak bulmaya çalışır. Aşağıda tarihsel empati becerisinin gelişmesine yönelik olarak performans görevi verilmiştir.

PERFORMANS GÖREVİ

İçerik	Sınıf	Beklenen Performans	Süre	Değerlendirme
Zaman İçinde Bilim	7. Sınıf	Eleştirel Düşünme, Yaratıcı Düşünme, İletişim ve Empati Zaman ve Kronolojiyi Algılama, Değişim ve Sürekliliği Algılama	2 hafta	Dereceli Puanlama Anahtarı

Bu çalışmada sizden;
1.Türk-İslam devletlerinin bilim ve teknolojiye katkılarını değerlendirmeniz,
2.Coğrafi Keşifler ile birlikte Avrupa'da başlayan gelişmenin, günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini karşılaştırmanız,
3.Tarihsel süreçte düşünceyi ifade etme ve bilim özgürlüklerini bilimsel gelişmelerle ilişkilendirmeniz beklenmektedir.

Performans Görevinin Adı: SİLVİO VE BEN

Sevgili öğrenciler, astronomi alanında çalışma yapmış Türk-İslam bilginleri ile Avrupa'daki çağdaşı astronomi bilginleri konusunda, sizin yaşınızda bir öğrenci olan Silvio bir araştırma yapmaktadır. Silvio Bruno, Kopernik, Galileo(Galile) gibi bilim insanlarının astronomiye katkılarını araştırmıştı. Sizden de Türk-İslam bilginlerinin aynı alandaki çalışmalarının neler olduğunu ve astronomi alanına nasıl katkı sağladıklarını öğrenmek istedi.

Silvio, astronomi alanındaki en önemli çalışmaların Avrupa'da yapılarak yayıldığını söyledi.

Türk-İslam bilginlerini, Silvio'nun araştırmasıyla karşılaştırarak bunları en iyi şekilde tanıtacak bir rapor hazırlayınız.

Bu çalışmayı yaparken aşağıdaki adımları izlemeniz size yardımcı olacaktır:

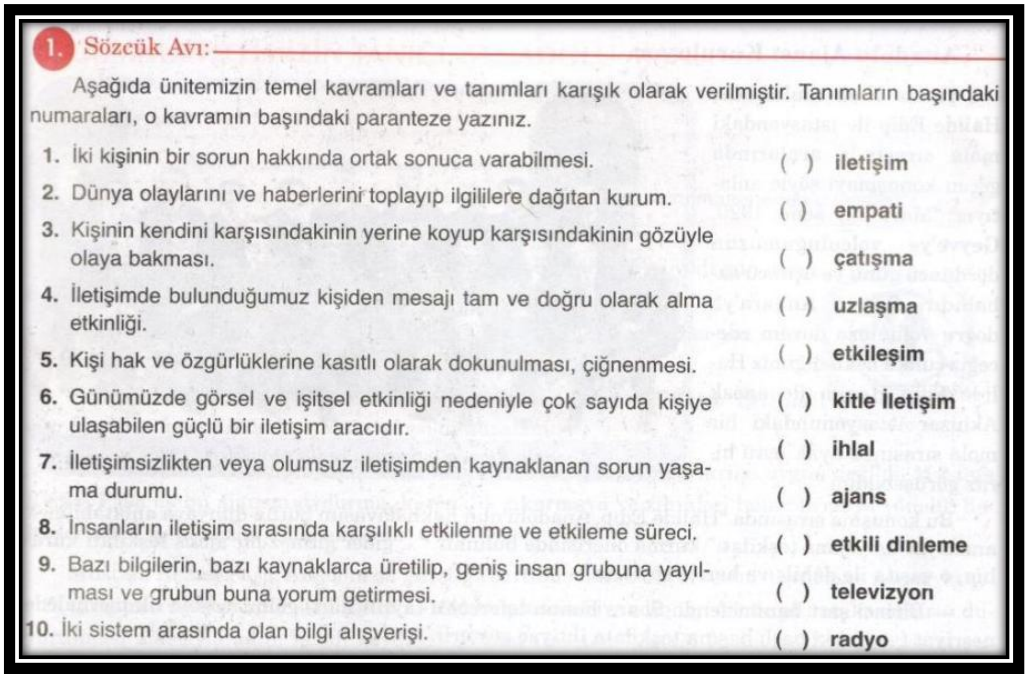
1. Bruno, Galileo, Brahe, Kepler, Kopernik gibi astronomiye katkı sağlayan bilim insanlarının çalışmalarını çağdaşı olan Türk-İslam bilginlerinin çalışmalarıyla karşılaştırarak inceleyiniz.
2. Buluşlar, eserler ve çalışmaların farklılıklarını, benzerliklerini eş zamanlı tarih şeridini kullanarak gösteriniz.
3. O dönemde yaşayan Türk-İslam ve Avrupalı astronomi bilginlerinin çalışmalarını o zamanda etkili olan hangi bilim anlayışlarının zorlaştırdığı ya da kolaylaştırdığı konusundaki farklılıkları ve benzerlikleri araştırınız.
4. O döneme ait Türk-İslam astronomi bilginleri, eserlerini hangi teknik koşullarda oluşturmuşlardır? Avrupalı çağdaş astronomi bilim insanlarının bulundukları koşullarla karşılaştırınız.
5. Avrupalı astronomi bilginlerinin Türk-İslam bilginlerine göre tanınmış olmasının Avrupa'daki düşünce hayatına etkilerinin neler olabileceğini inceleyiniz.

Öğrencinin
Adı, Soyadı :

Açıklama : Yandaki "DERECELİ PUANLAMA ANAHTARI", hazırladığınız kitapçığı değerlendirmek için hazırlanmıştır. Bu anahtar aynı zamanda çalışmanızı hazırlarken hangi ölçütlere dikkat edeceğiniz konusunda size bilgi vermektedir.

Görsel 4.52. İlköğretim 7. Sınıf, Öğretmen Kılavuz Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.154

Görsel 4.52'de *"Zaman İçinde Bilim"* ünitesi ile ilişkili olarak bir *"performans"* görevi verilmiştir. Bu performans görevinde iletişim ve empati becerisinin gelişmesini sağlarken, öğrencilerin tıpkı Silvio gibi geçmişte yaşamış insanlarla ilgili araştırma yapması istenmektedir. Aşağıda empati kavramına yönelik olarak öğrencilerin bilgilerini değerlendirmek için kelime ilişkilendirme ölçme aracı yer almaktadır.

1. Sözcük Avı:

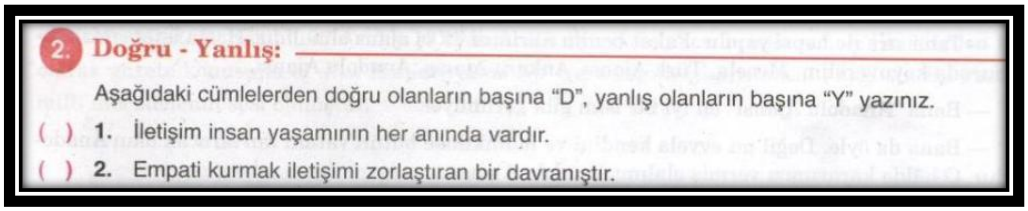
Aşağıda ünitemizin temel kavramları ve tanımları karışık olarak verilmiştir. Tanımların başındaki numaraları, o kavramın başındaki paranteze yazınız.

1. İki kişinin bir sorun hakkında ortak sonuca varabilmesi.
2. Dünya olaylarını ve haberlerini toplayıp ilgililere dağıtan kurum.
3. Kişinin kendini karşısındakinin yerine koyup karşısındakinin gözüyle olaya bakması.
4. İletişimde bulunduğumuz kişiden mesajı tam ve doğru olarak alma etkinliği.
5. Kişi hak ve özgürlüklerine kasıtlı olarak dokunulması, çiğnenmesi.
6. Günümüzde görsel ve işitsel etkinliği nedeniyle çok sayıda kişiye ulaşabilen güçlü bir iletişim aracıdır.
7. İletişimsizlikten veya olumsuz iletişimden kaynaklanan sorun yaşama durumu.
8. İnsanların iletişim sırasında karşılıklı etkilenme ve etkileme süreci.
9. Bazı bilgilerin, bazı kaynaklarca üretilip, geniş insan grubuna yayılması ve grubun buna yorum getirmesi.
10. İki sistem arasında olan bilgi alışverişi.

( ) iletişim
( ) empati
( ) çatışma
( ) uzlaşma
( ) etkileşim
( ) kitle İletişim
( ) ihlal
( ) ajans
( ) etkili dinleme
( ) televizyon
( ) radyo

Görsel 4.53. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.34

Görsel 4.53'de *"İletişim ve İnsan İlişkileri"* ünitesinde ünite sonu değerlendirmesi için sözcük avı dediğimiz *"kelime ilişkilendirme"* ölçme aracı verilmiştir. *"Kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyup karşısındakinin gözüyle olaya bakması"* olarak verilen tümcenin doğru eşleştirmesinin "empati" olarak cevaplanması beklenmektedir. Aşağıda empati kavramıyla ilgili doğru yanlış testi sunulmuştur.

2. Doğru - Yanlış:

Aşağıdaki cümlelerden doğru olanların başına "D", yanlış olanların başına "Y" yazınız.

( ) 1. İletişim insan yaşamının her anında vardır.
( ) 2. Empati kurmak iletişimi zorlaştıran bir davranıştır.

Görsel 4.54. İlköğretim 7. Sınıf, Ders Kitabı, Anıttepe Yayıncılık, s.34

Görsel 4.54'de *"İletişim ve İnsan İlişkileri"* ünitesinde ünite sonu değerlendirme sorusu olarak *"doğru- yanlış"* ölçme aracı verilmiştir. Öğrencilerden *"Empati kurmak iletişimi zorlaştıran bir davranıştır."* cümlesinin doğru ya da yanlış olarak işaretlemesi istenmektedir.

İncelenen 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler kitaplarında yer alan empati becerisinin ölçme-değerlendirilmesine ilişkin ölçme araçları yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Özellikle 6. sınıf tüm yayınevlerinin kitaplarına bakıldığında ölçme araçlarının çeşit olarak az

olduğu, buna karşılık 7. sınıf kitaplarında çeşit olarak daha fazla ölçme aracının bulunduğu görülmektedir.

4.6. Öğretmenlerin Empati Becerisinin Kazandırılması, Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine Yönelik Uygulamaları ve Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı, Ders Kitabı ve Çalışma Kitabının Empati Becerisi Açısından Değerlendirilmesiyle İlgili Görüşlerine İlişkin Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde genel ve alt amaçlara uygun olarak öğretmenlerle yapılan görüşme kayıtları yoluyla elde edilen verilere, bu verilerin analizleri sonucunda elde edilen bulgulara ve bu bulgulara ilişkin yorumlara yer verilmiştir. Elde edilen bulguların ve bu bulguların yorumlarının sunulmasında alt amaçtaki sıra izlenmiştir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler yoluyla elde edilen verilerden; öğretmenlerin sosyal ve tarihsel empati becerisine ilişkin görüşleri, empati becerisini öğrenciye kazandırmak, geliştirmek ve değerlendirmek için kullanılan yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarının neler olduğu, bunları sınıfta uygulama aşamasında karşılaştıkları sorunların nedenleri, bu sorunlara yönelik uygulamalar ve çözüm önerileri, Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının empati becerisi açısından yeterliliğinin değerlendirilmesi ve geliştirilmesi ile ilgili tavsiyelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Nitel verilerin sayılaştırılması ile tabloların yanında aynı konuya ilişkin nitel verilerden alıntılara da yer verilmiştir. Bu örnek alıntılara yer verilirken düşüncelerini dile getiren öğretmenler kısaltmalarla numaralandırılmıştır. Örnek; Ö-1, Ö-2 vb. şeklinde kodlanmıştır. Ayrıca öğretmenlerle yapılan görüşmelerin ne zaman gerçekleştiğini belirtmek amacıyla alıntıların sonunda tarihler sunulmuştur.

4.6.1. Öğretmenlerin Sosyal ve Tarihsel Empati Becerisi Hakkındaki Bilgilerine İlişkin Bulgular

Çalışma grubunda yer alan öğretmenlere görüşmenin ilk sorusu olarak, öğretmenlerin empati becerisi hakkındaki genel bilgilerini belirlemek amacıyla, *"Sosyal empati becerisi hakkında neler biliyorsunuz?"* ile *"Tarihsel empati becerisi hakkında neler biliyorsunuz?"* şeklinde iki soru yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu sorulara verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.11 ve Tablo 4.12'de verilmiştir. Aşağıda

tabloda öğretmenlerin sosyal empati becerisine ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.11.
Öğretmenlerin Sosyal Empati Beceri Hakkındaki Bilgilerine İlişkin Görüşleri ve Frekans Dağılımları

SOSYAL EMPATİ BECERİSİ	f
Kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koyabilme	23
Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlayabilme	16
Karşıdaki kişi gibi düşünebilme / hissedebilme	11
Sosyal olayları ve toplumu içinde barındırma	5
Tarihsel empatiye göre daha geniş alana sahip olma	2
Sosyal empatinin tarihsel empatiye göre daha çok kullanılması	2
Bireylerin her konuda hayatlarını kolaylaştırması	2
Karşımızdaki kişiyi başkasının gözüyle görebilme	2
Sosyal ilişkilerimizin sağlıklı olmasını sağlaması	1
İletişimin en önemli öğesi olması	1
Empati duygudaşlıktır	1
Bireyler arası ilişkiyi içine alması	1

Tablo 4.11'e göre ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal empati becerisi hakkındaki görüşlerine ilişkin cevaplarına bakıldığında, sosyal empati becerisini 23'ü "Kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koyabilme", 16'sı "Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlayabilme", 11'i "Karşıdaki kişi gibi düşünebilme / hissedebilme" şeklinde tanımlamışlardır. Öğretmenlerin görüşlerine bakıldığında sosyal empati becerisini empatinin genel tanımından yola çıkarak tanımladıkları görülmektedir.

Empatinin tanımına bakıldığında, "Kişinin kendisini karşısındaki kişi yerine koyarak onun duygu ve düşüncelerini anlayabilmesi ve kısa süreliğine de olsa onun hissettiklerini hissedebilmesidir." şeklinde ifade edildiği söylenebilir. Bu konuda **Ö-14** sosyal empati becerisini *"Kişinin kendini karşısındakinin yerine koyarak düşünebilme becerisi..."* [21.02.2011] olarak tanımlarken; **Ö-16** *"Kendinizi bir anlık bir başkasının yerine koymak..."* [06.04.2011] olarak tanımlamıştır. **Ö-17** ise sosyal empatiyi *"Kişinin kendisi başkasının yerine koyup onun duygu ve düşünceleriyle karşısındaki kişiyi*

anlayabilme yeteneği." [09.03.20011] şeklinde ifade ederken, **Ö-27** *"Kişinin kendisini başkasının yerine koyması ve onun hissettiklerini, yaşadıklarını anlamaya çalışması..."* [10.01.2011] şeklinde tanımlamıştır.

Öğretmenlerin 5'i ise sosyal empati becerisi kavramına "Sosyal olayları ve toplumu içinde barındırma" yanıtını verirken, **Ö-18** bunu şu örnekle açıklamaya çalışmıştır:

> *"Güncel olaylarda, örneğin Mısır olaylarında Hüsnü Mübarek'in protesto edilmesi ve bir şekilde ülkeyi terk etmesine zorlanan olaylarda; öğrencilerimizle beraber bu konuyu 6. sınıflarda gündeme getirdik. Onlara niçin orda böyle bir olay olduğunu sordum. Öncelikle muhtemelen özgürlük istiyorlar, şeklinde genel bir sınıfın düşüncesi vardı. Peki dedim: "Siz olsaydınız siz de aynı tepkiyi gösterir miydiniz?". Onlar da bir an düşündüler: "Daha sonra gösterirdik diye karar verdiler." Çünkü özgür olmanın önemli bir şey olduğunu ülkemizde kendilerinin daha özgür olduklarını; ama Mısır'da işlerin öyle olmadığını söylediler. Kendi bilgilerince tabii ki bundan ne kadar emin olduklarının farkında değildiler; ama neticede o an kendilerini Mısır'lılar gibi hissettiler, Mısır'lılar gibi düşündüler ve Mısır'lıların duygularını hissettiler"* [16.02.2011].

Yukarıdaki öğretmen görüşünden sosyal empatinin sosyal olayları ve toplumu içinde barındırdığı görülmektedir. Görünen o ki, sosyal empati, bir taraftan da günümüzdeki insanların ve toplumun güncel sorunlarını ve durumlarını anlamayı sağlayan bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde sosyal empati sosyal bilgiler dersinde sosyal olayların ve sorunların irdelenmesinde kullanılabilir.

Öğretmenlerin 2'si ise sosyal empati kavramına ilişkin olarak "Tarihsel empatiye göre daha geniş alana sahip" olduğunu dile getirirken, bunu **Ö-16** *"Tarihsel empatiye göre sosyal empati alanı daha geniş…"* [06.04.2011] şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmenlerin 2'si sosyal empati kavramı ile ilgili olarak "Bireylerin her konuda hayatlarını kolaylaştırdığını" dile getirirken, 1 öğretmen de "Sosyal ilişkilerimizin sağlıklı olmasını sağladığını" belirtirken, bu bağlamada **Ö-11** şunları ifade etmiştir:

> "*İnsanlar bu beceriyi gerçekten kazandıkları zaman hayatlarında her konuda bence yaşamlarını kolaylaştırırlar, çünkü bizim eksiğimiz bazı durumlara önyargılı yaklaşıp kendimizi başkasının yerine koymamamız, kendi bakış açımızla devam etmemizdir. Bu şekilde bu beceriyi de tam sağlayamayıp sosyal ilişkilerimiz de sıkıntıya giriyor bence* [25.01.2011].

Yukarıdaki öğretmen görüşünü dikkate alındığında sosyal empati becerisinin kazanıldığı ve hayata entegre edildiği ölçüde bireylerin sosyal ilişkilerinin sağlıklı yürüyebileceği vurgulanmıştır. Aşağıda tabloda öğretmenlerin tarihsel empati becerisine ilişkin görüşleri ve bu görüşlerin frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.12.
Öğretmenlerin Tarihsel Empati Beceri Hakkındaki Bilgilerine İlişkin Görüşleri ve Frekans Dağılımları

TARİHSEL EMPATİ BECERİSİ	f
Kişinin kendisini geçmişte yaşamış kişilerin yerine koyması	19
O dönemi hayal edebilme	17
O dönemin şartlarına göre düşünebilme	13
O dönemde yaşamış insanlar gibi hissetme	13
O dönemdeki insanların duygu ve düşüncelerini anlama	12
Geçmişi anlayabilmek için ilgili konuya ilişkin bilgi sahibi olma	2
Öğrencilerin algılayışlarında farkındalık oluşturma	1
Hiçbir bilgim yok	1

Tablo 4.12 incelendiğinde ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihsel empati becerisi hakkındaki görüşlerine ilişkin cevaplarına bakıldığında 19 öğretmen bu beceriyi "Kişinin kendisini geçmişte yaşamış kişilerin yerine koyması" olarak tanımlarken, 17'si "O dönemi hayal edebilme" , 13'ü "O dönemin şartlarına göre düşünebilme" ve "O dönemde yaşamış insanlar gibi hissetme" 12'si ise "O dönemdeki insanların duygu ve düşüncelerini anlama" olarak açıklamışlardır. Bu ifadelere paralel olarak tarihsel empati becerisini **Ö-27** *"Tarihte olmuş olayları ya da yaşamış kişileri anlamak için, o dönemin nasıl olduğunu anlamak için, kendini o kişinin yerine koyarak ya da o dönemde yaşıyormuş gibi düşünerek aslında olayları algılamak..."* şeklinde açıklamıştır [10.01.2011]. **Ö-13** ise tarihsel empatiyi sınıfında öğrencilere *"Eğer sen o padişahın yerinde olsaydın sen ne yapardın?"* [17.02.2011], aynı şekilde **Ö-6** da öğrencilere *"Sen olsaydın nasıl yapardın, sen olsaydın bu kararı verir miydin? Ya da o kişi neden bu kararı vermiştir*?" [02.03.2011] şeklinde sorularla kazandırmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. **Ö-24** ise tarihsel empatiyi becerisine ilişkin şunları söylemiştir:

> "O *günün koşullarını göz önünde bulundurup kendini orda görebilme ön planda olabilir diye düşünüyorum ki geleceğe bakabilelim ya da o durum hakkında veya tarihi olaylar hakkında bir şeyler söyleyebilelim. Bunları yapmak önemli o tarihin koşullarıyla beraber bunu hissedip düşünmek ve bilmek önemli diye düşünüyorum"* [02.03.2011].

Ö-15 de *"Tarihi o zamanın şartlarına göre değerlendirmek gerekiyor. Örnek: Kardeş katli örneğinde olduğu gibi... Bunu 2011 yılına göre değerlendirirsek vahşice bir şeyken, bunu 1450 yıllarına göre değerlendirirsek çok mantıklı bir şey; çünkü bir kişinin hayatıyla milyonlarca insanı kurtarabiliyorsunuz"* [13.04.2011] şeklinde ifadesiyle olayları anlayabilmemiz için o dönemin şartlarında değerlendirme yapmanın sağlıklı olacağını dile getirmiştir.

Ö-8 ise *"Öğrencilerin tarih konularını öğrenirken, kendilerini tarihi şahsiyetlerin yerine koyarak veya tarihi olayları daha iyi anlamaları için öğretmenlerin, öğrencilerin o dönemdeki kişilerin yerine geçmesini sağlayarak onların düşüncelerini anlamaya çalışarak uyguladığı bir beceri..."* ifadesini kullanarak tarihsel empati becerisi hakkındaki düşüncesini açıklamıştır [13.04.2011].

Yukarıda belirtilen öğretmen görüşleri incelendiğinde tarihsel empatinin önemli bileşenleri ortaya çıkmaktadır. İlk olarak geçmişteki olayları bugünün koşullarıyla değil, olayın yaşandığı dönemdeki koşulları dikkate alarak irdelemek gerekmektedir Ayrıca, bireyin o dönemde yaşayan kişinin duygu ve düşüncelerini anlayabilmesi için o dönemi hayal edebilmesi önemli bir unsurdur. Eğer o dönemdeki insanlar gibi düşünülebilir ve onların duyguları anlaşılabilirse işte o zaman sağlıklı bir şekilde tarihsel empati kurulmuş olunur.

Tarihsel empati becerisi sosyal empati becerisinden farklı olarak bireylerin geçmişi anlamasına olanak sağlar. Ancak öğrencinin tarihle ilgili anlatılan konuyu anlayabilmesi için o dönemin şartlarında düşünmesi gerekmektedir. Bunun sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için de öğrencinin o konu hakkında biraz bilgi sahibi olmasında fayda vardır. Aksi takdirde öğrenci o dönemde yaşananlara bugünün penceresinden bakıp değerlendirmeye çalışacaktır. Bununla ilişkili olarak **Ö-7** *"Olaylara o dönemin koşullarında bakabilmek için öğrencinin önbilgisi olması gerekiyor."* ifadesinde bulunmuştur [01.03.2011]. **Ö-20** ise *"Öğretmen öncelikle o dönemin şartlarını vs. verdikten sonra öğrenciden empati kurmasını istemeli, çünkü öğrenci seviyesi itibariyle*

o dönemi algılayamayabilir. O nedenle öncelikle öğrenci o dönemin bilgisini aldıktan sonra öğretmen tarafından böyle bir yönlendirme yapıldıktan sonra ya da kaynak belirtildikten sonra öğrencinin o kimliğe bürünmesi ya da onu yansıtması istenebilir" [26.01.2011] şeklinde düşüncesini dile getirmiştir.

4.6.2. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisinin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla, "*Sosyal bilgiler öğretiminde empati becerisinin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?"* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.13'te verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisinin gerekliliği ile ilgili fikirleri sunulmuştur.

Tablo 4.13.
Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisinin Kazandırılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

SOSYAL BİLGİLERDE EMPATİ BECERİSİ	f
Sosyal bilgiler dersinde empati öğrencilere kazandırılması gereken en önemli beceridir	8
İnsanla toplumla ilgili temel değerleri kazandırıp bireyin sosyalleşmesini sağlar	7
Sosyal bilgiler dersi empati becerisini geliştirmek için uygundur	5
Sağlıklı bir ilişki kurmak ve doğru kararlar almak için bireylerin birbirlerini anlamasını sağlar	3
Konuların ve olayların anlaşılırlığını sağlar	2
İletişim becerisinin gelişmesini sağlar	2
Öğrencilerin hayal dünyalarının gelişmesini sağlar	1
Öğrencinin düşünme ve ifade yeterliliği kazanmasını sağlar	1
Öğrencinin kendini daha değerli hissetmesini sağlar	1
Tarihimizi sevmeyi ve saygı duymayı sağlar	1
Olaylara çok boyutlu bakmayı sağlar	1

Tablo 4.13'te ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde öğrencilere empati becerisinin kazandırılmasına dair görüşleri incelendiğinde 8'i "Sosyal bilgiler dersinde empatinin öğrencilere kazandırılması gereken en önemli beceri" olduğunu vurgularken, 7'si "İnsanla toplumla ilgili temel değerleri kazandırıp bireyin sosyalleşmesini sağladığını", 5'i "Sosyal bilgiler dersinin empati becerisini

geliştirmek için uygun bir ders olduğunu", 3'ü "Sağlıklı ilişkiler kurmak ve doğru kararlar almak için bireylerin birbirlerini anlamasını sağladığını", 2'si ise " İletişim becerisinin gelişmesini sağladığını" dile getirmiştir. Genel olarak bakıldığında sosyal bilgiler dersi toplumla ilgili olduğundan öğretmenlerin çoğu bireyi sosyalleştirdiğini ve insanla ilişkili temel değerleri kazandırdığını ifade etmişlerdir. Bu bağlamada **Ö-10** *"Dersimizin ismi Sosyal Bilgiler... Toplumu anlamak özellikle Türk toplumunu anlamaktan geçiyor. İnsanları anlamanın da en önemli noktası empati kurmak... Biz onların içerisindeyiz, onları anlamazsak onlardan bir parça olduğumuzu hissedemeyiz. Büyük ihtimalle o yüzden empati bu noktada önemlidir"* [09.03.2011] şeklinde ifade de bulunurken, **Ö-9** "*Sosyal bilgiler kişinin sosyalleşmesinin empatiyle başladığını bir bakıma kabul eder. O yüzden empati becerisi sosyal bilgiler dersinde en fazla kullandığımız yöntemlerden biridir"* [16.02.2011] şeklinde açıklamada bulunmuştur. Ö-9 ve Ö-10'un açıklamalarından anlaşılacağı üzere insanları, toplumu anlamanın en önemli koşulu onların duygularını anlayabilmektir, yani kısaca empati kurmaktır. Bunun da en iyi yapılabileceği derslerin başında sosyal bilgiler olduğu görülmektedir. **Ö-14** bunu bir örnekle şöyle açıklamıştır:

> *"Örneğin; Afrika'daki aç çocukları anlatan bir program var. Orada benim öğrenciye kazandırmak istediğim Afrika'daki aç insanların ve çocukların yerine kendini koyarak düşünme becerisi geliştirmesidir. Evrensel bir insan düzeyinde düşünebilmesi, orada benim sosyal bilgiler öğretmeni olarak insanla ve toplumla ilgili kazanması gereken temel bir davranışı bu yöntemle kazandırmaya çalışıyorum"* [21.02.2011].

Öğretmenlerin ifadelerine bakıldığında sosyal bilgiler dersinin empati becerisini geliştirmek için çok uygun bir ders olduğu görülmektedir. Bununla ilişkili olarak **Ö-21** *"Empati her açıdan önemli ama bizim dersimiz açısından da tabii ki önemli"* [17.02.2011] ifadesinde bulunurken, **Ö-23** *"Özellikle bizim sosyal bilgiler dersimiz için çok önemli olduğunu düşünüyorum"* [05.04.2011] şeklinde ifadede bulunmuştur. **Ö-28** de *"Empati kazandırabilmek adına keza sosyal bilgiler çok yatkın bir branş..."* [10.05.2011] derken, **Ö-16** empati becerisi için *"Sosyal bilgiler dersinde empati aslında olmazsa olmaz dediğimiz becerilerimiz arasında diye düşünüyorum"* [06.04.2011], **Ö-14** *"Sosyal bilgiler dersi bunun için biçilmiş kaftan..."* [21.02.2011] **Ö-9** ise *"Biraz iddialı olacak, ama sosyal bilgilerin empatisiz işlenebilecek bir ders olmadığını*

düşünüyorum" [16.02.2011] biçiminde ifadede bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler dersinde empati becerisi önemli beceriler arasında yer alırken, öğretmenlerin de bu beceriyi öğrencilere kazandırmak için en uygun dersin sosyal bilgiler olduğunu ifade ettikleri görülmektedir. Empati bireylerin birbirlerini daha sağlıklı anlamasını sağlayan bir beceri olduğu için, sosyal bilgiler de toplumu içine alan bir ders olduğundan bu becerinin etkin bir şekilde geliştirilip kazandırılabilinecek dersin sosyal silgiler olduğu yadsınamaz.

Bireylerin toplum içinde daha sağlıklı kararlar almasını ve hayatlarının kolaylaşmasını sağlamak için empatinin önemli bir etken olduğunu belirtmek için Ö-1, Ö-11 ve Ö-16 şöyle ifadede bulunmuşlardır:

> **Ö-1:** *Sadece öğrenciler değil de tüm insanlar olarak bakarsak kişi empati kurduğu sürece, karşısındaki kişinin yerine kendini koyduğu sürece işleri daha da kolaylaşıyor, yani hayatı kolaylaştıran bir şey… Hayatları daha çok kolaylaştıracak ve pek çok şeyi anlamalarını sağlayacak ve çevreleriyle daha rahat iletişim kurabilecekler ve daha az üzülecekler. Şunu diyebilecekler "evet ben de olsaydım böyle kötü davranabilirdim ya da ben olsaydım böyle yapabilirdim" denilebildiği sürece daha az üzülecekler ve hayattan daha fazla zevk alacaklar* [22.02.2011].
>
> ***Ö-11:*** *Çocuklarda empati sadece ders amaçlı değil, ilerde büyüdüklerinde bütün yaşamları boyunca empatiyi kullandıkları takdirde gerçekten hayatları kolaylaşacak; çünkü başkasını düşündüğümüz zaman bir kere bencil olmayız. Daha çok düşünüp daha sağlıklı kararlar verip bu şekilde hayatı güzelleştirebiliriz bence* [25.01.2011].
>
> ***Ö-16:*** *Sosyal olan bir varlığın toplumdaki diğer bireylerle ilişki içinde olduğunu düşünürsek ki olmalı; ama sağlıklı bir ilişki kurmak istiyorsa ilk önce birbirimizi anlıyor olmalıyız. Bunu da empati sayesinde sosyal bilgiler dersinde gerçekleştiririz. Birbirimizi anlamadığımız takdirde hiçbir sorunu çözemeyiz veya sağlıklı bir ilişki kuramayız* [06.04.2011].

Yukarıda verilen öğretmen söylemlerinde de görüldüğü üzere, empati bireylere yaşamları boyunca yardımcı olacak, onların sağlıklı ilişkiler kurmasını sağlayacak bir beceri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda empati hep bireyin sosyalleşmesini sağlarken hem de toplumla uyumlu ilişkiler kurmasına yardımcı olmaktadır.

4.6.3. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirmeye Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisini öğrencilere kazandırıp geliştirmesinde kullanılan yöntem, teknik ve etkinliklerin neler olduğunu belirlemek amacıyla, "*Sosyal bilgiler dersinde empati becerisini kazandırmak, geliştirmek için hangi yöntem, teknik ve etkinlikleri kullanmaktasınız?* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.14'te verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere kazandırmak için kullandıkları, yöntem, teknik ve etkinlikler ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.14.
Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirmeye Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ GELİŞTİRMEYE YÖNELİK YÖNTEM, TEKNİK VE ETKİNLİKLER	f
Siz olsaydınız ne yapardınız?	16
Drama	15
Soru- cevap	14
Görsellerden Yararlanma	8
Tartışma	7
Hayal Etme	7
Örnek Olay	6
Tiyatro	5
Rol oynama	5
Filmler	5
Düz Anlatım	5
Hikâye	4
Gazete, İnternet Haberi	3
Altı Şapka Düşünme Tekniği	3
Beyin Fırtınası	2
Münazara	2
Problem Çözme	1
Konuşma Halkası	1
Mektup	1
Destan	1
Kavram Haritası	1
Bulmaca	1
Modelden öğrenme	1
Belgeseller	1
Simülasyon	1
Arkeolojik Kazı	1
Gezi	1

Tablo 4.14'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde empati becerisini geliştirmeye yönelik kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler ile ilgili görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerden 16'sı "Siz olsaydınız ne yapardınız?" sorusunu sorarak öğrencileri empati sürecinin içerisine dahil ettiğini ve empati becerisini öğrencilere kazandırmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Bunu **Ö-6** *"Sen olsaydın ne yapardın?" ya da "Sen bu kişinin yerinde olsaydın nasıl bir icat düşünürdün?"* [02.03.2011], **Ö-2** *"Özellikle Osmanlı Dönemi'nde öğrencilere 'Siz olsaydınız ne yapardınız sorusuyla o dönemi anlamalarını sağlamaya çalışıyorum"* [02.03.2011], **Ö-28** *"Siz olsaydınız ne yapardınız? Sen Fatih olsaydın nasıl davranırdın? Sen Yavuz Sultan olsaydın Mısır Seferi'nde neler yapardın gibi sorularla empatiyi öğrenciye kazandırmaya çalışıyorum"* [10.05.2011], **Ö-9** *"Mesela İstanbul'un fethini anlatıyoruz. Yani rastgele bir öğrenciyi kaldırıp sen Fatih Sultan Mehmet olsaydın nasıl bir fetih politikası izlerdin veya nasıl önlemler alırdın ya da İstanbul'un fethinde bir komutan olarak sana görev verilseydi, sen de dışarıdan gelecek tehlikeleri bertaraf etmekle görevlisin bu durumda neler yapardın şeklinde sorular sorarım*" [16.04.2011] şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenlerin "Siz olsaydınız ne yapardınız?" tarzındaki soruları genellikle tarihi konuları daha iyi kavratmakta kullandıkları açık bir şekilde görülmektedir.

15 öğretmen ise "Drama" yöntemini kullandığını dile getirirken, bunu **Ö-12** *"Mesela drama hazırlıyorlar, konuya ilişkin. En son yaptığımız İstanbul'un fethine ilişkindi. Çocuklarımız kendileri drama hazırlamışlardı ve sınıf içerisinde oynadılar. Rollerini tamamen kendileri belirlediler. İşte birisi padişah oldu, birisi sadrazam oldu, divan teşkilatını kurdular. Sadece bununla da kalmadık yani ne yaptılar?, Bizans tarafını da oynayan çocuklarımız oldu. Onlar da işte kendilerince hazırlık yaptılar"* [23.02.2011], **Ö-22** *"Geçen derslerimde "Tarihteki Türk Büyükleri" konusunu işledik. Öğrencilerimden birisinin "Nizamülmülk" olmasını istedim. Bu adam bunu yapmış demek yerine, ben Nizamülmülk'üm sahiplenerek bize kendinizi anlatın gerekirse arkadaşlarınızla drama yapın olayı canlandırın diyorum, sınıflarımda. İpek Yolunda Türkler ünitesinde; Biruni, Melikşah, Gazneli Mahmut, Kaşgarlı Mahmut, Yusuf Has Hacip önemli tarihi karakterler var. Bunları drama şeklinde işledik."* [02.03.2011], **Ö-25** *"Tarihsel konuları işlerken mesela, İstanbul'un fethinin canlandırılmasında kullanabiliyorum. Çocukları o dönemin şartlarını düşünmelerini ve buna göre bir*

Osmanlı askeri olmalarını ya da bir Fatih Sultan Mehmet olduklarında onların ne gibi hazırlıklar yapacaklarını ya da tam tersi bir Bizanslı olduklarında nasıl hazırlık yapacaklarını sorarak o dönemdeki kıyafetleri ve kullanılan silahları da düşünmelerini sağlayarak dramayı kullanarak dersimi işlemeye çalışıyorum" [18.04.2011], **Ö-13** ise *"Tarihsel konularda mümkün olduğu kadar drama yöntemini kullanıyorum."* [17.02.2011], şeklinde açıklamışlardır. Drama yönteminin de öğretmenler tarafından daha çok tarihi konularda kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında sosyal veya güncel olayların öğretiminde de drama yöntemini kullanan öğretmenler bulunmaktadır. Ö-8 ile Ö-25 bununla ilgili şöyle örnekler vermişlerdir:

> **Ö-8:** *Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaları, yani kanun çıkarma işlemini biz mesela drama yöntemi ile yaptık. Orada öğrencilerin görevlerini belirten göğüslerimize taktığımız yaka kartları hazırladık ki bende orda çok büyük rol aldım. Ben meclis başkanı sıfatıyla görev alırken, yazıcılar, milletvekilleri vardı. Kısacası sembolik bir hükümet kurdurduk ve öğrencilerin görüşlerinden çıkan sonucu söyleyeyim ben kendim anlatmak yerine genel olarak öğrenciler diyor ki 'Biz bu etkinlikle o hissi tattık ve hissettik gerçekten kendimizi sanki bir devlet adamıymış gibi o rolün gerektirdiği biçimde davranmayı bildik' diyorlar. Bu bizim hedefimize ulaştığımızın en büyük ispatıdır* [13.04.2011].

> **Ö-25:** *Drama daha ziyade daha etkili oluyor. Mesela ailevi bir sorun ile ilgili konumuz olduğu zaman öğrencilerden ikisini çıkarıyorum ve siz kardeşsiniz ve annenizi kaybettiniz bu haberi aldığınız anda ne hissedersiniz, buna göre bir düşünün ve o anı canlandırmaya çalışın diyorum. En azından bunu yaptıkları zaman annesi babası olmayan arkadaşlarına daha iyi yaklaşabiliyorlar, onlara karşı daha sevecen daha şefkatli olabiliyorlar. Bu da hem sosyal anlamda birbirleriyle yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlıyor hem de arkadaşlık bağları daha güzel olabiliyor* [18.04.2011].

Yukarıdaki öğretmen görüşlerine bakıldığında güncel olayların ve sosyal olayların özellikle sınıf içi iletişim konusunda öğretmenlerin empatiyi öğrencilere kazandırmak için drama yöntemini kullandıkları görülmektedir.

Öğretmenlerden 14'ü ise "Soru-cevap" tekniğini kullandığını ifade ederken, bunu **Ö-19** *"Soru-cevap yaptırıyoruz, yani onları da olayın içine katarak kendi fikirlerini demokratik bir ortamda özgürce söylemelerini sağlıyoruz. Tabii ki aksi fikir iddia edenlerin de hoşgörüyle karşılanacağının bilinmesi gereken bir ortam sağlıyoruz.*

Böylelikle empati duyguları daha da gelişiyor, kendilerini başkalarının yerine koymayı öğreniyorlar. Ben arkadaşım gibi düşünseydim nasıl olurdu? sorusunun cevabını verdirmeye çalışıyoruz. Çoğu zaman tek bir doğrunun sadece kendi doğruları olmadığını, hayatta başka pencerelerden de bakılabileceğini, insanların başka doğruları da olabileceğini çeşitli uygulamalarla, özellikle soru cevapla bir konuya değişik şekillerde bakmaya çalışarak vermeye çalışıyoruz." [23.02.2011], **Ö-29** *" Soru cevap yöntemiyle çocukların bir nevi o olayı daha iyi kavramasını ve tarihsel empati kazanmasını sağlıyoruz"* [13.05.2011], **Ö-1** *"Dersi anlatmak için kullandığım empatinin ne olduğunu ve iletişimde nasıl işimize yarayacağını düz anlatımla uyguluyorum. Sonra öğrencinin empatiyi anlamasını sağlayacak soru-cevap taktiği uyguluyorum."* [22.02.2011], şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Ö-1 diğer öğretmenlerden farklı olarak empati tanımının öğrenciye öğretilmesi için soru-cevap tekniğini kullandığını dile getirmiştir.

Öğretmenlerden 8'si öğrencilere empatiyi kazandırmak için "Görsellerden Yararlandıklarını" dile getirmişlerdir. Bunu Ö-7 ve Ö-14 şu şekilde açıklamaktadır:

> ***Ö-7:*** *Olayı somutlaştırmak gerekiyor, görsellik de bu durumda çok önemli. Duygusal sahneyi anlatırken empati kurabilmesi için olayı sözel ifadelerle değil de, bir video ve görsel materyallerle gösterebilmek de çok önemli. Aynı zamanda o anda aynı duyguyu yaşayabilecek. Tarihi olaylarda ve savaşlarda acı çeken daha çok duygulanacak ve acı çeken insanların yerine kendisini koyacak ve empati yaparak onları daha iyi anlamış olacak* [01.03.2011].
>
> **Ö-14:** *Özellikle elimizdeki materyallerle, resimlerle varsa çekilmiş filmlerle o döneme giderek onlar gibi hissetmesini sağlayarak -günümüz teknoloji ile savaşlar oluyor- günümüzde hiç bağlantısı olmadığını onlara bir şekilde yaşayarak empati kurmasını sağlıyoruz* [21.02.2011].

Öğretmenlerin özellikle filmler, videolar ve resimlerle görsellerden faydalanarak öğrencilere empatiyi kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir.

4.6.4. Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Değerlendirmek İçin Kullanılan Ölçme-Değerlendirme Araçlarına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisini değerlendirmek için kullandıkları ölçme-değerlendirme araçlarını belirlemek amacıyla, "*Sosyal Bilgiler*

dersinde empati becerisini değerlendirmek için hangi ölçme-değerlendirme araçlarını kullanmaktasınız? sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.15'te verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin empati becerisini değerlendirmek için kullandıkları ölçme araçları ve bunların frekans dağılımları sunulmuştur.

Tablo 4.15.
Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Değerlendirmek İçin Kullanılan Ölçme-Değerlendirme Araçlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ DEĞERLENDİRMEYE YÖNELİK ÖLÇME – DEĞERLENDİRME ARAÇLARI	f
Gözlem	5
Performans Değerlendirme	3
Değerlendirme aşamasını yeterince yapamıyorum	3
Açık uçlu sorular	1

Tablo 4.15'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini öğrencilerin kazanıp kazanmadıklarını belirlemek için kullandıkları ölçme-değerlendirme araçlarına ilişkin görüşlerine bakıldığında empatinin değerlendirme boyutunun yetersiz olduğu görülmektedir. Öğretmenlerden 5'i empati becerisi değerlendirmek için "Gözlem"i kullandıklarını ifade ederken bunu **Ö-2** *"Test mantığına dayanmayan, çocuğun doğru ya da yanlış olarak değil, o anda kendini onun yerine koyabilme becerisini ölçebilen -sınıflarınız kalabalık değilse ve fazla ders yükünüz de yoksa- o çocuğun diğer davranışlarını da gözlemleyerek öğrendiği şeyi hayatında uygulamaya geçirebilirliğini değerlendirmeye çalışıyoruz. İlla değerlendirme notunun doğru-yanlış şeklinde olması gerekmez"* [02.03.2011], **Ö-18** ise *"Kazanıp kazanmadığına dair şu oluyor: Daha çok, özellikle böyle bir empati içerikli ders işledikten sonra öğrencilerde biraz daha arkadaşlarına saygılı oluyorlar. Öğrencilerin oyunlarında filan daha dikkatli oluyorlar, birbirlerinin haklarına girmemeye çalışıyorlar ve biz bunu öğrencileri gözlemleyerek yapıyoruz"* [16.02.2011] şeklinde belirtmişlerdir.

Öğretmenlerden 3'ü "Performans Değerlendirme" ile empati becerisini değerlendirdiklerini dile getirirken bunu **Ö-26** "*Bu sene performans görevinde öğrencilere şöyle bir çalışma verdim: Tarihte belli kişilerden öğrenciler istediklerini,*

dilediklerini seçip o kişi olacaklar, o kişinin hayatını, yaşadıklarını karşılaştıkları zorlukların neler olabileceğini, dönemin şartlarının olumlu veya olumsuz yanlarını içeren bu performans görevini yerine getirmelerini istedim. Böylece o kişinin tabiri caizse kıyafetini giyip kısaca o kişi olup, öğrencilere ve çevresindekilere kendilerini anlatacaklar, neler yaptıklarını, ne ile karşılaştıklarını, bunu kazandırmak adına verdim bu performans ödevini; çünkü dönemimiz çocuklarını beş yüz yıl öncesine götürüp onların o zamanın şartlarını hissetmeleri mümkün olmuyor" [27.01.2011], **Ö-14** *"Siz bir doktor olsaydınız Nano teknolojiden nasıl faydalanırsınız?"diye sorusunu ödev vermiştim ve derste konuyu performans düzeyinde anlatmışlardı. Çok da güzel bir çalışma olmuştu."* [21.02.2011] şeklinde ifade etmişlerdir.

3 öğretmen ise empatinin değerlendirme aşamasını yeterince yapamadığını ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-22** *"Ölçme ve değerlendirmede bunları çok aktif şekilde kullandığımı söyleyemem"* [02.03.2011], **Ö-2** *"Özellikle ölçme kısmında sorun yaşanıyor"* [02.03.2011], **Ö-17** *"Değerlendirme aşamasında tabi bir değerlendirme yapamıyoruz"* [09.03.2011] şeklinde belirtmişlerdir.

Yukarıdaki öğretmen görüşlerine bakıldığında empati becerisinin öğrencinin kazanıp kalıcılığı sağladığını değerlendirmek için klasik yöntemlerin çok fazla kullanılmadığı görülmektedir. Az sayıda öğretmenin bu soruya ilişkin cevap verdiği sorgulanırsa empatinin bir beceri olarak ölçülmesinin ve değerlendirilmesinin zor olduğu sonucuna varılmaktadır.

4.6.5. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirme ve Değerlendirmeye Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarını Seçme Nedenlerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisini geliştirmek ve değerlendirmek için kullandıkları yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarını seçme nedenlerini belirlemek amacıyla, "*Sosyal bilgiler dersinde empati becerisini geliştirmek ve değerlendirmek için kullanılan yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarını seçme nedenleriniz nelerdir?* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.16'da verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin derslerde empati becerisi geliştirmek ve değerlendirmek için

kullandıkları yöntemi, teknik ve etkinlikleri seçme nedenleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.16.
Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisini Geliştirme ve Değerlendirmeye Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNE YÖNELİK KULLANILAN YÖNTEM, TEKNİK, ETKİNLİKLER İLE ÖLÇME - DEĞERLENDİRME ARAÇLARINI SEÇME NEDENLERİ	f
Kalıcılığı sağlaması	7
Dersin daha zevkli hale getirilmesi	4
Öğrencinin derse aktif katılımının sağlanması	3
Eğitim- öğretim ortamının verimli hale getirilmesi	3
Kolay uygulanabilir olması	2
Bireylerin çözüm üretmesini sağlaması	2
Konun anlaşılabilirliğini sağlaması	2
Yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlaması	1
Empati kurulan kişiye sağlıklı geribildirim sunmayı sağlaması	1
Dersin akıcılığını sağlaması	1
Geleneksel eğitim anlayışının dışına çıkmayı sağlaması	1
Bireyi bencillikten uzaklaştırması	1
Popüler yöntem ve tekniklerin olması	1

Tablo 4.16'da ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini geliştirmek ve değerlendirme için kullandıkları yöntemleri seçme nedenlerine ilişkin görüşlerine bakıldığında, öğretmenlerden 7'si "Kalıcılığı sağladığını" ifade ederken, bunu **Ö-22** *"Öğrenci karakteri sahiplenirse dersi daha kalıcı hale getirebiliyoruz."* [02.03.2011], **Ö-17** *"Osmanlı Padişahı Vahdettin sensin, durumun bu, ülke böyle ne yapardın? şeklinde sorularla öğrenci düşündüğü zaman bilgilerin kalıcılığı da sağlanıyor."* [09.03.2011] şeklinde belirtmişlerdir. **Ö-13** de *"Drama, soru-cevap tekniklerini seçmemizin sebepleri her şeyden önce pratik olması ve daha fazla kullanılabilir olması ve çocukların aklında daha fazla yer teşkil edip kalıcı olduğunu düşündüğüm için"* [17.02.2011], **Ö-4** *"Hem örnek olay, hem drama, hem de canlandırmalar yapıyoruz derslerimizde. Bunlarla öğrencilerin konuları daha da içselleştirmesini sağlıyoruz ve onların aklına konuları kazıyıp kalıcı hale getiriyoruz"* [23.02.2011] şeklinde ifadeleriyle kullandıkları yöntem, teknikleri seçme nedenlerini belirtmiştir. Öğretmenler ders süreci içerisinde kullandıkları yöntem, tekniklerin öğrencilerin öğrendikleri konularda kalıcılık sağladığını vurgulamışlardır.

Öğretmenlerin 4'ü ise, empati becerisini geliştirmek ve değerlendirmek için kullandıkları yöntemleri seçme nedeni olarak "Dersin daha zevkli hale getirilmesi" ni sağladığını ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-25** *"Çocuklar daha çok zevk alıyorlar ve biz de öğretmeler olarak daha mutlu oluyoruz. Kullandığımız yöntemler sayesinde hem renkli bir ders işlemiş oluyoruz hem de çocukların daha iyi anlamasını sağlıyoruz"* [18.04.2011], **Ö-10** ise *"Kırk dakika ders anlatırsam eğitim monoton bir hale geliyor. Çocukları biraz eğlendirmek gerekiyor, çünkü eğlenen ve mutlu olan çocuk biraz daha kolay öğreniyor. Bu yüzden bu tür yöntemlerle ve etkinliklerle dersi zevkli hale getirmeye çalışıyorum"* [09.03.2011] şeklinde söylemelerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 3'ü "Öğrencinin derse aktif katılımının sağladığını" ve "Eğitim-öğretim ortamının verimli hale getirdiğini" ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-17** *"Bilginin kalıcılığını sağlayıp öğrencinin derse aktif olarak katılıp sıkılmaması"* [09.03.2011] şeklinde ifade ederken **Ö-1** *"Padişahların yerine öğrencilerin kendilerini koymalarını sağlıyorum, bu şekilde konuyu daha aktif anlatabiliyorum"* [22.02.2011] ifadesinde bulunmuştur. Yine eğitim-öğretim ortamının verimli hale getirilmesine ilişkin **Ö-10** *"Asıl amacımız; eğitim ve öğretimi verimli hale getirmek oluyor. Bu sayede de empatiyi de kazandırmış oluyoruz çocuklara"* [09.03.2011] şeklinde yorumlamıştır.

Empatide amaç, öğrencinin düşünmesini sağlamaktır. Öğrenci karşısındakini anlamak istiyorsa öncelikli olarak o kişi gibi düşünebilmelidir. Öğrenci düşünebildiği ölçüde o halde bir başkası ile empati sürecine girmektedir. Bu bağlamda **Ö-11** empati becerisini geliştirmek için kullandığı yöntem teknikleri seçme nedeni olarak "Geleneksel eğitim anlayışının dışına çıkmayı sağladığını" ifade ederken şu örneği vermiştir:

> *"Hep geleneksel eğitimle yaklaşıyoruz çocuklara. Hep biz anlatıyoruz, çocuklar dinliyor. Belki vermek istediklerimizi kavratamıyoruz, tam veremiyoruz çocuğa; ama biz onları konuşturmaya başladığımız zaman yapılandırma sürecini başlattığımız zaman, çocuk kendince düşünüyor: 'Ben olsaydım ne yapardım?' Bir kere düşünme başlıyor, düşünme başladığı zaman da zaten sen araştırmaya başlıyorsun, öğrenmeye başlıyorsun. 'Bence sen olsaydın ne yapardın?', 'Sen onun yerinde olsaydın, sen lider olsaydın ne yapardın?' şeklinde düşünme başlıyor. Böylece soru sorarak öğrenci empati sürecinin içerisine girmiş oluyor."* [25.01.2011].

Ö-11 yukarıdaki söylemine bağlı olarak, öğrencinin karşı tarafı düşündüğü müddetçe bencillikten uzaklaşabileceğini, karşı tarafı daha iyi anlayabileceğini ifade etmek için *"Bence insan iletişimini geliştirdiği zaman, yani bir şeyleri anlamaya çalıştığı zaman, başkasının yerine koyduğu zaman kendini, bir kere hayatını kolaylaştırdığı gibi başkasını düşünmeye de başlıyor. Böylece birey bencillikten uzaklaşıyor ve düşünmeye başlıyor, farklı durumlara kendisini koymaya başlıyor"* [25.01.2011] söyleminde bulunmuştur.

4.6.6. Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Dersinde Empati Becerisine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinlikleri Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler dersinde empati becerisini geliştirmek ve değerlendirmek için kullandıkları yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarını hangi ünite ve konularda kullandığını, bunun yanında sınıf yönetimi konusunda nasıl kullanıldığını ve bunların ne kadar sıklıkla kullanıldığını belirlemek amacıyla, "*Empati becerisini kazandırmak için kullandığınız yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme-değerlendirme araçlarını hangi ünite ve konularda, bunun yanında sınıf yönetimi konusunda ne kadar sıklıkla kullandığınızı açıklayabilir misiniz?* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.17 ve Tablo 4.18'de verilmiştir. Tablo 4.17'de öğretmenlerin empati becerisini kazandırmak ve değerlendirmek için kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler ile ölçme araçlarını sınıf yönetiminde ne kadar sıklıkla kullanıldığını ifade eden görüşleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.17.
Empati Becerisine Yönelik Yöntem, Teknik ve Etkinliklerin Sınıf Yönetiminde Kullanılmasına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

SINIF YÖNETİMİNDE KULLANIMI	**f**
Sınıf içi arkadaş ilişkilerde	7
Çevreye duyarlılıkta	3
Sınıf kuralları oluşturmada	1
YÖNTEM, TEKNİK VE ETKİNLİKLERİN KULLANILMA SIKLIĞI	
Sık sık	9
Belli konularda mümkün olduğunca	7

Tablo 4.17'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisine yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin sınıf yönetiminde kullanımına ve sıklık derecesine ilişkin görüşlerine baktığımızda öğretmenlerden 7'si empati becerisini "Sınıf

içi arkadaş ilişkilerinde", 3'ü öğrencilerin "Çevreye karşı duyarlılıklarında", kullandıklarını belirtirken 1 öğretmende "Sınıf kuralları oluşturmada" kullandığını ifade etmiştir. Ö-1 ve Ö-20 empati becerisini sınıf içi arkadaş ilişkilerinde nasıl kullandıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

> **Ö-1:** *Derslerimde öğrencilerimin birbirleriyle anlaşmazlıklarında, sen olsaydın aynı tepkiyi vermez miydin şeklinde ya da bu kelime sana denilseydi sen ne yapardın? diye öğrencilerin arasındaki anlaşmazlıkları çözmek için kullanıyorum* [22.02.2011].
>
> **Ö-20:** *Bunu sınıf içersindeki davranışları sırasında da kullanıyorum ya da sınıf öğretmeni olduğum sınıfta mesela bir öğrenci hatalı bir davranış yaptıysa arkadaşına sen kendine bunu yapılmasını ister miydin?, sen kendini onun yerine koyarak düşün diyorum bunu vermeye çalışıyorum bu şekilde uyguluyorum bir de ders içersinde* [26.01.2011].

Öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere "Çevreye duyarlılık kazandırmak" için nasıl kullandıklarına ilişkin **Ö-2** *"Çevre sorunlarında kullanılacak bir boyutu var. Bu da nedir? 'Siz bir fabrika yöneticisisiniz. Çok para kazanmak için çevreyi kirletiyorsunuz, ne yapardınız?' ya da 'Çocuğa sorduğumuzda bunu nasıl düzeltebiliriz? , Bir fabrikanın yönetimine atandınız, fabrikanız çevre sorunu yaratıyor, ne yapmanız gerekir?' O boyutta çocuğun kendini o kişiler yerine koymasını sağlayabiliriz"* [02.03.2011] şeklinde yorumda bulunurken **Ö-17** ise *"Sınıfların temiz tutulmasıyla ilgili yere çöp atıldığında sınıfı temizleyen görevli sen olsaydın ne hissederdin?"* [09.03.2011] şeklinde sorular ile öğrencinin çevreye karşı duyarlı olmasını kazandırabileceğini ifade etmiştir.

Ö-4 ise diğer öğretmenlerden faklı olarak sınıf kuralları oluştururken empatiden faydalandığını şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Okulun başlangıcında sınıf öğretmeni olarak sınıflara gittiğimiz zaman birlikte kendi kurallarımızı oluşturuyoruz. O yüzden öğrencilerden istediğimiz şu oluyor: Genelde siz öğretmen olsanız hangi kuralları koyardınız ya da bizim sizden neleri beklediğimizi düşünüyorsunuz? gibi ortak paydada buluşmak adına bizim onlardan neleri beklediğimizi düşünmelerini istiyoruz."* [23.02.2011]

Görünen o ki öğretmen sınıf kuralları oluştururken öğrencilerin öğretmen yerine geçmesini sağlıyor. Böylece öğrenci öğretmen olmuş olsaydı sınıf içerisinde hangi kuralların etkin olmasını isterdi? sorusunun yanıtını vermiş oluyor.

Öğretmenlerin yöntem, teknik ve etkinleri kullanım sıklığına baktığımızda ise öğretmenlerden 9'unun bunları "Sık sık" kullandıklarını ifade ettikleri görülmektedir. Bunu **Ö-17** *"...farkında olmadan açıkçası empatiyi sık sık kullanıyoruz"* [09.03.2011], **Ö-19** "*Bizim konularımız çok müsait; çünkü tarih konularını işlerken sürekli geçmişle bugünü kıyaslamamız gerekiyor ve bu arada bu etkinliği çok rahat araya sıkıştırmış olabiliyorum. Net bir planlama yapmıyorum; ama çok sık uyguluyorum. Sayı veremem, çok elle tutulur bir şey değil; ama işlediğim konu içerisinde bunu serpiştiriyorum"* [23.02.2011], **Ö-12** *"Ben samimiyetle söylüyorum, bütün içtenliğimle her dersimde ama her dersimde, işlediğim bütün derslerimde bunu uygulamaya çalışıyorum ki yaşamsal olduğunu da düşünüyorum"* [23.02.2011], **Ö-5** ise *"Ben elimden geldiğince kullanıyorum. Haydi çocuklar şimdi empati yapacağız demiyorum. Bunu demenin de doğru olmadığını düşünüyorum. Bu doğal bir süreç olmalı, bunu birey olarak bir öğretmen olarak ben ya da siz ya da herhangi bir öğrenci kanıksadığı zaman yani içselleştirdiği zaman derste ya da dersin dışında hayatın akışı içerisinde kullanmalı. Yani ben bunu hayatın her alanında kullanmaya ve kullandırtmaya çok fazla çalışıyorum, özen gösteriyorum; ama adını empati koymuyorum"* [23.02.2011], **Ö-23** de *"Genelde bunlar zaten sosyal bilgiler dersi için okul şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda çok sık olarak kullanıyorum"* [05.04.2011] şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Öğretmenlerin genel söylemlerinden yola çıkılacak olunursa empati becerisini geliştirmek için kullanılan yöntem, teknik ve etkinliklerin sayısal oranının pek mümkün olmadığı görülmektedir. Öğretmenlerin dersin her anında isterlerse empatiyi öğrencilere kazandırabilecekleri söylenebilir.

Öğretmenlerden 7'si ise "Belli konularda mümkün olduğunca" bu yöntem ve teknikleri kullanabildiklerini ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-13** *"Her konuda empatiyi kullanmamız mümkün olmuyor. Özellikle 6. sınıfları düşündüğümüz zaman, Türkiye coğrafyasına ya da ekonomisine geçtiğimiz zaman empati yapmamız zaten çok fazla mümkün değil. Özellikle tarihsel konularda yapmaya çalışıyoruz ya da kitabın içerisinde yer alan güncel konularda bunu yapmaya çalışıyoruz"* [17.02.2011], **Ö-21** *"Yöntem ve teknikleri her zaman uygulamamız mümkün olmuyor, tabii baktığımız zaman yani yeri geldiğince*

bunları yapabiliyoruz", **Ö-10** ise *"Özel bir okulda olduğumuz için aslında yoğunluk var. İşte törenler, geziler, danışman olduğumuz sınıf var. Veli aramalarımız var, aslında yöntem teknik uygulanmadan önce bir plan çıkarılması gerekiyor. Hangi çocuklar nasıl görev alacak yöntem teknikte tabi kendim için konuşursam biraz buna vakit ayıramadığımı düşünüyorum bu yoğunluktan dolayı. Daha rahat bir okulda olmuş olsaydım daha fazla etkinlik ders içerisinde yapılabilirdi. Biraz az vakit ayırıyoruz aslında. O yüzden mümkün oldukça kullanmaya çalışıyorum"* [09.03.2011] şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır. Aşağıdaki tabloda ise öğretmenlerin empati becerisini kazandırmak ve değerlendirmek için kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler ile ölçme araçlarını hangi ünite ve konularda kullandıklarına ilişkin görüşleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.18.
Empati Becerisine Yönelik Kullanılan Yöntem, Teknik, Etkinlikler İle Ölçme-Değerlendirme Araçlarının Ünite Bazında Dağılımına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ KAZANDIRMAYA YÖNELİK TEKNİK, YÖNTEM VE ETKİNLİKLERİN ÜNİTE ve KONULAR BAZINDA DAĞILIMI	
7. SINIF ÜNİTE VE KONULARINDA DAĞILIMI	**F**
İletişim ve İnsan İlişkileri	20
Türk Tarihinde Yolculuk	14
Zaman İçinde Bilim	7
Ülkemizde Nüfus	6
Ülkeler Arası Köprüler	6
Yaşayan Demokrasi	4
Ekonomi ve Sosyal Hayat	3
Toplam	**60**
6. SINIF ÜNİTE VE KONULARINDA DAĞILIMI	
İpek Yolunda Türkler	10
Ülkemizin Kaynakları	9
Demokrasinin Serüveni	7
Yeryüzünde Yaşam	4
Sosyal Bilgiler Öğreniyorum	4
Ülkemiz ve Dünya	4
Elektronik Yüzyıl	3
Toplam	**41**
Güncel ve sosyal olaylarla ilişkili konularda	6
Rehberlik ve sınıf içi iletişim konularında	2
Bütün ünite ve konular empati becerisini kazandırmaya uygundur	1
GENEL TOPLAM	**110**

Tablo 4.18'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini geliştirecek etkinliklerin yoğun olarak kullanıldığı ünitelerin neler olduğuna ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin daha çok 7. sınıf ünite ve konularında empati etkinliklerini kullandıkları görülmektedir. 7. sınıflarda özellikle 20 öğretmen "İletişim ve İnsan İlişkileri" ünitesinde kullandıklarını söylerken bunu **Ö-16** *"7. sınıfların 1.ünitesinde iletişim ve insan ilişkileri var. Orada iletişim var, insan ilişkileri başlı başına bir empati zaten"* [06.04.2011], **Ö-19** *"7. sınıflarda ilk konu iletişim ve insan ilişkileri zaten empati bir alt başlık olarak geçiyor"* [23.02.2011], **Ö-10** *"7. sınıflarda iletişim ünitemiz var. Orda çocukları tahtaya kaldırarak bir etkinlik yaptık. Sınıfta empatinin tanımını yaptıktan sonra akıllı tahtamızda bir dizi izlettik. Fox Tv'de yayınlanan romantik komedi idi. O diziden bir alıntımız vardı. Empatiyle ilgili onu çocuklara izlettik. Neler ilginizi çekti vs. gibi sorularla onları yönlendirdik bu gibi etkinlikler yaptık"* [09.03.2011], **Ö-12** *"Şunu ben size çok net açık bir şekilde söylüyorum: İletişim konusunda zaten olmazsa olmaz bir nitelikte yani 7. sınıfların iletişim ünitesi iletişim becerilerinin kazandırılması açısından olmazsa olmaz"* [23.02.2011], **Ö-28** *"7. sınıfta iletişim ünitesinde kesinlikle çok rahatlıkla kullanabiliyoruz; çünkü iletişim ve insan ilişkileri var"* [10.05.2011], **Ö-4** *"Ders konularımız içersinde empatinin kendisi var. 7. sınıflarda örneğin iletişim ünitesinde"* [23.02.2011], **Ö-9** "*1. ünitemiz iletişimle başlıyor. İletişimde direk bu alana yönelik olduğu için empati becerisini kazandırma konusunda daha farklı daha detaylı irdeleniyor*" [16.02.2011] şeklinde ifadelerde bulunarak empati becerisinin öğrenciye kazandırılabilecek en uygun ünitenin "İletişim ve İnsan İlişkileri" nitesi olduğu görülmektedir.

İletişim ve İnsan İlişkileri ünitesini takiben 14 öğretmen de 7. sınıfların "Türk Tarihinde Yolculuk" ünitesinde empati becerisini geliştirecek etkinliklerin kullanıldığına yönelik söylemlere bulunmuşlardır. Bununla ilgili olarak **Ö-4** *"7. sınıflarda örneğin; Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinde, denizlerde gelişmeler ya da Osmanlı padişahlarının uyguladığı politikalarda onların neler yapabileceğini, örneğin; Türk siyasi birliğini sağlamak için siz ne yapardınız ya da Osmanlı beyliğini büyütürken Osmanlı yöneticileri batıya açılmış siz bunu doğru buluyor musunuz? şeklinde sorular yöneltiyoruz"* [23.02.2011], **Ö-18** *"Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinde kullanıyorum"* [16.02.2011], **Ö-17** *"Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinde örneğin; Kanuni döneminde*

kırk altı yıl tahta kalan bir Osmanlı Padişahısın, hazinen dolu, ordun senin emrinde, silahlar senin elinde, dünyanın en güçlü devletisin. Sefer çıkıyorsun ne yaparsın, orayı ele geçerdin oradaki halka nasıl davranırsın, Osmanlı'daki dış görüş politikası işlenirken veya dünyanın üçte ikisi senin egemenliğin altında nasıl yönetirsin? A) vali gönderirim, B) yardımcıları gönderirim şeklinde sorularla bu ünitede kullanıyorum." [09.03.2011], **Ö-19** *"Osmanlı Devleti yükselme döneminde* [Türk Tarihinde Yolculuk] *ekonominin kötü gittiği dönemlerde biz ne yapardık, Osmanlı yükselme döneminde tımar sistemini anlatırken oradaki köy yaşantısını tasavvur etmede bazılarını köylü yapıyorum, bazılarını da yüksek derece devlet memuru yapıyorum, has toprak sahibi yapıyorum karşılıklı birbirleriyle konuşturuyorum"* [23.02.2011], **Ö-1** ise *"Haçlı seferlerini* [Türk Tarihinde Yolculuk Ünitesi] *anlatırken Cennetin Krallığı filmini izletip o dönemi yaşatmaya çalışıyoruz"* [22.02.2011] şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin ifadelerine baktığımızda Türk Tarihi Ünitesi'nde değişik konularda öğrencileri empati sürecine dahil ettikleri görülmektedir.

7 öğretmen de "Zaman İçinde Bilim" ünitesinde empati becerisini geliştirecek etkinlikler yatıklarını dile getirmişlerdir Bunu **Ö-14** şu örnekle açıklamıştır:

> *"7. sınıfta Zaman İçinde Bilim ünitesinde hangi öğrenci hangi konuyu anlatıysa yıllar sonra hocam ben Montaigne'im hatırladınız mı diye soruyorlar. Hatırlarında kalıyor ve sadece kendi hatırında da değil. Bir hafta boyunca şunu istiyorum onlardan: Birbirlerine mümkünse canlandırdıkları karakterlerin ismiyle seslenmelerini istiyorum ve çocuk kalkıp Montaigne şunu yaptı diye anlatmıyor. Ben Montaigne'im, şurada yaşıyorum, şu kadar çocuğum var, şu işi yapıyorum. Ve arkadaşları da ona o isimle hitap ettiği için birbirlerine bir hafta boyunca öyle seslenmiş oluyorlar ve hatta şunu da söylüyor çocuk. Hocam, ben Montaigne, Martin Luther ile kavga etmiştim, hatırlıyor musunuz, şeklinde sorular da gelebiliyor. Yaptığı ve yaşadığı için unutmuyor öğrenci"* [21.02.2011].

Ö-17, *"Mesela coğrafi keşiflerde* [Zaman İçinde Bilim Ünitesi] *öğrenciye diyorum ki coğrafi keşifleri İspanyollar, Portekizliler başlattı, sen bir İspanyol olduğunu düşünürsen yeni bir yer bulduğunda ne yaparsın?"* [09.03.2011], **Ö-1** *" Zaman İçinde Bilim ünitesinde Rönesans ve Reform konuları var. Almanya'daki insanların içinde bulunduğu durum, ya da Avrupa'daki, İtalya'daki insanların içinde bulunduğu duruma değiniyorum. Diyorum ki siz de oradaki insanların yerinde olsaydınız ne yapardınız*

hayal edin ve düşünün, kendinizi orada hayal edin deyip oradaki ortamı anlatıyorum, bu olaylara ses çıkarmadan kalır mıydınız, her şey o şekilde devam edip gider miydi, yoksa bir süre sonra sesinizi çıkarır mıydınız, ne kadar dayanabilirdiniz ve neler yapardınız bu ortamdan kurtulmak için? Rönesans ve Reformu anlatırken etkinlikler de kullanıyorum öğrencilere. Coğrafi keşifleri anlatırken, Osmanlı ticaret yollarının büyük bir kısmını ele geçirdi. Siz Avrupalısınız ve Osmanlı'ya bu yollardan dolayı vergi vermek istemiyorsunuz ne yapardınız diyorum. Coğrafi keşifler yapan Cristof Colomb'un ya da başka bir kâşifin yerine kendilerini koyuyorlar. Burada da öğrenci ben olsam başka yollar arardım diyor" [22.02.2011] şeklinde ifadede bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 6'sı "Ülkeler Arası Köprüler" ünitesinde empati etkinliklerini kullandıklarını ifade ederken bunu **Ö-5** *"7. sınıfın son ünitesinde 1. Dünya Savaşı* [Ülkeler Arası Köprüler Ünitesi] *anlatılıyor. İki kurşun milyonlarca kayıp, orada mesela on milyona yakın insan ölmüş. Mesela bir çocuğu gözünü yumdurup zamanda yolculuk yaptırıp 1914 ve 1918 arası herhangi bir yıla götürebilirsiniz. Bizim ülkemizin de bu savaşın içerisine girdiğini bir düşünsün, o savaşta bir birey olarak düşünsün kendini, kız çocuğu erkek çocuğu fark etmiyor ve gözünü yumup iki dakika düşündükten sonra sesli olarak düşünmeye başlasın. Bunu arkadaşlarıyla paylaşsın acaba o dönemde yaşasaydı ne hissederdi nasıl bir acı çekerdi fala."* [23.02.2011], şeklinde açıklamada bulunurken, **Ö-22** *"Örneğin; Küresel ısınmayla alakalı olarak 'siz kendinizi soyu tükenmekte olan bir hayvan olduğunuz düşünün' dünya her geçen gün ısınıyor ne yapardınız? şeklinde sorularla bu konularda öğrencilerin empati yapmalarını sağlıyoruz"* [02.03.2011], **Ö-1** *"Ülkeler Arası Köprüler'de Çanakkale Savaşı anlatılıyor burada. Ben bir hikaye anlatıyorum öğrencilere. Orada yaşayan insanların hayatlarından örnekler veriyorum, savaşa katılanların ne kadar zorluk çektiğini, okulların kapatılıp öğrencilerin savaşa gittiğini anlatıyorum. Siz olsaydınız vatan için bunları yapar mıydınız? Kendinizi 15 yaşında savaşa giden öğrencilerin yerine koyun. Onlar sizden sadece birkaç yaş büyük. Siz olsaydınız ne yapardınız? Vatan için savaşa gidilmese başka ne yapılabilirdi?"* [22.02.2011] şeklinde ifadelerde bulunarak öğretmenlerin hem güncel olaylarda hem de tarihte önemli olaylara sahne olmuş konularda değişik etkinliklerle öğrencilere empati becerisini kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir.

"Ülkemizde Nüfus" konusuna baktığımızda 6 öğretmenin bu ünitede de değişik empati etkinliklerini uygulamakta oldukları görülmektedir. Bunu **Ö-9** şu şekilde ifade etmiştir:

> *"7. sınıflarda 2. ünite Ülkemizde Nüfus. Bu ünitede göçler konusu vardır. Nüfusun dağılışını etkileyen sebepler vardır. Bu konularda çocukların empati becerisine faydalı olabilecek bir ünite. Şöyle mesela insanlar niçin bulundukları yerlerden göç ederler, insanların bir yerde yaşamayı tercih etmesinin sebebi ne olabilir, Dünyanın farklı yerinde yaşayan insan gruplarına örnek veriyorum. Sen olsan kutuplarda yaşar mıydın veya yaşamak zorunda kalsaydın neler yapabilirdin, oradaki insanlar gibi mi hayatını devam ettirirdin, yoksa farklı şeylere yönelir miydin? gibisinden böyle sorularla empati becerisini geliştirmeye çalışıyoruz"* [16.02.2011].

6.sınıf ünite ve konularına baktığımızda ise, özellikle tarih içerikli ünitelerde empati etkinliklerinin kullanıldığı görülmektedir. 10 öğretmen "İpek Yolunda Türkler" ünitesinde empati etkinliklerini kullandıklarını belirtirken bunu **Ö-10** *"6. sınıflarda ise İpek Yolunda Türkler ünitesinde bir takım destanlar filan var. Çocuklara bu destanları anlatıyoruz. Biraz hayal kurmalarını istiyoruz. Yine bu ünitede bazı Türk devletleri var: Göktürkler, Uygurlar. İşte bunların hükümdarları yerine kendilerini koymalarını istiyoruz"* [09.03.2011], **Ö-24** *"Kavimler göçünü* [İpek Yolunda Türkler] *ele alıp insanlar bir yerden bir yere neden göç eder, siz olsaydınız buradan mesela Avrupa'ya yada Orta Doğu'ya neden göç edersiniz, sebepleri neler olabilir ya da oğlum kızım neden göç ediyorsunuz? şeklinde sorular sorup o dönemde Kavimler göçünün gerçekleşme sebeplerin empati kurarak bulmaya çalışıyoruz"* [02.03.2011] şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 9'u ise "Ülkemizin Kaynakları" ünitesinde empati etkinliklerini kullandıklarını dile getirirken bunu Ö-3, Ö-11, Ö-16 ve Ö-17 şu şekilde açıklamışlardır:

> **Ö-3:** *6. sınıflarda Ülkemizin Kaynakları ünitesi var. Bu ünitede öğrencilere "Bir girişimci olsaydınız ne yapardınız, nereye fabrika kurardınız? şeklinde sorular soruyorum"* [23.02.2011].
>
> **Ö-11:** *Meslekle ilgili* [Ülkemizin Kaynakları Ünitesi] *ünitemize geçtiğimiz zaman meslek seçimine geçtiğimiz zaman siz büyük bir iş adamı olsaydınız ya da iş kadını olsaydınız büyük bir ülkenin devletin başkanı olsaydınız dediğim zaman aaa*

öğretmenim diyorlar. Çocukların ilgisini çekiyor bu; çünkü olabilecek bir şey bekli de. O manada ilgisini çekiyor ve bu soru daha hoş geliyor onlara [25.01.2011].

Ö-16: *Vergi vermenin önemi üzerine* [Ülkemizin Kaynakları Ünitesi] *6. sınıflarda işlediğimiz konu. "Vergi vermezsek sonuçları ne olur?" bunu rol oynama tekniğiyle uyguluyoruz. Bir taraftan vergiyi bir kişi ödüyor, diğer taraftan başka bir kişi ise ödemiyor. Mesela bu konuda ortaya çıkan sonuçlarla iki tarafı anlayabilme vardır. Vergisini ödeyen neden ödüyor, ödemeyen neden ödemiyor. Bu noktada kişileri sağlıklı değerlendirebilmek ve sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için böyle bir çalışma yaptım. Sonuçta olumlu ya da olumsuz bir sonuç örnekte olmuş olsa ben herkesin bir şeyi anlayabilmenin ne olduğunu düşündüğüm için ki bir de bu empatide çok önemlidir. Burada farklı yönlerden olaya bakabilmek farklı olayları ortama sunabilmek ve farklı şekillerde tecrübe edinmek önemli olduğu için bu tür çalışmalar yaptım ve bir de somut örnekler elde etmek için* [06.04.2011].

Ö-17: *6.sınıflarda Ülkemizin Kaynakları ünitesinde şunu kullanmıştım: "Siz bir pazarcısınız ve Türkiye'nin her tarafından değişik ürünler alacaksınız ve bunları pazarlayacaksınız. Kendini bir pazarcının yerine koy ve buğdayın en iyisini nereden alırsın? bunu düşün, demiştim. Nohudu, şeker pancarını nereden alırsın ve bunu nasıl tanıtırsın? O zaman öğrenci şunu yaptı: Evet ben malımı satmak zorundayım ne yapmam lazım? Konya'dan buğday almam lazım. Kaliteli yerden ucuza getirmeliyim. Nasıl yaparsın? Taşımacılığım şöyle olur şu olur bu olur. Hem kendinin tüccar olduğu hem pazarcı olduğu hem ürünü satacak reklamcı yerine koydu ve ürünü pazarlamaya çalıştı. Çok eğlenceli olmuştu ve çok hoşlarına gitmişti. Veya ben yine empati yeteneğiyle ilgili bir çalışma yapmıştım, siz bir tarım ürünüsünüz. Ben ayçiçeğim diye çıktı tahtaya öğrenci, Marmara Bölgesi'nde yetişirim, çekirdek ve yağ olarak kullanılırım gibi canlandırmalar yapmıştık Burada kendisini ayçiçeği yerine koyuyor öğrenci bu şekilde empati yapabiliyor* [09.03.2011]

Öğretmenlerin 7'si "Demokrasinin Serüveni" ünitesinde değişik konularda empati etkinlikleri yaptıklarını ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-14** *"Demokrasi, insan hakları, Fransız İhtilal'ı, sanayi devrimi* [Demokrasinin Serüveni Ünitesi] *konularında yoğun olarak kullanıyorum"* [21.02.2011], **Ö-12** ise *"Demokrasinin Serüveni ünitesinde mesela öğretmen demokrasiden söz ederken kendisi de demokratik tavırlar sergilemek zorunda. İşte empati becerilerini sergileyerek öğrencilere bir model sunmak zorunda sınıfta dolayısıyla"* [23.02.2011], **Ö-28** de *"Demokrasinin Serüveni ünitesinde ve*

demokrasiyle ilgili konularda. İşte kendilerinin ülke kurmalarını, kendilerinin yönetici olmalarını, hangi yönetim biçimini benimsedikleriyle ilgili bunlarla ilgili sorular sorarak bir ülkeyi yöneten lider gibi düşünmelerini sağlamaya çalışıyorum" [13.05.2011] şeklinde söylemlerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 4'ü "Sosyal Bilgiler Öğreniyorum" ünitesinde empati etkinliklerini uyguladıklarını belirtirken **Ö-27** şu örnekle bunu açıklamıştır:

> *"Bir yere bir alışveriş merkezi açılıyor. Örneğin; onun üzerinde çok durmuştuk, 6. sınıflarda 1. Ünitede. Mesela bunun olumlu yanı ne olabilir olumsuz yani ne olabilir, bir insan bunu neden sevmiş olabilir? Kimisi trafiği bahane edip üzülür, kimisi iş olanaklarına sevinir. Farklı açılardan düşünebilmek için de o insanların yerine koyup da onun duygularını anlama şeklinde"* [10.01.2011]

Öğretmenlerin 6'sı empati etkinliklerini "Güncel ve sosyal olaylarla ilişkili konularda" uyguladıklarına vurgu yaparak bunu **Ö-24** *"Olaylar üzerinden gidelim. Şöyle mesela bir depremde yardımlaşmanın ne kadar önemli olduğunu anlatırken empati yöntemini kullanıyorum. Evet, bazen çok etkileyici olabiliyor; ama şöyle bir durum da oluyor: Örnek; hocam Pakistan neresi ya da Endonezya neresi, oraya niye yardım ediyoruz? Zaten burada deprem olunca onlar buraya gelene kadar her şey yoluna girer, diyorlar. Yani biraz daha pragmatik yaklaşıyorlar olaya. Yani biz yaptık onlar yapacak mı ?diye. Bir yerde bunun böyle olmadığını hissettirmek lazım. Bunun yanında insani duyguların ön plana çıkması insani duyguların olması gerektiğini yardımlaşmanın karşılıkla olamayacağını söylemek önemli bunu vermeye çalışıyoruz"* [02.03.2011], **Ö-25** ise *"Güncel olayları mesela Tunus-Libya olaylarını düşünmelerini ve aynı olayların bizim ülkemizde yaşandığında ne hissedeceklerini sorduğum zaman -tabi az çok bilgileri oluyor- ya da en azından kendilerini bir Libyalı gibi düşündüklerinde empati sürecine giriyorlar"* [18.04.2011] şeklinde açılamalarda bulunmuşlardır.

Görüşmeye katılan 2 öğretmen de "Rehberlik ve Sınıf İçi İletişim Konularında" öğrencilerin arkadaş ilişkilerini daha olumlu yönde ilerletmek adına **Ö-22** şu açıklamalarda bulunmuştur:

> *"Sınıfta bir kişi dışlanıyorsa, kınanıyorsa ya da ayıplanıyorsa bu kişiyi yeniden nasıl kazanabiliriz? Öğrencilere şöyle bir örnek verdim: Ben sizin bir arkadaşınız olsam, ben okuldan soğudum kaçıyorum, istemiyorum, arkadaşlarımı sevmiyorum. Beni kazandırmak için ne yaparsınız? Özellikle öğrencilerin gözünden bakarak*

derslerimi işlemeye çalışıyorum. Öğrencilere aynı durumda kendileri olursa o olumsuz hisler karşısında aynı durumları yaşayarak belki başkalarına yardımcı olabilecekleri hisleri vermeye çalışıyoruz" [02.03.2011].

4.6.7. Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK' nın Empati Becerisi Açısından Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve ders kitabını empati etkinlikleri ve empati ölçme- değerlendirme araçları bakımından yeterli görüp görmediklerine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla, "*Dersinizde kullandığınız Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve ders kitabındaki yöntem, teknik, etkinlikler ile ölçme değerlendirme araçlarını empati becerisini geliştirmek ve değerlendirmek açısından yererli buluyor musunuz?* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu soruya verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.19'da verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin ders kitaplarını empati becerisi açısından yeterli görüp görmediklerine ilişkin görüşleri ve frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.19.
Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK' nın Empati Becerisi Açısından Yeterliliğine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

YETERLİ BULUYORUM; ÇÜNKÜ	**f**
Etkinlikler öğrenciler için yararlı ve düşünülerek hazırlanmış	2
Parça parça konular tek bir örnekte toplanmış	1
Çok güzel yöntemler ve etkinlikler bulunmakta	1
Öğrenci merkezli etkinlikler bulunmakta	1
YETERLİ BULMUYORUM; ÇÜNKÜ	
Empati becerisini geliştirecek etkinlikler yok denecek kadar az	6
Bilgi yığınlığı var	4
Empatiyi geliştirecek soru ve etkinlikler basit düzeyde	4
Öğrencinin düzeyine uygun empati etkinlikleri yok	3
Ders kitaplarında konu bütünlüğü yok	2
SBS odaklı sorular mevcut	1
Öğretmen kılavuz kitabı sadece beceri olarak empatiyi tanımlıyor	1
Öğretmenin yaratıcılığını törpülüyor	1
Öğrenilen bilgilerin pekiştirilmesini sağlayacak çalışma kâğıtları yok	1
Öğretmen kılavuz kitapları genele mal edilmiş	1
Kitaplara bağlı kalmıyorum	2
Ne yeterli ne yetersiz / geliştirilmeli	2

Tablo 4.19'da ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının empati becerisi açısından yeterliliğine ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin 5'i sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir. "Etkinlikler öğrenciler için yararlı ve düşünülerek hazırlanmış*"* diyen öğretmenlerin sayısı 2 olup, bunu **Ö-15** *"Yeterli buluyorum. Oradaki etkinlikleri inceliyorum, yaptırıyorum. Ders kitabında gerçekten şu denmiyor: Ders kitabını olduğu gibi kullanın denmiyor; ama o ders kitabındaki her şey düşünerek hazırlanmış çok yararlı konular ve etkinlikler var"* [13.04.2011], **Ö-27** ise *"Yeterli buluyorum. Neden, çünkü öğretmen kılavuz kitabını her sene inceliyorum. Hakikatten hani öğretmene o ders için benim belki göremediğim etkinlikler, işleyiş ile ilgili yöntem-teknik bakımından beni yönlendirme açısından çok faydalı buluyorum. Öğretmenler buradaki etkinlikleri yerine getirdiğinde öğrencilerde empati becerisini kazandıracağını düşünüyorum"* [10.01.2011] şeklinde ifade etmişlerdir.

Öğretmenlerin 24'ü sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının empati becerisini açısından yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin 6'sı "Empati becerisini geliştirecek etkinlikler yok denecek kadar az" şeklinde ifadede bulunurken bunu **Ö-13** *"Bence empati becerisi öğrencilere sosyal bilgiler alanında kazandırılmalı. Bu amaçla ilgili olarak daha fazla etkinlikler ders kitabında ve özellikle çalışma kitabında olmalı. Bence yetersiz olduğunu düşünüyorum"* [17.02.2011], **Ö-1** ise *"7. sınıf kitaplarında sadece ilk ünitede empati becerisini geliştirecek sorular var. Ama bunun dışındaki etkinlik çalışmalarında çok fazla konu yok. Dolayısıyla çok yeterli bulmuyorum"* [22.02.2011] şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin 4'ü ise "Empatiyi geliştirecek soru ve etkinliklerin basit düzeyde" olduğunu vurgularken bununla ilgili olarak **Ö-22** *"7. sınıf kılavuz kitabında çok fazla konu yok. Davranış ve kazanımlara yönelik konularda yazılan sorularda nitelik çok düşük. Ben bu soruları kullanmıyorum. Kendim daha çok soru üretmeye çalışıyorum empati becerisini kazandırmaya yönelik. Kısacası kitapları yeterli bulmuyorum"* [02.03.2011], **Ö-13** *"Her konuyla ilgili olarak empati kurulmasının mümkün olmadığını*

düşünüyorum. Ama olan etkinliklerin de daha iyi yapılacağını düşünüyorum. Soruların daha titizlikle seçilmesi gerektiğini, çocuğu daha yönlendirici soruların olması gerektiğini düşünüyorum" [17.02.2011] şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin 3'ünün kitaplardaki yetersizliğin nedeni olarak "Öğrencinin düzeyine uygun empati etkinliklerinin olamaması" olduğunu ifade etmişlerdir. Bunu **Ö-14** şöyle bir örnekle açıklamıştır:

> *"Öğrenci çalışma kitaplarında da böyle. Çok alakasız yerlerde empati etkinlikleri var. Mesela bir postacının hikâyesi koyulmuş, öğrenci henüz onu anlayamaz, henüz o soyut düşünme düzeyine sahip değil. Diyor ki 'siz bu postacının yerinde olsaydınız ne yapardınız?'gibi alakasız, çocuğun kendi hayatında tanışamayacağı bir meslek türünden örnek olabiliyor veya çok eski bir hikaye koyuyor. Nasreddin Hoca hikayesi gibi. Ama hikayede geçen kavramlar o kadar eski ki ve kullanılan espri bile o kadar eski ki çocuk onu anlayamıyor, dolayısıyla fikir beyan edemiyor. Yani orada başarı kayboluyor. Mesela 7. sınıflardaki empati etkinliklerinden birinde bir sürü parça parça olay koyulmuş,'siz olsanız ne yaparsınız?'diye soruluyor. Orada yapacağı bir şey yok öğrencinin. Çünkü henüz olayı anlayamaz"* [21.02.2011].

Öğretmenlerin empati becerisini geliştirmek adına kitapların yeterliliğine ilişkin görüşlere bakıldığında öğretmenlerin çoğunun kitapları bu konuda yetersiz buldukları görülmektedir. Bu görüşler haricinde 2 öğretmenin kitapları "Ne yeterli ne yetersiz bulduğunu, geliştirilmesi gerektiğine" ilişkin ifadelerde bulundukları görülmektedir.

4.6.8. Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çeşitlerine, Kaynaklarına ve Çözüm Önerilerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere empati becerisini kazandırma aşamasında karşılaştığı sorunlar olup olmadığını, sorunların çeşitlerini, bu sorunların nelerden kaynaklandığını ve sorunların çözümü için yapılan veya yapılabilecek çözüm önerilerini belirlemek için, "*Empati becerisini öğrencilerinize kazandırma aşamasında karşılaştığınız sorunlar varsa, bunlar nelerdir. Bu sorunlar sizce hangi sebeplerden kaynaklanıyor olabilir? Bu sorunların çözümü için ne gibi tavsiyelerde bulunabilirsiniz?* soruları yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu sorulara verdikleri yanıtlar

ve frekans dağılımları ise Tablo 4.20, Tablo 4.21 ve Tablo 4.22'de verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaştıkları soruların çeşitlerine yönelik görüşleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.20.
Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çeşitlerine İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ KAZANDIRMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇEŞİTLERİ	f
Sınıf mevcutlarının fazla olması	6
Öğrencilerin hazır bulunuşluluk seviyelerinin yeterli olmaması	6
Ders saatinin yetersiz olması	5
Müfredatın yoğun olması	5
Empati becerisinin kalıcı olmaması	4
SBS kaygısı ile öğrenci yetiştirilmesi	3
Çocukların empatisiz bir ortamda büyümesi	3
Öğrencilerin bencil davranması	3
Öğrencilerin geçmişe karşı duyarsız kalması	3
Okulun imkanlarının yeterli olmaması	3
Öğrencilerin ezberci yetiştirilmeleri	2
Öğrencilerin kendilerini başka birinin yerine koymada zorlanması	2
Öğrencilerin alışkanlıkları	2
Teknolojinin öğrenciyi hazıra yönlendirmesi	2
Öğrencilerin sınıf içi yapılan etkinlikleri önemsememesi	2
Kitaplarda öğrenci seviyesine uygun olmayan empati etkinliklerin bulunması	2
Bireylerin birbirlerini dinleme özelliğinin olmaması	1
Televizyonda şiddet içeren unsurların çocuklar uyanıkken verilmesi	1
Kişiler arası ilişkilerde yetersizliklerin olması	1
Öğrencilerin okul çağından önce aile ve akran ortamında şekillenmesi	1
Empati becerisini kazandırmanın öğretmenin inisiyatifinde olması	1
Öğrencilerin şiddete meyilli olması	1
Öğrencilerin çevreye karşı duyarsız olması	1
Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslere göre az önemsenmesi	1
Öğretmenlerin empatisiz bir ortamda yetişmesi	1
Öğrencilerin ilgili konuya duyarsız olması	1
Öğrencilerin sosyo ekonomik durumlarının kötü olması	1
Pek sorun yaşanmaması	1

Tablo 4.20'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini kazandırma aşamasında karşılaştıkları sorunların çeşitleriyle ilgili görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin 6'si bu sorunlara "Sınıf mevcutlarının fazla olması" yanıtını verirken bunu **Ö-25** *"Sınıfların kalabalık olması bu sorunların başında. Öncelikle bizim gibi nüfusu kalabalık, fiziksel sıkıntı olan okullarda sınıf mevcudunun azaltılması, ders*

araç gereçlerin materyallerin çoğaltılması gerekiyor ki hani bu da ciddi anlamda büyük sıkıntılar doğuruyor. Çocuklarla sık sık piyeslerle tiyatrolarla konuları canlandırmasını isterdim; ama bu yeterince mümkün olmuyor" [18.04.2011], **Ö-6** *"Otuzun üzerinde mevcudu olan sınıflarda -bizim şu andaki sınıf mevcudumuz kırk- her tekniği uygulayamıyoruz. Özellikle de empati becerisini geliştirecek etkinlikleri. O yüzden imkanlar neyi elverirse onu kullanmaya çalışıyoruz"* [02.03.2011] şeklinde ifadelerde bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin 6'sı "Öğrencilerin hazır bulunuşluluk seviyelerinin yeterli olmaması" nı diğer bir sorun olarak ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak Ö-1 ve Ö-9 şöyle açıklamalarda bulunmuşlardır:

> **Ö-1:** *Eğer öğrenci o dönemin yaşamıyla ilgili bir şey izlemediyse, okumadıysa, görsel bir beceri kazanmadıysa, empati kurulması zor oluyor. Giydiği kıyafetten yaptığı mesleğe kadar öğrenci bunu bilirse empati kurmasında problem olmaz. Ama bunlarla ilgili bilgiler öğrenciye verilmeden öğrenciden empati kurması istenirse kesinlikle kendisini oradaki insanların yerine koyamaz. Yine bir örnekle devam edecek olursak, 600 ya da 1000 yıl öncesine gidiyorum ve öğrenci hiçbir şey bilmiyorsa eğer, hadi kendini Osman beyin yerine koy denildiğinde öğrenci Osman beyin ne giyim tarzını, ne o dönemki Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumu, ne de Osmanlı'nın yaşayışıyla ilgili hiçbir şey bilmezse öğrenci dolayısıyla empati kuramaz* [22.02.2011].
>
> **Ö-9:** *Mesela İstanbul'un fethini anlatıyoruz. Rastgele bir öğrenciyi kaldırıp sen Fatih Sultan Mehmet olsaydın nasıl bir fetih politikası izlerdin veya nasıl önlemler alırdın ya da misal İstanbul'un fethinde bir komutan olarak sana görev verildi, sende dışarıdan gelecek tehlikeleri bertaraf etmekle görevlisin bu durumda ne yapardın veya bunları yapan kişi şunları şunları yapmış acaba doğru mudur, siz olsaydınız nasıl bir yol izlerdiniz? Şeklinde sorular soruyoruz. İşte bu şekilde daha çok kendini o kişinin yerine koyarak o devlet adamı gibi düşünerek bazen şöyle bir sıkıntımız oluyor konu hakkında yeterince bilgi düzeyinde bir şeyler verememişsem çocuk günümüzün teknolojisiyle düşünebiliyor. İşte uçak savar yerleştirirdim gibisinden veya helikopter kullanırdım. Böyle durumlarla karşılaştığımız da oluyor, zor durumda kalabiliyoruz. Çocuk zaten yaş düzeyi itibariyle bazen o dönemi o dönemin şartlarını algılayamıyor olabiliyor veya çocuğa önceden o dönemin şartlarını çok iyi bir şekilde sunmuş olman gerekiyor. Bunda da sadece*

> *anlatımda yeterli olmuyor. Bazen görsel bir şeyler de vermek gerekiyor. Görsel konuda sıkıntılıyız, bu da çocukların empati becerisi konusunda biraz geri kalmasına sebep oluyor* [16.02.2011].

Öğretmenlerin 5'i de "Ders saatinin yetersiz olması" nı empati becerisini geliştirmek aşamasında sorun olarak değerlendirmektedirler. Bunu **Ö-20** *"Zaman yetersiz diye düşünüyorum. Ben zaman konusunda sosyal bilgiler dersinde çok sıkıntı yaşıyorum. Bu etkinliğin uygulanmasında empati yönteminin kullanılmasında zaman sıkıntısı çok yaşıyorum; çünkü öğrencinin kalkıp da onu sınıf içerisinde sunması, bir şekilde ifade edebilmesi için çocuğa bir zaman tanımak gerekir"* [26.01.2011], **Ö-13** *"Ders konularını anlatmak ve öğrenciye bunu beceri olarak dönüştürmek ve ayrıca çalışma kitabındaki soruları yapmakla ve zamanla ilgili olarak sorunlar yaşıyoruz"* [17.02.2011] şeklinde ifadede bulunmuşlardır.

4 öğretmen ise bu sorunların sebebi olarak "Empati becerisinin kalıcı olmaması" nı öne sürmüşlerdir. Bunu **Ö-16** *"Öğrencide davranışa dönmüyor öğrenci anlık olarak alıyor bunu, uzun süreli olarak almıyor"* [06.04.2011] şeklinde ifadede bulunurken, **Ö-4** *"Biz toplum olarak teoriyi veriyoruz, öğrenciler de belki bunun doğruluğunu biliyor; ama çözüm odaklı olmuyoruz. Yani bunu içselleştiremiyoruz. Doğrusu budur; ama bunu eğitime, davranışlarımıza dönüştüremiyoruz"* [23.02.2011] şeklinde açıklamada bulunmuştur.

Öğretmenlerden 3'ü ise "Öğrencilerin bencil olması" nı sorunların başlıca sebebi olarak göstermektedirler. Bunu **Ö-19** *"Çocuklarda bencillik duyguları daha ön planda. Çocuklar ergenliğin getirisiyle benmerkezci olmaya başlıyorlar. Paylaşmayı sevmedikleri ve kendilerini popüler görme, arkadaşlar arasında ön plana çıkma gibi kaygılarından dolayı empati becerisini daha yavaş geliştiren çocuklar var. Önemsemeyen, değer vermeyen çocuklar var"* [23.02.2011], **Ö-6** *"Davranışsal bazı sorunlar gösteren öğrencilerde aşırı bencillik, diğerinin düşündüğü beni ilgilendirmez, ben kendime bakarım, ailem için en önemli kişiyim tarzında davranışları bulunmaktadır. Ben merkezli olunca öğrenci, maalesef bu yöntemin uygulanması pek mümkün değil"* [02.03.2011], **Ö-24** ise *"Öğrencinin ben duygusu çok fazla. Biz de öğrenciyken bu kadar ben duygusu yoktu; ama günümüzde öğrencinin direk yaklaşımı ben duygusu"* [02.03.2011] şeklinde ifadede bulunmuşlardır. 1 öğretmen de bu sorunun sebebini "Öğretmenlerin empatisiz bir ortamda yetişmesi" nden kaynaklandığını dile

getirirken bunu **Ö-22** *"Okullarda ne kadar söylersem söyleyeyim biz de bu kültürde yetişmişiz. Evet, birçok şeyi sözde diyoruz; ama davranışlarda unutuyoruz. Öğretmenlerin de bu konuda sürekli sistematik bir şekilde empatiyi yaşatacak davranışlarda bulunması gerektiğini düşünüyorum"* [02.03.2011] şeklinde açıklamıştır.

Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaştıkları soruların kaynaklarına yönelik görüşleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.21.
Empati Becerisini Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Kaynaklarına İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ KAZANDIRMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN KAYNAKLARI	f
Öğrenci	21
Sınıf ve okul ortamı	8
Aile	7
Öğretim Programı	6
Zaman	5
Öğretmen	5
Kitaplar	3
Kitle İletişim Araçları ve Medya	3
Toplum	2
Kullanılan Yöntem ve Teknikler	1
Akran ortamı	1

Tablo 4.21' de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini kazandırma aşamasında karşılaşılan sorunların kaynaklarına ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerden 21'i bu sorunların "Öğrenci" den kaynaklandığını belirtmiş, bunu **Ö-6** *"Davranışsal bazı sorunlar gösteren öğrenciler aşırı bencil oluyorlar. Diğerinin düşündüğü beni ilgilendirmez, ben kendime bakarım, ailem için en önemli kişiyim, şeklinde düşünüyorlar. Ben merkezli olunca öğrenci, maalesef bu yöntemin uygulanması pek mümkün değil"* [02.03.2011], **Ö-10** *"Mesela Ömer Faruk diye bir öğrencimiz var. Diyorum ki kendini şu padişahın yerine koy diyorum, biz bunları neden öğreniyoruz, Osmanlı devleti yıkılmadı mı ve Bunlar bizi neden ilgilendiriyor?, diye sorularla karşı karşıya kalıyoruz sıklıkla. 6. sınıflarda da oluyor. Göktürkleri anlatıyoruz mesela. Bunlar çekik gözlü diyor, biz böyle değiliz diyor, bunların bizimle alakası yok, bunları neden öğreniyoruz diyor"* [09.03.2011] şeklinde

ifade etmişlerdir. Empati becerisinin kazandırılmasında karşılaşılan sorunların "Sınıf ve Okul Ortamından" kaynaklandığını belirten 8 öğretmen bulunmakta olup, **Ö-11** *"Hani okulun olanakları kısıtlı…"* [25.01.2011], **Ö-24** *"Öğrenciyle biraz daha bireysel olarak ilgilenilmesi lazım; çünkü sınıfların kalabalık olması burada sorun teşkil edebiliyor"* [02.03.2011], **Ö-25** ise *"Sınıflarımız kalabalık, ekonomik sıkıntılar var okulumuzda. Fiziksel ortam çok fazla yeterli değil, bu da bizim işlerimizi aksatıyor"* [18.04.2011] şeklinde ifadede bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 7'si ise bu sorunların kaynağı olarak "Aile" demişlerdir. Bunu **Ö- 9** *"Çocuğun bulunduğu sosyal ortam, yetiştiği aile çevresi, okula karşı olan ilgisi, çocuğun bireysel özellikleri, bu tür şeyler genelde çocuğun empatisel bakışını etkiliyor"* [16.02.2011], **Ö-22** *"Aile, çevre ve öğretmen, bu alanda ailenin çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum"* [02.03.2011] şeklinde ifade etmişlerdir. **Ö-16** bu sorunların kaynağını aile olarak ifade ederken, ayrıca akran ortamının da bu sorunların kaynağı olarak görmektedir. Bunu şu örnekle açıklamaktadır:

> *"Davranışsal olarak sonuç bekliyorsak ki bunu elde edemiyoruz; çünkü maalesef öğrenciler bize gelirken aile ortamında ve akran ortamında şekilleniyor ve o şekillenmeyi de maalesef sağlıklı ortamlarda gerçekleştiremiyorlar. Öğrencilerimizin hiçbiri eğitim almıyorlar ve bizlere gelene kadar zaten bazı davranışlar, beceriler yerleştiği için bunları değiştiremiyoruz. Bir de okuldaki ortam çok güzel ama öğrenci eve gidiyor, okulda yaptıklarını evinde uygulayamıyorsa veya akran çevresinde bu becerinin bir anlamı olmuyor. Bizimle 6 saat geçiriyorlarsa günün 18 saatini aile ve akran gruplarıyla paylaşıyorlar. Buralarda uygulama alanları çok dar ve kısıtlı olduğundan onlara örnek olacak kişiler, bireyler olmadığı için becerinin çok uygulanabilirliği olmuyor maalesef"* [06.04.2011]

Empati becerisini kazandırmada kaynaklanan sorunların "Öğretim Programı"ndan kaynaklandığını belirten 6 öğretmenden **Ö-24** bunu *"5.6.7. sınıf gelişim dönemleri farklı. Öğrencide empati duygusunu gelişmesi için önündeki müfredatın ona göre hazırlanması lazım. Bunda ben yetersizlik olduğunu görüyorum, konularda dağınıklık çok fazla"* [02.03.2011] şeklinde ifade ederken, **Ö-21** *"Müfredat yoğun olduğu zaman kullanamıyoruz"* [17.02.2011] **Ö-25** ise *"Bu seneki ders kitaplarında çok fazla lüzumsuz konular vardı. Bana göre müfredata sığmayacak, yılsonuna kadar*

bitiremeyeceğimiz konular var. En azından bu lüzumsuz konular çıkartılabilirse çocuklara biraz daha zaman kalır, diğer konulara bu sayede daha çok daha zaman kalır ve daha iyi eğitim verilebilir" [18.04.2011] şeklinde ifadede bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin 3'ü ise bu sorunların kaynağı olarak "Kitle İletişim Araçları ve Medya" ifadesinde bulunurken bunu **Ö-14** *"Televizyonlarda şiddet içeren öğeler çok veriliyor çocukların uyanık olduğu saatlerde. İnternette özgürce dolaşıyorlar, hem cinsellik hem şiddet içeren inanılmaz görüntüler ve o çocukların ne yazık ki çocuklukları, saflıkları erken kayboluyor. Empati bununla beraber kayboluyor. Çünkü çocuk artık karşıdakiyle empati kurmayı bırakıp, onun düşkünlüğünden haz almakla mutlu oluyor. Bu çok tehlikeli bir şey"* [21.02.2011], **Ö-19** *"Çocuklar biraz şiddete meyilliler. Özellikle izledikleri televizyon programları, kendi aralarında popüler olma gayretleri yani dışarıdan çok olumsuz yönlendirme alıyor çocuk. Dolayısıyla acımasızlık duygusu görüyorum özellikle bazı çocuklarda. Psikolojik yardım alan çocuklar var, şiddete meyilli çocuklar var"* [23.02.2011], **Ö-2** *"Çocuklar artık hazır bir teknoloji ile yetişiyorlar. Bu hazır teknoloji de nedir? 'Gör gör gör' kendini onun yerine koyma kısmı biraz gecikiyor. Daha kırsal kesimlerde bu sıkıntı yaşanmıyor; ama özellikle şehir merkezleri bu sıkıntıyı yaşıyor. Çünkü çocuk kendini başkasının yerine koyana kadar her şeyin hazırını da zaten buluyor. Yani bir arayış içerisine girmiyor"* [02.03.2011] şeklinde açıklamada bulunmuşlardır.

Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaştıkları soruların çözümüne yönelik görüşleri ve bunların frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.22.
Empati Becerisini Öğrencilere Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar ve Tavsiyelere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ KAZANDIRMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALAR VE TAVSİYELER	f
Ailelerin empati beceri konusunda eğitilmesi	5
Daha küçük yaşlarda empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin yapılması	3
Sanal ortamlar oluşturmak yerine olayın bizzat oluştuğu alanlara öğrencilerin götürmesi	2
Öğrencinin yaş seviyesine uygun etkinlerin olması	1
Çocuklara karşısındaki kişiyi dinleme özelliğinin kazandırılması	1
Öğretmenlerin kitaplara bağlı kalmaması	1
Öğrencinin öfke kontrolünün denetim altına alınması	1

Tablo 4.22. Devam
Empati Becerisini Öğrencilere Kazandırma Aşamasında Karşılaşılan Sorunların Çözümüne Yönelik Uygulamalar ve Tavsiyelere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

EMPATİ BECERİSİNİ KAZANDIRMA AŞAMASINDA KARŞILAŞILAN SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK UYGULAMALAR VE TAVSİYELER	f
Öğrencileri grup çalışmalarına yönlendirme	1
Farklı statüdeki çocukların kaynaşmasına yönelik etkinliklerin düzenlenmesi	1
Eğitim fakültelerinin yapısının değiştirilmesi	1
Öğretmen adaylarının daha fazla uygulamalı dersler almasının sağlanması	1
Sorgulayan, düşünen bireylerin yetişmesinin sağlanması	1
Kitaplardaki bilgi yığınlığının azaltılması	1
Sosyal Bilgiler ders saatinin artırılması	1
Oyunlarla bu becerinin kazandırılmasının sağlanması	1
Öğretmenlerin empatik davranışlarda bulunması	1

Tablo 4.22'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik uygulamalar ve tavsiyelere ilişkin açıklamalarına bakıldığında öğretmenlerin 5'i "Ailelerin Empati Beceri Konusunda Eğitilmesi" gerekmektedir, şeklinde yanıt vermiştir ve **Ö-16** *"Ailelerin ciddi anlamda bu konuda ve Türkiye'de eğitilmesi gerekiyor; çünkü bu öğrenciler buradan eğitim alıp bizlere geliyorlar. Bizlerin bir noktadan sonra yapacak bir şeyi olmuyor. Benim kendi mesleğimde 4 yıllık eğitimim bitti, bu anlamda aile eğitimine çok önem veriyorum"* [06.04.2011], **Ö-6** *"Benmerkezcilik aile eğitimi ile kırılabilir. Ama bu da özellikle bizim bulunduğumuz çevrede 'sonradan görme' diye tabir ettiğimiz ailelerin çocuklarında daha çok oluyor, kültürel seviyesi yüksek olanlarda olmuyor zaten. Bir şey bildiğini zanneden veliler ve öğrenciler bu tür zorluklarla karşılaşmaya sebep oluyor"* [02.03.2011], **Ö-24** ise *"...ailelere eğitimlerin verilmesi çok önemli; ancak bu sorunlar bu şekilde aşılır. Sadece eğitimle, okuldaki sınıftaki dersle, müfredatla olacak iş değil; çünkü öğrenci okulda bunu görüyor; ama dışarı çıkınca bunu ailesinde görmediği zaman ne yapıyor: 'Aaa demek ki sadece okulda söyleniyor.' ve artık belli bir süre sonra nasılsa uygulamayacağım havasına giriyor"* [02.03.2011], **Ö-14** *"Ailenin eğitimi burada gerekebilir"* [21.02.2011] şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır.

Öğretmenlerin 3'ü "Daha küçük yaşlarda empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin yapılması" gerekmektedir şeklinde bir öneride bulunurken bunu **Ö-17**

"Sorgulayamayan hatta okuduğunu bile anlamayan ya da anlatılanı yorumlayamayan, özümseyemeyen bir gençlik geliyor. Bu da bizim işimizi zorlaştırıyor…8.sınıfa kadar empatiyi belli bir yerde oturtuyoruz, geliştiriyoruz ama dediğimiz gibi 4.ve 5.sınıftan başlamış olsa bizim için çok daha kolay olacak" [09.03.2011], **Ö-4** *"Daha sık, daha canlı tutarak bunun önemini daha çok vurgulayarak ve bunu küçük yaşlardan itibaren eğitime dönüştürerek ancak düzeltebiliriz diye düşünüyorum"* [23.02.2011] şeklinde ifade etmişlerdir. 2 öğretmen ise bu tavsiyelere örnek olarak "Sanal ortamlar oluşturmak yerine olayın bizzat oluştuğu alanlara öğrencilerin götürmesi" gerekmektedir, şeklinde yanıt vermiştir. Bunu **Ö-16** *"Bence sanal ortamlar oluşturmaktansa olayın yaşandığı yere gitmeliyiz. Doğal afetlerden yola çıkarak deprem oluyor üzülüyoruz, kendimizi bir an onların yerine koyuyoruz ve o bir an hemen bitiyor, sonrasını anlamıyoruz. Keşke öğrencileri sanal ortamlardansa o olayın bizzat oluştuğu alanlara götürebilsek, o duyguyu birebir kendisi de algılayabilse, o ortamda bence daha iyi bir sonuçlar elde edebiliriz*" [06.04.2011] şeklinde açıklarken, **Ö-19** uyguladığı bir çalışma örneğini şöyle açıklamıştır:

> *"Bir ay öncesinde bir gezi düzenledim İstanbul Zihinsel Engelliler Vakfı'na gittik. Bu da aslında empati konusunun içinde bulunduğu bir uygulamaydı. 6.sınıf öğrencilerimiz orada zihinsel engelli arkadaşlarla tanıştılar, onlara hediyeler verdiler. Orada onların yaptıkları çeşitli faaliyetler vardı. Takı tasarım yapıyorlardı, resim yapıyorlardı. Bizim öğrencilerimiz de onlara katıldı, mozaik yarışması yaptılar, dans yarışması yaptık beraber. Aslında empatinin en güzel yaşandığı günlerden biriydi. Çok güzel bir gündü, çok güzel bir paylaşımdı. Öğrencilerimizin yeni arkadaşları oldu. Bu arkadaşları zihinsel özürlüydü; fakat uyum konusunda beraber hareket etme ve eğlenme konusunda, paylaşma konusunda aralarında bir fark olmadığını gördüler. Bu yüzden zengin bir paylaşım oldu. Bence empati kurmayı en iyi, uygulamalı bir şekilde düzenlediğimiz çok güzel bir gün oldu"* [23.02.2011].

Ö-16 bu sorunlara tavsiye olarak "Öğretmenlerin kitaplara bağlı kalmaması" gerektiğini dile getirmiştir. Bunu *"Biz öğretmenler olarak, sahadaki kişiler olarak çokta kitaplara bağlı olmamalıyız. Kitaplar bize bir öneridir. Bizler daha iyi bir şekilde bu beceriyi bence işleyebiliriz ve öğrencilere kazandırabiliriz"* [06.04.2011] şeklinde açıklayarak öğretmenleri bu beceriyi öğrenciye kazandıracak yetkin kişi olarak görmektedir.

4.6.9. Öğretmenlerin Talim Terbiye Kurulu Üyesi Olmaları Durumunda Empati Becerisini Kazandırmada ve Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK 'yi Empati Becerisi Açısından Daha Nitelikli Kılmada Yapılan Tavsiyelerine İlişkin Öğretmen Görüşlerine Ait Bulgular

Öğretmenlerin Talim Terbiye Kurulu üyesi oldukları takdirde Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisini geliştirecek ve değerlendirecek etkinlikler açısından daha nitelikli kılmak adına yapılan tavsiyeleri belirlemek amacıyla, "*Talim Terbiye Kurulu üyesi olsaydınız, Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati beceri açısından daha nitelikli kılmak adına neler yapardınız? Neler yapılmasını önerirdiniz?* sorusu yöneltilmiştir. Öğretmenlerin bu sorulara verdikleri yanıtlar ve frekans dağılımları ise Tablo 4.23'de verilmiştir. Aşağıdaki tabloda öğretmenlerin kendilerini Talim ve Terbiye Kurulu üyesi gibi düşünmeleri istenerek ders kitaplarını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmak adına neler yapabileceklerine ilişkin görüşleri ve frekansları sunulmuştur.

Tablo 4.23.
Talim Terbiye Kurulu Üyesi Olmaları Durumunda Empati Becerisini Kazandırmada ve Sosyal Bilgiler ÖKK-DK-ÖÇK 'yi Empati Becerisi Açısından Daha Nitelikli Kılmada Yapılan Tavsiyelere İlişkin Öğretmen Görüşleri ve Frekans Dağılımları

TAVSİYELER	f
Öğrencinin anlayabileceği, faydalı ve günlük hayatta karşılaşabileceği etkinliklere yer verilmesi	7
Öğrencinin düşünmesini, empati kurmasını sağlayıcı soruların geliştirilip sayısının artırılması	5
Diğer meslektaşların etkinlik örneklerinin araştırılıp paylaşılması	4
Hikâye türünde etkinliklerin sayısının artırılması	3
Görsel ağırlıklı etkinliklerin kullanılması	3
Gereksiz ve fazla bilgilerin sadeleştirilmesi	3
Konuların ve etkinliklerin öğrencinin hazır bulunuşluk seviyesine uygun olarak hazırlanması	3
Kitaplarda drama, piyese gibi etkinliklerin bulunması	3
Öğrencileri olayın gerçekleştiği ortamlara götürecek eğitim ve öğretim ortamlarının oluşturulması	2
Ürüne yönelik etkinliklerin kitaplara eklenmesi	2
Konuların kronolojik olarak düzenlemesinin yapılması	2
Öğrencilerin ilgisini çekecek türde etkinliklerin oluşturulması	2
Kitapların kaldırılmasını isterim	2
Öğretmen kılavuz kitabının bilgi açısından sadeleştirilmesi	1
Daha renkli ve bol etkinliklerin bulunması	1
Öğrencinin araştırma ruhunu geliştirecek etkinliklerin geliştirilmesi	1
Tarihsel konularda daha çok kullanabilecek etkinliklere yer verilmesi	1

Tablo 4.23'de ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin talim terbiye kurulu üyesi olmaları durumunda empati becerisini kazandırmada ve sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmada yapılan tavsiyelerine bakıldığında öğretmenlerin 7'si öğrencinin anlayabileceği, faydalı ve günlük hayatta karşılaşabileceği etkinliklere yer verirdim" önerisinde bulunurken, bunu **Ö-5** *"Hayatın içinden, daha güncel örneklerle, daha fazla etkinlik olursa, empatiyi bir kazanım olarak edindirmek daha kolay olur diye düşünüyorum. Bu çalışma kitabının içerisinde de olabilir, ders kitabında da olabilir, öğretmen kılavuz kitabında da olabilir. Yani şeyi zenginleştirmek özellikle güncel örnekleri altını çiziyorum zenginleştirmek daha güzel olabilir"* [23.02.2011] şeklinde açıklamıştır. **Ö-18** bu öneriyi *"Oturduğumuz yerden, çok da bilgiye sahip olmadan örnek olay hazırlamak öğrenciye empati becerisini çok da fazla katmayacaktır. Öğrenci örnek olayı görürken, örnek olayla karşılaşırken aaa ben, aynı benim gibi diyebilmeli. O andan itibaren zaten öğrenciyi duygusal olarak yakalamışsınız demektir"* [16.02.2011] şeklinde ifade ederken, **Ö-14** *"Öğrencinin anlayamayacağı olayları veya durumları çıkarıp yerine anlayabileceği, daha sade, onun hayatında olan konularla ilgili etkinlikler konulabilir"* [21.02.2011], **Ö-16** ise *"Gerçek hayatta karşılığı olabilen etkinliklere yer verilmeli, öğrencilerin seviyelerine dikkat edilerek yapılmalı bu… Madem empatiden bahsediyoruz gerçek hayatta karşılığını bulanabilecek etkinliklere yer verilirse üst düzeyde öğrencilerin algılayabilmesine olanak sağlar"*[06.04.2011] şeklinde öneride bulunmuşlardır.

Öğretmenlerden 5'i tavsiye olarak "Öğrencinin düşünmesini, empati kurmasını sağlayıcı soruların geliştirilip sayısının artırılması" gerektiğini ifade etmiştir. Bunu **Ö-12** *"Ben bir kere çocukların daha çok yazması, daha çok konuşmaları için daha fazla kendilerini ifade edecekleri tarzda etkinlikler hazırlardım. Yani çocuklar zaten konuşmalarını sağladıkça, işte yazmalarını sağladıkça, kendi duygularını ifade ettikçe karşı tarafa bakış açısına ister istemez değişmeye başlıyorlar. Temel nokta bu işte... Ben olsaydım; mesela altı çizili, daha doğrusu noktalarla oluşan sorular sormazdım. Soru boşluklarına geniş yer ayırırdım ki çocuk istediği kadar yazabildiğini yazsın, konuşabildiğini konuşsun. Bu çok çok önemli ya da yazılı soru örneğinde üç cümleyle ifade edin, iki cümleyle ifade edin tarzındaki sorular bana göre çocuğu sınırlandırmaktır. Bu anlamda değişikliklerin yapılması gerektiğini düşünüyorum"*

[23.02.2011], **Ö-14** *"Empati soru sormakla gelişen bir olaydır. Mesela, öyle bir soru soracaksınız ki cevabı evet veya hayır olmayacak ya da herhangi bir yere yönlendirmeyecek ve onun düşünmesini sağlayacak"* [21.02.2011] şeklinde öneride bulunmuştur.

4 öğretmen ise tavsiye olarak "Diğer meslektaşların etkinlik örneklerinin araştırılıp paylaşılması" gerektiğini ifade ederken bunu **Ö-15** *"Talim Terbiye yetkililerinin yerinde olsaydım bir yetkili görevlendiririm. Bakalım dolaşın okulları, öğretmenleri neler yapıyor, ne etkinlikler düzenliyor? Onları bir araştırın gelin bakarım, derdim. Yani neler var uygulanabilecek ya da uygulanmış başarılı etkinlikler. Onların örnekleri kitaplara konulabilir. Hatta web sitesinde de paylaşılabilir"* [13.04.2011], **Ö-26** *"Tüm okullarda yapılan ekstra çalışmaları toplayıp kendi bünyesinde bir değerlendirme yapabilirler. Bunlar doğrultusunda çalışma kitabına, ders kitabına neler ekleyebiliriz, neler çıkarabiliriz? Bunları değerlendirebilirler. Ben bütün bölgelerin illerdeki tüm okullarda dev bir zümre kurmak isterdim. Biz özel okullardaki öğretmenler bir takım avantajlara sahibiz. Dokümanlar, materyaller, teknolojik araç gereçler; bunların diğer öğretmenlerle paylaşılmasının faydalı olacağını düşünüyorum"* [27.01.2011], **Ö-8** *"Ülkeyi gezerek yani bu işi yapan insanlar ya da öğretmenlerden örnekler toplayarak ders kitabında bu örnekleri tavsiyeler olarak sunmaları daha mantılı olur"* [13.04.2011] şeklinde öneride bulunmuşlardır.

Yukarıdaki öğretmen tavsiyelerine baktığımızda Talim Terbiye yetkililerinin görevlendireceği personelin ülkenin farklı köşelerinde görev yapmakta olan öğretmenlerin uygulama örneklerinin diğer öğretmenlerle paylaşılmasının uygun olduğunu vurgularken, **Ö-24** ise farklı bir tavsiye öne sürerek şu açıklamada bulunmuştur:

> *"İlk önce şu kılavuz kitabını kaldırırım. Onun yerine varsa ana bilgiyi verirdim ve diğer yapılacakları öğretmene bırakırdım. Öğretmen ona göre, o sınıf düzeyinin, öğrencilerinin bilinçsel, duygusal seviyelerine göre etkinlik yapmalıdır"* [02.03.2011].

BÖLÜM V: SONUÇ

5.1. Yargı

Sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının amaç, kapsam ve etkilik boyutlarında incelendiği bu araştırmada, ele alınan alt başlıklardaki bulgulara göre şu yargılara varılabilir:

Araştırmanın birinci amacı ile ilgili analizlerin sonucuna göre, ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki empati türleri incelendiğinde, her üç yayınevine ait kitapların tümünde sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin bulunduğu, tarihsel empati etkinliklerinin sosyal empati etkinliklerine nazaran daha fazla olduğu belirlenmiştir. Her bir yayınevinin bütün kitaplarında yer alan empati etkinliklerine bakıldığında ilk sırayı Evren Yayıncılık, ikinci sırayı Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü sırayı Gizem Yayıncılık ve dördüncü sırayı ise Altın Kitapları'nın aldığı görülmüştür. Sosyal empati etkinliklerinin en fazla Evren Yayıncılık kitaplarında, en az ise Gizem Yayıncılık kitaplarında bulunduğu saptanmıştır. Tarihsel empati etkinliklerinin çoğunun Gizem Yayıncılık kitaplarında bulunduğu tespit edilmiş olup, bu oranın en düşük olduğu kitapların Altın Kitaplar'da olduğu belirlenmiştir. İlköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin yayınevlerine göre dağılımları incelendiğinde, 6. sınıf düzeyinde olduğu gibi tarihsel empati etkinliklerinin sosyal empati etkinliklerine göre daha fazla olduğu saptanmıştır. Her bir yayınevinin bütün kitaplarında yer alan empati etkinliklerine bakıldığında ilk sırayı Anıttepe Yayıncılık, ikinci sırayı ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nın aldığı görülmektedir. Sosyal empati etkinlikleri bakımından en fazla etkinlik Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nda yer alırken, en az Anıttepe Yayıncılık'ta bulunurken, tarihsel empati etkinlikleri yönünden bunun tam tersi bir durum söz konusudur.

Araştırmanın ikinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında yer alan empati etkinliklerinin metin bazında incelenmesiyle elde edilen bulgular sonucunda, kitapların geneline bakıldığında ilk sırada "olay içinde yaşatma"

metinlerinin, ikinci sırada "bilgilendirici metin"lerin, üçüncü sırada "gazete, dergi ve internet haberleri"nin, dördüncü sırada "örnek olay, tarihsel kanıt ve konuşma balonu" şeklindeki metinlerin ve beşinci sırada ise öykü (hikaye)'lerin olduğu tespit edilmiştir. Yayınevleri bazında bakıldığında ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nda yer alan metinlerin diğer yayınlara göre daha fazla empati etkinliği içerdiği belirlenmiş, bunların çoğunluğunu "bilgilendirici metin", "tarihsel kanıt" ve "konuşma balonu" etkinliklerinden oluştuğu görülmektedir, bunu ikinci sırada Gizem Yayıncılık izlemekte olup, Gizem Yayıncılık kitaplarında yoğunluklu olarak "olay içinde yaşatma" etkinliğinin geçtiği tespit edilmiştir. İlköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında yer alan empati etkinliklerinin metin bazında incelendiğinde ise, kitapların geneline bakıldığında ilk sırada "bilgilendirici metin"lerin, ikinci sırada "olay içinde yaşatma" metinlerinin, üçüncü sırada "gazete, dergi ve internet haberleri ile tarihsel kanıt"ın, dördüncü sırada "hikaye(öykü), soru ve örnek olay" şeklindeki metinlerin ise tane olduğu tespit edilmiştir. Kitapların yayınevlerine göre incelenmesi sonucunda ise, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nda yer alan metinlerin Anıttepe Yayıncılığa göre daha fazla empati etkinliği içerdiği tespit edilmiştir. Bunların çoğunluğunu "olay içinde yaşatma", "gazete dergi ve internet haberi", "soru" ve "örnek olay" etkinliklerinden oluştuğu görülmektedir.

Araştırmanın üçüncü amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabında yer alan görsellerde bulunan empati etkinliklerinin kitapların tamamına göre dağılımı incelendiğinde, görsellerin çoğunun *"fotoğraf"* ve *"resim"*lerden oluştuğu görülmüştür. Empati becerisini kazandırmaya yönelik görsellerin en fazla Evren Yayıncılıkta, en az ise Altın Kitaplarda bulunduğu tespit edilmiştir. İlköğretim sosyal bilgiler 7.sınıf öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve çalışma kitabında yer alan görsel empati etkinliklerinin kitapların tamamına göre dağılımına bakıldığında, etkinliklerin çoğunluğunun 6. sınıflarda olduğu gibi *"resim"* ve *"fotoğraf"* lardan oluştuğu belirlenmiştir. Resimli empati etkiliğinin en fazla olduğu yayınevi Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları iken, fotoğraflı empati etkinliklerinin en fazla olduğu yayınevinin ise Anıttepe Yayıncılık olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın dördüncü amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında

empati becerisinin öğrenme-öğretme sürecinde kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik hazırlanan yöntem, teknik ve etkinliklerin kitapların tamamına göre dağılımına bakıldığında ağırlıklı olarak "siz olsaydınız ne yapardınız?", "soru-cevap tekniği" ve "hayal ediniz?" etkinliklerinin yer aldığı saptanmıştır. Her bir yayınevinin tüm kitaplarında yer alan empati becerisini kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik etkinliklere bakıldığında ilk sırayı Evren Yayıncılık, ikinci sırayı Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, üçüncü sırayı Gizem Yayıncılık ve dördüncü sırayı ise Altın Kitaplarının aldığı tespit edilmiştir. İlköğretim sosyal bilgiler 7.sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin öğrenme-öğretme sürecinde kazandırılmasına ve geliştirilmesine yönelik hazırlanan yöntem, teknik ve etkinliklerin kitapların tamamına göre dağılımına bakıldığında, yöntem, teknik ve etkinliklerin ağırlıklı olarak "soru-cevap", "siz olsaydınız ne yapardınız?", "hayal etme" ve "tartışma" etkinliklerinden oluştuğu belirlenmiştir. Her bir yayınevinin tüm kitaplarında yer alan empati becerisini kazandırmaya ve geliştirmeye yönelik etkinlikler incelendiğinde ilk sırayı Anıttepe Yayıncılık ve ikinci sırayı ise Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'nın almıştır.

Araştırmanın beşinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim sosyal bilgiler 6. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin kitapların tamamına bakıldığında ölçme değerlendirme araçlarından çoğunluğunun "açık uçlu sorular"dan oluştuğu tespit edilmiştir. Açık uçlu soruların tamamının tüm yayınevlerinin ders kitaplarında yer aldığı saptanmıştır. İlköğretim sosyal bilgiler 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve çalışma kitaplarında empati becerisinin değerlendirilmesine ilişkin bulguların sonuçlarına bakıldığında ise, *"Açık uçlu sorular"*ın sadece Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları ders kitabında, "*proje"* görevinin Anıttepe Yayıncılık öğrenci çalışma kitabında ve Milli Eğitim Yayınları öğrenci çalışma kitabında bulunduğu saptanmıştır. Hem Anıttepe Yayıncılık hem de Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları'ndaki tüm kitaplardaki empati becerisinin değerlendirmesine ilişkin ölçme araçlarının eşit olarak dağıldığı belirlenmiştir.

Araştırmanın altıncı amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal empati becerisi hakkındaki görüşlerine ilişkin cevaplarına bakıldığında, öğretmenler sosyal empati becerisini "Kendimizi

karşımızdaki kişinin yerine koyabilme", "Karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini anlayabilme", "Karşıdaki kişi gibi düşünebilme, hissedebilme" şeklinde tanımlamışlardır.

Araştırmanın yedinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihsel empati becerisi hakkındaki görüşlerine ilişkin cevaplarına bakıldığında, öğretmenlerin çoğunluğunun bu beceriyi "Kişinin kendisini geçmişte yaşamış kişilerin yerine koyması" ,"O dönemi hayal edebilme" , "O dönemin şartlarına göre düşünebilme" ve "O dönemde yaşamış insanlar gibi hissetme" olarak tanımladıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın sekizinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde öğrencilere empati becerisinin kazandırılmasına dair görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerin çoğunluğunun "Sosyal bilgiler dersinde empatinin öğrencilere kazandırılması gereken en önemli beceridir", "İnsanla toplumla ilgili temel değerleri kazandırıp bireyin sosyalleşmesini sağlar", 5'i "Sosyal bilgiler dersinin empati becerisini geliştirmek için uygun bir derstir" yanıtlarını verdikleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın dokuzuncu amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler dersinde empati becerisini geliştirmeye yönelik kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler ile ilgili görüşleri incelendiğinde, öğretmenlerden çoğunluğunun "Siz olsaydınız ne yapardınız?", "Drama" ve " Soru-Cevap" yöntem teknik ve etkinliklerinden yararlandıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın onuncu amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler öğretmenlerine empati becerisinin kazandırıp kazandırmadıklarını değerlendirmede kullandıkları yöntem, teknik ve etkinlikler sorulduğunda, bu soruya çok az öğretmenin cevap verdiği, cevap veren öğretmenlerin çoğunun "gözlem" ve performans değerlendirme" ile ölçme-değerlendirme yaptıkları tespit edilmiş olup, öğretmenlerin bir kısmının ise bu konudaki yetersizliklerini ifade ettikleri saptanmıştır.

Araştırmanın on birinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini geliştirmek ve

değerlendirme için kullandıkları yöntemleri seçme nedenlerine ilişkin görüşlerine bakıldığında, öğretmenlerin "Kalıcılığı sağlaması", "Dersin daha zevkli hale gelmesi", "Öğrencinin derse aktif katılımının sağlaması" ve "Eğitim-öğretim ortamının verimli hale getirilmesi" yanıtlarında yoğunlaştıkları belirlenmiştir.

Araştırmanın on ikinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisine yönelik yöntem, teknik ve etkinliklerin sınıf yönetiminde kullanımına ve sıklık derecesine ilişkin görüşlerine bakıldığında, öğretmenlerin çoğunun empati becerisini "Sınıf içi arkadaş ilişkilerinde", öğrencilerin "Çevreye karşı duyarlılıklarında", kullandıkları ve öğretmenlerin empati becerisinden "sık sık" yararlandıkları tespit edilmiştir.

Araştırmanın on üçüncü amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini geliştirecek etkinliklerin yoğun olarak kullanıldığı ünitelerin neler olduğuna ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin daha çok 7. sınıf ünite ve konularında empati etkinliklerini kullandıkları görülmektedir.

Araştırmanın on dördüncü amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabının empati becerisi açısından yeterliliğine ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin çoğunluğunun sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını yeterli bulmadıklarını ifade etmişlerdir. Yeterli olmadığını düşünenlerin çoğu bunu "Empati becerisini geliştirecek etkinlikler yok denecek kadar az" şeklinde dile getirirken, yeterli bulanların çoğunun ise "Etkinlikler öğrenciler için yararlı ve düşünülerek hazırlanmış" şeklinde yanıtlamışlardır.

Araştırmanın on beşinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini kazandırma aşamasında karşılaştıkları sorunların çeşitleriyle ilgili görüşlerine baktığımızda öğretmenlerin çoğunluğunun bu sorunlara "Sınıf mevcutlarının fazla olması" ve "Öğrencilerin hazır bulunuşluluk seviyelerinin yeterli olmaması" yanıtını vermişlerdir.

Araştırmanın on altıncı amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini kazandırma aşamasında

karşılaşılan sorunların kaynaklarına ilişkin görüşlerine bakıldığında öğretmenlerin çoğunluğunun bu sorunların "Öğrenci" den, "Sınıf ve okul ortam"ından ve "Aile"den kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Araştırmanın on yedinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin empati becerisini öğrencilere kazandırma aşamasında karşılaşılan sorunların çözümüne yönelik uygulamalar ve tavsiyelere ilişkin açıklamalarına bakıldığında öğretmenlerin çoğunluğunun "Ailelerin Empati Beceri Konusunda Eğitilmesi" ve "Daha küçük yaşlarda empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinliklerin yapılması" gerekmektedir, şeklinde yanıtlar verdikleri tespit edilmiştir.

Araştırmanın on sekizinci amacı ile ilgili yapılan analizlerin sonucuna göre, ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenlerinin talim terbiye kurulu üyesi olmaları durumunda empati becerisini kazandırmada ve sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmada yapılan tavsiyeleri incelendiğinde öğretmenlerin çoğunun "Öğrencinin anlayabileceği, faydalı ve günlük hayatta karşılaşabileceği etkinliklere yer verirdim", "Öğrencinin düşünmesini, empati kurmasını sağlayıcı soruların geliştirilip sayısının artırırdım" ve "Diğer meslektaşların etkinlik örneklerinin araştırılıp paylaşılması gerekir" önerilerinde bulundukları saptanmıştır.

5.2. Tartışma

Yapılan araştırmada daha önceki programlarda yer almayan beceri kavramının ilk defa Sosyal bilgiler 2004-2005 öğretim programında yer almasıyla gündeme gelen, iletişim konusu içinde yer alan, fakat başlı başına üzerinde hassasiyetle durulması gereken becerilerden biri olan empati becerisini konu almaktadır. Araştırmada farklı yayınevlerine ait ders kitapları incelenmiş, bu kitaplarda empati becerisinin kazandırılması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi aşamasında kullanılan empati türleri, yöntem, teknik ve etkinlikleri tespit edilmiştir. Ayrıca ilköğretim 6. ve 7. sınıf öğretmenlerinin empati becerisi ve empati becerisinin ders kitaplarındaki yeri hakkındaki görüşleri alınmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda daha önce böyle bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Buna karşın empatinin türleri, empati

becerisinin farklı yaş düzeylerine kazandırılması ve ölçülmesine yönelik bazı araştırmalar bulunmaktadır.

Araştırmada incelenen farklı yayınevlerine ait ilköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarında empati türleri kapsamında yer alan sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Tarihsel empati etkinliklerinin yoğunlukta olduğu kitaplarda, bunun nedeni 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ünite ve konularının rarih disiplinine ait kazanımları fazla miktarda içermesine bağlanabilir. Öte yandan özellikle 7. sınıf konularından olan iletişim ve insan ilişkileri ünitesinde sosyal empati becerisinin yoğunlukta olması olağandır. 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ünite ve konularının sosyal empatiye yönelik olması da göz önüne alındığında, tarihsel empati becerisinin ilk adımlarının atıldığı bu sınıflardan sonra 6.ve 7. sınıfta tarihsel empati becerisine yönelik etkinliklerin fazla olmasının doğal olduğu söylenebilir. Yine bulunan başka bir çarpıcı bulgu ise, 7. sınıf ünite ve konularının tarihsel empati becerisini kazandırmaya daha uygun olmasına rağmen, incelenen 6. sınıf kitaplarında bu oranın daha fazla olmasıdır.

Farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki metinlerde yer alan empati etkinliklerinde çeşitliliğin olmadığı ve genellikle “Olay içinde yaşatma” ve “Bilgilendirici metin” tipinde etkinliklerin olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra az miktarda yer alan “örnek olay” ve “menkıbe”nin sayısının arttırılmasının, “sözlü tarih” ve “yerel tarih” gibi tarihsel empati becerisinin kazandırılmasında önemli olan etkinliklerin de kitaplarda yer almasının gerektiği söylenebilir.

Farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki görsellerde yer alan empati etkinliklerinde çeşitliliğin olmadığı görülmektedir. “Resim ve fotoğraf” lardan oluşan bu görsellerin yetersiz olduğu “karikatür” ve “ tarihi belgeler”in neredeyse yok denecek kadar az olduğu dikkatleri çeken başka bir husustur.

Farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki yer alan yöntem-teknik ve etkinliklerin genellikle “Siz olsaydınız ne yapardınız?”, “Soru-cevap” ve “Hayal ediniz” etkinliklerinin fazla olduğu görülmektedir. Yine empati becerisinin kazandırılmasında

önemli yer tutan drama ve tartışma gibi etkinliklerin çok az kullanıldığı tespit edilirken altı şapkalı düşünme tekniği, pandomim ve öykü yazma gibi yöntemlerin ise hiç kullanılmadığı belirlenmiştir. Özellikle tarihsel konuların öğretiminde yararlanılabilecek sözlü ve yerel tarih etkinliklerinin sayısı da yok denecek kadar azdır.

Farklı yayınevlerinin ilköğretim sosyal bilgiler 6. ve 7. sınıf öğretmen kılavuz kitapları, ders kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarındaki yer alan empati becerisini değerlendirmeye yönelik etkinliklerin sayısı çok az olup, ağırlıklı olarak açık uçlu sorulardan oluştuğu görülmektedir. Empati becerisinin hem bilişsel hem de duyuşsal bileşenlerinin olduğu göz önüne alındığında açık uçlu soruların yanında, performans değerlendirme, görüşme, gözlem, tutum ölçekleri gibi ölçme-değerlendirme araçlarının da bulunması gerekmektedir. Ayrıca performans değerlendirme, portfolyo ve proje gibi süreci değerlendiren tamamlayıcı değerlendirme araçlarının beceri kazanımı gibi süreç isteyen alanlarda yer almasının önemli olduğu düşünülürse, bu araçların kitaplarda çok az kullanılmasının büyük bir eksiklik olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin empati becerisi hakkındaki bilgilerine bakıldığında ise empati kavramını tanımlayabildikleri, empati becerisi hakkında derinlemesine olmasa bile genel geçer bir takım bilgilere sahip oldukları söylenebilir. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmenleri olmaları dolayısıyla tarihsel empati hakkında bilgili olmaları son derece doğaldır. Fakat yine de öğretmenlerin tamamı bu soruya cevap verememişlerdir. Yine öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu sosyal bilgiler dersinde empati becerisini kazandırmanın önemli olduğunu, sosyal bilgiler dersinin öğrencilerin toplumsal değerleri kazanmalarını ve sosyalleşmelerini sağladığı bu nedenle bu becerinin ancak bu derste kazandırabileceklerine dair görüşlerini dile getirmişlerdir.

Öğretmenlerin empati becerisini kazandırmak ve geliştirmek için ağırlıklı olarak drama, soru-cevap, siz olsaydınız ne yapardınız? ve görsellerden yararlanma tarzında yöntem teknik ve etkinlikleri kullandıklarını dile getirmişler; bunun yanında, örnek olay, hayal etme, rol oynama, altı şapka düşünme tekniği, konuşma halkası gibi yöntem teknik ve etkinlikleri kullanan öğretmenlerin azınlıkta olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin genellikle tek tip yöntem, teknik ve etkinlik kullandıkları da söylenebilir. Özellikle empati becerisini değerlendirmede birkaç öğretmenin gözlem ve performans değerlendirmeden yararlandığı fakat bunların çok yetersiz olduğu görülmektedir. Hatta

öğretmenlerden bazılarının empati becerisini değerlendirme aşamasında yetersiz olduğunu açıkça ifade etmektedirler.

Öğretmenler empati becerisini kazandırmada adı geçen yöntem, teknik ve etkinlikleri kullanmalarının nedenini, bunların kalıcılığı sağlaması, dersi daha zevkli hale getirmesi, derse aktif bir şekilde katılımı sağlaması olarak açıklamışlardır.

Öğretmenler empati becerisini sınıf yönetimi esnasında genellikle sınıf içi arkadaş ilişkilerinde karşılaşılan problemlerin çözümünde ve çevreye duyarlılıkta kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu da öğretmenlerin empati becerisini sadece sosyal bilgiler dersinde değil aynı zamanda öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirmede sınıf içinde ve sınıf dışında da kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca öğretmenlere empati becerisini kullanma sıklığı sorulduğunda bazılarının bu soruya cevap vermekte zorlandığı görülmüştür. Bunun sebebi de öğretmenlerin empati becerisini planlı bir şekilde değil, sorun çözümünde ya da gerektiğinde farkında olmadan kullanmalarına bağlanabilir.

Öğretmenlerin empati becerisini kazandırdıkları üniteleri 7. sınıflarda "İletişim ve İnsan İlişkileri" ve "Türk Tarihinde Yolculuk", 6. sınıflarda ise "Ülkemizin Kaynakları" ve "İpek Yolunda Türkler" ünitelerinde kullandıkları görülmüştür. Çünkü bu üniteler sosyal ve tarihsel empati becerisinin kazandırılmasına elverişli ünitelerdir. Ancak 6. ve 7. sınıf ünitelerinde doğrudan verilecek becerilere bakıldığında 7. sınıf "Ekonomik ve Sosyal Hayat" ünitesinde "tarihsel empati beceri"si doğrudan verilecek beceriler arasında yer alırken bu ünitede yeterince etkinliğe rastlanmamıştır. Bunun yanı sıra öğretmenler güncel ve sosyal olaylarla ilişkili konularda ve sınıf içi iletişim konularında da empati becerisini kullandıklarına dair görüş bildirmişlerdir.

Öğretmenlerin ağırlıklı olarak sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı ve ders kitabını empati becerisini kazandırma, geliştirme ve değerlendirme açısından yeterli bulmadıkları görülmekte, yoğunlukla kitaplardaki empati etkinliklerinin sayısının yetersizliğinden yakınmaktadırlar. Ayrıca öğretmenler empati becerisine yönelik etkinlikleri nitelik olarak yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler sosyal bilgiler kitapları ile ilgili genel sorunlarını dile getirmişler, sondaj sorularla konunun empati becerisi yönüne vurgu yapılmış, ancak başarılı olunamamıştır.

Öğretmenlerin yoğunlukla empati becerisini kazandırmalarına ve geliştirmelerine yönelik karşılaştıkları sorunları sınıf mevcutlarının fazla olması münasebetiyle

etkinlikleri uygulamadaki zorluklar, öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyelerinin yetersizliğine ve çocukların empatisiz bir ortamda büyümelerine bağlamışlar, bu sorunların öncelikle öğrenciden, sınıf ve okul ortamından ve aileden kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Öğretmenlerin bu sorunların çözümündeki uygulamaları ve önerileri birbirinden farklı olup, ailelerin empati becerisi konusunda eğitilmeleri, empati becerisinin kazandırılmasına küçük yaşlarda başlanması ve sanal ortamlar yaratmak yerine öğrencinin yaparak yaşayarak beceri edineceği ortamlar oluşturulması gibi önerilerde bulunulmuştur.

Empati becerisini kazandırmak, geliştirmek, değerlendirmek ve sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmak için öğretmenlerin empati sürecine katılıp kendilerini Talim Terbiye Kurulu üyesi gibi düşünmeleri istediğinde öğretmenlerin birbirinde farklı cevaplar verdiği gözlenmektedir. Kendileri Talim Terbiye Kurulu üyesi olduklarında kitaplarda günlük hayatta karşılaşılan etkinliklere yer vermek istediklerini, öğrencinin empati kurmasını sağlayacak etkinlikler hazırlayacaklarını ve meslektaşları arasında bu yönde bir iletişimin arttırılması gibi çok çeşitli önerilerin getirildiği de görülmektedir.

5.3. Öneriler

Uygulayıcılara Yönelik Öneriler

- Ders kitaplarında ünite, konu ve kazanımlar dikkate alınarak sosyal ve tarihsel empati etkinliklerinin niceliği ve niteliği arttırılmalıdır.
- Ders kitaplarında empati becerisini kazandırmada kullanılan yöntem teknik ve etkinliklerin çeşitliliği arttırılmalı, buna bağlı olarak edebi ürünlere, tarihsel kanıtlara ve görsellere ağırlık verilmeli, özellikle empati becerisini geliştirmede kullanılabilecek sözlü tarih ve yerel tarih gibi etkinliklere yer verilmelidir.
- Ders kitaplarında empati becerisinin ölçülmesindeki yetersizlik göz önüne alındığında, ölçme-değerlendirmeye yönelik farklı araçlar kullanılmalı, tutum ölçekleri gibi duyuşsal alanda kullanılabilecek ölçme-değerlendirme araçlarına yer verilmelidir.
- Ders kitaplarının hazırlanmasında yazarlar öğretmenlerin görüşlerine özelikle başvurmalıdır.

- Sadece basılı materyallerin yetersiz olduğu günümüzde ders kitaplarına ek olarak görsel materyaller hazırlanmalıdır (film, belgesel CD'leri gibi).
- Öğretmenlerin empati becerisi hakkında yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaları ve bunu etkili bir biçimde uygulamaları için öğretmenlere empati becerisi hakkında hizmet içi eğitim verilmelidir.
- Ailelere empati hakkında seminerler düzenlenmelidir.
- Empati becerisinin sadece Sosyal Bilgiler dersinde değil, disiplinlerarası bir yaklaşımla diğer derslerde ve okul dışı etkinliklerde de kullanılması sağlanmalıdır.
- İletişim becerileri ve değerler eğitiminin önemsendiği günümüzde, empati becerisini kazandırmak için empati eğitim programları hazırlanmalıdır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Araştırmacıların empati becerisini kazandırma, geliştirme ve değerlendirme konusunda yeni araştırmalar yapmaları önerilir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında empati etkinliklerinin uygulamasına yönelik çalışmalar yapılabilir.
- Empati becerisinin sınıf içi iletişimde etkilerine veyahut sınıf içi iletişimi geliştirmeye yönelik araştırmalar yapılabilir.
- Farklı yöntem ve teknikler kullanılarak tarihsel empati becerisinin gelişimine yönelik nitel ve nicel çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Adanalı, K. (2008). *Sosyal Bilgiler Eğitiminde Alternatif Değerlendirme: 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Eğitiminin Alternatif Değerlendirme Etkinlikleri Açısından Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Adıgüzel, Y. (1998). *İlköğretim Okulları 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Ege Bölgesi Konusunun Araç-Gereç Kullanılarak Öğretiminin Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Akbaba, B. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Görsel Materyallerin Kullanımı. M. Safran, (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.283-319). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Akbaba, B. (2010). Tarih Öğretiminde Görsel Kaynaklardan Yararlanma. M. Safran. (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (170-183). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Akdağ, H. (2009). Sosyal Bilgilerin Tanımı, Amacı, Önemi ve Türkiye'deki Yeri. R. Turan, ve A. M. Sünbül, (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1* içinde (2-23). Ankara: Pegem A Yayınları.

Akengin, H. ve Tuncel, G. (2004). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Bir Yöntem Olarak Empatinin Etkililiği. *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi* içinde (216-221). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Akgül, İ. N. (2006). *Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretiminde Kullandıkları Yöntemler ve Karşılaşılan Sorunlar (Niğde İli Örneği).* Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Akyol, A. K. ve Çiftçibası, H. K. (2005). "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Empatik Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi." *Eğitim Araştırmaları Dergisi, 21*, 13-23.

Akyüz,Y. (2005). *Türk Eğitim Tarihi "M.Ö. 1000- M.S. 2004"*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Alvet, B. (2004). Güzel Sanatlar Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (*2*), 93-108.

Altun, A. (2009). Sosyal Bilgiler Derslerinde Karikatürlerin Kullanımı. R. Turan, A. M. Sünbül ve H. Akdağ, (Ed.). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar-1 içinde (191-212). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Alisinanoğlu, F. ve Köksal, A. (2000). Gençlerin Ben Durumları ve Empatik Becerilerinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 18, 11-16.

Arslan, E., Erbay, F. ve Saygın, Y. (2010). Yaratıcı Drama İle Bütünleştirilmiş İletişim Becerileri Eğitiminin Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin

İletişim Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23*, 1-8.

Aslan, A. A. ve Gökkaya, K. A. (2004). Avrupa Birliği'nin Eğitim Politikalarının Sosyal Bilgiler Dersinin Genel Amaçlarına Etkisi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 *(24)*, 227-244.

Ata, B. (2002). İngiltere'de Piaget ve Bruner'in Görüşlerinin İlköğretimde Tarih Öğretimine Yansıması Üzerine Bir Araştırma. 4. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu, 15-16 Ekim 1998. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*,44-50.

Ata, B. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s. 65-85). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ata, B. (2009a). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. C. Öztürk, (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* içinde (33-47). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Atmaca, A. E. (2006). İlköğretim Ders Kitaplarında Görsel Tasarım ve Resimleme. *Milli Eğitim Dergisi* (171), 318–327. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/171/index3-icindekiler.htmweb adresinden 12 Mayıs 2011 tarihinde edinilmiştir.

Aykaç, N. (2009). *Öğretme ve Öğrenme Sürecinde Aktif Öğretim Yöntemleri.* (2. Baskı). Ankara: Naturel Yayıncılık.

Ayva, Ö. (2008). *Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarının 1998 ve 2004 İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarına İlişkin Değerlendirmeleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Berk, F. (2008). *Eski ve Yeni İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve Ders Kitaplarında Tarih Konularının Karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilgili, A.,S. ve diğ. (2008). *Sosyal Bilgilerin Temelleri.* A.S. Bilgili, (Ed.), Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Bilgin, N. (2006). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar.* (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.

Bozkurt, E. (tarihsiz). Bireylerin İletişim Sorunları ve İletişim Becerilerinin Geliştirilmesi. http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/medergi/16.htm web adresinden 6 Mart 2011 tarihinde edinilmiştir.

Bryman, A. (2004). Social research methods. (2nd ed.). New York: Oxford University Press

Bulut, N.B. (2004). İlköğretim Sınıf Öğretmenlerinin İletişim Becerilerine İlişkin Algıların Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2 (4), 443-452.

Civek, B.D. (2008). *Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Programlarında Vatandaşlık Eğitimi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Cardena, E., Terhune, D.B., Lööf, A. &Buratti,S. (2009). Hyptonic Experience is Related to Emotional Contagion. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis,* 57 (1), 33-46.

Coplan, A. (2004). Empathic engagement with narrative fictions. *The Journal of Aesthetics and Art Criticism , 62* (2), 141-152.

Çarıkçı, İ.H. ve A. G. (2009). Erillik/Dişillik Boyutunun Empatik Beceri İle İlişkisi. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(*2*), 52-63.

Çelebi, C. (2006). *Yapılandırmacılık Yaklaşımına Dayalı İşbirlikli Öğrenmenin İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Erişi ve Tutumlarına Etkisi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çepni, S. (2001). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş*. Trabzon: Erol E Ofset Matbaacılık.

Çepni, S. (2007). *Araştırma ve Proje Çalışmalarına Giriş* (3. Baskı). Trabzon: Celepler Matbaacılık.

Çepni, S. (2008). Fen ve Teknoloji Dersine Öğretim Programına İlişkin Ek Açıklamalar. Kıroğlu, K. (Ed.), *Öğretenler ve Öğrenenler İçin Ek Çalışmalarla Yeni ilköğretim Programları (1-5. sınıflar)* içinde (585-596). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Çetin, F., Bilbay, A. A. ve Kaymak, D. A. (2001). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Çınar, İ. (2008). İlköğretimin Önemi ve Öğretmen, *Eğitim Dergisi,* 20. http://www.egitisim.gen.tr/site/arsiv/54-20/349-ilkogretimin-onemi-ogretmen.html Adresinden 25.08.2011 tarihinde alınmıştır.

Demirel, Ö. (2004). *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme Öğretme Sanatı.* (7. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demirel, Ö. ve Kıroğlu, K. (2005). Eğitim ve Ders Kitapları. Ö. Demirel ve K. Kıroğlu, (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi* içinde (1-11). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demircioğlu, İ.H. (2002). Öğretim Stratejileri. C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (138-215). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Demircioğlu, İ. H. (2010). *Tarih Öğretiminde Öğrenci Merkezli Yaklaşımlar*. (Genişletilmiş Üçüncü Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Deveci, H. (2002). *Sosyal Bilgiler Dersinde Probleme Dayalı Öğrenmenin Öğrencilerin Derse İlişkin Tutumlarına, Akademik Başarılarına ve Hatırlama Düzeylerine Etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dilek, D. (2004). Tarihsel Empati veya Düş Gücü.(Dördüncü Baskı).C. Öztürk ve D. Dilek (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (184-192). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Dilek, D. (2007). *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.

Dilek, D. ve Alabaş, R. (2010). Tarihsel İmgelem. M. Safran (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (104- 110). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Dilekmen, M., Başcı, Z. ve Bektaş, F. (2008). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin İletişim Becerileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2), 223-231.

Doğan, Y. (2007). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihsel Yazılı Kanıtların Kullanılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Doğanay, A. (2002). Sosyal Bilgiler Öğretimi. C. Öztürk, ve D. Dilek, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.16-45). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğanay, A. (2007). Değerler Eğitimi. C. Öztürk, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* içinde (255-286). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Doğanay, A. (2008). Çağdaş Sosyal Bilgiler Anlayışı Işığında Yeni Sosyal Bilgiler Programının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17*(2)*, 77-96.

Dökmen, Ü. (2009). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*. (41. Baskı). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Dönmez, C. (2003). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu Sosyal Bilgiler.* Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.

Dündar, Ş. (2008). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğrenme Ortamlarının Yapılandırmacı Özellikler Açısından Değerlendirilmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* (Geliştirilmiş 2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Eklund, J. H. (2006). Empathy and viewing the other as a subject. *Scandinavian Journal of Psychology , 47*, 399–409.

Erden, M. (tarihsiz). *Sosyal Bilgiler Öğretimi.* Ankara: Alkım Yayınları.

Fesbach, N.D. & Roe, K. (1968). Empathy In Sıx- and Seven Year Olds, *Child Development*, 39 (1), 133-145.

Fossey, E, Harvey, C, McDermott&Davidson, L. (2002). Understanding and Evaluation Qualitative Research, *Australian and New Zeland Journal of Psychiatry*, 36, 717-732.

Garaigordobil, M. (2009). A Comparative Analysis of Empathy in Childhood and Adolescence: Gender Differences and Associated Socio-emotional Variables, *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 9 (2), 217-235.

Genç, S. Z. ve Kalafat, T. (2010). Öğretmen Adaylarının Empatik Becerileri İle Problem Çözme Becerileri. *Kuramsal Eğitimbilimleri Dergisi,* 3 (*2*), 135-147

Gerdes, K. E., Segal, E. A., & Lietz, C. A. (2010). Conceptualising and measuring empathy. *British Journal of Social Work , 40*, 2326–2343.

Gleen, A.B. (2009). Document Analysis as a Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.

Gökçe, O. (2006). *İçerik Analizi Kuramsal ve Pratik Bilgiler.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gözütok, D. (2006). *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Günindi, N. (2008). *Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Uyum Becerileri İle Anne-Babalarının Empatik Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Gürüz, D. ve Eğinli, A. T. (2008). *İletişim Becerileri Anlamak, Anlatmak, Anlaşmak.* Ankara: Nobel Yayıncılık.

Hancock, B. (1998). Trend Focus for Research and Development in Primary Health Care: An Introduction to Qualitative Research, Trent Focus Group, UK.

Hersan, E. (2008). *2004 Yılı İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programına İlişkin Veli Görüşleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Hesapçıoğlu, M. (2008). *Öğretim İlke ve Yöntemleri Eğitim Programları ve Öğretim.* (Genişletilmiş 6. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Hsieh, H.F.& Shannon, S.E.(2005). Three Approaches to Qualitative Content Analysis, *Qulitative Health Research*, 15(9), 1277-1288.

Işık, H. (2010). Tarih Öğretimi ve Yerel Tarih. M.Safran. (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (209- 219). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

İnal, K. (2004). *Eğitim ve İktidar: Türkiye'de Ders kitaplarında Demokratik ve Milliyetçi Değerler*. Ankara: Ütopya Yayıncılık.

Kabapınar, Y. (2002). Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Derslerinde Öğrencinin Toplumsal Duyarlılık Becerilerinin Geliştirilmesinde Kullanılacak Bir Öğretim Yöntemi Olarak Sosyal Empati. *Yaşadıkça Eğitim Dergisi. 76*, 29-34.

Kabapınar, Y. (2006*). Davranışçı ve Yapılandırmacı Anlayış Temelinde Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Hazırlama*. Ö. Demirel. (Ed.). Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme. Ankara: Öğreti Yayınevi.

Kabapınar, Y. (2009). *İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi*. (2.Baskı). Ankara: Maya Akademi.

Kabapınar, Y. (2009a). Yeni Öğrenme Anlayışının Işığında Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. C. Öztürk, (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi: Demokratik Vatandaşlık Eğitimi* içinde (s.367- 401). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kalıpcı, G. (2008). *İlköğretim 1998 ve 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına Göre Yazılmış 4. ve 5. Sınıf Ders Kitaplarının Öğrenme Anlayışları, İçerik ve Kullanılabilirlik Açılarından Karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kan, A. Ü. (2006). *Yeni İlköğretim Programında Öngörülen Temel Becerileri Kazanmada Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler ve Türkçe Derslerinin Etkilerine İlişkin Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Örneği).* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karabağ, Ş. G. (2010). Tarihsel Empati Becerisi: Öğretimi, Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi. M. Safran. (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (116-137). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Karahan, T.F. (2008). Bir İletişim ve Çatışma Çözme Beceri Eğitimi Programı'nın Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Beceri Düzeylerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 41(2), 169-189.

Karakuş, F. (2006). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yapıcı Öğrenme ve Otantik Değerlendirme Yaklaşımlarının Öğrencilerin Akademik Başarı, Kalıcılık ve Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumlarına Etkisi.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kaya, A.ve Siyez, D.M. (2010). KA-Sİ Çocuk ve Ergenler İçin Empatik Eğilim Ölçeği: Geliştirilmesi Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, *35*(156), 110-125.

Kayalı, H. (2003). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumları. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 18*, 79-92.

Keskin, S. Ç. (2007). *Sosyal Bilgiler Derslerinde Empati Becerilerine Dayalı Öğretim Tekniklerinin Kullanılması.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kıcır, K. (2007). *Sosyal Bilgiler Dersinde 7.Sınıf Öğrencilerinin Tarih Öğrenme Beceri Düzeyleri.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kılıç, D. (1994). *İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretmenlerinin Görüşleri Çerçevesinde Değerlendirilmesi (Erzurum İlinde Bir İnceleme).* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kılıç, D. (2005). Ders Kitaplarının Öğretimdeki Yeri. Ö. Demirel ve K. Kıroğlu, (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi* içinde (37-53). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kılıçoğlu, G. (2009). Sosyal Bilgiler Tanımı, Dünyada ve Ülkemizde Gelişimi ve Önemi. M. Safran, (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (4-16). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kıroğlu, K. (2006). *Yeni İlköğretim Programları*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Kunky, D. & Olson, J. K. (2001). Clarification of Conceptualizations of Empathy, *Journal of Advanced Nursing,* 35(3), 317-325.

Kuş, E. (2007). *Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri.* Ankara: Odak Ofset Matbaacılık.

Kutlu, M., Balcı, S., ve Yılmaz, M. (2004). İletişim Becerileri Eğitiminin Öğrencilerin Kendini Ayarlama ve İyimserlik Düzeylerine Etkisi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 1-8.

Kutlu, Ö., Doğan, C. D. ve Karalaya İ. (2009). *Öğrenci Başarısının Belirlenmesi: Performansa ve Portfolyoya Dayalı Durum Belirleme* (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Küçükahmet, L. (2004). Eğitim Programlarında Ders Kitabının Yeri. L. Küçükahmet (Ed.). *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu* içinde (2–16). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Lee, S. H., Brenan, P. F.& Daly, B. J. (2001). Relationship of Empathy to Appraisal, Depression, Life Satisfaction, and Physical Health in Informal Caregivers of Older Adults, *Research in Nursing & Health*, 2001, 24, 44-56.

Liew, J. & et.all. (2010). Physiological Regulation and Fearfulness as Predictors of Young Children's Empathy-related Reactions, *Social Development*, 20 (1), 111-134.

MEB (2001). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6-7. Sınıf Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (2004). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. 2563 Sayılı Tebliğler Dergisi.

MEB (2004a). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. 2559 Sayılı Tebliğler Dergisi.

MEB (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB (2005a). *İlköğretim 1.-5. Sınıf Programları Tanıtım El Kitabı.* Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

MEB (2008). Mesleki Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi: Çocuk Bakımında İletişim Ders Modülü, http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/modul_pdf/761CBG035.pdf web adresinden 20 Şubat 2011 tarihinde edinilmiştir.

MEB (2011). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2640 Sayılı Tebliğler Dergisi.

Monro, D., Bore, M. & Powis, D. (2005). Personality Factors in Professional Ethical Behaviour: Studies of Empathy and Narcissism, *Australian Journal of Psychology,* 57 (1), 49 – 60.

Okvuran, A. (1994). Çağdaş İnsanı Yaratmada Yaratıcı Drama Eğitiminin Önemi ve Empatik Beceri ve Empatik Eğilim Düzeylerine Etkisi, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 27(*1*), 185-194.

Oruç, Ş. (2009). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. M. Safran, (Ed.). *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.267- 282). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Öz, F. (1998). Son Sınıf Hemşirelik Öğrencilerinin Empatik Eğilimleri, Empatik Becerileri İle Akademik Başarıları Arasındaki İlişki. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2 (2), 32-38

Özbek, M. F. (2005). İnsan İlişkilerinde Empatinin Yeri ve Önemi. *Sosyal Siyaset Konferansları 49. Kitap* içinde (567-587). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Özdemir, S. M. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Değerlendirilmesi. M. Safran, (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.17-46). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Özerbaş, M. A., Bulut, M. ve Usta, E. (2007). Öğretmen Adaylarının Algıladıkları İletişim Becerisi Düzeylerinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi,* 8(1), 123-135.

Özbek, M. F. (2005). İnsan İlişkilerinde Empatinin Yeri ve Önemi. Sayın, A. K. (Ed.). *Sosyal Siyaset Kongresi* içinde (567-587). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.

Özpolat, A. (2009). Toplumsallaşma Hedefleri Açısından 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı. *Milli Eğitim Dergisi*, *182*, 249-267.

Öztürk, C. ve Baysal, N. (1998). İlköğretim 4-5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumu. 23 Mayıs 2009, http://egitimdergi.pamukkale.edu.tr/makale/say%C4%B16/2%C4%B0LK%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%204.pdf

Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2003). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler ve Yazılı Materyaller*. (2. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Öztürk, C. (2006). Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler arası Bir Bakış. C. Öztürk, (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* içinde (s.21-50). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Öztürk. C., ve diğerleri. (2009). Sosyal Bilgiler: toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. Ö. Cemil (Ed.). *Sosyal Bilgiler öğretimi,* Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Peker, R. M. (2001). Anaokulu ve İlköğretim Okulu Çocuklarının Sözlü İletişimde Karşılaştıkları Belirsiz Durumlarda Akıl Yürüterek Anlam Çıkarabilme Becerilerine Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Mesajların Sunuş Biçimlerinin Etkileri. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 253-264.

Pınar, D. (2007). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıflarda Eski ve Yeni Öğretim Programına Göre Okutulan Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Ünitelerine İlişkin Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarının Öğretmen Görüşlerine Göre Analizi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.

Pistrang, N. Picciotto, A. & Barker, C. (2001). The Communication of Empathy ın Couples During The Transition to Parenthood, *Journal of Community Psycchology*, 29 (6), 615–636.

Punch, F. K. (2005). *Sosyal Araştırmalara Giriş: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar.* Baskı. Çev: Dursun Bayrak-H. Bader Arslan- Zeynep Akyüz. Siyasal Kitapevi: Ankara

Rehber, E. ve Atıcı, M. (2009). İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Göre Çatışma Çözme Davranışlarının İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 18(1), 323–342.

Rogers, C. R (1983), Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir, Çeviri: Füsun Akkoyun, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *16*, pp 103-124 (original: 1975, Empathic: an Unappreciated way of Being, The Counseling Psychologist, Vol 5, No 2).

Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2005). Qualitative İnterviewing: The Art of Hearing Data (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.

Ryan, Gery W., & Bernard, H. Russell (2000). Data management and analysis methods. In Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln (Eds.), Handbook of qualitative research, Thousand Oaks: Sage, 769-802.

Safran, M. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimine Bakış. B. Tay, ve A. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.2-17). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Sarı, İ. (2010). Tarih Öğretimi ve Sözlü Tarih. M. Safran. (Ed.). *Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri* içinde (204- 208). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Sarıcan, E. (2006). *1998 ile 2004 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Vatandaslık Değerleri Açısından Karşılaştırılması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisana Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Schertz, M. V. (2007). Empathy As İntersubjectivity: Resolving Hume. *Study of Philosophy Education , 26*, 165–178.

Selimhocaoğlu, A. (2004). İletişim ve Sınıf İçi İletişimin Önemi. *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, 1-7.

Seymen, S. (2007). *K.K.T.C. Gazimağusa devlet hastanesinde çalışan yüksek hemşire ve hemşirelerin empatik Eğilimleri ile yatan hastaların hemşirelere karşı duydukları memnuniyet düzeyleri,* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lefkoşa.

Singer, T., & Lamm, C. (2009). The social neuroscience of empathy. *Annals of the New York Academy of Sciences , 1156*, 81-96.

Somersan, S. (1998). Sözlü Tarih, Araştırmacılık ve Tarih Yazımına Katılım. S. Özbaran, (Ed.). *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları* içinde (s. 381-392). İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Sönmez, V. (2005). *Hayat ve Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Öğretmen Kılavuzu*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Strayer, J. (1980). A Naturalistic Study of Empathic Behaviors and Their Relation to Affective States and Perspective-taking Skills in Preschool Children, *Child Development*, 51 (3), 815-822.

Strayer, J & Robert, W. (1989). Children's Empathy and Role Taking: Child and Parental Factors, and Relations to Prosocial Behavior, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 1989, 10, 227-239.

Şeker, K. (2010). Tarih ve Sosyal Bilgiler Öğretiminde Empati. *Mehmet Akif Ersoy Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*, 91-105.

Şimşek, A. (2009). İlköğretim Öğrencilerinde Tarihsel Zaman ve Kronoloji Becerileri. M.Safran, (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.91-115). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tan, Ş. (2005). *Öğretimi Planlama ve Değerlendirme*. (Geliştirilmiş 8. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Tarman, B., İsmail, A., ve Yüksel, Z. (2010). Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanındaki Tezlerin Değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , 9* (3), 725-746.

Tay, B., ve Öcal, A. (2008). *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi.* Ankara: Pegem A Yayınları.

Tuncay, T. ve İl, Sunay, (2009). Sosyal Hizmet Uygulamasında Empatiyi Yeniden Düşünmek. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 20(*2*), 39-56.

Turgut, Y. (2011). Verilerin Kaydedilmesi, Analizi, Yorumlanması: Nicel ve Nitel. A. Tanrıöğen (Ed.). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* içinde (193-247). Ankara: Anı Yayıncılık.

Tutuk, A., Al, D. ve Doğan, S. (2002). Hemşirelik Öğrencilerinin İletişim Becerisi ve Empati Düzeylerinin Belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(2), 36-41.

Türkoğlu, A. ve Sarı, M. (2006). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Program Geliştirme Çalışmaları. M. Hesapçıoğlu ve A. Durmuş (Ed.), *Türkiye'de Eğitim Bilimleri: Bir Bilanço Denemesi* içinde (s. 328 – 366). Ankara: Nobel Yayınları.

Uğur, A. (2007). *Oluşturmacı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Empatik Düşünme Becerilerine Etkisi: Bir Eylem Araştırması.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Ulusoy, K. (2008). Sosyal Bilgiler Ders Kitapları. . B. Tay, ve A. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.192-215). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Ünal, C. (1972). İnsanları Anlama Kabiliyeti. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi , 5*, 71-93.

Ünal, F. (2007). Çocuklarda Empatinin Gelişimi: Empatinin Gelişiminde Anne-Baba Tutumlarının Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi, 176,* 134-148.

Ünlü, İ. (2007). *Toplumsal Empati*. İstanbul: Bilge Yayıncılık.

Yalın, A., Oral, N., Güleç, N., Cebeci, S., Kezer, İ., Kışlak, Ş. ve diğerleri.(2008). *Şiddete Maruz Kalan ve Şiddet Uygulayanlarla İletişim ve Görüşme.* Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. http://www.aileicisiddet.net/egitim/set/Iletisim-ve-Gorusme.pdf web adresinden 19 Şubat 2001 tarihinde edinilmiştir.

Yavaş, B. (2007). *İlköğretim 5. Sınıf Öğretmenlerinin Empati Becerileri İle İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Yazıcı, H. ve Koca, M. K. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretimi Programı. B. Tay, ve A. Öcal, (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde (s.2-17). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Yıldırım, İ. (1992). "Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Öğrencileri ile Psikoloji Programı Öğrencilerinin Empatik Eğilim ve Empatik Beceri Düzeyleri". *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Sayı 7, 193-208

Yıldırım, A.ve Şimşek, H.(2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.(6. Baskı). Ankara: Şekçin Yayınları.

Yüksel, A. (2004). Empati Eğitim Programının İlköğretim Öğrencilerinin Empatik Becerilerine Etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 17(2), 341-554.

Wei, M., Liao, K.Y.H. &Ku, T.Y. (2011). Attachment, Self-Compassion, Empathy, and Subjective Well-Being Among College Students and Community Adults, *Journal of Personality,* 79 (1),191-221.

EKLER

EK-1: 2004 İLKÖĞRETİM PROGRAMLARI'NA GÖRE YAZILMIŞ SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ ÖRNEKLEM LİSTESİ

- Karabıyık, E.Ü. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Ankara: Evren Yayıncılık.
- Karabıyık, E.Ü. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğrenci Çalışma Kitabı*, Ankara: Evren Yayıncılık.
- Karabıyık, E.Ü. (2007). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, Ankara: Evren Yayıncılık.
- Altun, A., Doğan, Y. ve Uzun, E. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı,* İstanbul: Altın Kitaplar.
- Altun, A., Doğan, Y. ve Uzun, E. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğrenci Çalışma Kitabı,* İstanbul: Altın Kitaplar.
- Altun, A., Doğan, Y. ve Uzun, E. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı,* İstanbul: Altın Kitaplar.
- Genç, E., Polat, M.M., Başol, S., Kaya, N., Azar, H., Gökçe, S.ve diğerleri.(2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı,* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Genç, E., Polat, M.M., Başol, S., Kaya, N., Azar, H., Gökçe, S.ve diğerleri.(2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğrenci Çalışma Kitabı,* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Genç, E., Polat, M.M., Başol, S., Kaya, N., Azar, H., Gökçe, S.ve diğerleri.(2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı,* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kolukısa, E. A., Tokcan, H. ve Akbaba, B. (2008). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı,* Ankara: Gizem Yayıncılık.
- Kolukısa, E. A., Tokcan, H. ve Akbaba, B. (2008). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğrenci Çalışma Kitabı,* Ankara: Gizem Yayıncılık.

- Kolukısa, E. A., Tokcan, H. ve Akbaba, B. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı,* Ankara: Gizem Yayıncılık.
- Polat, M. M., Kaya, N., Koyuncu, M. Ve Özcan, A. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı,* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Polat, M. M., Kaya, N., Koyuncu, M. Ve Özcan, A. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Öğrenci Çalışma Kitabı,* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Polat, M. M., Kaya, N., Koyuncu, M. Ve Özcan, A. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı,* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, M.M. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı,* Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Arslan, M.M. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Öğrenci Çalışma Kitabı,* Ankara: Anıttepe Yayıncılık.
- Arslan, M.M. (2010). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı,* Ankara: Anıttepe Yayıncılık.

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Milli Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/140856 22./12./2010
Konu : **Anket.**
Melek DUMAN.

VALİLİK MAKAMINA

İlgi : a) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğünün 06/12/2010 tarih ve 6969 sayılı yazısı.
b) Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik İzin ve Uygulama Yönergesi.
c) Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın 11/04/2007tarih ve 1950 sayılı emri.
d) Milli Eğitim Müdürlüğü Anket Komisyonu'nun 09/12/2010 tarihli tutanağı.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Melek DUMAN'ın**, İlimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere **"Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinin Empati Becerisinin Geliştirilmesi: Amaç, Kapsam ve Etkililik"** konulu anket çalışmasını yapma istekleri hakkındaki ilgi (a) yazı ve ekleri Müdürlüğümüzce incelenmiştir.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Melek DUMAN'ın**, İlimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere **"Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinin Empati Becerisinin Geliştirilmesi: Amaç, Kapsam ve Etkililik"** konulu anket çalışmasını yapması, bilimsel amaç dışında kullanılmaması koşuluyla, okul idarelerinin denetim, gözetim ve sorumluluğunda, ilgi (c) Bakanlık Emri esasları dahilinde uygulanması, sonuçtan Müdürlüğümüze rapor halinde (CD formatında) bilgi verilmesi kaydıyla Müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamınızca da uygun görüldüğü takdirde Olurlarınıza arz ederim.

Dr. Muammer YILDIZ
Milli Eğitim Müdürü

EKLER:
1- İlgi yazı örneği ve ekleri.

OLUR
20./12/2010
Harun KAYA
Vali a.
Vali Yardımcısı

T.C.
İSTANBUL VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : B.08.4.MEM.4.34.00.18.580/141697 23./12./2010
Konu : **Anket.**
Melek DUMAN.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

İlgi : a) 06/12/2010 tarih ve 6969 sayılı yazınız.
b) Valilik Makamının 22/12/2010 tarih ve 140856 sayılı Oluru.
c) Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın Okul ve Kurumlarda Yapılacak Araştırma ve Araştırma Desteğine Yönelik izin ve Uygulama Yönergesi.

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Melek DUMAN'ın**, İlimizde ekte isimleri belirtilen okullarda uygulanmak üzere **"Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinin Empati Becerisinin Geliştirilmesi: Amaç, Kapsam ve Etkililik"** konulu anket çalışmasını yapma isteği ilgi (b) Valilik Oluru ile uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi, gereğinin ilgi (b) Valilik Oluru doğrultusunda, gerekli duyurunun anketçi tarafından yapılmasını, işlem bittikten sonra 2(iki) hafta içinde sonuçtan Müdürlüğümüz Kültür Bölümüne rapor halinde bilgi verilmesini arz ederim.

Mustafa USLU
Müdür a.
Müdür Yardımcısı V.

EKLER:
1- Valilik Oluru.
2- Anket soruları.

İstanbul İl Millî Eğitim Müdürlüğü (Kültür Bölümü)
Büyük Postahane Sk. No: 70 Sirkeci - Fatih / İSTANBUL
Tel (Santral): (0 212) 5192853 – 54 – 55 / 339, 340, 341
Direkt: (0212) 4550677
E-Posta : kultur34@meb.gov.tr
Elektronik Ağ: http://istanbul.meb.gov.tr

EĞİTİMDE REFORM Daha aydınlık gelecek!
EĞİTİME %100 DESTEK

GÖRÜŞME FORMU

Katılımcı: ……

Görev Yapmakta Olduğu Okul: ……

Görüşme Tarihi ve Saati: ……/……

Görüşmeci: Melek Duman *(Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Yüksek Lisans Öğrencisi)*

Sayın meslektaşım,

Benim ismim Melek Duman, Marmara Üniversitesi Sınıf Öğretmenliğinde yüksek lisans yapmaktayım. Hazırlamakta olduğum **"Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinde Empati Becerisinin Geliştirilmesi: Amaç, Kapsam ve Etkililik"** konulu tez çalışmasında, siz meslektaşlarımın görüşlerini almak istiyorum. Görüşmeye başlamadan önce, görüşme ilkeleri ile ilgili olarak sizi bilgilendirmek ve katılımınıza dair onayınıza başvurmak istiyorum:

∗ Bu görüşme sürecinde söyleyeceklerinizin tümü gizli tutulacaktır.

∗. Bu bilgileri araştırmacının dışında herhangi bir kimsenin görmesi mümkün değildir.

∗ Araştırma sonuçları yazılırken isminiz kesinlikle rapora yansıtılmayacaktır.

∗ Görüşmeyi izin verirseniz ses kayıt cihazıyla kaydetmek istiyorum.

Bu kapsamda yapılacak olan görüşme sürecine, bana verilen bilgiler ışığında gönüllü olarak katılmayı kabul ediyorum.

İmza

Adı Soyadı

ÖĞRETMEN GÖRÜŞME FORMU

Tarih: .../…./…. **Saat (Başlangıç/ Bitiş):……**

Giriş:

Değerli Meslektaşım,

Merhaba adım Melek DUMAN. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında yüksek lisans öğrencisiyim. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Materyallerinde Empati Becerisinin Amaç, Kapsam ve Etkililik Boyutunda Geliştirilmesine konusunda araştırma yapmaktayım. Bu araştırmada sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitaplarında empati becerisinin etkililiği ve işlevselliği noktasında öğretim programının sınıftaki uygulayıcıları olan siz değerli öğretmenlerimizin görüşlerini almak istiyorum.

Öncelikle görüşme talebimi kabul ettiğiniz için çok teşekkür ederim. Görüşmemize başlamadan önce görüşmenin işleyişi üzerine birkaç konuya değinmek istiyorum. Görüşme süresince söyleyeceklerimizin tümünün gizli kalacak ve araştırmacı dışında başka bir kimse tarafından görülmeyecektir. Ayrıca araştırma sonuçları rapora yansıtılırken, isimleriniz kesinlikle belirtilmeyip, bunun yerine bir rumuz kullanılacaktır. Sizin için bir sakıncası yoksa görüşme süresince söyleyeceklerinizi doğru ve ayrıntılı kaydetmek amacıyla görüşme kayıt cihazı kullanılacaktır. Sormak istediğiniz herhangi bir şey yoksa izninizle başlayabilir miyiz?

1. KİŞİSEL BİLGİLER

1. **Cinsiyetiniz:**
   a) Kadın ( ) b) Erkek ( )
2. **Meslekteki kıdeminiz:**
   a) 0-4 yıl ( ) b) 5-10 yıl ( ) c) 11-15 yıl ( ) d) 16-20 yıl ( ) e) 20 yıl üstü ( )
3. **Mezun Olduğunuz Üniversite Türü:**
   a) Eğitim Yüksek Okulu ( ) b)Eğitim Enstitüsü ( )
   c)Eğitim Fakültesi ( ) d)Fen-Edebiyat Fakültesi ( ) e)Diğer ( )
4. **Eğitim Durumunuz:**
   a) Ön lisans ( ) b) Lisans ( ) c)Yüksek Lisans ( ) d) Doktora ( )
5. **Çalıştığınız Kurum:**
   a) Devlet Okulu ( ) b) Özel Okul ( )
6. **Okutmakta Olduğunuz Sınıf Düzeyi:**
   a) 6. Sınıf ( ) b) 7. Sınıf ( )

2. MÜLAKAT SORULARI

1. Empati becerisi hakkında neler biliyorsunuz? (Tarihsel ve Sosyal Empati sondaj sorusu sorulabilir.)
2. Sosyal bilgiler öğretiminde empati becerisinin öğrencilere kazandırılmasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?
3. Sosyal bilgiler dersinde empati becerisini kazandırmak, geliştirmek ve değerlendirmek için hangi yöntem-teknik ve etkinlikleri kullanmaktasınız? Bu yöntem- teknik ve etkinlikleri seçme nedenleriniz nelerdir?
4. Sosyal bilgiler dersinde empati becerisini kazandırmak, geliştirmek ve değerlendirmek için kullandığınız yöntem-teknik ve etkinlikleri sınıfınızda nasıl uyguladığınızı açıklayabilir misiniz? Bunları ne kadar sıklıkla kullanmaktasınız?
5. Dersinizde kullandığınız Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki yöntem- teknik ve etkinlikleri empati becerisini kazandırmak, geliştirmek ve değerlendirmek açısından yeterli buluyor musunuz? Neden?
6. Empati becerisini öğrencilerinize kazandırma aşamasında karşılaştığınız sorunlar varsa, bunlar nelerdir? Bu sorunlar sizce hangi sebeplerden kaynaklanıyor olabilir? Bu sorunların çözümü için ne gibi tavsiyelerde bulunabilirsiniz?
7. Talim Terbiye Kurulu üyesi olsaydınız, Sosyal Bilgiler öğretmen kılavuz kitabı, ders kitabı ve öğrenci çalışma kitabını empati becerisi açısından daha nitelikli kılmak adına neler yapardınız? Neler yapılmasını önerirdiniz?